ირინე აბესაძე
ქეთევან ბაგრატიშვილი

დიმიტრი შევარდნაძე

გამომცემლობა „საქართველო"
თბილისი, . 98

85.14(2Г)
75(47.922)(09)
ა 159

XX საუკუნის 30-იანი წლების სუსხმა ქართული კულტურის მრავალი გამოჩენილი მოღვაწე იმსხვერპლა, მათ შორის იყო მხატვარი დიმიტრი შუვარლნაძე. აღნიშნული მიზეზის გამო ამ შესანიშნავი სამოგადო მოღვაწისა და ხელოვანის მემკვიდრეობიდან ბევრი რამ დაიკარგა, გაღარიბდა მისი არქივი, ხოლო რაც რეპრესიების მსახვრალ ხელს გადაურჩა, გაიფანტა. ამიტომაც ყოველ გაღარჩენილ დოკუმენტს, ყოველ წერილს და მოგონებას, ფოტოს თუ ფერწერის ნიმუშს, გრაფიკულ ჩანახატს, სათეატრო ესკიზს უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება. თითოეული მათგანი ახალი დეტალით ავსებს დიმიტრი შუვარლნაძის შემოქმედებით ბიოგრაფიას, ახალ ნიუანსს მატებს მხატვრის პიროვნულ ინდივიდუალობას.

ჩვენი მიზანია საარქივო მასალის, ეპისტოლური მემკვიდრეობის, სტატიების და მოხსენებების, დასრულებული თუ დაუსრულებელი ფერწერული და გრაფიკული ნამუშევრების, შტუდიური ჩანახატების მეშვეობით გამოვეძერწოთ შემოქმედებითი პორტრეტი ადამიანისა, რომელიც უანგაროდ იღვწოდა ქართული კულტურის გაღარჩენისა და განვითარებისათვის.

რეცენზენტი საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი, ხელოვნებათმცოდნეობის დოქტორი, პროფესორი პ. ზაქარაია

წიგნის სპონსორია მ.პ.ს. „ნეოსტუდია"-ს
დირექტორი მანანა შუვარლნაძე.

© ი. აბესაძე, ქ. ბაგრატიშვილი, 1998.

შესავალი

ადამიანი მისი ნამოღვაწარით ფასდება. ხანგრძლივი სიცოცხლე შეიძლება უსარგებლო, უმიზნო არსებობა გამოდგეს მხოლოდ, ხანმოკლე კი – ნათელი და შემოქმედებით აღსავსე.

სწორედ ასეთი ხანმოკლე, მაგრამ აქტიური ცხოვრებით იცხოვრა შესანიშნავმა ქართველმა საზოგადო მოღვაწემ და ხელოვანმა დიმიტრი შევარდნაძემ. თავისი მოღვაწეობით მან ისეთი ღრმა კვალი დაამჩნია ქართული კულტურის განვითარებას, რომ დღეს ქართული ხელოვნების ისტორია წარმოუდგენელია ამ არაჩვეულებრივი პიროვნების ნაღვაწის გარეშე.

დიმიტრი შევარდნაძე იყო „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" დამაარსებელი, ეროვნული სამხატვრო გალერეის შექმნის ინიციატორი და მისი ხელმძღვანელი, ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის – მეტეხის დაარსების სულისჩამდგმელი და პირველი დირექტორი, სწორედ მის ბაზაზე შეიქმნა საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმი და ქართული ხელოვნების ისტორიის ინსტიტუტი. დიმიტრი შევარდნაძე იყო აგრეთვე საქართველოს ძეგლთა დაცვის კომიტეტის თავმჯდომარის მოადგილე. მან ასევე დიდი ღვაწლი დასდო სამხატვრო აკადემიის დაარსებას.

დიმიტრი შევარდნაძე ის ხელოვანი იყო, რომელმაც შეძლო თავისი აქტიური საზოგადო მოღვაწეობით ერთმანეთისათვის დაეკავშირებინა ქართული კულტურის სხვადასხვა დარგის წარმომადგენლები, ეჩვენებინა მათი ღრმა სულიერი კავშირი და ეროვნული საქმის გარშემო დაერაზმა ისინი.

დიმიტრი შევარდნაძის მიერ განელილი ცხოვრების გზის თვალის გადევნება მთელი სისავსით წარმოაჩენს იმ უშრეტ ენერგიას, რომ-

ლითაც მხატვარი ჭაბუკობიდან ესწრაფვოდა უძველესი ქართული კულტურის დიად ნაშთთა დაცვას, ერთად თავმოყრას და მათი მეცნიერული შესწავლისათვის ხელშეწყობას, თანამედროვე ეროვნული მხატვრობის შემდგომი განვითარებისათვის ზრუნვას.

მიუნხენში უმაღლესი პროფესიული განათლებამიღებული მხატვარი თავის ცოდნას და გამოცდილებას არ იშურებდა საზოგადო საქმისათვის, რის გამოც საკუთარი შემოქმედებისათვის დროც აღარ რჩებოდა, თუმცა მაინც გარკვეული წვლილი შეიტანა ქართული სახვითი ხელოვნების თითოეული დარგის განვითარებაშიც. როგორც ფერმწერი, იგი ქმნის საინტერესო ნიმუშებს პეიზაჟის, ნატურმორტისა და უმთავრესად კი პორტრეტული ხელოვნების დარგში („ავტოპორტრეტი", „ქალი ფანჯარასთან", „მათემატიკის მასწავლებლის კ. ვასილიევის პორტრეტი", „ლიდა ჯაფარიძის პორტრეტი" და სხვ.)[1]; როგორც გრაფიკოს-მხატვარს, მას ეკუთვნის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტისათვის შექმნილი პირველი გერბის მხატვრული გადაწყვეტა, ეროვნული ფულის ნიშნებისა და საფოსტო მარკების მხატვრული სახეები; დიდი წვლილი შეიტანა ქართული შრიფტის რეფორმის საქმეში; წარმატებით მოღვაწეობდა როგორც თეატრალურ, ისე კინომხატვრობის დარგში[2]. მას ეკუთვნის კოტე მარჯანიშვილის მიერ თბილისის საოპერო თეატრის სცენაზე 1924 წელს განხორციელებული ზაქარია ფალიაშვილის „აბესალომ და ეთერის", მელიტონ ბალანჩივაძის „დარეჯან ცბიერის", პირველი ქართული პანტომიმის – თამარ ვახვახიშვილის „მზეთამზის" (ლადო გუდიაშვილთან ერთად) მხატვრული გაფორმება; როგორც კინოს მხატვარმა, მან გააფორმა ქართული კინოფილმები: „ქრისტინე", „ელისო", „ვინ არის დამნაშავე?", „ჯანყი გურიაში" და სხვ. ცალკე საუბრის თემაა დიმიტრი შევარდნაძის, როგორც მხატვარ-რესტავრატორის, მოღვაწეობა, მისი როლი ქართული მონუმენტური მხატვრობის ისტორიული მნიშვნელობის ძეგლთა პირების გადაღების საქმეში[3].

დიმიტრი შევარდნაძის საოცარი თავმდაბლობა ანდამატივით იზიდავდა ადამიანებს, მის გარშემო თავმოყრილი ქართული ინტელიგენციის საუკეთესო წარმომადგენლები მასში ხედავდნენ ერთგულ მეგობარსა და თანამდგომს.

ქართული კულტურის საღარაჯოზე მდგომი ხელოვანი თავისი მოქალაქეობრივი შემართებით სიცოცხლის ბოლო წუთამდე ისტორიულ ძეგლთა დაცვის ქომაგი იყო. სწორედ მშობლიური კულტურის ამ დიდ სიყვარულს ემსხვერპლა კიდეც. 1937 წლის 10 ივნისს საქართველოს იმჟამინდელი უმაღლესი ხელისუფლების სანქციით დიმიტრი შევარდნაძე დააპატიმრეს[4]. „ხალხის მტრად" მოხსენიებული მისი სახელი დიდი ხნის განმავლობაში ტაბუდადებული იყო[5]. დიმიტრი შევარდნაძის არა მარტო პატიოვნება, არამედ მისი ნაღვაწიც წლების განმავლობაში დავიწყებას მიეცა. მის მიერ დაარსებული ისეთი უმნიშვნელოვანესი ორგანიზაციის, როგორიც „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოება" იყო, ხსენებაც კი მკრეხელობად ითვლებოდა. მოგვიანებით, 1956 წლის 13 სექტემბრის ოფიციალური რეაბილიტაციის შემდეგ სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში თანდათანობით აღდგა აღნიშნული ორგანიზაციისა და მისი დამაარსებლის სახელი, მაგრამ ინერციით კვლავ შიშითა და რიდით, ზოგჯერ განზრახ დამახინჯებითაც კი[6].

მხოლოდ 1967 წელს, ქართული პერიოდული პრესის ფურცლებზე პირველად გამოჩნდა დიმიტრი შევარდნაძის დიდი ღვაწლისადმი მიძღვნილი აკად. შალვა ამირანაშვილის სტატია[7]. ამის შემდეგ ოთხმოციან წლებში ზედიზედ გაჩნდა რამდენიმე საგაზეთო სტატია მხატვრის შესახებ, რაიონულ გაზეთში „ლენინის დროშა" დაიბეჭდა ელგუჯა შევარდნაძის ვრცელი წერილი[8]. მხატვრის დაუდგრომელმა სულმა თავისებური ასახვა პოვა მემუარულ ლიტერატურაშიც, კერძოდ, აკადემიკოსების ალექსანდრე ბარამიძის[9] და ვახტანგ ბერიძის[10], მხატვრების ლადო გუდიაშვილის[11] და გიორგი ერისთავის[12], ტიციან ტაბიძის მეუღლის ნინო ტაბიძის[13] მოგონებებში. დიმიტრი შევარდნაძის დამსახურება ქართველი ერის წინაშე ნაწილობრივ წარმოდგენილია აკად. ე. ბერიძისა და ნ. ეზერსკაიას ერთობლივ გამოკვლევაში „საბჭოთა საქართველოს ხელოვნება"[14]. აღსანიშნავია აგრეთვე წინამდებარე მონოგრაფიის ერთ-ერთი ავტორის, საქართველოს ხელოვნების დამსახურებული მოღვაწის ქეთევან ბაგრატიშვილის ვრცელი სტატია „დიმიტრი შევარდნაძე და ნიკო ფიროსმანაშვილი", რომელიც ეხება დიმიტრი შევარდნაძის დიდ ღვაწლს

ნიკო ფიროსმანაშვილის ნამუშევრების კოლექციის შექმნასა და მისი სახელის გამომშვენებაში[15].

დიმიტრი შევარდნაძის დაბადებიდან 100 წლისთავის იუბილეს აღსანიშნავად ფართოდ გაშუქდა მხატვრის ცხოვრების უცნობი ფურცლები. სერგო ჯორბენაძის გამოკვლევაში „ცხოვრება და ღვაწლი ივანე ჯავახიშვილისა“ სათანადო ადგილი დაეთმო დიდი მეცნიერის საქმიან ურთიერთობას დიმიტრი შევარდნაძესთან[16]. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცული მხატვრის ეპისტოლური მემკვიდრეობის ერთი ნაწილი გამოაქვეყნა ნანა ყანჩაველმა ჟურნალ „საბჭოთა ხელოვნებაში“ (1985, № 9). საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ხელოვნებათმცოდნე ინგა ლორთქიფანიძის მიერ 1985 წელს ჟურნალ „მნათობის“ ფურცლებზე (№ 12) გამოქვეყნებული საყურადღებო წერილი „ხელოვანი და მოქალაქე“, რომელშიც საფუძვლიანად არის გაშუქებული დიმიტრი შევარდნაძის მოღვაწეობის მნიშვნელოვანი პერიოდები, განსაკუთრებით კი მისი ღვაწლი სამეცნიერო-მხატვრული ექსპედიციების ორგანიზების საქმეში, ქართული მონუმენტური კედლის მხატვრობის პირების გადმოღების მიზნით. მხატვრის დაბადებიდან 100 წლისთავის აღსანიშნავ თარიღს მიეძღვნა საიუბილეო გამოფენა, რომელიც მოეწყო აკად. შ. ამირანაშვილის სახელობის ხელოვნების მუზეუმში; ამასთან დაკავშირებით 1986 წლის 15 თებერვლის ქართულ პრესაში გამოქვეყნდა რამდენიმე საგაზეთო სტატია, მათ შორის: აკად. ვახტანგ ბერიძის[17], ხელოვნებათმცოდნეების: ქეთევან ბაგრატიშვილის,[18] თამაზ სანიკიძის[19] და სხვ.

1995 წლის დეკემბერში ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმში მხატვრის დაბადებიდან 110 წლის აღსანიშნავად მოეწყო გამოფენა „დიმიტრი შევარდნაძე და ხელოვნების მუზეუმის საწყისები“, რომელთანაც კავშირში პერიოდულ პრესაში კვლავ გამოქვეყნდა წერილები დ. შევარდნაძის შესახებ[20].

მიუხედავად აღნიშნული საგაზეთო თუ საჟურნალო წერილებისა, რომლებშიც მოცემული იყო ქართული კულტურის ისტორიის უსაფუძვლოდ მივიწყებული იმ უმნიშვნელოვანესი ფურცლების გახსენების ცდა, რომლებიც დიმიტრი შევარდნაძის სახელთანაა დაკავ-

შირებული, ამ შესანიშნავი საბოლოდ მოღვაწისა და ხელოვანის ნაყოფიერი ცხოვრების გზა მაინც ბინდით არის მოცული. ხელოვნებათმცოდნეობის დოქტორი ინგა ლოროქიფანიძე სამართლიანად შენიშნავს: „საბუნებოდ, ჯერ კიდევ არ არის შექმნილი მონოგრაფია, რომელშიც დიმიტრი შევარდნაძის ცხოვრება და მოღვაწეობა ყველა ასპექტით იქნებოდა მიმოხილული. იგი ჯერ კიდევ ელოდება თავის მკვლევარს"[21]. სწორედ ამ მიზნით, ჩვენს მიერ დამუშავდა აკად. შ. ამირანაშვილის სახელობის საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმისა და აკად. ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის, ვ. ლეონიძის სახელობის ლიტერატურის მუზეუმისა და კინოს, თეატრისა და მუსიკის სახელმწიფო მუზეუმის, საქართველოს ლიტერატურისა და ხელოვნების ცენტრალური სახელმწიფო არქივის მასალები.

მხატვრის მდიდარი ეპისტოლური მემკვიდრეობის, თანამედროვეთა მოგონებების, მასზე გამოქვეყნებული მასალის, მისი ფერწერული თუ გრაფიკული, სათეატრო თუ კინომხატვრობის ნამუშევრების ანალიზის საშუალებით შეეცადეთ მეძლებისდაგვარად წარმოგვიდგინა სამშობლოსათვის თავდადებული მამულიშვილის შემოქმედებითი პორტრეტი.

ჩვენ ღრმად ვართ დარწმუნებული, რომ დიმიტრი შევარდნაძის მრავალწახნაგოვანი, მრავალმხრივი მოღვაწეობა ამოუწურავია, შესაძლოა კიდევ მრავალი რამ დაგვრჩა უთქმელი და გამოსამზეურებელი. გვჯერა, ჩვენს ამ მოკრძალებულ ცდას – მივეახლოთ ამ დიდი რანგის საზოგადო მოღვაწის მემკვიდრეობას, მოპყვება სხვა მრავალი, რაც ხელს შეუწყობს ქართული კულტურის განვითარების ისტორიის თეთრი ლაქების შევსებას.

ნაშრომზე მუშაობის პერიოდში გაწეული დახმარებისათვის მადლობას მოვახსენებთ აკად. შალვა ამირანაშვილის სახელობის ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის, საქართველოს ლიტერატურისა და ხელოვნების სახელმწიფო

არქივის მეცნიერ-თანამშრომლებს: ლია დოლაბერიძეს, ნანული ქარუმიძეს, ნონა გობეჯიშვილს, ნანა ყანჩაველს, ეთერ ყიფშიძეს, ნანა ქიქოძეს.

სამეცნიერო კონსულტაციისათვის უღრმეს მადლობას მოვახსენებთ საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსს ვახტანგ ბერიძეს, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტს პარმენ გაქარაიას, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორს, პროფესორ გივი ეორდანიას, პროფესორ გიორგი დოლიძეს.

გამოჩენილი გულისხმიერებისა და უანგარო დახმარებისათვის მონოგრაფიის ავტორები განსაკუთრებულ მადლობას უძღვნიან შ.პ.ს. „ნეოსტუდიას" დირექტორს მანანა მევარდნაძეს.

თავი I

ბავშვობა და ყრმობა

I. ქუთაისის რეალურ სასწავლებელში

დიმიტრი შევარდნაძე დაიბადა 1885 წლის 1 დეკემბერს სოფ. ბახვში (ოზურგეთის რაიონი). მამამისი ირაკლი შევარდნაძე წარმოშობით სოფელ ასკანიდან იყო. იგი ადრე დაობლებულა. დედას მეორე ოჯახი შეუქმნია და საცხოვრებლად თავის დედულეთში სოფ. ბახვში გადასულა. ირაკლი შევარდნაძეს სასულიერო სემინარია დაუმთავრებია და ჯერ მასწაელებლად უმუშავნია სოფელ აკეთში (ოზურგეთის რაიონი)[22], შემდეგ კი სააქციზო სამმართველოში. ბახვში გაუცვნია მას თავისი მომავალი მეუღლე ბარბალე (ბაბუცი) საყვარელას ასული ჭელიძე. შეუღლების შემდეგ მათ სამი შვილი შესძენიათ: დიმიტრი, მიხეილი[23] და ნინო[24]. მხატვრის მამას, სამსახურებრივი მოვალეობის შესასრულებლად, ხშირად უხდებოდა ერთი ადგილიდან მეორე ადგილზე გადასვლა, მოგზაურობა კავკასიის საზღვრებში. ერთხანს იგი ნახიჩევანში მსახურობდა თამბაქოს კონტროლიორად სააქციზო სამმართველოში. შვილებთან დედა — მზრუნველი, განათლებული და მტკიცე ნებისყოფის ქალი ბარბალე რჩებოდა. ბავშვებმა პირველდაწყებითი განათლება ბახვის სკოლაში მიიღეს, შემდეგ კი სწავლა ქუთაისის რეალურ სასწავლებელში განაგრძეს. პატარა დიმიტრიმ ქუთაისის რეალურ სასწავლებელში შესვლისთანავე მიიქცია პედაგოგთა ყურადღება, რისი დასტურიც იყო სანიმუშო ყოფაქცევისა და მაღალი აკადემიური მოსწრებისათვის მეორე კლასის დახურვისას მიღებული ქების სიგელი.[25].

ახლოვდებოდა რევოლუციის წლები, დიდი მღელვარების პერიოდი მოსწავლე ახალგაზრდობის ცხოვრებაშიც, რის შესახებაც იგონებს ცნობილი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე გერონტი ქიქოძე.

იგი დიმიტრი შევარდნაძესთან ერთად სწავლობდა ქუთაისის რეალურ სასწავლებელში[26]. „...როდესაც რეალურ სასწავლებელში ხელნაწერი ჟურნალი დაეარსეთ, მას „თანამედროვე" ვუწოდეთ ცნობილი რუსული რევოლუციური დემოკრატიული ჟურნალის წაბაძულობით. თავდაპირველად ჩვენი პროტესტანტული სული არ სცილდებოდა ჩვენი სასწავლებლის გალავანს. ჩვენ უწინარეს ყოვლისა, პედაგოგიურ შემადგენლობას და სასწავლო პროგრამას შეუტიეთ, მაგრამ ჩვენი ჟურნალის პირველ ნომერს ფრიდრიხ შილერის სურათი ამკობდა, დიმიტრი შევარდნაძის მიერ შესრულებული. ეს იმას მოწმობდა, რომ მზად ვიყავით კარლ მოორიკით და ვილჰელმ ტელიკით იარაღით გამოვსულიყავით მტარვალების წინააღმდეგ".[27]

ეს იყო მოსწავლე ახალგაზრდობის წრეში გამოღვიძებული რევოლუციური სულისკვეთების აღმავლობის წლები. მომწიფებულ რევოლუციურ მოძრაობას გულმხურვალედ თანაუგრძნობდა დიმიტრი შევარდნაძეც, რომელიც მოსწავლეთა პოლიტიკურ გამოსვლებში მონაწილეობისათვის გარიცხეს ქუთაისის რეალური სასწავლებლის მეექვსე კლასიდან. მაგრამ მალე სხვებთან ერთად იგი შეიწყნარეს და მომავალმა მხატვარმა ექსტერნის წესით 1906 წელს დაასრულა რეალური სასწავლებელი.

სასწავლებლის კედლებში გამეღავნებული დიდი მონდომება, ცოდნის დაუფლების წყურვილი, ხატვის განსაკუთრებული ნიჭი შეუმჩნეველი არ დარჩენიათ ქუთაისის რეალური სასწავლებლის პროგრესულად მოაზროვნე პედაგოგებს: სილოვან ხუნდაძეს,[28] მათემატიკის მასწავლებელს კონსტანტინე ვასილიევს[29] და სხვებს. მათ რეკომენდაცია გაუწიეს მომავალ მხატვარს ჭიათურის მარგანეცის დამამუშავებელი მავი ქვის საბჭოს წინაშე, რათა მათ ყოველმხრივი მატერიალურ-ფინანსური შეურეობა ეკისრათ მომავალი მხატვრის პროფესიული დაოსტატებისათვის. ასე გაემგზავრა 1906 წელს დიმიტრი შევარდნაძე სწავლის გასაგრძელებლად გერმანიაში. იმავე წელს, გამოცდების წარმატებით ჩაბარების შემდეგ, იგი ჩაირიცხა მიუნხენის სამხატვრო აკადემიაში, სადაც არც ისე დიდი ხნის წინ სწავლობდნენ გამოჩენილი ქართველი მხატვრები – დავით გურამიშვილი და გიგო გაბაშვილი.

2. მიუნხენის სამხატვრო აკადემიაში

გერმანიაში სასწავლებლად წასულ დიმიტრი შევარდნაძეს გზად რუსეთის სამხატვრო ცენტრები მოსკოვი და პეტერბურგი მოუნახულებია. მხატვრის შესახებ არსებულ ლიტერატურაში,[30] რატომღაც, აღნიშნულია, რომ დიმიტრი შევარდნაძეს უმაღლესი განათლება ჯერ პეტერბურგის სამხატვრო აკადემიაში, ხოლო შემდეგ კი მიუნხენში მიუღია. ამ მიმართულებით საგანგებო ძიების ჩატარების მიუხედავად, ჩვენ ვერსად წავაწყდით რაიმე ცნობას, რომელიც აღნიშნულს ადასტურებდეს. მიუნხენში სასწავლებლად ჩასული დიმიტრი შევარდნაძის დედისადმი გამოგზავნილი ღია ბარათიც გვაფიქრებინებს, რომ გერმანიაში სასწავლებლად მიმავალი მხატვარი პირველად პეტერბურგში მხოლოდ გავლით მოხვდა. აი, რას სწერს მხატვარი დედას: „საყვარელო დედა! თითქმის ერთი კვირაა მას შემდეგ, რაც მე მიუნხენში ჩამოვედი. მგზავრობით ძალიან კმაყოფილი დავრჩი. ბევრი საინტერესო რამ ვნახე რუსეთის და გერმანიის სატახტო ქალაქებში... ამ დღეებში მიხაკოდან წერილი მივიღე. იწერება, მიუნხენში უნდა გადმოვიდე ამ სემესტრში და ლექციები, რომელიც ციურიხში არ იკითხება, მაქ უნდა მოვისმინოო. მე ყველა ცნობები მივაწოდე და მალე ჩამოვა."[31]

ნიჭიერ, იმედისმომცემ ახალგაზრდას, საზღვარგარეთ ყოფნისას დახმარებას უწევდნენ ქუთაისის გიმნაზიის პედაგოგთა საბჭო და ცალკეული პირები. ამ მხრივ საინტერესოა მიუნხენში დიმიტრისადმი გაგზავნილი დედის წერილი: „...გიმნაზიაში სილოვანს საკითხი დაუყენებია დაეხმარებოდნენ ფულით. ამაზე დათეშიძეს[32] უთქვამს – მე ვიყავი საზღვარგარეთ და პროფესორობა და სტუდენტობა ყველა აქებს მაგის კაიკაცობას და ნიჭს. უნდა დავეხმაროთ და 12 მანეთი გაუგზავნოთო. აქ საზოგადოება შენზე დიდი აზრის არის. საზოგადოებას იმედს ნუ გაუცრუებ. მეც ნუ შემარცხვენ და შენ თავსაც."[33] დედის წერილში ნახსენები სილოვანი ცნობილი პედაგოგი და მწერალი, პუბლიცისტი სილოვან ხუნდაძეა, რომელიც დიმიტრის ქუთაისის რეალურ სასწავლებელში ქართულ ენასა და ლიტერატურას ასწავლიდა. საგულისხმოა 1907-1909 წლებში ქუთაისიდან მიუნხენში ამ შესანიშნავი პედაგოგის მიერ გაგზავნილი წერილები

დიმიტრი შევარდნაძისადმი. მოგვაქვს წერილები მცირეოდენი შემოკლებით.[14]

„ძვირფასო ტიტო! მაპატიე, რომ პასუხი დავაგვიანე... შენმა წერილმა მით მასიამოვნა, რომ შიგ ამოეიკითხე შენი გულწრფელი სურვილი მომავალი ჩვენი ცხოვრებისათვის რიგიანად მომზადებისა და საზოგადოების სამსახურისა. შენ თითქო გაკვირვებით კითხულობ: რით დავიმსახურე თქვენი ყურადღებაო; – რით დაიმსახურე, ჩემო ტიტო, და შენი შრომისმოყვარეობით, გულკეთილობით, საზოგადოთ რიგიანი ყოფაქცევით, რომელიც უკვე თავიდანვე გამოიჩინე და შეითვისე და რომელსაც, იმედია, არასოდეს არ მოიშლი. გული გვიკვდება, როცა ყოველ წამს ვხედავთ მოსწავლე ახალგაზრდობის სიზარმაცეს, დაუდევრობას, ცულლუტობას და აშკარა ავაზაკობასაც– მოსწავლეთა შორის უსაქმურობა და უხეირო ყოფაქცევა ისე გახშირდა, რომ რიგიანი მოსწავლე სანთლით საძებარი შეიქნა, და თუ თითო-ოროლა გამოჩნდება, ვალდებული ვართ – ყოველნაირი დახმარება ამოვუჩინოთ, რომ უსწავლელნი არ დარჩნენ... ამიტომ მადლობათაც არ ღირს ის დახმარება, რომელიც ჩვენ ამოგიჩინეთ. ისიც მოკლე ხნით...

ახლა შენი სპეციალური საგნის შესახებ, შენ მოგყავს გამოცდილ მწერალთა აზრი, რომ „ეროვნების გარეშე არ არის ხელოვნებაო". მე ვფიქრობ, რომ რაც ხელოვნებაზეა ნათქვამი, იგივე ითქმის ცხოვრების ყოველგვარ მხარეზე. ყოველ ერში სუფევს რაღაც ორიგინალურობა, თავისებურება, და ყველა ერის თავისებურება, თავისუფლად განვითარებული და დახვეწილ-განსპეტაკებული თავისი მშვენიერი მრავალფეროვნებით აშენებს კაცობრიობას. ...გულწრფელად გისურვებ კარგათ ყოფნას, ჯანის სიმთელეს – და მე სრულიადაც ეჭვი არა მაქვს, რომ შენ ჩვენს ერს რიგიან სამსახურს გაუწევ და შენს სპეციალურ საგანშიც ჩვენი ერის თავისებურებას ქვეყანას თვალსაჩინოთ დაუსურათებ.

ქართული წიგნების სია დიდი ხანია გადავეცით ქ-ნ ბაბუცის – და ალბათ მიღებული გექნება. აარჩიე იმათ შორის რომელი წიგნები უფრო გეჭვირება, და გიმოვნით... შენი სილოვან ხუნდაძე".

მეორე მოკლე ბარათი კი დათარიღებულია 1909 წლის 1 იანვრით:

„ძვირფასო ტიტიკო! მომიტევე, რომ შენი ბარათის პასუხი დამიგვიანდა. მადლობას გვითვლიდი – და სამადლობელო რა ვქენით? ჩვენ მხოლოდ ჩვენი მოვალეობა შევასრულეთ – და ისიც სუსტათ. ხელმოკლეობამ ნება არ მოგვცა – გაგვეგრძო ჩვენი მოვალეობის შესრულება, და, იმედია, არ დაგვემდურები. წრეულს პირველათ გაათავეს ჩვენმა მოსწავლეებმა გიმნაზია და იმდენი ღარიბი სტუდენტი გაგვიჩნდა საბრუნველი, რომ მთელი თავისი წელილი იმათ მოანდომეს მასწავლებლებმა და – თუმცა გულისტკივილით – შენი დახმარების გაგრძობა შეწყვიტეს... შენს ბარათში შენ თვითონ ამბობ – და ჭეშმარიტებით, რომ შენი მხრით მადლობა საზოგადოებისადმი, თუ ამ უკანასკნელს რაიმე ბრუნვა კი მიუძღვის შენზე, იმაში უნდა გამოიხატოს, რომ კურსის დასრულების შემდეგ ჩვენი საზოგადოების გონიერი წევრი იქნები და შეძლებისდაგვარათ სამსახურს გაუწევ, რითაც ერთი ათად და ერთი ასად დაუბრუნებ იმას, რაც მისგან მიგიღია. ასე რომ არ იყოს, ცხოვრება წინ ვერ წავა. დიდი აზრია შოთას სიტყვებში: „უხვად გასცემდი, ბღვათაცა შესდის და გაედინებისო“. საზოგადოება ვალდებულია – უხვათ გასცეს ახალგაზრდობის აღზრდისათვის, რადგან განათლებული ნიჭიერი შვილები შეადგენენ ხალხის სიმდიდრეს, მის შვენებას, მის ბედნიერებას. შენი ს. ხუნდაძე 19$\frac{1}{1}$09 მოგილოცავ „კალანდას“. ქუთაისი“[15].

სამწუხაროდ, არ არის შემონახული დიმიტრი შევარდნაძის წერილები სილოვან ხუნდაძისადმი. მაგრამ პედაგოგის საპასუხო წერილებიდანაც კარგად იკვეთება უდიდესი პასუხისმგებლობა და მაღალი მოქალაქეობრივი შეგნება, რომლითაც უდგება ჭაბუკი მხატვარი იმ უმძიმეს ტვირთს, რასაც საკუთარი ერის სამსახური ჰქვია და რასაც დიმიტრი შევარდნაძე პირნათლად ზიდავდა სიცოცხლის ბოლო წუთებამდე. წერილები დასტურია აგრეთვე იმ გულისხმიერებისა, რომელსაც შესანიშნავი მამულიშვილები უანგაროდ უწილადებდნენ მომავალ ღირსეულ თაობას.

როგორც აღვნიშნეთ, დიმიტრი შევარდნაძე საბღვარგარეთ იმყოფებოდა ჭიათურის შაეი ქვის საბჭოს გადაწყვეტილებით. ახალგაზრდა სტიპენდიატის ავტორიტეტზე სამშობლოში მეტყველებდა ის გამოხმაურება, რომელიც მოჰყვა მხატვრის დროებით დაბრუნებას

საქართველოში, ჭიათურის მარგანეცის საბჭოსგან დაკვეთის მისაღებად. გაზეთი „კოლხიდა“ ახალი ამბების რუბრიკით იუწყებოდა: „ჭიათურის შავი ქვის საბჭოს დაუმთავრებია ეკლესიის შენობა სამოქალაქო სასწავლებელთან. ამ ეკლესიის მხატვრობისათვის ახალგაზრდა მხატვარს ბ-ნ შევარდნაძეს გადაუღია რამდენიმე სურათი ჩვენი ძველი საეკლესიო მხატვრობისა. ბ-ნ შევარდნაძეს ამას წინათაც წარუდგენია საბჭოსათვის რამდენიმე ნიმუში თავისი მუშაობისა, რაც ძლიერ მოსწონებიათ“.[36] ცოტა მოგვიანებით იგივე გაზეთი დამატებით ასეთ ცნობასაც ათავსებს: „გუშინ საღამოს მატარებლით გაემგზავრა ქ. მიუნხენს (გერმანია) ახალგაზრდა მხატვარი დ. შევარდნაძე, რომელსაც შავი ქვის საბჭომ მიანდო დახატოს ჭიათურის მომავალი ეკლესიისათვის მხატვრობა. ამისათვის საბჭო აძლევს 1200 მანეთს“.[37]

მიუნხენში დაბრუნებისთანავე, დიმიტრი შევარდნაძე შესდგომია აღნიშნულ დაკვეთაზე მუშაობას და სულ მოკლე დროში გამოუგზავნია კიდეც მიუნხენიდან ჭიათურაში სამთო ტექნიკური სასწავლებლის ეკლესიის კანკელის მოხატულობის რამდენიმე ესკიზი. ამ დაკვეთასთან დაკავშირებით დიმიტრი შევარდნაძე კვლავ საგანგებოდ ჩამოდის სამშობლოში და აწყობს შავი ქვის საბჭოს წევრთათვის დასრულებული ნამუშევრების ერთდღიან გამოფენას, რასაც, მოწონების ნიშნად, მოპყოლია ახალგაზრდა მხატვრისათვის სტიპენდიის გადიდება (100 მანეთის ოდენობით).[38]

უნდა აღინიშნოს, რომ სამშობლოდან დახმარებას მაინც არასტაბილური ხასიათი ჰქონდა, ამიტომ მხატვარი ხელმოკლეობას განიცდიდა და იძულებული გახდა სამხატვრო აკადემიაში სწავლა შეეთავსებინა მიუნხენის ერთ-ერთ ფოტოატელიეში რეტუშორად მუშაობისათვის. მატერიალური სიძნელეების მიუხედავად, ახალგაზრდა მხატვარი არ ზოგავს საკუთარ ენერგიას და ყოველდღიურად აკადემიური შტუდიებით ნატურაზე (შიშველი მოდელი) მუშაობით სრულყოფს საკუთარ ოსტატობას. კინომცოდნე გიორგი დოლიძემ მოგვაწოდა ცნობა, რომ დიმიტრი შევარდნაძეს მიუნხენის სამხატვრო აკადემიაში ფერწერას ასწავლიდა პროფესორი ოტო ბეიტი.[39] „...აკადემიაში კაი ხანია მეცადინეობა რომ დაიწყო და იქ

დაედიეარ. დღეში 5 საათს ვმუშაობ ატელიეში, დანარჩენს სახლში ვმუშაობ“... „მოდელი მყავს დაქირავებული და დავიწყე მუშაობა. კარგად ვმუშაობ მარტო. ამ კვირაში მოვახერხებ თუ არა მოდელის კვლავ აყვანას არ ვიცი“, – სწერს მხატვარი თავის ძმას მიხაკოს ციურიხში. სწავლიდან და ფოტოატელიეში მომქანცველი მუშაობისაგან თავისუფალ დროს მხატვარი სამხატვრო გალერეებისა და მუზეუმების გაცნობას ანდომებს. იგი მოგზაურობს გერმანიის ქალაქებში ხელოვნების ცნობილი მუზეუმების დასათვალიერებლად, სადაც აკეთებს პირებს სახელგანთქმული მხატვრების ნაწარმოებებიდან. არსებობს ცნობა, რომ დრეზდენის სურათების გალერეაში კორეჯოს ერთ-ერთი ფერწერული ნაწარმოების პირზე მუშაობისას, დიმიტრი შევარდნაძის ოსტატობას აღტაცებაში მოუყვანია გალერეის მაღალი რანგის სტუმარი, მისი უდიდებულესობა რუმინეთის მეფე.[40]

მხატვარი საგულდაგულოდ ეცნობა ევროპულ მხატვრობას, რის შესახებაც შთაბეჭდილებებს უზიარებს თავის ძმას ციურიხში: „...აქ ინტერნაციონალური გამოფენა გაიხსნა „გლასპალასში“, ბევრი საინტერესო სურათებია“. სხვაგან წერს: „ ... ძალიან მწყინს, რომ ეხლა შენ მიუნხენში არა ხარ. აქ „სეცესიონში“ ძალიან საინტერესო გამოფენა იყო ჰანს მარკის.[41] მთელი სეცესიონი მარტო ამ მხატვრის სურათებით იყო სავსე. მე ჯერ მიუნხენში ამისთანა საინტერესო მხატვარი არ მინახავს“. კვლავ აღფრთოვანებული წერილი ძმას: „ძალიან საინტერესო გამოფენა არის აქ (იგულისხმება მიუნხენი – ი.ა., ქ.ბ.) ეხლა. ამ გამოფენის შესახებ გაიგებდი რამეს (მოპამედანური ხელოვნების გამოფენაზე ვამბობ მე) ამისთანა გამოფენა პირველია ევროპაში“.[42] შესაძლოა, სწორედ გერმანიის მუზეუმების და გალერეების ხილვისას აღეძრა პირველად სურვილი მხატვარს სამშობლოში მსგავსი ხელოვნების მუზეუმისა და სამხატვრო გალერეის დაარსებისა. საინტერესოა მის მიერ მიუნხენიდან სამშობლოში, „სახალხო გაზეთის“ რედაქციაში გამოსაქვეყნებლად გამოგზავნილი რეცენზია სახელწოდებით „გამოფენა მიუნხენში“. აღმოსავლური ხელოვნების ამსახველი ექსპოზიციის გაანალიზებისას, მხატვარი გულისტკივილით აღნიშნავს: „...არაფერი არ არის წარმოდგენი-

ლი საქართველოდან. ჩვენც ბევრი რამ საინტერესო შეგვეძლო წარმოგვედგინა ამ გამოფენაზე, მაგრამ ჩვენ ამისათვის თავი არა გვტკივა".[43] ამგვარი დასკვნის გაკეთების საფუძველს კი მხატვარს ის აძლევდა, რომ იგი ამ დროისათვის უკვე კარგად იცნობდა ქართულ სიძველეებს. დიდი ინტერესით ათვალიერებდა საქართველოში ყოფნის დროს ეკლესია-მონასტრებში, მუზეუმებში დაუნჯებულ განძს. აი, რას სწერდა ძეგლების დათვალიერებიდან მიღებული შთაბეჭდილებების ქვეშ მყოფი მხატვარი ძმას მიხეილს ციურიხში: „ ... ვერ წარმოიდგენ რამდენი რამ არის საინტერესო, მარა კაცი არ არის მცოდნე, რომ მოაწესრიგოს. შენ რომ აქ ყოფილიყავი, კარგა დამეხმარებოდი, ჩვენი ძველი არქიტექტურა ხომ საინტერესო არის და არის... აუცილებელია ზედმიწევნით ცოდნა ბიზანტიური და სპარსული ხელოვნების". შემდეგ წერილში კი იგი თბილისიდან ძმას ატყობინებს: „ვმუშაობ მუზეუმებში, საეკლესიო მუზეუმში სიონის ტაძართან, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მუზეუმში. ვერ წარმოიდგენ, რამდენი რამ საინტერესო არის ჩემთვის ამ მუზეუმებში, საუბედუროდ პატრონი არა პყავს ამ ძვირფას განძებს და არც ბინა აქვთ, რომ წესრიგში დაეწყოთ ნივთები, ყველაფერი ერთ ოთახში არის მიყრილი და მტვერი აფუჭებს. ეს მუზეუმი ძალიან მდიდარი არის ძველი ხელნაწერებით, რომლებიც ნახატებით არის გავსებული..."

როგორც საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის ფონდებში დაცული დიმიტრი შევარდნაძის წერილებიდან ჩანს, მიუხედავად ხელმოკლეობისა, მიუნხენში ყოფნისას, მხატვარი მაინც ახერხებდა დანაზოგი ფულით ხელი გაემართა მშობლებისათვის სამშობლოში და უმცროსი ძმის მიხაკოსათვის ციურიხში. ხელმოკლეობა ხელს არ უშლის ბუნებით კეთილშობილ, გულისხმიერ მხატვარს დახმარების ხელი გაუწოდოს არა მარტო ნათესავებსა და ახლობლებს, არამედ საზღვარგარეთ სასწავლებლად მყოფ ქართველ ახალგაზრდობასაც, მორალური თუ მატერიალური მხარდაჭერით გაამხნევოს ისინი. ამის დასტურია საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის არქივში დაცული მასალები, ქართველი სტუდენტების: გიორგი ნათიძის, ვინმე იორდანეს, მ. გაჩეჩილაძის, მხატვარი ქა-

ლის ეკატერინე ბარათაშვილის და სხვათა წერილები.[44] დიმიტრი შევარდნაძეს თხოვნით მიმართავს არა მარტო მიუნხენელი, არამედ შვეიცარიაში, კერძოდ ჟენევაში მყოფი ქართველობა აქტიური მონაწილეობა მიიღოს იქაური სტუდენტობის მიერ ორგანიზებულ საიუბილეო საღამოების მოწყობაში. დიმიტრი შევარდნაძეს ციურიხელი ქართველი სტუდენტების თხოვნით, საიუბილეო საღამოსათვის დაუხატავს ლადო მესხიშვილის პორტრეტი, შემდეგ კი დიდი მგოსნის აკაკის პორტრეტი, მხატვრის მიერ მიუნხენში ქართველთა წრეში გამართული საღამოსათვის. იდეა მგოსნის იუბილეს ზეიმით გადახდისა, საფიქრებელია, დიმიტრი შევარდნაძეს გაუჩნდა სამშობლოდან თავისი დის ნუცას მიწერილი წერილის საპასუხოდ, სადაც იგი სთხოვს ძმას, მიუნხენში მყოფმა ქართველმა სტუდენტობამ ოფიციალური მოლოცვა გამოაგზავნოს აკაკის საიუბილეო ზეიმის აღსანიშნავ დღეს, 1908 წლის 7 დეკემბერს, რაც თავის მხრივ დღესასწაულს უფრო ფართო რეზონანსს შესძენდა.[45] აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ დიდი მგოსნის სახეს დიმიტრი შევარდნაძე კიდევ ერთხელ დაუბრუნდება სამშობლოში ჩამოსვლის შემდეგ, როდესაც 1915 წლის 8 თებერვალს სრულიად საქართველომ მთაწმინდის მიწას მიაბარა მგოსნის ცხედარი. აკაკის დამკრძალავი საორგანიზაციო კომიტეტის ერთ-ერთი წევრის პაოლო იაშვილის თხოვნით, დიმიტრი შევარდნაძეს დაუხატავს მწერლის პორტრეტი და შინდვრის ლამაზი ყვავილებით მხატვრულად გაუფორმებია აკაკის ნეშტის საჩხერიდან თბილისში გადმოსასვენებელი საგანგებოდ გამოყოფილი მატარებლის ვაგონი. ასევე, დიმიტრი შევარდნაძის მიერ იყო შესრულებული ცხედრის თავთან მოთავსებული მარიამ ღვთისმშობლის ფერწერული გამოსახულება XII საუკუნის ჭედური ხატის მიხედვით.[46] სწორედ აკაკი წერეთლის მიერ დაარსებული იუმორისტული ჟურნალების: „ეკალი", „ოხუნჯი" და „შუამავალი"-ს ერთ-ერთი აქტიური თანამშრომლის, ახალგაზრდა ავტორის, ნესტორ კალანდაძის წერილები დიმიტრი შევარდნაძისადმი მრავალ საინტერესო ცნობას ეფენ ელის მხატვრის მიუნხენში მოღვაწეობის წლებზე. შემდეგომში ცნობილი პუბლიცისტი, იუმორისტული ჟურნალის „მათრახი და სალამურის" და გაზეთის „ეშმაკის მათრახის" რედაქტორი – „ეშმაკის"

ფსეუდონიმით ცნობილი ნესტორ კალანდაძე დიმიტრი შევარდნაძის უახლოეს მეგობართა რიცხვში იყო. თბილისიდან მიუნხენს გაგზავნილი იუმორით გამთბარი მისი წერილები დათარიღებულია 1909-1910-1911 წლებით და აღნიშნული პერიოდის სოციალურ-პოლიტიკური ცხოვრების საერთო კლიმატს ასახავს (წერილებს ვაქვეყნებთ პირველად მცირეოდენი შემოკლებით. სტილი დაცულია. – ი.ა., ქ.ბ.).

„ძმაო ტიტიკო! შენი პასუხი მივიღე და ძლიერ მესიამოვნა. საქმე იმაშია, რომ ვინც საზღვარგარეთ წავიდა, ყველა გადაეჩვია წერილზე პასუხის გაცემას და შენც ისე მეგონე. ახლა როგორც აღმოჩნდა, გულმავიწყობა მარტო ფილოსოფოსებს (გერონტი, დათიკო და სხვ.) სჩვევიათ და არა მხატვრებს. შენ აქ ისეთი ჭორები გაგივრცელეს, რომ გაგიკვირდება, თითქო ნამეტანი მხატვარი გამხდარიყო, უაღრესი ტალანტი აღმოგაჩნდა და სხვა მრავალი ამისი. მე, როგორც ყველაფერში სკეპტიკოსმა, არ დავუჯერე ჭორებს, მაგრამ ზოგიერთები კი შეიყვანეს ეგონებ შეცდომაში. ხუმრობის გარეშე საინტერესოა, რომ მომწერდე როგორა ხარ, რას აკეთებ, რამდენ ხანს გაათავებ სწავლას და რას აპირებ შემდეგ. ვინ იცის, შეიძლება შენი სურათის მოთავსებაც დამჭირდეს როდესმე და ეს ცნობები ბიოგრაფიისათვის გამომადგება...

მე რაღაცა დარწმუნებული ვარ, რომ შენ კარიკატურის ჩინებული ნიჭი უნდა ექონდეს...

მე მაშინ ხუმრობით მოგწერე, მაგრამ ახლა როგორც ვხედავ შენი წერილიდან, დიდი დახმარება შეგიძლია შენ გაგვიწიო. ადგილობრივ ტემების შენთან გამოგზავნა რასაკვირველია მოუხერხებელი იქნება, მაგრამ თუ ევროპული გაზეთებიდან გადმოიმასიქმ ჩვენთვის სავარგოს რამეს, რასაც საერთაშორისო მნიშვნელობა ექნება და მოგვაწვდი, დიდი საქმე იქნება. ახლა ალბათ ააჭრელეს მაქაური გაზეთები ოსმალეთ-სპარსეთის კარიკატურებით და აქ რუსულ გაზეთებში სრული სიკოტრეა.

გარდა ამისა, აი რასა გთხოვ; შეეცადე, იქნებ დაგვიხატო ასეთი სურათი, – **რომელიც გამოხატავდეს დიდ სახელმწიფოთა კონცერტს** (ხაზი წერილის ავტორისაა – ი.ა., ქ.ბ.). ეს უნდა ჩამოგავდეს კრილოვის კვარტეტს. ე.ი. დიდ სახელმწიფოთა წარმომადგენლები

გამოხატული იქნებიან ცხოველების სახით (მაგ. რუსეთი დათვის სახით, ინგლისი – ვეშაპის ან სხვა, რომელიც შენი აზრით უფრო შეეფერების. მე ეს იმიტომ დაეასახელე, რომ ინგლისი ზღვის მეფეა). საფრანგეთის, იტალიას, ავსტრიას, გერმანიას, ამერიკას და სხვებს, შენ თითონ მოუნახე. ყველას თავ თავისი მუსიკალური იარაღი უნდა ჰქონდეს ხელში და უკრავდეს. შუაზე იდგეს ოსმალოს ტიპი (კაცის სახით) და ცეკვავდეს, ვითომ ოსმალეთი ხტუნაობს კონცერტის სურვილსა და პანგზე. ეს ერთი.

მეორე, იგივე სურათი იქნება, მაგრამ ოსმალეთი წელში გამართული იდგეს და კონცერტისტებს, შეშინებულებს იარაღი ხელიდან გავარდნოდეს და გასაქცევად ემზადებოდნენ.

ერთი სიტყვით, სურათის შინაარსი მოეახლინე მგონია და დამუშავება შენი საქმე იყოს.

სხვა ძმაო აქ ისეთი ამბებია, რომ წარმოდგენაც ძნელია. ასეთი რეპრესიები ძველათაც არ ყოფილა. გასულ კვირას კინაღამ დამიხურეს გაზეთი, რედაქტორიც მიმიციმბირეს. ქუთაისში ხომ სიცოცხლის ნატამალიც აღარ არის. გუშინწინ აქეთ ერთ სოფელში საშინლად სცემეს ილიკო ნაკაშიძეს (მგონი კი იცნობ). დღეს ქუთაისში დაიწყო „ყვირილის საქმის“ გარჩევა. 25 კაცამდე მოელისო სიკვდილით სასჯელი. ახლა მშვიდობით და გამარჯვებით, შენი ნესტორი“.

ერთ-ერთ უთარიღო წერილში ნესტორ კალანდაძე ატყობინებს დიმიტრი შევარდნაძეს: „თანახმად შენი წერილისა, ვინახულე ექვთიმე თაყაიშვილი, გამოვკითხე ყველაფერი და მითხრა, რომ იმ წიგნის გამოცემა მოუხერხებელია. აქ არავის არა აქვს ამის საშუალებაო. თქვენც მისწერეთ და მეც მივწერ ამის შესახებო. მერე ვილაპარაკეთ შენს შესახებ და ინტერვიუმ გამოარკვია, რომ შენზე ის დიდ იმედებს ამყარებს. მაფხულში ჩვენ დავიბრუნებთ და შეძლებას მიეცემთ იმოგზაუროს კავკასიაში სხვადასხვა სიძველეთა დასათვალიერებლადო.“

სხვა წერილში ნესტორ კალანდაძეს აინტერესებს, დაასრულა თუ არა დიმიტრი შევარდნაძემ ჭიათურის შეკვეთებსა და დიდი მოურავის პორტრეტზე მუშაობა. კარიკატურების გამოგზავნასთან ერთად, ნესტორ კალანდაძე თხოვს მხატვარს გამოუგზავნოს რედაქცი-

ის სახელზე გერმანიაში ფრიად პოპულარული სატირულ-იუმორისტული ჟურნალი „სიმპლიციმუსი“. ასევე თხოვს გამოუგზავნოს აგრეთვე მიუნხენში მის მიერ შესრულებული ნამუშევრების ფოტორეპროდუქციები. ყველა ამ თხოვნას მხატვარი პირნათლად ასრულებს.[47]

რაც შეეხება ნესტორ კალანდაძის წერილში გამეღავნებულ საქმიან ურთიერთობას ცნობილ მეცნიერ ექვთიმე თაყაიშვილსა და ახალგაზრდა მხატვარ დიმიტრი შევარდნაძეს შორის, იგი ასე დაიწყო: როგორც ცნობილია, 1907 წელს ექვთიმე თაყაიშვილის თაოსნობით ჩამოყალიბდა „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება“, რომლის ერთ-ერთ მთავარ მიზანსაც საქართველოს ისტორიული წარსულის შესწავლა წარმოადგენდა.[48] დიმიტრი შევარდნაძე მიუნხენიდან არდადეგებზე სამშობლოში ჩამოსვლის პირველსავე ზაფხულს ესტუმრა ბატონ ექვთიმეს საზოგადოებაში და თავისი ფარული სიყვარული ისტორიული ძეგლების მიმართ გაუმეღავნა. შესანიშნავმა საზოგადო მოღვაწემ ახალგაზრდა მხატვარში სიძველეთა დაუღალავი ტრფიალი ამოიცნო და პირველი დავალებაც მისცა – ძველი სიგელ-გუჯარის ასლის გადაღება და „ვეფხისტყაოსნის“ მინიატურის პირის დამზადება.[49] ამ მხრივ საინტერესოა დ. შევარდნაძის 1909 წლით დათარიღებული წერილი ძმის – მიხაკოსადმი გაგზავნილი ქუთაისიდან ციურიხს: „ბევრი საინტერესო რამ ვნახე... ძველი ხელნაწერები პერგამენტზე, რომლებშიც სურათებია ჩართული, განსაკუთრებით საინტერესოა ერთი ხელნაწერი „ვეფხისტყაოსანი“, რომელშიც 86 სურათია დახატული, რაღაც სხვანაირი ფერებით, რანაირიც ეხლა აღარ არსებობს. ეს სურათები დახატულია სპარსელების ხელოვნების ზეგავლენით. ორი სურათი მე გადმოვიხატე და მიუნხენში მოვიტან.“[50] სწორედ, „ვეფხისტყაოსნის“ აღნიშნულ ხელნაწერებს შეეხება ის მიმოწერაც, ექვთიმე თაყაიშვილსა და დიმიტრი შევარდნაძეს შორის, რომელიც დაცულია აკად. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში და რომელიც პირველად გამოაქვეყნა მკვლევარმა ნანა ყანჩაველმა.[51] წერილებიდან ირკვევა, რომ ექვთიმე თაყაიშვილს უთხოვია მხატვრისათვის, ეზრუნა გერმანიაში „ვეფხისტყაოსნის“ აღნიშ-

ნული ილუსტრაციების მაღალ პოლიგრაფიულ დონეზე გამოსაცემად, რის საპასუხოდაც დ. შევარდნაძე 1910 წლის 17 იანვარს მიუნხენიდან სწერს ღვაწლმოსილ მეცნიერს: „პატივცემულო ექვთიმე! – გუშინ მე პირადად მოველაპარაკე ერის აქაურ ძალიან ცნობილ ციკოლიტოგრაფიული ფირმის დირექტორს... დირექტორის აბრით, სურათების, როგორც „ვ.ტ.“-ში არის (მე ვლაპარაკობ იმ „ვეფ-ტყ.“, რომელიც თქვენ მიჩვენეთ გასულ ზაფხულს და რომლიდანაც მე ორი კოპია გადმოვიღე), ფერადებად დაბეჭდვა საუკეთესო იქნება ლიტოგრაფიით, მხოლოდ ამგვარად შეიძლება თითქმის სრულებით დაცულ იქმნას ფერადები.

რაც შეეხება უმთავრესს, ე.ი. ღირებულებას, დირექტორის დაწვრილებით გამოანგარიშებით, საქმე უმთავრესად დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენი უნდა დაიბეჭდოს“.შემდეგ წერილში მოტანილია ხარჯთაღრიცხვა, თუ რა ღირება აღნიშნული წიგნის გამოცემა მიუნხენში. იგივე საკითხს ეხებოდა დიმიტრის იმავე წლის 21 აპრილით დათარიღებული მეორე წერილიც. „დიდად პატივცემულო ბატონო ექვთიმე, ... ის ორი სურათი, რომელიც მე გადმოვხატე „ვ-ტ.“-დან, გასულ კვირას ვაჩვენე აქაურ ეთნოგრაფიულ (აღმოსავლეთის) მუზეუმის დირექტორს პროფესორ შერმანს. სურათები ძალიან მოიწონა და მთხოვა შევსწირო მუზეუმს. ამ მუზეუმში ბევრი ნომერი აქვთ სპარსული ხელოვნების, მაგრამ იმ ტიპის, რაც მე უჩვენე, არც ერთი არ აქვთ. დირექტორი მთხოვს აგრეთვე ნება მიეცეს ამ სურათების ღია ბარათებად გამოცემისა (ფერადებად რასაკვირველია). მე ჯერ მისთვის გადაჭრილი არაფერი მითქვამს, როგორ მირჩევთ თქვენ, შევსწირო ეს კოპიები მუზეუმს თუ არა? თუ ღია ბარათები დააბეჭდინა, ვეცდები ნაწილი მაინც მოგვცეს ჩვენ...

თქვენი მარად პატივისმცემელი
ტიტო შევარდნაძე“[52]

„ვეფხისტყაოსნის“ აღნიშნული ილუსტრაციების გერმანიაში დაბეჭდვა და მისი გამოცემა, რაც ასე გულით ეწადათ ექვთიმე თაყაიშვილს და დიმიტრი შევარდნაძეს, იმხანად ვერ მოხერხდა. ეს ჩანს ნესტორ კალანდაძის ზემოთ მოტანილი წერილიდან და იმ ოფიციალ-

ური შეტყობინებიდან, რომელიც ექვთიმე თაყაიშვილს გაუგზავნია მხატვრისათვის ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მღვნის სამსონ ფირცხალავას მეშვეობით. როგორც ჩანს, გაურკვეველი მიზეზების გამო, არც გერმანულ მხარეს აუღია თავის თავზე აღნიშნული ილუსტრაციების ღია ბარათებად გამოცემა.

ექვთიმე თაყაიშვილისა და დიმიტრი შევარდნაძის ურთიერთობის ადრეულ ეტაპს შეეხება აგრეთვე კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცული, გერონტი ქიქოძის მიერ მიუნხენიდან ექვთიმე თაყაიშვილისადმი გამოგზავნილი სარეკომენდაციო წერილი დ. შევარდნაძის პიროვნების საუკეთესო დახასიათებით და ექვთიმე თაყაიშვილის პასუხი გერონტი ქიქოძისადმი ამ წერილზე.

1911 წლის 1 თებერვლით დათარიღებულ სარეკომენდაციო წერილში გერონტი ქიქოძე ამგვარად ახასიათებს დიმიტრი შევარდნაძეს: „დიდად პატივცემულო ბატონო ექვთიმე! დღეს გაზეთში წავიკითხე, რომ საისტორიო საზოგადოებაში გადაგიწყვეტიათ ხუთასი მანეთის გადაღება მონასტრებში და ეკლესიებში დარჩენილი ქართული მხატვრობის გაღმოსაღებად. ამ საქმისათვის, რასაკვირველია, მცოდნე და კეთილსინდისიერი ადამიანი დაგჭირდებათ. აქ არის ერთი ახალგაზრდა ქართველი მხატვარი დიმიტრი შევარდნაძე, რომელიც სიამოვნებით იკისრებს მაგ საქმეს, თუ თქვენ არაფერი გაქვთ მის წინააღმდეგ და მიანდობთ მას. თქვენ პირადად კიდეც იცნობთ შევარდნაძეს. ჩემის აზრით, მეტად ნიჭიერი, მცოდნე და მუყაითი ახალგაზრდაა და როგორც თქვენთვისაც, ისე მისთვის ძლიერ ხელსაყრელი იქნება თუ ასეთ მნიშვნელოვანს და საინტერესო საქმეს მიანდობთ. ის მზადაა თქვენი ცნობის მიღებისთანავე გამოემგზაეროს საქართველოსაკენ.

გთხოვთ შემატყობინოთ, რა აზრის იქნებით თქვენ ამ წინადადებაზე.

განსაკუთრებული პატივისცემით გერონტი ქიქოძე".

ღვაწლმოსილი მეცნიერის პასუხი ამ წერილზე კი ასეთი იყო:

„დიდად პატივცემულო ბატონო გერონტი!

თქვენი წერილი მივიღეთ. თქვენი წინადადება, რომ ეკლესიების

კედლებიდან მხატვრობის გადაღება მივანდოთ ბატონ დიმიტრი შე-ვარდნაძეს, საისტორიო და საეთნოგრაფიო საბჭოს წარუდგინე. ბ-ნ დიმიტრი შევარდნაძეს მეც ვიცნობ. როდესაც აქ იყო, პატივი დამდვა და ჩემთან მოვიდა. ერთი სიგელის მხატვრობა გადაგვიღო და სანიმუშოდ „ვეფხისტყაოსნის" მინიატურაც დაამზადა, რომელიც მე ვთხოვე. მე პირადად დიდი იმედი მაქვს, რომ მაგისგან კარგი მხატვარი გამოვა და ჩვენ დიდ სარგებლობას მოგვიტანს". აღნიშნულ წერილს მოპყვა ის სასიხარულო ცნობა, რომელიც ოფიციალურად ეცნობა დიმიტრი შევარდნაძეს მიუნხენში, რომ იგი 1911 წლის 13 ნოემბრის საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების საბჭოს სხდომაზე ექ. თაყაიშვილის რეკომენდაციით ერთხმად აირჩიეს საზოგადოების ნამდვილ წევრად.[53] აღნიშნული ფაქტის შემდეგ მიუნხენიდან არდადეგებზე ჩამოსული დ. შევარდნაძე მუშაობს საქართველოში მიმობნეულ ისტორიულ ძეგლებზე. როგორც მხატვრის ახლო მეგობარი გიორგი ერისთავი იგონებს: „ათიან წლებში დიმიტრი შევარდნაძემ იმუშავა წინარეხში. მის მიერ შესრულებული მაღალაანთ ეკლესიის ფრესკის პირები ექვთიმე თაყაიშვილმა ძალზე მოიწონა. იმავე წლებში იმუშავა ხობშიც"[54].

შემოქმედის მონასტერში მუშაობის შესახებ დ. შევარდნაძე სწერს ძმას: „...შესანიშნავი სანახაობაა, როგორც სიძველე და როგორც სილამაზე. შეიძლება იქ მოკლე ხანში სამუშაოდ წავიდე, ასევე მაინტერესებს ბაღდადის ეწერაც. ცოტა ხნის წინათ აქ „გიგოის" ადგილის მახლობლად ხვნის დროს თიხიდან გაკეთებულ კუბოს წასწყვეტიან. ეს კუბო ჯერ კიდევ ხელუხლებელია. მინდა ეს ადგილები გადავათხრევინო თუ ნებართვა მექნა და ვფიქრობ ბევრ საინტერესოს ვნახავ".[55]

საგულისხმოა 1914 წელს გაზეთ „იმერეთში" გამოქვეყნებული ცნობა, რომლითაც „თბილისის საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება ჭიათურის შავი ქვის საბჭოს ატყობინებს, რომ წელს ზაფხულზე წინა წლებისდაგვარად განზრახვა აქვნია გაგზავნოს მხატვარი ფრესკების გადასაღებად. საზოგადოებას მიუმართავს მხატვარ შევარდნაძისათვის, მაგრამ ხსენებული მხატვარი თქვენ გყოლიათ დაქირავებული და მას ნება აღარ ეძლევა მინდობილობა აას-

რულოს. ამისათვის ხსენებული საზოგადოება თხოეს ჭიათურის შავი ქვის საბჭოს ხსენებული მხატვარი ამ გაფხულზე დაუთმოს".[56] მხატვრის პოპულარობას სამშობლოში მოწმობს 1915 წელს გაზეთ „სახალხო ფურცლის" ახალი წლის დამატებაში გამოქვეყნებული დიმიტრი შევარდნაძის მიუნხენიდან გამოგზავნილი ფოტოსურათი.[57]

მართლაც, ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდა დიმიტრი შევარდნაძე დიდი ავტორიტეტით და სიყვარულით სარგებლობდა არა მარტო ნაცნობ-მეგობრების, ახალგაზრდობის, არამედ უფროსი თაობის წარმომადგენელთა შორისაც. მისი ნიჭი, მტკიცე ნებისყოფა, სიდარბაისლე და გულისხმიერება მხატვრის მიმართ ამგვარი დამოკიდებულების საფუძველს ქმნიდა.

ახალგაზრდა მხატვრის ავტორიტეტზე მეტყველებს ისიც, რომ მას ჭიათურის სამთო-ტექნიკური სასწავლებლის ეკლესიისათვის ხის კანკელის მოხატულობის წარმატებით განხორციელებისთანავე დაევალა როგორც ამავე ეკლესიისათვის სხვა ხატების დამზადება, კერძოდ წმ. ნინოს, წმინდანებად შერაცხულ წამებულ ძმათა დავითის და კონსტანტინეს ფერწერული გამოსახულებების,[58] ასევე სათავადაზნაურო გიმნაზიის ეკლესიის კანკელის მოხატულობის განახლება.[59] მხატვარს შეკვეთას აძლევენ წმ. კვირიკეს ეკლესიისათვის მოძველებული ბაირაღების მაგივრად ახალის დამზადების თაობაზე.[60] მხატვარს უკვეთავენ აგრეთვე ეგნატე ნინოშვილის ფერწერულ პორტრეტს.[61]

დიმიტრი შევარდნაძეს თხოვნით მიმართავს ქუთაისის გუბერნიის შორაპნის მაზრის მარგანეცის წარმოების საბჭო, მინერალოგიის მუზეუმისათვის გერმანიაში შეკრიბოს სასარგებლო წიაღისეულის მდიდარი კოლექცია და გამოაგზავნოს საქართველოში. დახმარების აღმოჩენის შემთხვევაში საბჭო პირდება მხატვარს შესაბამისი გასამრჯელოს გადახდას. დიმიტრი შევარდნაძისადმი მიუნხენში მიწერილი ღედის წერილებიდან იმასაც ვიგებთ, რომ მხატვარს უარი უთქვამს საკმაოდ დიდ ჰონორარზე, რომელიც წელიწადის ოთხი დროის ამსახველ ფერწერულ კომპოზიციათა შესრულების შემთხვევაში უნდა მიეცათ დამკვეთებს საქართველოდან.[62] ასევე დიდი თხოვნა სჭირდებოდა დედას, რათა დაეთანხმებინა შვილი

კერძო პირთა პორტრეტების ფასიან დაკვეთებზე (საფიქრებელია, რომ პორტრეტებს მხატვარი სამშობლოდან მიუსხენში გაგზავნილ ფოტოებზე დაყრდნობით აკეთებდა).[63] თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ მას ყოველწლიურად სამხატვრო აკადემიისათვის წლის ბოლოს მოწყობილი კურსის დასახურავი გამოფენისათვის უნდა შეესრულებინა სავალდებულო ფერწერული თუ გრაფიკული ნამუშევრები, რეტუშორად მუშაობასთან ერთად, მართლაც გაოცებას იწვევს ის დიდი შრომისმოყვარეობა და ენერგია, რასაც იჩენს ახალგაზრდა დიმიტრი შევარდნაძე, „...მიხარია, რომ ვისწავლე ფერადების გახსნა, რაც ფაბრიკაში ნაკეთებს სჯობია და იაფიც ჯდება. ძნელი შესასრულებელი კია. კმაყოფილი ვარ, რომ ფერადების ქიმია ვისწავლე". „...რეტუშორობა მქანცავს, თორემ უფრო მეტ დროს დაუთმობდი ხატვას", სწერს დიმიტრი შევარდნაძე თავის ძმას მიხეილს ციურიხში.[64] ამავე დროს უდიდესი პასუხისმგებლობა, საკუთარი თავისადმი დიდი მომთხოვნელობა იკვეთება დედისადმი მიწერილ წერილში: „...მე ისიც ძალიან მაწუხებს, რომ ჭიათურის საზოგადოების სტიპენდიანტი ვარ, ჩემი მდგომარეობა ისეთია აქ, რომ ჩემი წინსვლა ძალიან შეფერხებულია და არა მგონია, რომ გავამართლო ის იმედები, რაც ჩემზე აქვთ და ეს მორალურად ძალიან მოქმედებს ჩემზე".[65]

აღნიშნული შეკვეთების, თუ საქართველოში გაგზავნილი რეცენზიების პონორარით, თვით არდადეგებზე სამშობლოში დროებით ყოფნისას ძეგლებზე მუშაობის შედეგად მიღებული ანაზღაურებით, დიმიტრი შევარდნაძე ისევ ახლობლებს ეხმარება (ციურიხში უგზავნის ძმას და თბილისში მშობლებს) ან გახარებული იწერება: „...ვიყიდე იაფად ველასკესის, რემბრანდტის და გოიას რეპროდუქციები". თავად ეაჭირვებაში მყოფი მხატვარი, რის ვაივაგლახით რომ იყიდა საგამთროდ პალტო და დაკავებული ფართო სახელოსნოს ქირა გადაიხადა, კიდევ სხვებზე ზრუნავს.[66] შეძლებისდაგვარად ხელს უმართავს ყველას, ვინც ამას ითხოვს, განურჩევლად ეროვნებისა, ასაკისა და სქესისა, მატერიალურად და მორალურად ამხნევებს მათ. ამიტომაც საყოველთაო სიყვარულით იყო გარემოცული მხატვარი.[67] ამ მხრივ საინტერესოა მხატვრის არქივში დაცუ-

ლი გერმანელი სტუდენტის ჰენრიხ როტეს წერილი, რომელშიც იგი წერს, რომ მან ქართული ენა დიმიტრი შევარდნაძის შემწეობით შეისწავლა, რომ საოცრად უყვარს ქართველობა და არასოდეს არ დაივიწყებს იმ სიკეთეს, რაც დიმიტრის მისთვის გაუკეთებია.[68] დიმიტრი შევარდნაძისადმი დიდი სიყვარული და პიროვნული პატივისცემა გამოსჭვივის აგრეთვე ახალგაზრდა მხატვარი ქალის ნინა ზაკუსოვას წერილებში, ოზურგეთიდან რომ აგზავნის მხატვრის სამსჯავროზე თავის ნახატებს: „თქვენი თვალები თქვენს პატიოსნებაზე და სიწმინდეზე მეტყველებენ".[69] დ. შევარდნაძის პიროვნებით ახალგაზრდა ქალის ამ აღფრთოვანებას იზიარებენ მიუნხენში იმხანად სასწავლებლად მყოფი მხატვარი ქალი ეკატერინე ბარათოვა (ე. ბარათაშვილი)[70] და მხატვრის მეგობარი გიორგი ნათიძეც.

„შენ, ტიტო ჩემო, რასა იქმ, როგორ მუშაობ, იცი მე რა სახელს გითქვამ აქ... ვნახე აქაური ქართველი ხელოვნიკები. ბევრი მკითხავს შენზე... ვეუბნები ჩამოვა-მეთქი და თვითონ იცის თვითონ გაგაცნობთ-მეთქი თავისთავს თავის სურათებით-მეთქი". – სწერს გიორგი ნათიძე დიმიტრი შევარდნაძეს თბილისიდან მიუნხენს.[71] დიმიტრი შევარდნაძის პიროვნების დახასიათებისათვის ის განცდებიც გამოდგება, ახლო მეგობრის – ერიგოლ მაღლაკელიძის თვითმკვლელობის გამო რომ დაეუფლა მხატვარს. მეგობრის ხსოვნისადმი ერთგულება, უდიდესი ადამიანური გულისტკივილი ჩანს დ. შევარდნაძის მიერ მიუნხენიდან თავისიანებისადმი გაგზავნილ 1910 წლის თებერვლით დათარიღებულ წერილში: „საწყალი ერიშა მაღლაკელიძესთანა ადამიანი ათასში ერთი თუ იბადება. ერიშა მაღლაკელიძე ნამდვილი ბუნებრივი ინტელიგენტი კაცი იყო წმინდა იდეალებით აღჭურვილი, მარა ფიზიკურად სუსტი აგებულების. უმთავრესი მოტივი მისი თავის მოკვლისა ის იყო, რომ მას უნდოდა ადამიანური ცხოვრება, უნდოდა რამე დაღი დაესვა თავისი არსებობით სამშობლოსათვის. მარა ხედავდა, რომ მისი დღეები დათვლილია (საწყალი ჭლექით იყო ავად) და მისი არსებობა მარტო წვალებაა, და ირჩია თავის მოკვლა. ...მაღლაკელიძე მარტო მისი მშობლების საგლოვო არ არის, ჩვენი უბედური ქვეყანაც უნდა გლოვობდეს ამისთანა კაცის დაკარგვას".[72]

დიმიტრი შევარდნაძე ეულისყურით აკვირდებოდა ყოველი ნიჭიერი მხატვრის გამოჩენას ასპარეზზე, „...აქ ერთი ლეკი ჩამოვიდა, უნდა რომ მხატვარი გახდეს, ნიჭიერი ყმაწვილია, სასიამოვნო იქნება, თუ მისგან რამე გამოვა“ . „...ახალგაზრდა ლეკი კარგი ბიჭია და ძალიან ნიჭიერიც,“ – სწერდა სხვა წერილში დ. შევარდნაძე ძმას.[73] ახალგაზრდა ლეკი ბიჭი აღმოჩნდა შემდგომში თბილისში მოღვაწე მხატვარი ხალილ ბეკ-მუსაევი, რომელიც ბოლომდე მეგობრულ ურთიერთობაში იყო დიმიტრი შევარდნაძესთან და სხვა ქართველ მხატვრებთან. ხალილ ბეკ-მუსაევი „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ მიერ მოწყობილი ექსპედიციებისა და გამოფენების აქტიური მონაწილე იყო.[74]

ამ საზოგადოების დაარსებაზე ფიქრს და ზრუნვას, როგორც ჩანს, ჯერ კიდევ მიუნხენში ყოფნისას ჩაეყარა საფუძველი.

როგორც უკვე აღნიშნეთ, მიუნხენიდან თბილისში ჩამოსული დიმიტრი შევარდნაძე 1915 წლის თებერვალში დაესწრო დიდი მგოსნის აკაკი წერეთლის დაკრძალვას. დაკრძალვის ცერემონიალზე იგი არა მარტო ოფიციალური წარმომადგენელი იყო ჭიათურის შავი ქვის საზოგადოების დელეგაციისა, არამედ აკაკის ცხედრით დასვენებული სპეციალური ეაგონის მხატვრულად გამფორმებელიც.[75] 1915 წლის 12 აპრილს, მხატვარს თბილისში შეუკრებია თანამოაზრეთა ჯგუფი, მოწინავე ქართველი შემოქმედი ახალგაზრდობა, რათა ფრთა შესხმოდა დიდი ხნის ოცნებას, ქართველ ხელოვანთა ერთად შეკავშირებას რომ ისახავდა მიზნად. „...ხვალ ჩვენი ახალდაარსებული საზოგადოების პირველი კრება იქნება და გამგეობის წევრების არჩევნები უნდა მოხდეს“, – სწერს მხატვარი ძმას მიხაკოს ქუთაისში,[76] და თხოვს მას ანალოგიური საზოგადოების დაარსებაზე იზრუნოს ქუთაისშიც, იზრუნოს იქ საზოგადოებრივი აზრის შემზადებისათვის, რომ ჭიათურის მარგანეცის საბჭომ მატერიალური შემწეობა გაუწიოს ამ ფრიად სამურ წამოწყებას. სამწუხაროდ, იმ დროს აღნიშნული იდეის განხორციელებისათვის, როგორც ჩანს, ჯერ კიდევ არ იყო ნიადაგი მომზადებული. იგი ჩაიშალა უსახსრობის გამო. 1916 წელს დიმიტრი შევარდნაძე თბილისში გადმოდის საცხოვრებლად და განახლებული ენერგიით განაგრძობს დაწყებულ საქმეს.

3. სამშობლოში დაბრუნება. დიდი გადაწყვეტილების სამზადისში

სამშობლოში სამუდამოდ დაბრუნების შემდეგ დიმიტრი შევარდნაძე უფრო აქტიურად ჩაება ეროვნული კულტურის განვითარებისათვის ბრძოლის ყოველდღიურ საქმიანობაში. საცხოვრებლად თბილისში გადმოსული მხატვარი დროებით დაბინავდა მეგობრის – ფილიპე მგელაძის საბაღოსნო სკოლაში, ყოფილ სე. მირსკის ქუჩაზე. 1924 წლის ანკეტის მიხედვით, რომელიც თბილისის აღმასკომის სტატისტიკური განყოფილების განათლების სექციის მიერ იყო შედგენილი და დარიგებული ხელოვნების და განათლების სფეროს მოღვაწეთა მორის, ვიგებთ, რომ დიმიტრი შევარდნაძე თბილისში 1916 წლიდან ცხოვრობს, მიუნხენიდან სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ.[77] სწორედ ეს თარიღი ითვლება ქართული კულტურისათვის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი სახელოვნო პროფესიული ორგანიზაციის „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" დაბადების თარიღად. მრავალი სირთულე ელობებოდა წინ მხატვრის ამ უმნიშვნელოვანესი წამოწყების განხორციელებას, მაგრამ დიმიტრი შევარდნაძე შეუპოვარი სიმტკიცით მიიწევდა დასახული მიზნისაკენ. ამ მხრივ საინტერესოა წერილი, რომელსაც მხატვარი 1916 წლის 3 თებერვალს თბილისიდან ქუთაისში უგზავნის ძმას – მიხაკოს, რომელთანაც არა მარტო სისხლით ნათესაობა, არამედ დიდი სულიერი ერთობა აკავშირებს: „ძმაო მიხაკო! ჩემს წამოწყებულ საქმეს ბევრი დრო და სირბილი სჭირდება, ხარჯიც რა თქმა უნდა. დაწვრილებით მაშინ შეგატყობინებ, როცა უფრო გამოირკვევა ყველაფერი, თანაგრძნობა კი ყოველგან დიდია და იმედი მაქვს, ყველაფერი კარგად დაბოლოვდება"?[78]

აღნიშნული იდეა მხოლოდ დიმიტრი შევარდნაძის ოცნების ნაყოფი როდი იყო, თვით ცხოვრებამ მოიტანა ამგვარი „საზოგადოების" შექმნის აუცილებლობა, საზოგადოებისა, რომელიც ქართული ხელოვნების ძეგლების მეურვეობას, ქართველი მხატვრების ერთ ოჯახად შეკავშირებას, მათი კერძო ინტერესების საერთო, საზოგადო ინტერესებისადმი დაქვემდებარებას იკისრებდა. დიმიტრი შე-

ვარდნაძის ეს საშვილიშვილო წამოწყება ნამდვილად დროული იყო, თუ გავითვალისწინებთ იმ მეტად სავალალო მდგომარეობას, როდესაც სრული განუკითხაობის ვითარებაში, თვალსა და ხელს შუა იღუპებოდა ქართული კულტურის ძეგლები, ჩვენი ეროვნული განძი.

აღსანიშნავია, რომ ქართველ „თერგდალეულთა" მიერ ეროვნული კულტურის განვითარების საკეთილდღეოდ გაკვალულმა გზამ თავისი ნაყოფი გამოიღო და უკვე XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისისათვის გამოიკვეთა ეროვნული კულტურისადმი, მისი ხელოვნებისადმი ქართული საზოგადობის ცხოველი ინტერესი, ამ მხრივ ნიშანდობლივია გაზეთ „დროების" ფურცლებზე (№278) „მ. ად-ლის" (მიხეილ ჯავახიშვილი – ი.ა., ქ.ბ.) ფსევდონიმით გამოქვეყნებული წერილი „ქართული ეროვნული მუზეუმი", რომელშიც ავტორი გულისტკივილით აღნიშნავს: „...ჩვენი ისტორიული ნაშთები ხელიდან გვეცლება. ყველაფერი მიაქვთ, რის წაღებაც კი შეიძლება. გაიხსენეთ რამდენი საუნჯე გაიტანეს საქართველოდან ლევაშოვმა, ბობრინსკიმ, უვაროვისამ და სხვ. კულტურული ქურდობა ჩვენში ისე ჩვეულებრივ მოვლენად გადაიქცა, რომ თვითონ ჩვენ ხშირად ჩვენ პატივსაცემადაც კი მიგვაჩნია, როცა რომელიმე მოხეტიალე ავანტიურისტი აქელან რაიმე განძს წაიღებს „საჩვენებლად" ან „სახსოვრად". თვალმარგალიტი და ძვირფასი ნივთი რომ აღარ იკმარეს, ჩუქურთმებსა და არქიტექტურის ნაშთებს მიჰყვეს ხელი. უვაროვისამ მოსკოვში გადაიტანა საფარის მონასტრის საუცხოო ნაშთები, რომელსაც აღტაცებაში მოყავდა ბროსე და დიუბუა, რაც დარჩა ისიც მოსპეს და ეაატიალეს. მცხეთის, საფარის, ალავერდის და სხვა მონასტრის ფრესკები გაჯითა და კირით წაულესეს. ნეტა რითი ჯობდნენ ეს კეთილისმყოფელნი იმ ჰუნებს, რომლებმაც დაანგრიეს და დასწვეს რომი და მისი დიდებული ნაშთები. მაგრამ ამაში ბრალი ჩვენც მიგვიძღვის. ჩვენ რომ გვცოდნოდა ჩვენი წარსულის ფასი, სხვებს არ გავაოხრებინებდით, არ დავანებებდით საფარას, ბოდბეს და არც გატანილ სიმდიდრეს.

...ჯერ კიდევ გვიან არ არის, თუ ერს ერობა უნდა და კიდევ აქვს სურვილი და უნარი თავის თავის შენახვისა, ძალა სიცოცხლისა და ცოტაოდენი ენერგია, შეიძლება ღარჩენილის შეეროვებაც, მისი შერ-

ჩენაც და პატრონობაც. შეგროვებასა და შერჩენას კი უნდა ფული და მუზეუმი.

ვინ უნდა ააშენოს ეს მუზეუმი?

ისევ ჩვენ უნდა ვაშენოთ ჩვენი მცირე უნარითა და გამხდარი ჯიბით... ჩვენვე უნდა დავიბეგროთ ჩვენი თავი და ეს დედაბოძიც შეუდგათ ჩვენს ეროვნულ კულტურას", – წერს წერილის ავტორი."

ეროვნული კულტურის ძეგლთა დაცვისათვის მიმართული საზოგადოებრივი აზრის მომწიფებას ხელს უწყობდა ქართული ინტელიგენციის საუკეთესო წარმომადგენელთა მცდელობით დაარსებული საზოგადოებრივი ორგანიზაციების მოღვაწეობა. იქნებოდა ეს XIX საუკუნის მეორე ნახევარში დაარსებული მძლავრი საგანმანათლებლო საქმიანობა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისა" (თავისი მუზეუმით), თუ დიმიტრი ბაქრაძის თაოსნობით შექმნილი საეკლესიო მუზეუმი, რომელიც შემდგომში კავკასიის, ხოლო 1912 წელს საქართველოს მუზეუმად გადაკეთდა. ამ მხრივ განსაკუთრებით დიდი იყო დამსახურება 1907 წელს ივანე ჯავახიშვილისა და ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ ჩამოყალიბებული „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებისა" (საკუთარი მუზეუმით), რომლის ერთ-ერთი აქტიური წევრიც, როგორც უკვე აღინიშნა, დიმიტრი შევარდნაძეც გახლდათ.

ეროვნული კულტურის ძეგლების მოვლა-პატრონობის საკითხის ქართული საზოგადოების ინტერესთა ორბიტაში მოხვედრას ფართოდ გამოეხმაურა იმდროინდელი ქართული პერიოდული პრესაც. აი, რას წერდა გაზეთი „თემი" 1911 წლის 10 იანვრის ნომერში „ახალი ამბების" რუბრიკით: „...საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებამ გადასდო 500 მანეთი, ძველი ქართული მხატვრობის გადასაღებად. განზრახულია ამა წლის ზაფხულისათვის მოწვეულ იქნას ერთი მხატვარი, რომელიც გადაიღებს ქართველი მეფეების სურათებს. მუშაობა დაიწყება ბეთანიის მონასტრიდან, სადაც დაცულია სურათი დიდის თამარის მეფისა, მისი ქმარის დავით სოსლანის და ძის გიორგისა. ასეთივე სურათები გადაღებული იქნება სხვა ძველი ქართული მონასტრების კედლის მხატვრობიდან მომავალი ქართული მეზეუმისათვის.

საქართველოს „საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებამ“ თავად-აზნაურების მიერ გადაცემული ფულიდან 300 მანეთი გადასდო ჯვრის მონასტრის დროებით შესაკეთებლად, რომელიც მცხეთის ტაძრის პირდაპირ არის აშენებული. ეს ტაძარი ეხლა ძალიან უნუგეშო მდგომარეობაშია და თუ არა დროზე დახმარება, შეიძლება სულ დაინგრეს ეს უძველესი ნაშთი მეშვიდე საუკუნის ქართული ხუროთმოძღვრების ხელოვნებისა“. ეს სწორედ ის საგაზეთო წერილი გახლდათ, რომელსაც გამოეხმაურა გერონტი ქიქოძე ექვთიმე თაყაიშვილისადმი მიუნხენიდან გამოგზავნილ დიმიტრი შევარდნაძის სარეკომენდაციო ბარათით.[80] აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ იმ დროისათვის ქართული ხელოვნების ძეგლებზე ძირითადად არაქართველი მხატვრები მუშაობდნენ.[81] შესაძლოა ეს განპირობებული'იყო ერთი მხრივ იმით, რომ ამგვარ დაკვეთებს ანდობდნენ მოწვეულ სპეციალისტებს ეროვნული კადრების სიმცირის გამო, მეორე მხრივ კი ეს აიხსნებოდა თვით ჩამოსული სტუმრების ენთუზიაზმით, უცხო ქვეყნის ისტორიული ნაშთებისადმი გამოვლენილი ინტერესით.[82]

ქართული კულტურისადმი ინტერესის გაცხოველება არა მარტო უცხოელთა შორის, არამედ თვით ქართული საზოგადოების ყველა ფენაში იგრძნობოდა,[83] განსაკუთრებით კი XX საუკუნის ათიან წლებში სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსულ ქართველ მხატვართა ახალი თაობის წარმომადგენელთა წრეში.

1916 წლისათვის ქართველ ხელოვანთა რიგებში უკვე ოცდაათამდე მხატვარი და მოქანდაკე ითვლებოდა, ძირითადად ორი თაობის სახით. უფროსი თაობის საუკეთესო წარმომადგენლები იყვნენ: გ. გაბაშვილი, დ. გურამიშვილი, ალ. მრევლიშვილი, მ. თოიძე, ალ. ბერიძე, რ. ველესიანი, ი. ნიკოლაძე, ხუროთმოძღვარი ს. კლდიაშვილი და გენიალური თვითნასწავლი მხატვარი ნიკო ფიროსმანაშვილი. XX საუკუნის ათიან წლებში სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსულ ქართველ მხატვართა ახალ თაობას კი შეადგენდნენ: დ. შევარდნაძე, ალ. ციმაკურიძე, გრ. მესხი, ვ. სიდამონ-ერისთავი, შ. ძნელაძე, დ. კაკაბაძე, ლ. გუდიაშვილი, შ. ქიქოძე, მ. ჭიაურელი, ტ. ერისთავი, ქ. მაღალაშვილი, ელ. ახვლედიანი. ეს ის მხატვრები

იყვნენ, რომელთაც პროფესიული წრთობა რუსეთისა და ევროპის სხვადასხვა სამხატვრო ცენტრებში მიიღეს. ამგვარად, აღნიშნული დროისათვის შეიქმნა რეალური პირობები იმისათვის, რომ ქართული კულტურის მოღვაწენი, რომლებიც სხვადასხვა საზოგადოებებში იყვნენ დაჯგუფული ან დამოუკიდებლად მოღვაწეობდნენ, ერთ პროფესიულ, სახელოვნო საზოგადოების ფარგლებში გაერთიანებულიყვნენ, რისი ორგანიზებაც თავის თავზე იტვირთა ახალგაზრდა დიმიტრი შევარდნაძემ.

თავი II

„ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ მოღვაწეობა 1916–1921 წლებში

1. საზოგადოების წესდების შემუშავება

1916 წლის 17 თებერვალს დიმიტრი შევარდნაძემ რამდენიმე უახლოეს მეგობართან ერთად, რომელთა რიცხვში იყვნენ: გიორგი ნათიძე, გიორგი ერისთავი, იოსებ ეოგოლაშვილი და მხატვრის ძმა – მიხეილი, თბილისში, სასოფლო-სამეურნეო ბანკის შენობაში, მოიწვია დამფუძნებელი კრება. ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების ამ პირველ საორგანიზაციო ხასიათის კრებას დაესწრნენ იმ დროის ქართული ინტელიგენციის საუკეთესო წარმომადგენლები, კულტურის სხვადასხვა სფეროს მუშაკნი, მათ შორის ოცდაათამდე მხატვარი. აღნიშნულმა კრებამ ერთხმად მიიღო ახლად შექმნილი საზოგადოების წესდების პროექტი, რომელიც წარმოადგინა დიმიტრი შევარდნაძემ.

ეს პროექტი, მცირეოდენი შესწორებით, „საზოგადოების“ მიერ 1916 წლის 28 მარტს მიღებული, დასამტკიცებლად გადაეცა ადგილობრივ მმართველობას, საბოლოო სახით კი, სტამბური წესით ორ ენაზე (ქართულად და რუსულად) დაბეჭდილი, საქართველოს ხელისუფალთა მიერ რეგისტრაციაში გატარდა 1916 წლის 31 მარტს. უფრო ადრე, წესდების შემუშავებას საზოგადოების საძი მოსამზადებელი, ე. წ. საორგანიზაციო კრება მიეძღვნა.

„ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ 51 პარაგრაფისაგან შემდგარი წესდება, საზოგადოების შექმნის მიზნებისა და ამოცანების დასაბუთებით, არაერთხელ ყოფილა არასრული სახით ციტირებული სამეცნიერო ლიტერატურაში,[34] ამიტომ ჩვენ მხოლოდ წესდების ზოგადი დახასიათებით შემოვიფარგლებით. საზოგადოებას მრავალი შესანიშნავი მიზანი ამოძრავებდა, მათ შორის: მხატვართა შეკავშირება, ხელოვნების ნაშთების შეგროვება, დაცვა და შესწავლა, სამხატვრო სკოლების დაარსება, სამხატვრო გალერეის დაფუძნება, სპეციალური ბიბლიოთეკის შექმნა ხელოვნების წიგნთსაცავის სახით, სამხატვრო გამოფენების მოწყობა, საუკეთესო მხატვრული ნაწარმოებისა და სახელოვნებათმცოდნეო ნაშრომის წახალისება პრემიით, სამხატვრო ჟურნალების გამოცემა სხვადასხვა ენაზე ქართული ხელოვნების პოპულარიზაციის მიზნით, ფართო საზოგადოების ესთეტიკური გემოვნების დახვეწაზე ზრუნვა მოხსენებების, რეფერატების, ლექციებისა და საჯარო საუბრების გზით, ქართული ხალხური მხატვრული სარეწების განვითარებისათვის ხელშეწყობა, ნიჭიერი ახალგაზრდების წახალისება სტიპენდიებით ან ერთდროული დახმარებით, ქართული თეატრის განეითარებისათვის ზრუნვა. „საზოგადოების“ მიერ დასახულ მიზანთა შორის განსაკუთრებით გამოკვეთილი მაინც რამდენიმეა: სამეცნიერო ექსპედიციების მოწყობა ძველი ქართული ხელოვნების შესასწავლად; ქართული მუზეუმების შევსება-გამდიდრება; ძველი საქართველოს ნაშთების შენახვა, დაცვა და განახლებისათვის ზრუნვა; როგორც ძველი ისტორიული, ასევე თანამედროვე მხატვრობის გამოფენათა მოწყობა; მხატვართა მატერიალური და მორალური მხარდაჭერა. ეს ის საკითხებია, რომელთა შესრულებაც დიმიტრი შევარდნაძის მოღვაწეობის ქვაკუთხედი იყო და დიდი ამაგიც დასდო თითოეული მათგანის განხორციელებას.

მხატვრისთვის ჩვეული თავმდაბლობა, საქმის კეთება ჩრდილში ყოფნით, გახდა მიზეზი იმისა, რომ პირველ საორგანიზაციო კრებაზევე დიმიტრი შევარდნაძემ საზოგადოების თავმჯდომარის პოსტზე კრებას ცნობილი საზოგადო მოღვაწის, მთავრობაში გასული თანამდებობის პირის, ქალაქის თავის გიორგი ჟურულის კან-

დიდატურა წარუდგინა. „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ გამგეობა 9 წევრისაგან შემდგარი საბჭოთი დაკომპლექტდა (საზოგადოების თავმჯდომარე, თავმჯდომარის ამხანაგი, მუზეუმისა და ბიბლიოთეკის გამგე, ხაზინადარი, მდივანი და 4 წევრი), რომელნიც სამი წლის ვადით იყვნენ არჩეულნი.

წესდების მიხედვით, საზოგადოებას შეიძლებოდა საპატიო თავმჯდომარეც ჰყოლოდა, ასეთად „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებამ“, დიმიტრი შევარდნაძის წინადადებით, გამოჩენილი მეცნიერი ივანე ჯავახიშვილი აირჩია. საზოგადოების მოღვაწეობის მაკონტროლებელ ორგანოს სარევიზიო კომისია წარმოადგენდა. სამოღვაწეო ასპარეზზე გასულ, ახლად ფეხადგმულ საზოგადოებას მაგალითის მიმცემ, ერთგვარ სანიმუშო ორგანიზაციად „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება“ მიაჩნდა, რომლის ხელმძღვანელ ბატონ ექვთიმე თაყაიშვილსა და დიმიტრი შევარდნაძეს შორის თანამშრომლობის კარგი ტრადიცია დამკვიდრდა.

გაზეთი „სამშობლო“ 1916 წლის № 372-ში წერდა: „ახლახან თბილისში დაარსდა ქართველ ხელოვანთა საზოგადოება. სამუშაო ამ საზოგადოებას, ეჭვი არ არის ბევრი აქვს, მიზნებიც ამისდამიხედვით, მრავალია დასახული, მაგრამ საყურადღებოა ნამეტნავად ერთი მათ შორის, საზოგადოება მოაწყობს მთელ რიგ ექსკურსიებს საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში, ქართული ხელოვნების ნაშთთა მესასწაულად. დიდებული საქმეა ეს, მიტომ რომ_ აქამდე თუ ისტორიკოსები; მეცნიერები გვაწოდებდნენ ამ ნაშთთა მრავალ აღწერილობას, ახლა კი ჩვენი მხატვრები მოგვცემენ მხატვრულ განმარტებას ამ ნაშთთა, ცოცხალ სულს ჩაპბერავენ და თავის ახალ ნაწარმოებთა საშუალებით გვაგრძნობინებენ სულს ქართული სამხატვრო ხელოვნებისას. თუ ჩვენ გვინდა, გვქონდეს ოდესმე ქართული ახალი მხატვრობა, ამისათვის აუცილებლივ საჭიროა გრძნობა ჩვენი ძველი მხატვრობის სულისა, ვინაიდან იგი გამომხატველია ჩვენი საკუთარი ნაციონალური ელფერისა, მხოლოდ ნაციონალური ელფერი და თავისებურება არის ისეთი რამ, რასაც ძალუძს უეჭველია, გამოაღებინოს სათანადო ნაყოფი ხელოვანის შემოქმედებას“.

როგორც ჩანს, ქართული საზოგადოება დიდი ინტერესით შეხე-

და ამ ეროვნული საზოგადოების დაარსებას, ვითარცა უმნიშვნელოვანეს ფაქტს ქართული კულტურის აღორძინების საქმეში. „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ დაარსების მნიშვნელობას აკად. ე. ბერიძე ასე განსაზღვრავს: „ეს იყო ქართველ მხატვართა პირველი პროფესიული ორგანიზაცია (თუ არ ჩავთვლით შუა საუკუნეების ხელოსნურ ორგანიზაციებს), რომელსაც ძალიან დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ყველა თაობის შემოქმედთა კონსოლიდაციისათვის, საქმიანობის გეგმიანი წარმართვისათვის... დასახული ამოცანების მასშტაბები მოწმობს საზოგადოების დამფუძნებელთა, უპირველეს ყოვლისა, თვით დიმიტრი შევარდნაძის დიდ გამბედაობას და საკუთარი ძალების ურყევ რწმენას.“[85]

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ პირველსავე დამფუძნებელ კრებაზე არჩეულ იქნა საზოგადოების გამგეობა შემდეგი შემადგენლობით: თავმჯდომარე – გიორგი ეურული, თავმჯდომარის ამხანაგი – დიმიტრი შევარდნაძე, ხაზინადარი – ანა ბექთა-ბეგიშვილისა; მდივანი – იოსებ გოგოლაშვილი. გამგეობის წევრებად: გიგო გაბაშვილი, მოსე თოიძე, იაკობ ნიკოლაძე, ალექსანდრე მრევლიშვილი და პეტრე მამრაძე; კანდიდატებად: შალვა შარაშიძე, სიმონ კლდიაშვილი, იოსებ გელეევანიშვილი და ვალერიან სიდამონ-ერისთავი. ქართული პერიოდული პრესა, რომელიც სისტემატურად აშუქებდა „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ მოღვაწეობას, ასევე ფართოდ მიმოიხილავს აღნიშნული საზოგადოების შეორე (მოსამზადებელ) კრებასაც, რომელიც შედგა 1916 წლის 24 თებერვალს. „ქართველ მხატვართა და მათ თანამგრძნობთა საზოგადოების დამფუძნებელთა კრება გ. ეურულის თავმჯდომარეობით 24 თებერვალს შესდგა. წესდება მოიწონეს. დასამტკიცებლად წარსადგენად და წინასწარი მუშაობის გასაწევად კომისიამი აირჩიეს: გ. ეურული, ე. თაყაიშვილი, გ. გაბაშვილი, ა. მრევლიშვილი და ა. ყანჩელი, ამის შესახებ გაიმართა კერძო თათბირი, სადაც ის აზრი გამოითქვა, რომ ქართველ მხატვართ არა აქვთ მოწყობილი ატელიე და ასეთი საერთო ბინის დაარსება დიდად საჭირო და სასარგებლო არის. ამ საკითხის გამოსარკვევად და ყოველგვარ ღონისძიებათა მისაღებად აირჩიეს კომისია: ა. მრევლიშვილი,

დ. შევარდნაძე, ვ. სიდამონ-ერისთავი, ა. ციმაკურიძე და ი. ნიკოლაძე".[86] ასევე გაშუქებულ იქნა 1916 წლის 25 მარტს მესამე მოსამზადებელი კრებაც. როგორც საგაზეთო ინფორმაციიდან ირკვევა, „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებას" იმხანად საკუთარი ბინა არ გააჩნდა. დასახული ფართო მიზნების განსახორციელებლად კი საჭირო იყო გარკვეული ფართობი, რისთვისაც ახლად არჩეულმა გამგეობამ თხოვნით მიმართა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას" უსასყიდლოდ დაეთმო თბილისში, ყოფილ ანდრიას ქუჩაზე მდებარე ილია ჭავჭავაძისეული სახლი, რომელიც იმხანად კერძო პირზე ყოფილა გაქირავებული. სამწუხაროდ, მაშინ ეს ვერ მოხერხდა და საზოგადოებამ დროებით ყოფილ ფრეილინის ქუჩაზე (ამჟამად სულხან-საბა ორბელიანის ქუჩა — ი. ა., ქ.ბ.) ერთ-ერთ შენობაში დაიდო ბინა. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ახლად დაარსებული საზოგადოების უპირველეს მიზანს ქართული ხუროთმოძღვრების ძეგლთა დაცვა და შესწავლა, იქ მოთავსებული კედლის მხატვრობის პირების გადმოღება და ეროვნულ მუზეუმში თავმოყრა წარმოადგენდა, რისთვისაც აუცილებელი იყო „ქართულ საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებასთან" ერთად სამეცნიერო-სამხატვრო ექსპედიციების მოწყობა. სწორედ ამ კუთხით იწყებს თავის მოღვაწეობას „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოება".

2. სამეცნიერო-სამხატვრო ექსპედიციები და მათი მუშაობის შედეგად გამოელენილი მასალის ექსპონირება

„ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" ოქმები,[87] რომლებშიც დაწერილებით არის ასახული ახლად დაარსებული საზოგადოების მოღვაწეობის თითოეული სფერო, აგრეთვე იმ პერიოდის ქართული პრესა, სისტემატურად რომ აშუქებდა ერის სასიკეთოდ გადადგმულ „საზოგადოების" თითოეულ ნაბიჯს, საშუალებას გვაძლევს თვალი გავადევნოთ, თუ როგორი თანმიმდევრობით ასრულებდა „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" გამგეობა დასახულ ამოცანებს.

დიმიტრი შევარდნაძემ, რომელმაც თავისი მოკრძალებული ბუნების გამო თავმჯდომარის ამხანაგის პოსტი აირჩია, ფაქტობრივად

კი თავად იტვირთა საზოგადოების მოღვაწეობის მთელი სიმძიმე. „საზოგადოების“ 1916 წლის 15 მაისის კრებაზე დასვა საკითხი ქართული ისტორიული ძეგლების მოვლა-პატრონობის შესახებ. მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული კრების ოქმში მეორე საკითხად შეიტანეს: „წაკითხულ იქნას მომავალ საზოგადო კრებაზე მოხსენება დავით-გარეჯის მონასტერში ექსპედიციის შესახებ. შეტანილ იქმნეს საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებაში ვანცხადება მომავალი მუშაობის შესახებ“, დავით გარეჯის ექსპედიცია შეიცვალა ნაბახტევის ექსპედიციით. აღნიშნული ექსპედიციის შესახებ გამოქვეყნებული ლიტერატურიდან[88] მრავალი საგულისხმო ფაქტი გახდა ცნობილი, მათ შორის ისიც, რომ ძეგლის საგანგამო მდგომარეობის გამო, სასწრაფო დახმარებას უპირველესად ნაბახტევის ეკლესიის მოხატულობა მოითხოვდა, ამიტომ დავით გარეჯის ექსპედიცია მეორე რიგისათვის გადაიდო. მხატვართა ჯგუფი დიმიტრი შევარდნაძის, გიორგი ერისთავის, მოსე და ირაკლი თოიძეების, ლადო გუდიაშვილის და მიხეილ ჭიაურელის შემადგენლობით გაემგზავრა ქამთა სიავისაგან დაღუპვის პირას მისულ ნაბახტევის ძეგლზე სამუშაოდ.[89] ამის შესახებ დიმიტრი შევარდნაძე სწერდა თავის ძმას: „ძმაო მიხაკო! მე დღეს საღამოს მივემგზავრები სხვა მხატვრებთან ერთად სოფელ ნაბახტევში ფრესკების გადმოსაღებად. დავით-გარეჯის მონასტერში წასვლა გადავდევით ერთი თვით, რადგან სოფელ ნაბახტევის ეკლესია უფრო ცუდ მდგომარეობაში არის. სახურავი სულ არა აქვს და კედლებზე ფრესკებს წვიმა რეცხავს. ფრესკები კი ძალიან კარგი ღირსების არის და ცოდვა იქნება თუ არ გადავარჩინეთ. ამას პროფ. ჯავახიშვილის თხოვნით ვასრულებთ. ჩვენ უკვე ვიყავით ნაბახტევში, გამოვიკვლიეთ ყველაფერი. დღეს მიგვაქვს მასალა და შეუდგებით მუშაობას. ადგილმდებარეობა და ჰაერი მშვენიერი არის (ხაშურზე 12 კმ-ით არის დაშორებული) და მე იმედი მაქვს, ძალიან მოვიკეთებ.“[90]

როგორც პროფესორი სერგო ჯორბენაძე თავის მონოგრაფიულ გამოკვლევაში „ცხოვრება და ღვაწლი ივანე ჯავახიშვილისა“ აღნიშნავს, – 1916 წლის 14 აგვისტოს ხოვლეში მყოფ ივანე ჯავახიშვილს „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებისათვის“ გამოუგზავნია მოხსენება, რომელიც ლექციის სახით წაუკითხავს ახლად გახსნი-

ლი საზოგადოების კრებაზე. გაზეთ „თანამედროვე აზრის“ კორესპონდენტი იუწყებოდა: „დღეს, შუადღის 12 საათზე, ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების სასარგებლოდ პროფესორი ივანე ჯავახიშვილი წაიკითხავს ლექციას ხელოვნების ისტორიიდან. ხელოვანთა საზოგადოება სულ ერთი თვე იქნება, რაც მოქმედებს და ამ ხნის განმავლობაში ქართული ხელოვნების ყველა დარგის მუშაკთა თავის გარშემო შემოკრება შესძლო. ამ სიმპატიური საზოგადოების საშუალებათა გასაძლიერებლად იმართება ეს ლექცია, რომელიც თავის თავადაც საინტერესოა, ამიტომ სასურველია მას ბლომად დაესწრონ“ (1916 წ. № 129).

დიდი მეცნიერის მოხსენება შემდეგი სიტყვებით იწყებოდა: „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების გამგეობამ და ქართველმა მხატვრებმა საქართველოს საისტორიო საზოგადოების გამგეობასთან ერთად დიდი და საშვილიშვილო საქმე დაიწყეს მით, რომ ქართული მხატვრობის გადარჩენა და გადმოღება იკისრეს. აღფრთოვანება და საქმისადმი უანგარო სიყვარული, რომლითაც მთელი თავისი არსებით ნაბახტევში დაუღალავად მომუშავე მხატვრები (ლ. გუდიაშვილი, გ. ერისთავი, მ. თოიძე და მისი ვაჟი ერეკლე, მ. ჭიაურელი და დ. შევარდნაძე) გამსჭვალულნი არიან, დაწყებული დიადი საქმის ნაყოფიერების სრული თავსმდებია, საჭიროა მხოლოდ შესაფერისი, დროული ხელისშეწყობა და ამას გარდა, გარკვეული, მიზანშეწონილი და კარგად გათვალისწინებული სამოქმედო გეგმა“.[91] შემდგომ ამისა მეცნიერი სამოქმედო გეგმის საკუთარ მონახაზს სთავაზობდა „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ გამგეობას და სთხოვდა ამ საკითხზე საკუთარი შემხვედრი გეგმა შეედგინა და მისი ხორცშესხმისთვისაც ეზრუნა. ივანე ჯავახიშვილს მიაჩნდა, რომ თუკი ადრე ხელოვნების ძეგლების აღწერა-ანალიზს უმთავრესად არქეოლოგები და ისტორიკოსები ახდენდნენ, რაც სრულიადაც არ იყო ამომწურავი და სრულფასოვანი, ამიერიდან საჭირო იყო სწორედ ხელოვან ხალხს, მხატვრებს მოეხდინათ ძეგლთა სტილისტურ-შედარებითი ანალიზი იმ მიზნით, რომ ზუსტად შეეფასებინათ დაზიანების ხარისხი, დაედგინათ ამა თუ იმ ნიმუშის რიგითობა ძეგლთა დაცულობის მდგომარეობის გათვალისწინებით. მხატვარს უნდა

გაერკვია, რომელ ძეგლს რა სახის დახმარება სჭირდება, – გამაგრება, შეკეთება, ფოტოპირის გადაღება თუ გადმოხატვა. ი. ჯავახიშვილი წერდა: „თითოეულ ძეგლს თვალისჩინიერით სჭირდება გაფრთხილება იმიტომ, რომ თითქმის ყოველთვის თვითოეული ისტორიული ქანდაკება ან ისტორიული მხატვრობა უნიკალურია და ჩვეულებრივ თითო ცალად მოგვეპოვება. ამის გამო თვითოეული ამგვარი ძეგლის დაღუპვა ვერაფრით ვერ იქნება აღდგენილი და დანაკლისს ვერაფრით ვერ ავანაზღაურებთ". დიდმა მეცნიერმა სპეციალური ლექცია წაიკითხა „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" სასარგებლოდ, მისი მატერიალური მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად. აღნიშნულის შესახებ გაზეთი „სახალხო ფურცელი" იტყობინებოდა: „ივანე ჯავახიშვილი იენისის პირველ რიცხვებში წაიკითხავს ლექციას ქართული ხელოვნების ისტორიიდან. ლექცია შეეხება ხუროთმოძღვრებას და მხატვრობას, განსაკუთრებულად ისტორიულის, აგრეთვე ტანისამოსისა და თავსაბურავის ისტორიას. ლექცია დასურათებულია დიაპოზიტივებით. შემოსავალი გადაიდება ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების სასარგებლოდ".[32]

ნაბახტევს გამგზავრებულმა ივანე ჯავახიშვილმა ადგილზე იხილა, თუ როგორი გულმოდგინებით, საქმის ცოდნით მუშაობდა „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" ექსპედიციის თითოეული წევრი. აი, როგორ დახასიათებას აძლევს მეცნიერი მათ: „ჩემდა სასიხარულოდ, ნაბახტევში ქართველ მხატვართა ნამუშევრების დათვალიერებამ და მათთან ერთად ატენის სიონის გასინჯვის დროს უფრო მახლობელმა გაცნობამ და მოლაპარაკებამ დამარწმუნა, რომ ზემოაღნიშნულ ქართველ მხატვართ გულწრფელი სიყვარულით და გატაცებით უყვართ თავიანთი საქმე. ნაბახტევში ბინისა და ცხოვრების პირობების მოუწყობლობის მიუხედავად, მაინც მხნედ და დაუღალავად მუშაობენ, ხოლო ძველი კედლის მხატვრობის გადმოხატვის დროს თავიანთ საქმეს იმდენად სინდისიერად და თავიანთ მოვალეობას და პასუხისმგებლობას ისეთი შეგნებით ასრულებენ, რომ უკეთესად არ იქნება. ამასთანავე მათ შორის სრული თანხმობა სუფევს და მათ საერთო მისწრაფებას მწყობრი მუშაობა აგვირგვინებს. სასიამოვნოა, რომ ქართულ საზოგადოებას ასეთი მხნე და საქმის გულწრფელი

მოგრფიალე, შეგნებული ხელოვანნი ჰყავს. ეს გარემოება ნათლად გვიმტკიცებს, რომ თუ ჩვენ მათ ხელი შევუწყვეთ, ქართული ძეგლის კედლის მხატვრობის გადმოღება-გადმოხატვას მაინც შევძლებთ და ამით მაინც ქართულ მეცნიერებასა და ხელოვნებას ფასდაუდებელ განძს შევუნახავთ. ქართველმა საზოგადოებამ უნდა ასეთი იშვიათი და კარგი შემთხვევით ისარგებლოს და ყოველი ღონე იხმაროს, რომ აღნიშნულ პირთა მუშაობა და ასე ჩინებულად დაწყებული საშვილიშვილო საქმე შეუფერხებლად მიმდინარეობდეს".[9]

ივანე ჯავახიშვილთან ერთად ნაბახტევს გაემგზავრა სამღვდელოების ორი წარმომადგენელი: ეპისკოპოსი ანტონ გიორგაძე და ანჩისხატის დეკანოზი ნიკიტა თალაქვაძე. სტუმრებს ძალზე მოეწონათ სპეციალურად მათთვის სახელდახელოდ გამართული გამოფენა. ამ ფაქტის შესახებ გაზეთ „სახალხო ფურცლის" კორესპონდენტი მკითხველს სთავაზობს პირდაპირ რეპორტაჟს ნაბახტევიდან: „ორშაბათს, 8 აგვისტოს, გორის ეპისკოპოსი ანტონი და ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების წევრნი გაემგზავრნენ ნაბახტევს, სადაც ქართველი მხატვრები მუშაობენ ძველი ფრესკების გადმოსაღებად, მიუხედავად იმისა, რომ მოგზაურობა წინდაწინ იყო გამოცხადებული და ეს ნაშთიც დიდ ინტერესს წარმოადგენს, მონაწილეობის მიმღებთა რიცხვი ძლიერ მცირე აღმოჩნდა. გრაკალიდან წამოვიდნენ პროფ. ივანე ჯავახიშვილი და გორის მაზრის თავადაზნაურობის წინამძღოლი თავადი ერისთავი. გორში ეპისკოპოსს მიეგებნენ აქაური სოფლების სამღვდელოება... ნაბახტევში აუარებელი ხალხი შეკრებილიყო, ნაბახტევში გადახდილ იქნა პარაკლისი და შემდეგ სულ ყველანი გაემართნენ ძველი ნაშთების დასათვალიერებლად. აქ ჩვენს მხატვრებს კედლებზედ გაეკრათ თავიანთი ნამუშევრები. ამ ორი თვის განმავლობაში მათ დიდი შრომა გაუწევიათ და ძლიერ ბევრი საქმე გაუკეთებიათ. გადმოღებული ფრესკები იმდენად საუცხოვონი არიან, რომ ბევრი კითხულობდა: „რატომაა კედლებზე ერთი და იგივე ფრესკა ორჯერ დახატულიო". აქ ბ-მა ივანე ჯავახიშვილმა მოკლე ლექციით საუცხოოდ განუმარტა დამსწრეთ ამ ნაშთის ისტორია და მნიშვნელობა, შემდეგ ეპისკოპოსმა მხურვალე სიტყვით მიმართა ადგილობრივ მცხოვრებთ, სთხოვა მაი

ეხლავე შესდგეს კომიტეტი ამ ნაშთის განსაახლებლად, კომიტეტი შეაგროვებს საკმაო თანხას და გადახურავს ეკლესიას. დიდი იმედი გამოითქვა ამირეჯიბებისა, რომელთა საგვარეულო ეკლესიად ითვლება ნაბახტევი და რომელთა წინაპრის ქუცნა ამირეჯიბის ფრესკაც მოიპოვება ეკლესიის კედელზე. ბოლოს გაიმართა ნადიმი, რომლის დროს მშვენიერის სიტყვით მიმართა პროფ. ივანე ჯავახიშვილს დეკანოზმა ნიკოლოზ თალაქვაძემ".[94]

ნაბახტევის ექსპედიციის მონაწილე მხატვრებმა საეკლესიო მოხატულობის 19 პირი ჩამოიტანეს ნაბახტევიდან, აქედან საკუთრივ დიმიტრი შევარდნაძის მიერ შესრულებული იყო რამდენიმე, მათ შორის XV ს. ჯგუფური პორტრეტი ქუცნა ამირეჯიბისა – ეკლესიის აღმდგენელის ოჯახითურთ; წმ. იოაკიმეს და წინასწარმეტყველი სოლომონის, აგრეთვე ქრისტე ემანუილის ასლი. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ნაბახტევის კედლის მხატვრობას დიმიტრი შევარდნაძე მოგვიანებით, 1935 წელს კვლავ დაუბრუნდა, როდესაც მან მხატვარ-რესტავრატორ შალვა აბრამიშვილთან ერთად მთლიანად ჩამოხსნა ნაბახტევის მხატვრობის ნაწილი და თბილისში, მუზეუმში გადმოიტანა. დიმიტრი შევარდნაძის მხრივ ნაბახტევის მხატვრობით დაინტერესების მიზეზების შესახებ მართებულად მიუთითებს ხელოვნებათმცოდნე ინგა ლორთქიფანიძე, როდესაც მთავარი მიზეზის (დაღუპვის პირს მისულ ძეგლთა ექსტრემალური მდგომარეობის გათვალისწინების) გარდა, მეორე მიზეზად ასახელებს მხატვრის განსაკუთრებულ ინტერესს საერო პორტრეტებისადმი, მით უფრო, რომ ძეგლზე ასახულ ქტიტორთა აღმშენებლობითი საქმიანობის გათვალისწინებაც დიმიტრი შევარდნაძის აღტაცების საგანი უდავოდ გახდებოდა.[95]

გაზეთი „თანამედროვე აზრი" იუწყებოდა, „ამა თვის 23-ში მოხდა კრება ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებისა. კრებას დაესწრო მხატვრები, რომლებიც წასულ ზაფხულს სოფ. ნაბახტევში მუშაობდნენ ძველი მხატვრობის გადასაღებად. მხატვარმა შევარდნაძემ ნამუშევრების შესახებ მოხსენება წაიკითხა კრებაზე, სურვილი გამოთქვა, რომ ახლო მომავალში მოხდეს საზოგადო კრება და მხატვართა ნამუშევარი გამოიფინოს" (1916 წ., № 219).

ყოველივე აღნიშნულს კი დრო, სათანადო თანხები და შესაფერისი საგამოფენო ფართის გამოძებნა სჭირდებოდა, მანამდე კი „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოება“ ემზადებოდა რიგით მეორე ექსპედიციისათვის, რომელიც დავით გარეჯის სამონასტრო კომპლექსის სამეცნიერო-მხატვრული თვალსაზრისით შესწავლას ისახავდა მიზნად. აღნიშნულ ექსპედიციაში მონაწილეობა მიიღო მხატვართა თითქმის იმავე შემადგენლობამ, რომელიც ნაბახტევში იყო (დ. შევარდნაძე, ლ. გუდიაშვილი, მ. და ი. თოიძეები, მ. ჭიაურელი, გ. ერისთავი), მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ მათ შეუერთდნენ მხატვრები – ალექსანდრე ციმაკურიძე და ხალილ ბეგ-მუსაევი.[96]

აღნიშნულ ფაქტს რამდენიმე საგაზეთო და საეურნალო ინფორმაცია მიეძღვნა. გაზეთი „სახალხო ფურცელი“ წერდა:

„ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებამ მოაწყო პირველი ექსპედიცია დავით-გარეჯის და მის გარშემო უდაბნოთა შესასწავლად. ექსპედიცია შედგებოდა 8 კაცისაგან. ექსპედიცია გაემგზავრა შაბათს, 7 მაისს, საღამოს 9 საათზე. ყარაიაზის უდაბნოში მათ დაათვალიერეს და გამოიკვლიეს მუშაობის პირობები და რა არის გასაკეთებელი ახლო მომავალში, ექსპედიცია თბილისს დაუბრუნდა სამშაბათს, 10 მაისს.“[97] მაისის ბოლო რიცხვებში კი „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებამ“ საგანგებოდ გააგზავნა რამდენიმე მხატვარი (ზემოთ აღნიშნული შემადგენლობიდან), რომელთაც დაევალათ შემორჩენილი მხატვრობის გადმოღება.

გაზეთ „სახალხო ფურცელში“ (1916 წლის № 575-580) დაიბეჭდა ექვთიმე თაყაიშვილის ერცელი მოხსენება „დავით გარეჯი და მისი უდაბნოები“, რომელშიც მეცნიერი ფართო საზოგადოებას მიმართავდა შემდეგი სიტყვებით: „...აუცილებელი საჭიროა ფრესკები გადმოვიღოთ და თუ ორიგინალს, დედანს ვერ დავიცავთ, მათი ასლები ანუ კოპიები მაინც დაგვრჩეს, ახლად დაარსებულმა ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების გამგეობამ თავს იღვა ამ საქმის შეძლებისამებრ განხორციელება საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების მატერიალური დახმარებით. ეს-ეს არის ახლა დაბრუნდა გარეჯიდან მხატვართა ექსკურსია და შეუდგა მზადებას. გამგეობაში ბევრი ენერგიული ახალგაზრდა მხატვრებია და ჩვენ იმედი გვა-

ქეს ჩვენს მოლოდინს ისინი გაამართლებენ. საჭიროა მხოლოდ ამ საქმეში საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებას ჯეროვანი მატერიალური დახმარება აღმოუჩინონ, როგორც თავადაზნაურობამ, ისე ფართო საზოგადოებამ. ამას გარდა, ჩვენ იმელი გვაქვს დიდ დახმარებას აღმოუჩენენ მხატვრებს და ხელს შეუწყობენ ადგილობრივი ბერები, პატივცემული ახალი წინამძღვარი გარეჯის დოსითეოსი და ჩვენი მაღალი სამღვდელოება..."[98]

როგორც ვიცით, ექსპედიციების თანმიმდევრობის დადგენა და ადგილზე წარმოებული სამუშაოები ხორციელდებოდა მხოლოდ „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებისა" და „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" ურთიერთშეთანხმებული მოღვაწეობით, რასაც, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ხელს უწყობდა საზოგადოებათა მესვეურების – ექვთიმე თაყაიშვილისა და დიმიტრი შევარდნაძის შესანიშნავი ურთიერთობა. ამ ურთიერთობაში იგულისხმება მიუნხენიდან დროებით ჩამოსული სტუდენტის დიმიტრი შევარდნაძის მიერ ექვთიმე თაყაიშვილის დავალებით შესრულებული ნამუშევრები, 1911 წელს, ექვთიმე თაყაიშვილის რეკომენდაციით, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ნამდვილ წევრად დიმიტრი შევარდნაძის არჩევა, 1914 წელს დიმიტრი შევარდნაძის ინიციატივით და ექვთიმე თაყაიშვილის მხარდაჭერით ზემოთ აღნიშნული საზოგადოებისათვის (ს.ს.ს.-ს) შეძენილი ფოტოგრაფ ერმაკოვისეული კოლექცია (40 ათასი ნეგატივი) და სხვ.[99] როგორც ცნობილია, 1917 წელს, ექვთიმე თაყაიშვილის თაოსნობით, მოეწყო უმნიშვნელოვანესი ექსპედიცია სამხრეთ საქართველოში, თორთუმ-ისპირის ხეობის ისტორიული ძეგლების შესასწავლად.[100] აღნიშნული ექსპედიციის შემადგენლობაში ექვთიმე თაყაიშვილის გარდა შედიოდნენ: ხუროთმოძღვარი ანატოლი კალგინი, დიმიტრი შევარდნაძე, ლადო გუდიაშვილი, მიხეილ ჭიაურელი, ილია ზდანევიჩი და ვარძიის წინამძღვარი იპოლიტე. თვით ექვთიმე თაყაიშვილისათვის ეს იყო მესამე ექსპედიცია ტაო-თორთუმ-ისპირის ძეგლების შესასწავლად. პირველი მსოფლიო ომის პერიოდში ჩატარებული ექსპედიციის მოსამზადებელი ყველა საბუთი შეთანხმებული უნდა ყოფილიყო სამხედრო უწყებებთან. ექვთიმე

თაყაიშვილი იგონებს: „ჩვენი ექსპედიციის სუსტ მხარეს შეადგენდა სპეციალისტი ფოტოგრაფის უყოლობა. ჩვენ წარვუდგინეთ სამხედრო უწყებას რამდენიმე ფოტოგრაფის კანდიდატურა, მაგრამ მან არც ერთს ნება არ დართო ჩვენთან ემგზავრათ და იძულებული გავხდით ფოტოგრაფის როლი დაგვეკისრებინა ჩვენი ექსპედიციის ზოგიერთი წევრისათვის."[101] საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმში არსებულ დ. შევარდნაძის საარქივო მასალებში დაცულია რამდენიმე ოფიციალური დოკუმენტი, რომელიც თორთუმ-ისპირის 1917 წლის ექსპედიციას შეეხება. მათ შორის არის ექვთიმე თაყაიშვილის წერილი დიმიტრი შევარდნაძისადმი, რომელშიც ატყობინებს მხატვარს, რომ იგი მოელაპარაკა სუმბათაშვილს (თვალსაჩინო სამხედრო უწყების ხელმძღვანელს), რომელმაც დახმარება აღუთქვა და დაპირდა ოფიციალურ ქაღალდს, რომლის ძალითაც ექსპედიციის წევრებს გზაში ყოველგვარ დახმარებას აღმოუჩენენ ერზერუმისა და ტრაპიზონის სამხედრო „ატრიადები", შემდეგ ექვთიმე თაყაიშვილი აცნობებს დიმიტრი შევარდნაძეს დღეს, როდესაც თბილისს დაბრუნდება და დიმიტრი შევარდნაძესთან ერთად შეეცდება ციციშვილთან მოლაპარაკებას. ასევე ერთობლივად უნდა გადაეწყვიტათ ექსპედიციისათვის საჭირო სურსათის შერჩევის საკითხიც.[102] აქვეა 1917 წლის 27 ივლისით დათარიღებული ამიერკავკასიის საგანგებო კომიტეტის წევრის აკაკი ჩხენკელის მიერ გაცემული ოფიციალური დოკუმენტი, რომლის ისტორიული მნიშვნელობის გამო მოგვაქვს სრული ტექსტი: „Особый Закавказский комитет просит местные власти, а также все гражданские и военные организации оказывать руководителю научно-художественной экспедиции, организуемой грузинскими историко-этнографическим и художественным обществами для исследования памятников старины в Тортумском и Испирском ущельях, художнику Д. И. Шеварднадзе возможное содействие, как к свободному пропуску участников экспедиции в означенные места, так и к предоставлению передвижных средств, отпуску съестных продуктов и других необходимых вещей из интендантских и других питательных складов и пунктов, снабжению вооруженной

охраной участников экспедиции и предоставлению проводников и переводчиков."

აღნიშნულ დოკუმენტზე ა. ჩხენკელის ხელმოწერას ადასტურებს ამიერკავკასიის საგანგებო კომიტეტის კანცელარიის გამგის მოვალეობის შემსრულებელი, რომლის ხელმოწერაც არ იკითხება. როგორც ჩანს, სწორედ პარხალიდან ბათუმის გზით დაბრუნებისას ძეგლებიდან გადმოღებული წარწერების ასლების და ფოტოგრაფიული სურათების მშვიდობიანი გადმოგანისათვის, რომელზეც საუბრობს თავის მოგონებაში ექვთიმე თაყაიშვილი,[103] დასჭირდა დიმიტრი შევარდნაძეს ორი საბუთი, რომელიც ტრაპიზონის საფრონტო კომიტეტის კავკასიური განყოფილების რწმუნებულის ი. გოგოლაშვილის[104] და ტრაპიზონის პორტის თანამშრომლის რწმუნებულის ქავთარაძის ხელმოწერით იყო დაშოწმებული. ამ საბუთების მიხედვით, დიმიტრი ირაკლის ძე შევარდნაძეს, რომელიც სამსახურებრივ საქმეზე მოგზაურობდა ტრაპიზონიდან ბათუმში და იქიდან თბილისში, სპეციალური სამვი ეძლეოდა, რომელიც ძალაში იყო გაცემიდან 7 დღის განმავლობაში. მეორე საბუთით კი მას, როგორც ტრაპიზონის საფრონტო კომიტეტის წევრს, საშუალება ეძლეოდა თბილისში უმტკივნეულოდ ჩაეტანა ფოტოაპარატი და ტრაპიზონის დაწესებულებების ფოტოები (ალბათ, იგულისხმება ისტორიული ძეგლების ფოტოები – ი.ა., ქ.ბ.).[105]

ასევე „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" გამგეობა ასე აფასებდა აღნიშნული ექსპედიციის შედეგებს: „1917 წლის მარტამოების თვეში ქართველ მხატვართა საზოგადოებამ, საეთნოგრაფიო-საისტორიო საზოგადოებასთან ერთად მოაწყო მეორე, ბევრად უფრო მნიშვნელოვანი, ნაყოფიერი და თვალსაჩინო ექსპედიცია სამაჰმადიანო საქართველოში. სახელდობრ, ოორთუმისა და ისპირის ხეობაში, სადაც ჩვენი წარსული დიდების მღიდარი ნაშთებია შერჩენილი. ექსპედიციამ ბრწყინვალე ნაყოფი გამოიღო და დღეს ჩვენ ხელთ არის დიდძალი ფასდაუდებელი მასალა, თანაბრად მნიშვნელოვანი, როგორც ისტორიულის, ისე მხატვრული თვალსაზრისისაც".[106]

დიმიტრი შევარდნაძემ სამაჰმადიანო საქართველოში ამ ექს-

პედიციის შედეგად სამშობლოში ჩამოიტანა „ფერადი წამლებით“ ტილოზე საკუთრივ შესრულებული ომკის ტაძრის სამხრეთი კედლის წარწერა (ლიეზე გადმოღებულია მ. ჭიაურელის მიერ), აგრეთვე ისპირის ხეობაში დიდი სამნავიანი ეკლესიის დორთ-ქილისას კედლის წარწერები (№61-68 და 74-81).[107] გარდა ისტორიულ ძეგლთა პირების გადმოღებისა, დ. შევარდნაძეს ამ მოგზაურობის დროს შეუსრულებია მრავალი გრაფიკული ჩანახატი, რომელიც დაცულია საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის ფონდებში.

ზემოთ აღნიშნული სამეცნიერო-სამსატვრო ექსპედიციების მიერ მოპოვებული მასალა ექსპონირებული იყო ჯერ 1917 წლის იანვარში, შემდეგ კი, მოგვიანებით, 1920 წელს, ძველი ქართული ხუროთმოძღვრების გამოფენაზე. როგორც მხატვარი გიორგი ერისთავი იგონებს, „1917 წლის იანვარში, დიტოს თაოსნობით „დიდების ტაძარში“ გავმართეთ გამოფენა ნაბახტევისა და აგრეთვე ქრ. კრონის, დ. შევარდნაძის და დ. კაკაბაძის მიერ ადრე შესრულებული ფრესკის პირებისა, რამაც გალერეის დარბაზები მთლიანად დაიჭირა. გამოფენის გახსნის დღეს გალერეა ხალხით გაივსო“.[108] ჯერ კიდევ „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ 1916 წლის 30 ოქტომბრის კრებამ დაადგინა ფრესკების გამოფენის მოწყობის საკითხი, რომ გამოფენილ უნდა ყოფილიყო არა მარტო „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ მხატვართა ნაბახტევის ექსპედიციის მიერ მოპოვებული მასალები, არამედ საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების საკუთრებაში მყოფი 40-მდე ნახატი (იგულისხმება ფრესკების პირები – ი.ა., ქ. ბ.).[109]

ამრიგად, 1917 წლის 8 იანვარს, კვირა დღეს, „დიდების ტაძარში“ გაიმართა ქართული ტაძრებიდან გადმოღებული ფრესკების და სხვადასხვა ისტორიული ნამთების – ჩანახატების, სურათების გამოფენა, რომლის შესახებაც „ქართული პერიოდული პრესა საკმაოდ დაწვრილებით ინფორმაციას აწვდიდა მკითხველს. გაზეთები იუწყებოდნენ, რომ გამოფენის გახსნაზე ბ-მა ექ. თაყაიშვილმა რუსულ ენაზე წაიკითხა ლექცია აღნიშნული ფრესკების მნიშვნელობის შესახებ. მან უარყო მცდარი აზრი (გრ. პ. უვაროვასი) იმის შესახებ, რომ ფრესკები თურმე ქართულ ხელოვნებაში მოგვიანებით, ამ

ბოლო დროს შემოსულაო და თანაც სრულიადაც არ წარმოადგენენ ქართული გაძრებისათვის აუცილებელ, დამახასიათებელ ელემენტებსო. ამ უმართებულო აზრის გასაბათილებლად პატივცემულ მეცნიერს მაგალითად მოუტანია 853 წლით დათარიღებული უძველესი ფრესკა, „რაიც მოწმობს, რომ საფრესკო ხელოვნება ძველთაგანვე ყოფილა საქართველოში“. შემდეგ ორატორს უთქვამს, რომ „გამოფენაზე წარმოდგენილი ყოფილა მხოლოდ ის ფრესკები, რომელთაც დაღუპვის საფრთხე ემუქრებოდათ, ქრებოდნენ და უუჭდებოდნენ, რის გამოც მათი საჩქაროდ გადაღება გადაუდებელ ამოცანას წარმოადგენდა. ამით აიხსნება, რომ გამოფენაზე არც სისტემურობა და არც ქრონოლოგიური თანმიმდევრობა არ ყოფილა დაცული“.[110]

გაზეთი „საქართველო“ (1917 წ., № 19) წერდა: „1917 წლის 8 იანვარს მოეწყო გამოფენა ფრესკების, რომელზედაც ხელოვანთა საზოგადოების გადაწყვეტით სამლვდელო პირთ შეეძლოთ უფასოდ დათვალიერებინათ გამოფენა... იანვარი, 23. გამოფენა ინახულა ექზარხოსმა პლატონმა, რომელმაც გამოსთქვა აზრი სიძველეთა დაცვისა და განახლების შესახებ და აგრეთვე უთქვამს სიძველეთა დაცვის საზოგადოების დაარსების შესახებ და თანაც დაუნიშნავს 1600 თუმანი“.

ქართული კედლის მხატვრობის გამოფენას, რომელიც ორი კვირა გაგრძელდა, მნახველი არ მოპკლებია. იგი ჩამოსული სტუმრების ყურადღების ცენტრშიც აღმოჩნდა, ამის შესახებ გაზეთი „თანამედროეე აზრი“ იუწყებოდა: „უცხო ქვეყნელები, ფრანგები და ამერიკელები ფრესკებს გულდასმით სწავლობენ და წერილებს გზავნიან თავიანთ სამშობლოს გაზეთებში. ბევრი უცხოელი ფრესკების ასლებს თხოულობს და კარგ ფულსაც იძლევიან, მაგრამ ასლები ჯერ არ მოიპოვება. ყოველდღე გამოფენაზე 100-150 კაცი დადის, რომელნიც ფულს იხდიან“ (1917 № 15). საინტერესოა, რომ ექსპოზიციის დახურვამდე გამოფენას ერთი ახალი ექსპონატი დაემატა. ეს იყო ძველი ათონის მონასტრიდან გადაღებული ფრესკა, რომელზეც გამოსახული ყოფილა კახეთის მეფე ლევანი და მისი ძე ალექსანდრე, რომელთაც 1640 წელს განუახლებიათ ათონის მონასტერი.[111]

იოსებ არიმათიელი (იოსებ იმედაშვილი – ი.ა., ქ.ბ.) ჟურნალ „თეატრსა და ცხოვრებაში“ აქვეყნებს რეცენზიას სახელწოდებით „ნაშთი ძველის დიდებისა. ძველი ქართული საეკლესიო ფრესკების გამოფენა“. რეცენზენტი წერს: „ჩვენი ისტორიკოსი თ. ჟორდანია ტყუილად კი არ შეღაღადებს ყველას, ჩქარა უპატრონეთ და გადმოიღეთ რაც ძველ მონასტრებში ნახატებია დაცული, თუ გსურთ ძველებური ქართული იერი, ტანისამოსი, ჩაცმა-მორთულობა შეისწავლოთ და სამშობლო ხელოვნების აყვავებას საძირკველი ჩაუყაროთ“, შემდეგ სტატიის ავტორი მიმოიხილავს: დ. შევარდნაძის, ლ. გუდიაშვილის, გ. ერისთავის, მ. და ირ. ოთიძეების, დ. კაკაბაძის, მ. ჭიაურელის, გ. ხმალაძის, ნორვეგიელი მხატვრის ქრ. კრონის, ჰ. ჰრინევსკის ნამუშევრებს. იგი აღნიშნავს იმ დიდ ღვაწლს, რომელიც ქართული კულტურის ძეგლების დაცვის საქმეში მიუძღვით – „საისტორიო-საეთნოგრაფიო“ და „ქართველ ხელოვანთა“ საზოგადოებებს და მოუწოდებს ქართველობას დახმარება გაუწიონ აღნიშნულ საზოგადოებებს დიდი საშვილიშვილო საქმის კეთებაში (1917, № 3). ამ ფრიად მნიშვნელოვან გამოფენას გაზეთ „საქართველოში“ (1917, № 13, № 14) ორი აღფრთოვანებული სტატია უძღვნა შესანიშნავმა პუბლიცისტმა და მწერალმა გერონტი ქიქოძემ.

რაც შეეხება 1917 წლის სამხრეთ საქართველოს (თორთუმ-ისპირის ხეობაში) ექსპედიციის შედეგად მოპოვებულ მასალებს, ისინი ექსპონირებული იყო 1920 წელს თბილისში ძველი ქართული ხუროთმოძღვრების გამოფენაზე. გამოფენის კატალოგი ქართულ ენაზე შედგენილ იქნა ექ. თაყაიშვილის, ხოლო რუსულ ენაზე კი დ. გორდეევის მიერ.[112] საინტერესოა ის ფაქტიც, რომ ქართველი სამღვდელოების მიერ 1920 წელს ჩატარებული თამარ მეფის საფლავის ძიებისას დასტურდება ექვთიმე თაყაიშვილისა და დიმიტრი შევარდნაძის ველათის სამეცნიერო ექსპედიციაში ერთობლივი მონაწილეობა.

1920 წლის 18 ივლისით დათარიღებულ ექ. თაყაიშვილის მოკლე ბარათიდან დიმიტრი შევარდნაძისადმი ირკვევა შემდეგი:

„ბატონო დიმიტრი!

უნდა დაგვავალოთ და ჩვენთან ერთად წამოხვიდეთ ველათში

ამ ოთხშაბათს ან ხუთშაბათს. საქმე შემდეგშია: ამას წინათ ქუთაისის მიგროპოლიტს იქაური სამიტროპოლიტო წევრის თანდასწრებით ცნობისმოყვარეობისათვის ეერეთწოდებული თამარის საფლავი აეხადა, მაგრამ გამოკვლევა თავის თავზე ველარ ეკისრა და დაეხურა. მერე ჩვენ გვთხოვა, მოდით და გამოიკვლიეთო, მიდის კომისია: მე, კეკელიძე, სამიტროპოლიტო საბჭოს წარმომადგენელი, ალ. ჯავახიშვილი (როგორც ანგროპოლოგი) და შენ გთხოვთ, როგორც სამხატვრო საზოგადოების წარმომადგენელს და მხატვარს, უსათუოდ მონაწილეობა მიიღო შენებრ ენერგიული. საფლავს როდესაც ავხდით, ყველაფერი ისე უნდა ჩაიხატოს, როგორც გამოჩნდება და ამის მასალაც უნდა წამოიღოთ. ფოტოგრაფი კიუნე გვეყოლება, მაგრამ ეს არ კმარა. იმედი მაქვს, ოთხშაბათისათვის მზად იქნები წამოსასვლელად. ამ საქმეს ჯერ ჩვენ არ ვახმაურებთ და თქვენც აგრე შეინახეთ... ექვთიმე თაყაიშვილი".[113]

ამრიგად, „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" მიერ „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებასთან" შეთანხმებით მოწყობილი ექსპედიციებისა და მათ შედეგად გამოვლენილი მასალის ექსპონირებას განუზომლად დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ქართველი ხალხის ეროვნული ცნობიერების გააქტიურების, ყოველგვარი ყალბი აზრის გაბათილებისა და ისტორიული სიმართლის დასადგენად. გარდა ზემოთ აღნიშნულისა, შეზღუდული მატერიალური შესაძლებლობების მიუხედავად, კიდევ მრავალი მნიშვნელოვანი საკითხის განხორციელება შეძლო „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებამ", რასაც ადასტურებს „საზოგადოების" კრების ოქმები და იმ პერიოდის ქართული პერიოდული პრესის გამოხმაურებაც. მან შეძლო გამოემზეურებინა თანამედროვე მხატვართა სახელები, მოეწყო მათი ნამუშევრების გამოფენები, ეზრუნა მათი პროფესიული დაოსტატებისათვის, ყოველგვარი მორალური და მატერიალური მხარდაჭერა აღმოეჩინა მათთვის. დიდია „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების", კერძოდ, დ. შევარდნაძის ღვაწლი ნ. ფიროსმანაშვილის ნამუშევრების შეკრების საქმეში, რის შესახებაც ცალკე თავში იქნება საუბარი.

3. „ქართველ მხატვართა საზოგადოება“ და თანამედროვე ქართველ მხატვართა გამოფენები 1919-1920 წლებში

„ქართველ ხელოვანთა საზოგადოება“ საგანგებო ყურადღებას უთმობდა ახალგაზრდა მხატვრების შემოქმედებითს წინსვლას, შეძლების ფარგლებში მატერიალურადაც ეხმარებოდა მათ (ნამუშევართა შეძენის თვალსაზრისით). 1919 წელს ზედიზედ მოეწყო თანამედროვე ქართველ მხატვართა ორი (საგაზაფხულო და სამემოდგომო) გამოფენა, ხოლო 1920 წელს – ერთი ვრცელი გამოფენა. აღნიშნულ გამოფენებს დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ქართული კულტურის განვითარების ისტორიისთვის. ფაქტიურად ეს იყო იმ დიდი შემოქმედებითი პოტენციის გამოვლენა, რომელიც არსებობდა იმხანად ქართულ სახვით ხელოვნებაში. ამ გამოფენებმა გამოავლინა სრული სურათი იმ დროის ქართული მხატვრობისა, სხვადასხვა თაობათა, მხატვრულ მიმდინარეობათა მონაცვლეობის თვალსაზრისით. ეს იყო შემოქმედებითი ძალების ერთგვარი დათვალიერება.

1919 წლის 4 მაისს გახსნილ ქართველ მხატვართა საგაზაფხულო გამოფენაზე, ფერწერისა და გრაფიკის გვერდით წარმოდგენილი იყო ქანდაკების ნიმუშებიც. გამოფენისათვის გამოქვეყნდა კატალოგი. ექსპოზიციას ძალიან კარგი გამოხმაურება ჰქონდა. „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებამ“ მიღწეული წარმატების გათვალისწინებით და, რაც მთავარია, მატერიალური დაინტერესებითაც, რადგან აღნიშნულ გამოფენაზე გაიყიდა თითქმის ყველა ნაწარმოები, მოკლე დროში მოაწყო სამემოდგომო გამოფენაც. ეს ვრცელი გამოფენა გაიხსნა 1919 წლის 12 დეკემბერს, „დიდების ტაძარში“. გამოფენაზე, გარდა ქართველი მხატვრების ნაწარმოებებისა, გამოფენილი იყო საქართველოში იმხანად მოღვაწე სხვა ეროვნების წარმომადგენელთა ნამუშევრებიც. შემოსავალი ამ გამოფენასაც კარგი ჰქონდა, რამაც საგრძნობლად გააუმჯობესა მხატვართა მატერიალური მდგომარეობა და ხელი შეუწყო თვით „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ სალაროს შევსებას.[114]

ასევე ეთნიკურად მრავალფეროვანი იყო „საზოგადოების“ მიერ

1920 წლის ზაფხულში მოწყობილი გამოფენაც, ამას ხაზგასმით იმიტომ აღვნიშნავთ, რომ სამეცნიერო ლიტერატურაში გარკვეულ ხანს იყო მცდარი მოსაზრება, რაც იმ დროის იდეოლოგიით იყო ნაკარნახევი, რომ „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოება" ვიწრო ეთნიკური ჩარჩოებით იზღუდებოდა და თითქოს მის მოღვაწეობას მხოლოდ სეპარატისტული მიზნები ამოძრავებდა.[115] ამ მხრივ საინტერესოა 1920 წლის საზაფხულო გამოფენის საორგანიზაციო მუშაობის შესახებ „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" 1920 წლის 23 მაისის კრების ოქმში ასეთი განჩინება – „მოაწყოს საზოგადოებამ გამოფენა. გამოფენაზე მონაწილეობის მიღების უფლება აქვს რესპუბლიკის ტერიტორიაზე მცხოვრებ ყველა მხატვარს. ეიური შედგება „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" გამგეობისაგან – ოთხი კაცი და მონაწილე მხატვართა მიერ არჩეულ პირთაგან – რიცხვით სამი კაცი, თითო მიმართულებისაგან. ხელოვანთა საზოგადოებისაგან – ი. ნიკოლაძე, ა. მრევლიშვილი, მ. თოიძე, გ. ერისთავი. ტექნიკური მხარე გამოფენისა მიენდოს დიმიტრი შევარდნაძეს. გამოფენა გაიხსნას 6 ივნისს".[116]

როგორც ჩანს, გამოფენის საორგანიზაციო კომიტეტის მიერ საკმაოდ დემოკრატიული პრინციპი იყო არჩეული თითოეული მხატვრული მიმდინარეობის მიმდევართა ინტერესების გათვალისწინებისა და ექსპონენტთა ეთნიკური სიჭრელის თვალსაზრისითაც. „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" ეს ტოლერანტობა უთუოდ მისასალმებელი იყო, რადგან ჩვენში მოღვაწე ყველა მხატვრის მატერიალური მდგომარეობის შესამსუბუქებლად იყო გამიზნული, თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ თუ 1919 წლის საგაზაფხულო და საშემოდგომო გამოფენებზე წარმოდგენილი თითქმის ყველა ექსპონატი გაიყიდა,[117] 1920 წლის ამ ვრცელმა გამოფენა-გაყიდვამ არავითარი მოგება არ მოუტანა არც „საზოგადოებას" და არც ცალკეულ მხატვრებს.[118]

როგორც აღვნიშნეთ, თანამედროვე მხატვართა ამ გამოფენებს ფართოდ გამოეხმაურა ქართული პერიოდული პრესა. ჟურნალ-გაზეთებში გამოჩნდა ქართული ინტელიგენციის საუკეთესო წარმომადგენლების: გრ. რობაქიძის, ტ. ტაბიძის, დ. კაკაბაძის, ვ. კოტეტიშ-

ვილის და სხვათა რეცენზიები აღნიშნულ გამოფენებზე.[119] გაზეთ „საქართველოში“ გრიგოლ რობაქიძე მისთვის ჩვეული მჭევრმეტყველებით ამკობს 1919 წლის მაისში ქართველ მხატვართა სურათების გამოფენაზე წარმოდგენილ ნიკო ფიროსმანაშვილის, ლადო გუდიაშვილის, დავით კაკაბაძის, მოსე და ერეკლე თოიძეების, შალვა ქიქოძის, იაკობ ნიკოლაძის ნამუშევრებს და აღფრთოვანებულ რეცენზიას შემდეგი საგულისხმო სიტყვებით ამთავრებს: „...აქ უნდა მოვიხსენიო მხოლოდ ერთი მხატვარი, რომელსაც არაფერი გამოუფენია, მაგრამ მთელი თავისი ძალა შესწირა გამოფენას. ეს არის დიმიტრი შევარდნაძე. მისი თავდადებული შრომა ქართული ხელოვნებისათვის საოცარია. რასაკვირველია აქ „მადლობა“ საჭირო არაა“.[120]

ამ ასპექტით, საინტერესოა თუ როგორ აფასებდა 1916-1919 წლების საანგარიშო პერიოდში თავის საგამოფენო მოღვაწეობას „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოება“ საქართველოს განათლების კომისრის სახელზე დაწერილ ოფიციალურ მიმართვებში: „...საზოგადოებამ მოაწყო სამი გამოფენა. ერთი ძველის საეკლესიო მხატვრობის 1917 წლის დამდეგს, და ორიც 1919 წელს მაისში – ქართველ ახლანდელ მხატვრების ნაწარმოებთა და დეკემბერში – საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრებ სხვადასხვა ეროვნების მხატვრების ნაწარმოებთა. პირველი გამოფენა ჩვენმა საზოგადოებამ გამართა – საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებასთან ერთად „დიდების ტაძარში“. აქ მოწყობილი იყო ჩვენი მხატვრების მიერ 1916 წელს ნაბახტევში გადმოღებული და წინა წლებში საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების დავალებით სხვა მხატვრების მიერ გაკეთებული პირები სხვა ფრესკებისა და მრავალი ფოტოგრაფიული სურათი. გამოფენამ უცხოელების დიდი ყურადღება მიიქცია. ეს იყო პირველი გამოფენა თავისი თავისებურებებით არა მარტო ჩვენი ქვეყნისათვის და რუსეთისათვის, არამედ ევროპის განათლებული ქვეყნებისათვისაც. წმინდა შემოსავალი გამოფენისა განაწილდა ჩვენი საზოგადოებისა და საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებებს შორის. მეორე გამოფენა „საზოგადოებამ“ გახსნა 1919 წლის მაისის 4-ს. ეს იყო პირველი

კოლექტიური გამოფენა ახლანდელი ქართველი მხატვრებისა. სურათები წარმოადგინეს სხვადასხვა მიმართულების მხატვრებმა. აქვე იყო გამოფენილი ქანდაკებანიც. ამ გამოფენის წყალობით დაახლოებით გამოაშკარავდა ჩვენი ქვეყნის სამხატვრო ძალები. მესამე გამოფენა გაიხსნა 1919 წლის დეკემბრის 12-ს. ჩვენმა საზოგადოებამ „დიდების ტაძარში" თავი მოუყარა ახლა საქართველოში მცხოვრებ სხვადასხვა ეროვნების მხატვრებმა მიერ შესრულებულ სურათებს და ქანდაკებებს. როგორც მეორე გამოფენაზე, ისე მესამეზედაც წარმოდგენილი იყო სხვადასხვა სამხატვრო მიმართულების ნაწარმოებნი. მე-2 და მე-3 გამოფენის შემოსავალი შემოვიდა სალაროში".[121] აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებამ 1918 წელსაც გამართა პატარა გამოფენა, სადაც მხატვართა ჩანახატები და ეტიუდები იყო გამოფენილი. თუმცა ეს არ იყო გამოფენის რანგში აყვანილი ღონისძიება, რადგან ეს პატარა ექსპოზიცია ერთგვარ სამკაულს წარმოადგენდა საზოგადოების ფინანსების გასაძლიერებლად მოწყობილი სალამოსი.[122]

როგორც საანგარიშო მოხსენებიდან ჩანს, „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" გამგეობას საანგარიშო პერიოდში 1916 წლიდან 1919 წლის ჩათელით მოღვაწეობის ძირითად სფეროდ საგამოფენო საქმიანობა მიაჩნდა და მნიშვნელოვნად თვლიდა სამ გამოფენას: 1917 წლის საეკლესიო მხატვრობის გამოფენას და 1919 წლის ქართველ მხატვართა საგაზაფხულო და საშემოდგომო გამოფენებს, სათვალავში არ შეუტანია 1918 წლის მცირე ექსპოზიცია. საანგარიშო პერიოდის შემდგომ – 1920 წელს „საზოგადოებამ" კიდევ ორი ერცელი გამოფენა მოაწყო: თანამედროვე მხატვართა რიგით მესამე გამოფენა და იმავე წელს „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებასთან" ერთად „ძველი ქართული ხეროთმოძღვრების გამოფენა".

საგამოფენო საქმიანობა, როგორც ნაწილი „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" მოღვაწეობისა, მიმართული იყო სამხატვრო კადრების გამოვლენისა და მათი მდგომარეობის მატერიალური გაუმჯობესებისაკენ. ცალკე საუბრის თემაა თვით მხატვართა მომზადების, სამხატვრო სასწავლებლის შექმნის საკითხი.

4. სამხატვრო კადრების მომზადების საკითხი

ა) ბრძოლა სამხატვრო სასწავლებლის ჩამოყალიბებისათვის

„ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" თითქმის ყოველ კრებაზე დღის წესრიგში იდგა სამხატვრო სასწავლებლის, ე. წ. სამხატვრო სკოლის ჩამოყალიბების საკითხი. ხელოვნების სკოლათა დაარსების საკითხი იმთავითვე თვით „საზოგადოების" წესდების ერთ-ერთ მთავარ პუნქტს წარმოადგენდა. სწორედ ამიტომ, „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" ახლად არჩეული გამგეობის პირველსავე სხდომაზე, რომელიც 1916 წლის 11 აპრილს შედგა, დიმიტრი შევარდნაძემ დასვა სამხატვრო სკოლის დაარსების საკითხი, რამაც ცხოველი კამათი გამოიწვია. სხდომის ოქმის დადგენილებაში წერია, აღნიშნული საკითხი გადაიდოს მანამ, სანამ ქართველ ხელოვანთა საზოგადოება არ იქნება უზრუნველყოფილი შესაფერისი ფართით. ამის შემდეგ, ბუნებრივია, „საზოგადოებისათვის" ბინის გამოყოფის საკითხი მჭიდროდ დაუკავშირდა სამხატვრო სკოლის ჩამოყალიბების საკითხს. მაგრამ, რადგანაც თვით ეს კარდინალური საკითხი საცხოვრებელი ფართისა, პოლიტიკური ვითარების არასტაბილურობისა და ფინანსური სირთულეების გამო დიდხანს მოუგვარებელი იყო, სამხატვრო სკოლის შექმნის საკითხიც სრულიად უშედეგოდ კრებიდან კრების დღის წესრიგში გადაინაცვლებდა ხოლმე. „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" ოქმებმა დააფიქსირა ის წინააღმდეგობა, რომელიც ხელს უშლიდა საკითხის დადებითად გადაწყვეტას. ჩვენთვის ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს, თუ ვის მიერ და რა კუთხით იყო აღნიშნული საკითხი წლობით დაყენებული „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" კრებებზე. 1917 წლის 14 აპრილის სხდომაზე, თითქმის ერთი წლის ინტერვალით, მეორედ დაისვა საკითხი სამხატვრო სკოლის შესახებ. ამჯერად, ცნობილმა მოქანდაკემ, გამგეობის წევრმა იაკობ ნიკოლაძემ დასვა მცხეთის კერამიკული სკოლის „საზოგადოების" გამგებლობაში გადმოცემის საკითხი. გადაწყდა, რომ ეს წინადადება, სათანადო კომისიის მიერ ყოველმხრივ შესწავლის შემდეგ, მომავალ კრებაზე გამოეტანათ,

ხოლო დადებითად გადაწყვეტის შემთხვევაში, იგი უმაღლეს ინსტანციაში დასამტკიცებლად ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების თავმჯდომარეს – გიორგი ეურულს გადაეტანა. უაღრესად საინტერესოა ის სჯა-ბაასი, რომელიც 1918 წლის 31 იანვრის „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ სხდომაზე სამხატვრო სასწავლებლის ტიპის შერჩევას მიეძღვნა. კამათში იაკობ ნიკოლაძე იმ მოსაზრებას იცავდა, რომ შექმნილიყო უმაღლესი სკოლა, რომელიც ძირითადად ხუროთმოძღვრებს გამოუშვებდა. ამ მიზნისათვის ი. ნიკოლაძეს შესაფერის ნაგებობად მიაჩნდა ყოფილი მეფისნაცვლის ყაზარმა, რომლის გადმოცემა „საზოგადოებისთვის“ რთული არ უნდა ყოფილიყო, რადგან ეროვნული საბჭო ხელს შეუწყობდა მათ ამ საქმის დადებითად გადაჭრაში. კრებაზე საპირისპირო მოსაზრებანიც გამოითქვა. დიმიტრი შევარდნაძის აზრით, სამხატვრო სკოლას სახვითი ხელოვნების სამივე დარგი (ქანდაკება, ფერწერა და გრაფიკა) უნდა გაეერთიანებინა, რაც ცალკეული სტუდიების სახით უნდა ყოფილიყო წარმოდგენილი. ალექსანდრე მრევლიშვილს კი საერთოდ ნაადრევად მიაჩნდა აღნიშნულ საკითხზე ოცნებაც კი, „საზოგადოებას“ ამის არც ფინანსური შესაძლებლობა გააჩნია და დროც არ არის ამისთვის შესაფერისი, ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებამ დროის შესაფერისად ფრთამეკვეცილად უნდა იმოქმედოსო. საბოლოოდ შეთანხმდნენ. იაკობ ნიკოლაძე დაეთანხმა დიმიტრი შევარდნაძის მიერ შემოთავაზებულ ფრანგული ტიპის სამხატვრო სასწავლებლების მსგავს სამხატვრო სასწავლებლის გახსნის იდეას – ფერწერის, ქანდაკების და გრაფიკის ცალკეული სტუდიებით, „მხოლოდ მიაჩნდა, რომ ამ დარგებს უნდა დამატებოდა ხუროთმოძღვრებაც“,[123] რასაც ნაადრევად მიიჩნევდა ცნობილი ხუროთმოძღვარი, ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების წევრი ს. კლდიაშვილი. საბოლოოდ კრება იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ ვინაიდან ახლად გახსნილ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში განზრახულია ხუროთმოძღვართა კადრების აღზრდა, უფრო საინჟინრო პროფილით, ამიტომ მიზანშეწონილი იქნება, თუ სამხატვრო სასწავლებელში გახსნილ სახუროთმოძღვრო სტუდიაში უფრო სამხატვრო, ზოგადად სახელოვნო პროფილის ხუროთმოძღვარი აღიზრდე-

ბაო.[124] კრების თავმჯდომარემ – დიმიტრი შევარდნაძემ შეაჯამა კამათში გამოსულთა აზრები. საბოლოოდ გადაწყვიტეს, მოემზადებინათ ნიადაგი სკოლის გახსნისათვის. დიმიტრი შევარდნაძემ ისიც აღნიშნა, რომ „საზოგადოებისათვის საჭიროა ბინა, 4-5 ოთახი სასწავლებლის, ბიბლიოთეკისა და გალერეის მოსაწყობად“.[125]

1918 წლის 24 ივლისის, იმავე წლის 16 დეკემბრის „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ სხდომათა დღის წესრიგში კვლავ დგას სამხატვრო სკოლისათვის ბინის გამოყოფის საკითხი. ამჯერად საუბარი ეხებოდა დავით კაკაბაძისა და მოსე თოიძის მიერ შემოთავაზებულ იდეას მხატვარ შებუევის იაფად ღირებული სახელოსნოს შეძენის შესახებ. აღნიშნულ პირთ დაევალათ ამ საქმის აღსრულება, მაგრამ როგორც ჩანს, გარიგება სახელოსნოს პატრონთან უშედეგოდ დამთავრდა. აღნიშნული საკითხი არც შემდეგ წელს იძვრის ადგილიდან.[126]

1919 წლის 30 სექტემბრის კრების ოქმში დაფიქსირდა: „...ცნობა მთავრობასთან შუამდგომლობისა სამხატვრო სკოლისათვის ბინის დათმობის შესახებ ჯერჯერობით უშედეგოდაა დარჩენილი“. „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებამ“, საკუთარი ინიციატივით, ამჯერად ქართველ ქალთა საჩაიეზე მიიტანა იერიში განთავისუფლებული ფართის გამონახვის მიზნით, მაგრამ უშედეგოდ.

„ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებასთან“ სამხატვრო სკოლის გახსნასთან დაკავშირებით, საინტერესოა დიმიტრი შევარდნაძის საანგარიშო მოხსენება „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ 1920 წლის 18 მაისის კრებაზე. მომხსენებლის აზრით, სკოლა ევროპულ ყაიდაზე უნდა ყოფილიყო აგებული და მოწყობილი, სამი განყოფილება უნდა ჰქონოდა: „I განყოფილებაში იქნება ხატვა ყარანდაშით, მე-2 განყოფილებაში – ხატვა ყალმით და მესამეში – მექანდაკეობა. სკოლას საფუძვლად უნდა დაედოს შემდეგი პრინციპი: ზამთრობით უნდა სწარმოებდეს ცოცხალ არსებათა ხატვა სკოლის დარბაზებში და ზაფხულობით პლენერი (ცოცხალ არსებათა გარეთ ხატვა და ბუნების ხატვა), ანატომიის და ხელოვნების ისტორიის სწავლა კი უნივერსიტეტთან უნდა მოეწყოს.“ როგორც საანგარიშო მოხსენებიდან ირკვევა, მიუხედავად იმისა, რომ „ქართველ ხე-

ლოვანთა საზოგადოების“ გამგეობა ყოველმხრივ ეცადა გაეხსნა სკოლა, ვერ მოახერხა უპირველეს ყოვლისა უსახსრობის გამო და, რაც აგრეთვე მნიშვნელოვანია, მას არც მთავრობისაგან ჰქონია მხარდაჭერა. მომხსენებლის (დიმიტრი შევარდნაძე – ი.ა., ქ.ბ.) აზრით, „სკოლას ბინა უნდა მთავრობამ დაუთმოს და მთავრობამვე უნდა იკისროს სკოლის შენახვა. ჩვენ ორგანიზაციას კი შეუძლიან იკისროს მხოლოდ სკოლის ორგანიზაცია. სამხატვრო სკოლასთან უნდა მოთავსდეს თვით საზოგადოების ბინაც“. შემდეგ მომხსენებელს კვლავ დაუყენებია საკითხი, რომ „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ გაფართოებულ კრებას აერჩია დელეგაცია და პეტიცია წარედგინა მთავრობისათვის სკოლის შენობის და მისი შესანახი სახსრის გამოყოფის მიზნით. დიმიტრი შევარდნაძემ შესაფერის ბინად დაასახელა გვარდიის შტაბის ბინის მთელი კვარტალი ერმოლოვის ქუჩაზე – „ხსენებული ბინა ადვილად გადაკეთდება და ბევრ ხარჯსაც არ ითხოვსო“.[127] კრებამ დელეგაციაში აირჩია მ. თოიძე, დ. შევარდნაძე, გ. ქურული, ი. ნიკოლაძე, გ. ერისთავი და ე. ღამბაშიძე. როგორც შემორჩენილი დოკუმენტების მიხედვით ირკვევა, 1920 წლის ოქტომბერში მთავრობას დაუდგენია, ერმოლოვის ქუჩაზე მდებარე გვარდიის საჯინიბო გადასცემოდა ხელოვანთა საზოგადოებას სკოლის მოსაწყობად, მაგრამ პოლიტიკური გართულებისა და მობილიზაციის გამო შენობის გადაცემა შეფერხდა. კვლავ შედგა დოკუმენტი განმეორებითი მოთხოვნით: „...აღიძრას შუამდგომლობა გვარდიის შტაბის წინაშე, რათა აღნიშნული საჯინიბო გადაეცეს ხელოვანთა საზოგადოებას, თანახმად 7 ოქტომბრის დადგენილებისა“.[128] ამავე კრებაზე ი. ნიკოლაძემ მოითხოვა სამხატვრო სკოლის საორგანიზაციო პროექტის წარმოდგენა, რაც გამგეობამ დააკალა დიმიტრი შევარდნაძეს. მხატვარს აღნიშნული პროექტი მზად ჰქონია „საზოგადოების“ გამგეობის მომდევნო სხდომისათვის (1921 წლის 26 იანვრისათვის), მაგრამ წარმოდგენილი პროექტის განხილვა, კვორუმის არარსებობის გამო, შემდეგი კრებისათვის გადაიდო. შემდეგი სხდომა კი, „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ მოღვაწეობის პირველი ეტაპის დამასრულებელი, ბოლო სხდომა აღმოჩნდა. ეს იყო 1921 წლის 9 აპრილი, როდე-

საც საქართველოში უკვე ბოლშევიკების მიერ აღმართული წითელი დროშა ფრიალებდა. სხდომამ მიიღო გადაწყვეტილება, საქართველოს დემოკრატიული მთავრობის სახელზე დიმიტრი შევარდნაძის მიერ შემუშავებული სამხატვრო სკოლის პროექტი წარედგინათ საქართველოს ცენტრალური რევკომის ხელმძღვანელობისათვის.[129] როგორც ვიცით, სამხატვრო სასწავლებლის დაარსებისათვის „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" შეუპოვარმა ბრძოლამ ნაყოფი გამოიღო. 1921 წლის ნოემბერ-დეკემბერში „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" მცდელობით ჩამოყალიბებული უმაღლესი სამხატვრო სახელოსნოების ბაზაზე, 1922 წლის დასაწყისში ჯერ მოსე თოიძის სახალხო სამხატვრო სტუდია შეიქმნა, ხოლო 1922 წლის 14 მაისს საზეიმოდ გაიხსნა ქართველ მხატვართა სამჭედლო – სამხატვრო აკადემია.

ბ) მხატვარ-სტიპენდიატთა გაგზავნა საზღვარგარეთ სასწავლებლად

სამხატვრო კადრების მომზადების საკითხი იმთავითვე, თვით „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" წესდებაში იყო გათვალისწინებული.

პირველი პარაგრაფის ერთ-ერთ მუხლში ეწერა, რომ საზოგადოება უნდა „აზრუნავდეს იმათ უზრუნველყოფისათვის ნივთიერად, ვინც მუშაობენ ძველ ქართულ ხელოვნების შესასწავლად, აგრეთვე ახალგაზრდა მხატვრებისათვის, რომელთაც სურვილი აქვთ სახელოვნო აღზრდა-განათლების მიღებისა, უნიშნავდეს ამისთანებს სტიპენდიებს, ხანდაზმულ ან ერთიდროულ დახმარებას" (სტილი დაცულია – ი.ა., ქ.ბ.). ახლად დაარსებულ „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" მეორე სხდომაზე, რომელიც 1916 წლის 13 ივნისს ჩატარდა, დაისვა ახალგაზრდა მხატვრისა და მოქანდაკის მიხეილ ჭიაურელისათვის სტიპენდიის დანიშვნის საკითხი. უფრო სწორად, „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებამ", რომელსაც თავად არავითარი სახსარი არ გააჩნდა, უშუამდგომლა მხატვარს, რათა ტფილისის გუბერნიის თავადაზნაურობის დეპუტატთა საკრებულოს ნიჭიერი ახალგაზრდისათვის დაენიშნა სტიპენდია სწავლის გასაგრძელებლად, და შედეგსაც მიაღწია.[130]

ჯერ კიდევ 1918 წლის 29 სექტემბერს, საზოგადოების გამგეობის XXI სხდომაზე, ახალგაზრდა ნიჭიერი მხატვრების გერმანიაში სასწავლებლად გაგზავნის საკითხი გამოიკვეთა. გამგეობამ ახალგაზრდების შესარჩევად კომისიაც გამოყო, მაგრამ, იმხანად, უსახსრობის გამო, საკითხი გადაიდო. ამ ფაქტს ეხება დიმიტრი შევარდნაძის სახელზე გამოგზავნილი მხატვარ მალვა ძნელაძის წერილიც: „პატივცემულო დიმიტრი! მივიღე თქვენს მიერ გამოგზავნილი 250 მანეთი (იგულისხმება ფულადი დახმარება, რომელიც დ. შევარდნაძის ინიციატივით გამოეწერათ ხელმოკლე მხატვრებს - ი.ა., ქ.ბ.), რისთვისაც გულწრფელ მადლობას ეწირავთ თქვენ და აგრეთვე ქართველ მხატვართა საზოგადოებას. ებედავ, ერთი რამ კიდევ დაგავალოთ და იმედია, მაპატიებთ, წარმოიდგენთ ისეთი მაქ არავინ არ მყავს ნაცნობი, რომ მივმართო ამ საქმის შესახებ. საქმე აი რაშია: აქ ხმები გავრცელდა, ვითომ ჩვენ მთავრობას განზრახული ჰქონდეს 200 სტუდენტის გაგზავნა გერმანიაში სახაზინო ხარჯზე, სწავლის მისაღებად. ეს საკითხი მე ძლიერ მაინტერესებს, რადგან ამ ბოლო დროს მეტად აუტანელ მდგომარეობაში ვიმყოფები. თუ ეს მართალია, ვის უნდა მივმართო ან როგორ? ან იქნებ მხატვრები არ შედიან გასაგზავნთა რიცხვში. წერილი იმავე მისამართით გამოგზავნეთ, რითაც დიდად დამავალებთ".[131]

უნდა აღინიშნოს, რომ წერილში ნახსენები საქართველოს მთავრობის მიერ სტიპენდიატთა სახაზინო ხარჯზე გაგზავნის ინიციატივა ფაქტობრივად სხვადასხვა ორგანიზაციებიდან მომდინარეობდა. მათ შორის „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებიდან", რასაც მხარი დაუჭირა დამოუკიდებელი საქართველოს მთავრობამ.[132]

1920 წლის 20 ივნისის „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" გამგეობის სხდომის მთავარ განსახილველ საგანს წარმოადგენდა მთავრობის სტიპენდიატების სიის შეღგენა. ობიექტურობის დაცვის მიზნით, საზოგადოების გამგეობა კანდიდატთა დასახელების დროს ხელმძღვანელობდა მხოლოდ ნიჭის, შრომის უნარისა და ქონებრივი მდგომარეობის გათვალისწინებით. ვინაიდან ყველა კანდიდატს კრების თითოეული წევრი შესაძლოა არც იცნობდა, ამიტომ გადაწყდა თითოეულ კანდიდატზე შედგენილიყო მის მხარდამჭერთა სია. კან-

დიდაგს ასახელებდა, ანუ რეკომენდაციას უწევდა საზოგადოების გამგეობის ავტორიტეტიანი წევრი. სიების ურთიერთშეჯერება, მხარდამჭერთა რაოდენობა გამოავლენდა სტიპენდიატთა რიგითობას. აღნიშნულ სხდომაზე ამგვარად შემდგარა რვა სია (გამგეობის რვა წევრის მიერ თავისი კანდიდატების თანმიმდევრული სიით – ი.ა., ქ.ბ.).

დაგროვილი ხმების რაოდენობის შეჯამების შედეგად იმ ეტაპზე გასაგზავნ კანდიდატთა რიგითობა ასე განაწილდა: 1. გუდიაშვილი ლადო, 2. თოიძე ირაკლი, 3. კაკაბაძე დავით, 4. მაღალაშვილი ქეთევან, 5. სიდამონ-ერისთავი ვალერიან, 6. ქიქოძე შალვა, 7. ჭიაურელი მიხეილ, 8. ერისთავი გიორგი, 9. ახელედიანი ელენე, 10. ხმალაძე გიორგი. ზემოთ ჩამოთვლილი კანდიდატების გარდა, თითო ხმა მიუღიათ: გრიგოლ მესხს, ვასილ (ბაბილ) ჯორჯაძეს და თამარ თავაძეს. რაც შეეხება მხატვარ შალვა ძნელაძეს, იგი დასახელებულ იქნა კენჭისყრისათვის „საზოგადოების" გამგეობის წევრის (თავმჯდომარის ამხანაგის) დიმიტრი შევარდნაძის მიერ, მაგრამ პროვინციაში მცხოვრებ მხატვარს დედაქალაქში არავინ იცნობდა და არც ერთი ხმა არ მიუღია. მხედველობაში მისაღებია ის გარემოება, რომ კრების დაწყებისთანავე დიმიტრი შევარდნაძეს უარი განუცხადებია, როგორც გამგეობის მე-9 წევრს, თავისი კანდიდატურების სია შეედგინა. იგი მხოლოდ ასახელებდა კანდიდატებს. მიუხედავად იმისა, რომ დ. შევარდნაძის პროტექეს იმ კრებაზე არც ერთი ხმა არ მიუღია, შემდეგ კრებაზე, 1919 წლის 22 ივნისს, რომელსაც საბოლოო სიის დამტკიცება უნდა მოპყოლოდა, დიმიტრი შევარდნაძეს კვლავ დაუსახელებია შალვა ძნელაძე, როგორც ნიჭიერი ახალგაზრდა და უცხოეთში სასწავლებლად გაგზავნის ღირსეული კანდიდატი. აღნიშნულ სხდომაზე დიდი კამათი გამოუწვევია საზღვარგარეთ სასწავლებლად გასაგზავნ სტიპენდიატთა რიგითობის საკითხს. აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ წინა კრებაზე მეორე ნომრად დასახელებული ირაკლი თოიძის საკითხი, როგორც მცირეწლოვანისა, გამოცალკევებულ იქნა საერთო სიიდან და მასზე სპეციალური რეზოლუცია მიიღეს, რომლის მიხედვითაც, „ირაკლი თოიძე, როგორც განსაკუთრებული ნიჭის ყმაწვილი, უეჭველად ჭირსია საზღვარგა-

რეთ გაგზავნისა, მაგრამ ვინაიდან, ის ჯერ ძლიერ ახალგაზრდაა და სამუალო სწავლაც არ დაუმთავრებია (ამჟამად ირაკლი გიმნაზიის მე-7 კლასის მოწაფეა), კრებას მისი ეხლავე გაგზავნა და ზოგადი განათლების მოწყვეტა მისთვის საზიანოდ მიაჩნია და შუამდგომლობს მთავრობის წინაშე, რათა შემდეგ სათანადო მომზადებით გაიგზავნოს საზღვარგარეთ მხატვრობის დარგის შესასწავლად. ქართველ მხატვართა საზოგადოების გამგეობა თავის მხრივ ზრუნვას და მფარველობას არ მოაკლებს ირაკლი თოიძეს და პასუხისგებას კისრულობს მის მაგიერ მთავრობის წინაშე".[133] რაც შეეხება საზღვარგარეთ გასაგზავნ კანდიდატთა თანმიმდევრობას, მან, როგორც აღვნიშნეთ, კამათი გამოიწვია, განსაკუთრებით ეს ეხებოდა პირველ რიგში ლ. გუდიაშვილის გაგზავნის საკითხს. ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების ხანდაზმული წევრები თვლიდნენ, რომ პირველ რიგში საზღვარგარეთ სასწავლებლად გაგზავნილიყო ვალერიან სიდამონ-ერისთავი, მხოლოდ დიმიტრი შევარდნაძის ჩარევამ კენჭისყრაში საკითხი ლადო გუდიაშვილის სასარგებლოდ გადაწყვიტა. კრების დასასრულისათვის კი რიგითმა თანმიმდევრობამ ასეთი სახე მიიღო: 1. ლ. გუდიაშვილი, 2. დ. კაკაბაძე, 3. ვ. სიდამონ-ერისთავი, 4. ქ. მაღალაშვილი, 5. შ. ქიქოძე, 6. მ. ჭიაურელი, 7. გ. ერისთავი, 8. ე. ახვლედიანი, 9. გ. ხმალაძე, 10. შ. ძნელაძე, 11. თ. თავაძე. ამის შემდგომ, ეს სია დამფუძნებელი კრების ხელოვნების კომისიას ოფიციალური დოკუმენტის სახით წარედგინა. ამ დოკუმენტში, რომელიც დათარიღებულია 1919 წლის 23 ივნისით, აღნიშნულია: „ქართველ მხატვართა საზოგადოება გაახლებთ რა სიას ახალგაზრდა ქართველ მხატვართა, რომელნიც უნდა გაიგზავნონ საზღვარგარეთ მთავრობის სტიპენდიით, გაუწყებთ, რომ იგი ჩამოწერილია რიგით ნიჭის, შრომის უნარის და მატერიალური მდგომარეობის მიხედვით. საზოგადოება გთხოვთ მიაქციოთ ყურადღება, რომ ამ სიაში შედის სამი დარგი პლასტიური ხელოვნებისა: მხატვრობა, ქანდაკება და ხუროთმოძღვრება. ქართველ მხატვართა საზოგადოება სთვლის რა თავის თავს საკითხის გადაწყვეტაში უფრო კომპეტენტურად, იმედს გამოთქვამს, რომ წარმოდგენილი სია მიღებულ იქნება დამფუძნებელი კრების ხელოვნების კო-

მისიის მიერ და წარდგენილი მთავრობასთან დასამტკიცებლად (ხელს აწერენ კომისიის წევრები, რასაც ამოწმებს დ. შევარდნაძე ხელმოწერით)". ამ დოკუმენტს ერთვოდა ზემოთ მოყვანილი სპეციალური განჩინებაც ირაკლი თოიძის შესახებ.[134]

როგორც ცნობილია, საქართველოს მთავრობამ 1919 წელს საზღვარგარეთ სასწავლებლად ქართველი ახალგაზრდების დიდი ნაკადი გაგზავნა. მათ შორის იყვნენ მხატვრები: ლადო გუდიაშვილი, დავით კაკაბაძე და შალვა ქიქოძე, რომელთაც მოგვიანებით შეუერთდნენ ვასილ (ბაზილ) ჯორჯაძე, მიხეილ ჭიაურელი, ქეთევან მაღალაშვილი და ელენე ახვლედიანი. დიმიტრი შევარდნაძის არქივში დაცულია მხატვარ-სტიპენდიატთა: შ. ქიქოძის, ლ. გუდიაშვილის, დ. კაკაბაძის წერილები, გამოგზავნილი უცხოეთიდან. როგორც ცნობილია, ლადო გუდიაშვილი და დავით კაკაბაძე საფრანგეთს ერთად გაემგზავრნენ იტალიის გავლით, შალვა ქიქოძე კი ცოტა მოგვიანებით (რამდენიმე დღის დაგვიანებით) დამოუკიდებლად გაემგზავრა გემით ბათუმიდან, კონსტანტინოპოლის გავლით, ჯერ მარსელში და შემდეგ პარიზში. მცირეოდენი შემოკლებით ვაქვეყნებთ დიმიტრი შევარდნაძის არქივში შემორჩენილ დავით კაკაბაძისა და ლადო გუდიაშვილის ბარათებს. 1919 წლის 29 დეკემბრით დათარიღებულ ღია ბარათში დავით კაკაბაძე წერს: „დიტო! გიხსენებთ რომიდან, ჩამოვედით აქ, ამ ერთი კვირის წინათ. დავიარებით რომის ყველა კუთხეებში, ვნახეთ მუზეუმები, ხვალ მივდივართ პარიზში, რომი დიდებულია თავისი წარსულით და ჩვენი დროისი კი რა ვითხრა, არავითარი სიცოცხლის უნარი არა აქვთ. ვნახეთ ვ. აბხაზი. მოგიკითხა. დავით კაკაბაძე". ერთი დღის შემდეგ კი ლადო გუდიაშვილი იუმორის გრძნობით სწერს რომის შთაბეჭდილებაზე დიმიტრი შევარდნაძეს: „ძმაო, დიტო! მოგიკითხამ დიდი სიყვარულითა, პირის პირზე კოცნითა, შორიდან გამარჯობითა და ხელის ჩამორთმევითა. თქვენის წყალობითა მშვიდობით ჩამოვედით ბატონ რომში და ათი დღის შემდეგ გამოუდექით დიდ პარიზის გზასა. ვიგზავნის რომი სალამსა. მშვენიერებაა მხოლოდ სიძველე. ახალი კი რა მოგახსენო, მართლაც ძალიან დაცემულია თანამედროვე იტალიის მხატვრობა. აბა სხვა რა მოგწერო, ჩემო დიტო. იყავი ჯანსაღად

და ხანგრძლივი სიცოცხლე მოგანიჭოს უფალმა იესო ქრისტემან... იყავით კარგად. შენი ყვიყვინა ლადო გუდიაშვილი. რომი 30. XII. 1919 წ."

1920 წლის 7 მარტით დათარიღებულ წერილში დავით ,,კაკაბაძე პარიზიდან სწერს დიმიტრი შევარდნაძეს: „დიტო! გამარჯობა. მიღის ჩვენი ცხოვრება პარიზში ასე ნელ-ნელა. სწორედ, რომ ესიქვა, რადგან სიჩქარით ეხლა აქ სვლა შეუძლებელია, იმდენად ომის შემდეგ პარიზს სიცოცხლის სახე დაკარგვია. ქუჩებში – ღამე ბნელია (პარიზში ნახშირი არაა). საზოგადოთ საფრანგეთში ყველაფრის დიდი კრიზისია. ნათლად სჩანს, თუ როგორ ძლიერ მიუნგრევიათ გერმანელებს საფრანგეთი... არის მიზეზი, რომ ვერ იქნა და რიგიანად ვერ მოვეწყვე. ბინა არ იშოვება (დიდი კრიზისია), რიგიანი ოთახი ვერ ვიშოვე, სახელოსნოს ვინ დაეძებს, ერთი თვე გაუთბობელ ოთახში ვცხოვრობდი. დიდი სიძვირეა. ეს გარეგნული სახე. რაც შეეხება სხვა მხრივ, დიდად კმაყოფილი ვარ, ბევრი რამ შევიძინე და კიდევ ვიძენ, ბევრი ხელოვნების მარგალიტები ვნახე, აი ეს მარგალიტები – დამთავრებული მხატვრული ფორმა წმ. სოფია (სტამბოლში), კოლიზეი და ფორუმი (ძველი რომი), ვატიკანის სიქსტინის კაპელა და წმ. პეტრეს ტაძარი (საშუალო საუკ. რომი) და ბოლოს ვერსალი. მგონია, რომ ვერსალი საუკეთესო მარგალიტია მთელ საფრანგეთში (თუმცა საფრანგეთის პროვინციებს არ ვიცნობ). დიდი რამ დრო ყოფილა Louis XIV-ს და მის შემდეგაც. პარიზის მუზეუმებისაგან დიდია შთაბეჭდილება, ხელოვნების დიად აზრს ეხლა უფრო ფართოდ ვღებულობ.

ეხლა თანამედროვეზე. როგორც ვაკვირდები, ამ ომმა დიდათ შეაჩერა მხატვრობის წინმსვლელობა. მხატვრები ხატავენ ისე და იმას, რაც ამ 7 წლის წინედ იყო. ეხლა სრული შეჩერებაა, ახალი მხატვრული იდეა ჯერ საღად არა სჩანს (მხოლოდ ეხლა იბადება და კიდეც ვგრძნობ რა სახით), ფუტურიზმი კი აქ უკვე ძველი, დაუმთავრებელი ფორმაა, შემდეგ კი... თუ არ ვცდები მხატვრობა „ნეოკლასიკურ" ფორმისკენ გადადის, საინტერესოა ამ მხრივ ბრაკის და პიკასოს სურათები, რომელიც ვნახე (შალიკო და ლადო დიდად გაჯავრებული არიან ამ სურათებით, სისულელეაო!). ეროი

სიტყვით, ეხლა პარიზში ხდება დიდად საინტერესო მოვლენა მხატვრობაში. ვნახოთ რა იქნება შემდეგში... გისურვებ ყოველ სიკეთეს. დათიკო კაკაბაძე".

საინტერესოა აგრეთვე ლადო გუდიაშვილის წერილები, პარიზიდან გამოგზავნილი 1920 წლის 20 ოქტომბერსა და 8 ნოემბერს.

„გამარჯობა ძმაო დიტო!

გისურვებ დიდხანს და ჯანსაღ სიცოცხლეს. ბოდიშს ვიხდი, რომ ამოდენა ხანს წერილი არ მოგწერე.- როგორ არის შენი და საზოგადოთ ჩვენი საზოგადოების საქმე, გავიგე რო კარგად მიდის, რასაკვირველია, შენი წყალობით. მიდი, დიტო, არა უშავს, ხო იცი ამაგი დაგიფასდება, კიდევ ცოტა და ჩვენც მოგეშველებით.- აი, დიტო პირადათ მე მხოლოდ ეხლა მივიღე მონაწილეობა პარიზის სალონის გამოფენაზე. ეს ჩემი პირველი გამოსვლაა პარიზში. წავიღე ოთხი ნამუშევარი და ეიურიმ ოთხივე მიიღო. ეს გამოფენა გაიღო 14 ოქტომბერს და იმავე დღეს ჟურნალ „ქენირში" ვიცხამ ორიოდე სიტყვით მიხსენია. გიგზავნი გაზეთის ამონახევს, სადაც წერია ჩემ შესახებ. ეს ძალიან მოულოდნელი იყო ჩემთვის, რადგან საზოგადოთ ამ სალონში ყურადღებას არ აქცევენ ხოლმე არავის, გარდა ძველ და დამსახურებულ მხატვრებისა და მითუმეტეს პირველად ესმით ჩემი გვარი. ჩემი სურათები ისეთ არაფერს წარმოადგენენ. გავგზავნე საშუალო სურათები.

ჩვენი ძმაბიჭების ქეიფია და უკეთესს სურათებს ვამზადებ დიდი ზომების, რომლებსაც სადმე გამოვფენ. აქ საზოგადოთ რეცენზიის მიღება ძალიან ძნელია, ან უნდა იყო ციდან ჩამოვარდნილი ნიჭის პატრონი, ანდა ათასები გქონდეს, რომ რომელიმე ჟურნალისტი დაიჭრთამო. არიან პირნი, რომელნიც ფულით იკეთებენ სახელს. ამ პირთ გამოფენაზე ეტყობათ თუ რა ბიჭები არიან. და თუ ადამიანი, ნიჭის პატრონი ღარიბია (უმეტესი ნაწილი) მისი მხატვრობა და ცხოვრება ძნელია, წარმოუდგენელია... აბა იყავ კარგად და ეოხოე მომწერე".

მეორე წერილში, რომელიც იმავე წლის 8 ნოემბრითაა დათარიღებული, ლადო გუდიაშვილი სწერს დიმიტრი შეევარდნაძეს: „გამარჯობა ძმაო დიტო! გისურვებ ჯანსაღს და დიდი ხნის ცხოვრებას.

იყავი კარგად და ღმერთმა კარგად წაიყვანოს შენი ბედი და იღბალი, და კიდევ გისურვებ დაულალავს და ამაგიან მუშაობას, რომელიც უბრალოდ არც როდის არ ჩაივლის ხოლმე. და მერე ისიც შენი ასეთი ნაყოფიერი მუშაობა. მაგალითად, მე როგორც შენი ჩემპიონი, არაფერსაც დავინდობ და დღე-ღამეს გავასწორებ, რომ შენმა ჩემპიონმა გაიმარჯოს. და აი ვგონებ, რო იწყება რაღაც საინტერესო ხანა ჩემთვისა. დავიწყობ ასე.

უკვე როგორც იცი, სალონში ვიღებ მონაწილეობას, ამის შემდეგ პრესაში შეიქმნა ლაპარაკი. უფრო საინტერესოა ის, რომ ესპანეთის მხატვარმა იგნაციო ზულოაგამ იყიდა სალონში ჩემი ერთი სურათი, მადრიდის მუზეუმისათვის, შინაარსი ჩემი სურათის არის ქეიფი ორი კინტოსი ქალით სუფრასთან. სუფრაზე ალაგია ცხვრის თავი თავის ფეხებითა. თეფშზე ჩემი სამი ბოლოკი და ერთი თიხის ლურჯი ღვინის სასმელი ირემი, აი, სიუჟეტი ამ სურათის. ფასი ამ სურათის არის 1500 ფრანკი. ზომა არის 1 არშინი სიგრძე, 1/2 არშინი სიმაღლე.

ასე ჩემო დიტო, ვგონებ ძალიან კარგად მიდის ჩემი საქმე. შენ ნუ გეშინიან, ეს რაც გავაკეთე, სულ უატელიოთ პატარა ოთახში და ისიც ბნელში და ეხლა აი ძლივს ვიშოვე ატელიე და ნახე შენ როგორ დავარტყა (ფინალი).

ახლა საინტერესო ისაა, რომ ჩვენი ძმაბიჭები კინტოები რო გავარონიავე გრან-პალეში. ყველას უკვირთ ეს რა ხალხიაო? და კიდევაც შეეაჩვიე ფრანგები. არის შემთხვევა ძალიან საინტერესო, მაგალითად ასეთი. მე მიამბეს რომ ვილაც ორი ფრანგი ჩემ სურათებთან გაცხარებული ლაპარაკობდნენ, ამ დროს მოვიდა ერთი უზარმაზარი დიდ წვერულვაშებიანი კაცი და ისიც ჩაება ლაპარაკში. ბოლოს იქამდის მივიდნენ თურმე, რომ კინაღამ ერთმანეთი დანებით არ დასჭრეს და დასისხლიანებული ჩემი სურათების წინ არ დაეცნენ, რაღაცნაირათ გააშველეს. ეს ამბავი გავიგე შემთხვევით. ერთმა მხატვარმა გამაცნო ვიცხა ექიმი, ხელი რო ჩამოვართვი, ჩემი გვარი უთხარი, იმან გამამეორებინა გვარი და დაიყვირა თქვენ ხართო გულიამშვილიო. ოხ, თქვენმა სურათებმა კინაღამ ორი კაცი არ იმსხვერპლაო. ძალიან გაუხარდა ჩემი გაცნობა და მთხოვა ჩემთან

5

მოსვლა და სურათების ნახვა, ძალიან მოსწონთ ვისაც ესმით, მეუბნებიან, რომ რაღაც ერთი წლის შემდეგ ევროპაში ცნობილი იქნებითო. არ ვიცი არაფერი, ჩემთვის სულ ერთია, მხოლოდ მუშაობა და წვალება. ამითი გახდება რასმე კაცი. ოხ, პარიზი დიდია, მასთან ხუმრობა არ შეიძლება. მუშაობა, მხნეობა და დიდი სიფრთხილეა საჭირო.

ამ დღეებში მიმიწვიეს საერთაშორისო გამოფენაზე, რომელიც დაიწყება ქალაქ ჟენევაში და ვგზავნი სამ სურათს.

აბა, ძმაო დიგო, სხვა რა მოგწერო... თუ შენც გაიმეგებ ორიოდ სიტყვას ჩემთვის სიხარული იქნება. ასე, ჩვენი ბიჭები დავითი და შალვა გაქანებულები მუშაობენ.

წარმოიდგინე, რომ შალვას ვეღარ იცნობ, ისე წაიწია წინ. დიდი პროგრესი გააკეთა დავითმაც, ასე რომ, ჩვენ ვმუშაობთ რაც ძალი და ღონე გვაქვს. გარდა ამისა, თუ როგორმე ფული ვიშოვნეთ ვაპირებთ გამოვცეთ წიგნი ქართულ თანამედროვე ხელოვნებაზე, მაგრამ ფულის შოვნა ძალიან ძნელია. გამოცემა ძვირი ღირს 10000 ფრანკიდან 30000 ფრანკამდის და იმ ფულის შოვნა წარმოუდგენელია. აბა, დიგო რაღა მოგწერო. ვათავებ და გისურვებ, რომ შენი აზრი და მიზანი ღმერთმა კეთილად განახორციელოს, აბა კარგად იყავი და მეც კარგად ვიქნები. შენი ჩემპიონი ლადო გუდიაშვილი."

შალვა ქიქოძე, რომელსაც დიმიტრი შევარდნაძესთან ჯერ კიდევ მშობლიურ სოფელ ბახვიდან დაწყებული მეგობრობა აკავშირებდა, 1920 წლის 1 თებერვლით დათარიღებულ წერილში სწერს მხატვარს: „გამარჯობა დიგო! სალამი პარიზიდან. ვერ მოახდინა მან ჩემზე ის შთაბეჭდილება, რომელსაც მოველოდი. რაც შეეხება თვით ქალაქსა, თქმა არ უნდა, მართლაც კოლოსალური და ლამაზი არის, მაგრამ ის, რითაც სახელი აქვს მას განთქმული: თანამედროვე მხატვრობა, საზოგადოთ ხელოვნება, უშუალო, ძლიერი, რომელიც ახასიათებს დიდს, ძლიერ მხატვრულ იერს, ეს ჯერ ვერ ენახე და ჩემს (რუსები რომ იტყვიან) разочарование-ს საზღვარი არა აქვს. დათიკო და ლადო პანსიონში ცხოვრობენ და ფრანგულს მეცადინეობენ. ლადო ამბობს: ეს ოხერი ფრანგი ქალი მელაპარაკება, მიხსნის და არაფერი კი მესმისო. საზოგადოთ, მხატვრებმა, როგორც

ვხედავ, უნდა ვიცქიროთ მეტი ჩვენს გარშემო, უნდა დავინახოთ ძველებში, ის რაც სიძლიერეა მართლაც და ახლებიდან ვისწავლოთ ის, თუ რისი გაკეთებაც არ არის საჭირო. შენ მართალი იყავი, ჩემო დიტო, როდესაც ამბობდი, რომ მხატვრისათვის სულ ერთია, ვიტყვი: იქნებ რაც ნაკლებს ნახავ სხვას, მით უფრო მეტს შეინარჩუნებ საკუთარს. ამაში მე თვითონ ვერწმუნდები... ახალგაზრდა საფრანგეთი ლეშია. ევროპა ალბათ კვდება. აქ ყველაფერი უკვე ითქვა იმ ენაზე, რა ენაზედაც ლაპარაკობენ. ყოველი წვრილმანი ბგერა გამოსახულია ამა თუ იმ სახით. საჭიროა სხვა ენა, რომელიც თავის ბუნებაში მონახავს ახალი ფორმების გამომხატველ ინტონაციებს. ეს ახალი ენა კი ევროპაში ვერ შეიქმნება. აქ ფოლადი და ფული მეფობს. გარყვნილება სჭამს ევროპას..."

1920 წლის 3 მარტის წერილში შალვა ქიქოძე დაწვრილებით აცნობს მეგობარს თავის პირველ შთაბეჭდილებებს, იმ გაჭირვებას, რომელიც ახლდა ქართველ სტიპენდიატთა უცხოეთში ჩასვლის პირველ ეტაპს. „...პარიზი ჭიანჭველების ქვეყანას ჰგავს. კუთხე არ არის დაუჭერელი, ორი კვირა ვეძიე მარტო ოთახი, პატარა, უგათბობო, სადაც ამჟამად ვცხოვრობ. თითქმის ორი თვეა ატელიეს ვეძებ. პარიზი ისე ვიცი უკვე, როგორც ჩემი ჯიბე. არც ერთი კუთხე არ დამიტოვებია. ყველგან ვეძებე. საჩუქრებიც დავპირდი კინსერვატებს, არაფერი გამომივიდა. დამეკარგა სრულიად იმედი ატელიეს შოვნისა, არ ვიცი რა ვქნა. ისევ სასტუმროში უნდა მოვეწყო. ორი ოთახი უნდა ავიღო, რომ ერთი მათგანი ატელიეს მაგივრად მოვიხმარო, მაგრამ ეს საშინელი ძვირი დამიჯდება. ვნახოთ რა იქნება. ლადომ რაღაც შემთხვევით უკვე იშოვა პატარა ატელიე, მაგრამ ჯერ ვერ მუშაობს: ძალიან ცივაო. დათიკოც ჩემს მდგომარეობაშია. დადის პარიზის ქუჩებში და თითებს აგრიალებს მისებურად. წინათ გწერდი ვგონებ, პარიზის შთაბეჭდილებებს, ეხლაც მოკლედ ვწერ მას, რაშიდაც სამივენი თითქმის შეთანხმებული ვართ: „ძველი პარიზი, ძველი კულტურა საფრანგეთის, ძველი ძლიერება მისი ხელოვნების დარგში ყოველ ეჭვს გარეშეა. პარიზი სჩანს, რომ ხელოვნების ცენტრი ყოფილა. აქ ყველაფერი არის დაგროვებული, ყველაფერს აქეს გზა გახსნილი, ყველაფერი აქეთ მოდენილია. მაგრამ

ეს ძველი ან წარსულია, ყოველ შემთხვევაში ის პარიზი, რომელიც ჩვენთან ერთად არსებობს, დღევანდელი პარიზი სასოწარკვეთილი რამ არის. უგემურობა და ფუჭსავაგობა მეფობს ყველგან. არ არის არსად აზრი და გრძნობა. ყველაფერი დაპირდაპირებულია ჯიბესთან და ბაზართან.

ყველაფერი კეთდება ბაზრისათვის. ხელოვნება გაპქრა აქ... მჭლე ბროხებმა შესჭამეს მსუქნები, მაგამ ამით მაინც ვერ გასუქდნენ. ისევ მჭლეები დარჩნენ. აგრეთვე არის ეხლა პარიზი.

ჩვენ ჩემის ღრმა რწმენით ევროპის დასასრულის დასაწყისს ვხედავთ. ევროპის უკანასკნელ სუნთქვას უგდებთ ყურს. ყველაფერი გაცამტვერდა აქ: მარმარილოს და ბრინჯაოს ადგილი რკინამ და სპილენძმა დაიჭირა. სურათების კი რეკლამის მარკამ. ხელოვნება ვიტრინებისათვის არსებობს და ევროპაში დადგება ის დრო, რომ ხელოვნება, როგორც უჩვეულო რამ მოელენა, სპირტის ბანკებში საცქერალი გახდება.

ასეთია ჩემი პირადი შთაბეჭდილება ამქამად შეურყეველი და მტკიცე. ჩვენ ორი მსოფლმხედველობის საზღვარზე ვდგევართ. ჩვენ აღმოსავლეთის კულტურის რენესანსის მოწმენი გავხდებით. ეს უნდა მოხდეს, თორემ რკინამ და სპილენძმა, ხომ არ უნდა ჩაყლაპოს ყველაფერი? სხვა გზებია საჭირო. აქ კი ურემი უკვე გადაბრუნებულია.

...მომიკითხე სიყვარულით ქეთო, ელიჩკა, თამარა, მიხაკო, შენი შშობლები, მიშა ჭიაურელი, გიორგი ერისთავი, მეორე გიორგი, მოსე თოიძე შვილით, კოტე ჩვენი, კიდევ ბევრს ჩამოვთვლიდი. მომიკითხე ყველა ვინც ჩვენთან არიან.

მოიწერე ყველაფერი. როგორ გათავდა გამოფენა? როგორ არის აკადემიის საქმე? აბა გამარჯვებით, შალვა".

ჩვენ ვრცლად მოვიყვანეთ მხატვარ-სტიპენდიატთა: დავით კაკაბაძის, ლადო გუდიაშვილის და შალვა ქიქოძის წერილები. ისინი პირველად ქვეყნდება, მათში ბევრი რამ საინტერესოა ქართული ფერწერის ამ შესანიშნავი წარმომადგენლების პირადი შთაბეჭდილებების, ხელოვნებისადმი მათი დამოკიდებულების და, რაც მთავარია, მათ მიერ იმ ამაგის სრულად გათვალისწინების თვალ-

საზრისითაც, რომელიც „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებას“ და პირადად დიმიტრი შევარდნაძეს მიუძღოდა აღნიშნულ მხატვართა პროფესიული დაოსტატების საქმეში.

5. „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ მიერ მოღვაწეობის პირველ ეტაპზე განხილული სხვა მნიშვნელოვანი საკითხები

აღსანიშნავია, რომ „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებას“ მეტად რთულ პერიოდში მოუხდა მოღვაწეობა, რაც აისახა კიდეც საანგარიშო მოხსენებასა და საზოგადოების სარევიზიო კომისიის წევრის სამსონ დადიანის მიერ მოცემულ განმარტებაშიც, რომელიც მოხსენდა „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ გაერთიანებულ სხდომას. მომხსენებელი თავის განმარტებას ასეთი სიტყვებით იწყებს: „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების მოქმედების 1916-1920 წლებში, ამ უკანასკნელი სამი წლის განმავლობაში თითქმის ყველა საკულტურო და საზოგადოებრივ დაწესებულებებს და საზოგადოებათ დინჯი მუშაობისათვის შეუფერებულ გარემოში უხდებათ მოღვაწეობა. ამ მხრით არც ხელოვანთა საზოგადოება შეადგენს გამონაკლისს. თითქმის დაარსების პირველი თვიდანვე საზოგადოების გამგეობას და სარევიზიო კომისიას შემოეფანტა მუშაკნი და მხოლოდ რამდენიმე კაცის ანაბარა დარჩა საქმეები“, „...საზოგადოების წევრები თითქმის მუდმივ ფრონტზე იმყოფებოდნენ, რაც საშუალებას არ იძლეოდა საზოგადოებას უფრო აქტიურად ემოქმედა“.[135]

მიუხედავად რთული პოლიტიკური სიტუაციისა, რომელიც „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ მოღვაწეობის პირველ ეტაპს დაემთხვა, გაოცებას იწვევს საკითხთა ის ფართო სპექტრი, რომელიც დაისვა და მეტნაკლები სისრულით გადაიჭრა „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ მიერ. განვიხილავთ ზოგიერთ მათგანს. ესენია: პირველი – დიდი ქართველი პოეტის ნიკოლოზ ბარათაშვილის დაბადების 100 წლისთავის აღსანიშნავი იუბილეს მზადების პერიოდში პოეტის ფერწერული პორტრეტის შექმნის საკითხი.

როგორც ცნობილია, 1915 წელს ნიკოლოზ ბარათაშვილის დისწულის ნიკოლოზ რევაზის ძე ერისთავის და მისი მეუღლის – ეკატ-

ერინე ერისთავის ინიციატივით შეიქმნა ნიკოლოზ ბარათაშვილის თხზულებათა საიუბილეო გამოცემის სარედაქციო კომისია, რომლის შემადგენლობაშიც შედიოდნენ ცნობილი ქართველი საზოგადო მოღვაწენი, მათ შორის მხატვრები: დიმიტრი შევარდნაძე, იაკობ ნიკოლაძე და „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" თავმჯდომარე გიორგი ყურული.[136] ნიკოლოზ ბარათაშვილის თხზულებათა გამომცემელი საიუბილეო კომისია საკმაოდ ენერგიულად შეუდგა საქმეს. 1916 წლის 15 მაისის „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" IV სხდომის განჩინებით ვიგებთ, რომ ნიკოლოზ ბარათაშვილის თხზულებათა გამომცემელი კომისიის თხოვნის თანახმად, მხატვრებს – მოსე თოიძეს, ალექსანდრე მრევლიშვილს და მოქანდაკე იაკობ ნიკოლაძეს დაევალათ ერთი კვირის განმავლობაში ნახონ განსვენებული პოეტის და, რომლის დახმარებით (იგი გარეგნულად თურმე ძალიან ჰგავდა თავის ძმას) და მიხეილ თუმანიშვილის მიერ თავის დროზე დახატული ნ. ბარათაშვილის პორტრეტის ურთიერთშეჯერების საფუძველზე უნდა შეექმნათ პოეტის ფერწერული სახე.[137]

მეორე საკითხი, რომელიც „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" იმავე სხდომაზე დაისვა, ეხებოდა ძველი თბილისის უნიკალური ნაგებობებიდან გეგმებისა და ფოტოსურათების გადაღებას. კერძოდ, ინჟინერ პეტრე მამრაძეს და არქიტექტორ სიმონ კლდიაშვილს დაევალათ „დაათვალიერონ ქალაქში ძველი შენობები და გადაიღონ სურათები, სადაც საჭირო იქნება".

„ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების" გამგეობის თხოვნით, „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებამ" იტვირთა, აგრეთვე, სიონის ეკლესიის გალავნის პროექტისა და დიდუბის ქართველ მოღვაწეთა პანთეონის გეგმის შემუშავება .

„ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" გამგეობის 1916 წლის 19 ოქტომბრის სხდომაზე, რომელზედაც ამ საკითხის გადასაწყვეტად საგანგებოდ მოიწვიეს „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების" თავმჯდომარე გენერალი გიორგი ყაზბეგი, განსახილველად წარმოადგინეს პროექტის რამდენიმე ვარიანტი.

„საზოგადოების" მიერ საგანგებოდ გამოყოფილი კომისიის შემად-

ენლობაში შედიოდნენ: იაკობ ნიკოლაძე, მოსე თოიძე, ალექსანდრე მრევლიშვილი, გიგო გაბაშვილი, დიმიტრი შევარდნაძე, პეტრე მამრაძე და სიმონ კლდიაშვილი. აღნიშნულ კომისიას, რომელსაც უნდა წარმოედგინა და განეხილა დიდუბის საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონის პროექტები, შეეძლო საჭიროების შემთხვევაში გარეშე ექსპერტებიც მოეწვია. წარმოდგენილი გეგმების განხილვის დროს კომისიის წევრმა დიმიტრი შევარდნაძემ უკმაყოფილება გამოთქვა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების" მიერ მომავალი პანთეონისათვის შერჩეული ადგილის თაობაზე. მას მიაჩნდა, რომ შერჩეული ადგილი მეტად მცირე იყო და „მხატვრული სავანის" აგებისათვის მეტად შეუფერებელი. დიმიტრი შევარდნაძის აზრით, უმჯობესი იქნებოდა ან საერთოდ შეცვლილიყო ადგილი, ან თუკი ეს შეუძლებელი იქნებოდა, გაფართოებულიყო. მისი აზრით, პანთეონისათვის უფრო შესაფერისი იქნებოდა ისეთი განკერძოებული და პოეტური ადგილი, როგორიც იყო ვერის გაუქმებული სასაფლაო მტკვრის ნაპირას. ვინაიდან, აღნიშნული ადგილი ეკუთვნოდა ქართველ სამღვდელოებას (წმ. ნიკოლოზის ეკლესიას), დიმიტრი შევარდნაძე აყენებდა წინადადებას „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" გამგეობას როგორმე დაესაკუთრებინა ეს მყუდრო სავანე, და იქ გაეშენებინა პანთეონი „წმინდა ხეივნით" (священная роща). „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" გამგეობის საგანგებო სხდომაზე, 1916 წლის 19 ოქტომბერს, დიმიტრი შევარდნაძის მიერ წარმოთქმულ ამ აზრს კომისიის სხვა წევრებიც დაეთანხმნენ.

მხოლოდ ინჟინერ პეტრე მამრაძეს მიაჩნდა შეუძლებლად აღნიშნული ადგილის დასაკუთრება და საერთოდ შერჩეული პროექტის განხორციელება მისი სიძვირისა და „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" უსახსრობის გამო. აღნიშნულ საკითხზე საუბარი იყო საზოგადოების შემდეგ კრებაზეც, სადაც პროექტის დამკვეთმა მხარემ („ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება") გენერალ ყაზბეგის წარმომადგენლობით, წინადადება წამოაყენა „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებას" გამოეცხადებინა ახალი კონკურსი ქართველთა სავანისათვის და შეზღუდული მატე-

რიალური პირობების გათვალისწინებით თავად შეერჩია შესაფერისი ადგილი.[138]

„ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ სახელზე შემოსულ მრავალ ოფიციალურ მიმართვა-თხოვნას შეძლებისდაგვარად ოპერატიულად ეხმაურებოდა საზოგადოება. ასე იყო ეს ქართული ეკლესიის მესვეურთა, ქართველ მღვდელმთავართა თხოვნის დაკმაყოფილების შემთხვევაშიც, რაც „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ ოქმებში აისახა, ეს იყო ქართული სამღვდელოებიდან შემოსული თხოვნის – სიონის ტაძრისათვის გალავნის შემოღების საპასუხოდ ქართველ მხატვართა მიერ ქართული სტილის გალავნების შესახებ მასალების შეგროვება – დამუშავებისა და „საზოგადოების“მიერ ქართული სამღვდელოების დავალებით საეკლესიო ბეჭდის მხატვრული გაფორმების საკითხი, რაც უშუალოდ შეასრულა და ეპისკოპოს ლეონიდეს წინაშე წარმოადგინა მოქანდაკე იაკობ ნიკოლაძემ.[139] ჩვეული გულისხმიერებით მოეკიდა „საზოგადოება“ ეპისკოპოს ანტონის თხოვნას. მან დააყენა საკითხი „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ დახმარებით მცხეთის ჯვრის ეკლესიის გადახურვის თაობაზე. ეპისკოპოსს სპეციალურად ამ მიზნით შეგროვილი თანხა – 600 მანეთი გადაურიცხავს „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ სახელზე, რათა მას აღნიშნული თხოვნა სისრულეში მოეყვანა. „საზოგადოების“ VII სხდომის ოქმის (1916 წლის 23 სექტემბერი) განჩინებიდან ვიგებთ, რომ „საზოგადოებამ“ ბატონ პეტრე მამრაძეს დაავალა საინჟინრო საქმეთა შესრულება, ხარჯთაღრიცხვის შედგენა და ეპისკოპოს ანტონთან შეთანხმება.

შემორჩენილია 1917 წლის 14 მაისით დათარიღებული ოფიციალური ცნობა, რომლის მიხედვითაც ირკვევა, რომ „საზოგადოებას“ თავისი გამგეობის ორი წევრი (გ. ქურული და გ. გაბაშვილი) გაუგზავნია დელეგატებად ქართულ საკათალიკოსოში.

„ქართველ ხელოვანთა საზოგადოება“ ოპერატიულად ეხმაურებოდა ქართული საზოგადოებრივი ორგანიზაციებიდან თუ ცალკეული პირებიდან შემოსულ ყოველგვარ მიმართვას. ამ მხრივ საინტერესოა ცნობილი პედაგოგის მარიამ ვახვახიშვილი – წერეთლის წერილი. თბილისის პირველდაწყებითი სკოლის გამგე „ქართველ

ხელოვანთა საზოგადოებას“ სწერდა: „...აუცილებელ საჭიროდ მიგვაჩნია ბავშვებში გავრცელება ეროვნული მხატვრობის მოტივებისა. აქამდე არავის უფიქრია ამის შესახებ. ეს პირდაპირი მოვალეობაა ქართველი მხატვრებისა. ჩვენ შევძლებთ მამინ გავავრცელოთ ხალხში ეროვნული მოტივები და განუვითაროთ გემოვნება მოზარდ თაობას ეროვნული ხელოვნების შესასწავლად“[140] „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ გამგეობამ 1916 წლის 23 სექტემბრის VII სხდომაზე ერთ-ერთ საკითხად განიხილა სწორედ მარიამ ვახვახიშვილი-წერეთლის აღნიშნული თხოვნა ქართველი მხატვრების მიერ სახალხო სკოლებისათვის „ქართული ორნამენტებისა და მოტივების სახელმძღვანელოს შექმნისა, რათა მათით შეიძლებოდეს ხელმძღვანელობა ქარგვა-ამოქსოვის დროს“. გამგეობის გადაწყვეტილებით, ეს საკითხი უნდა განხორციელდეს იმ სკოლაში, რომლის გახსნასაც „საზოგადოება“ უახლოეს მომავალში აპირებს. აღნიშნულ საკითხს გამგეობა კიდევ ერთხელ მიუბრუნდა 1917 წლის 27 იანვარს, როდესაც თავის სხდომაზე განიხილა საქველმოქმედო საზოგადოების თხოვნა სკოლებისათვის ქართული სტილის ხელსაქმის ნიმუშების მიწოდების, აგრეთვე ქართულ სახელოსნო სკოლაში მხატვარ-ხელმძღვანელის შტატის დაშვების და „ქართველ ხელოვანია საზოგადოების“ მიერ ამ სკოლაზე ზედამხედველობის დაწესების შესახებ. „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ გამგეობამ თავის თავზე იტვირთა სკოლაზე შეფობა, ხოლო სკოლაში ინსტრუქტორად გააგზავნა მხატვარი მოსე თოიძე. ამასთან, გამგეობამ წინადადება მისცა საქველმოქმედო საზოგადოებას 150 მანეთის ოდენობის ხელფასი დაენიშნა ინსტრუქტორისათვის.

1920 წლის 18 მაისის „ქართველ ხელოვანა საზოგადოების“ სხდომაზე ყურადღება გამახვილდა ზოგადსაგანმანათლებლო სასწავლებლებში ხატვისა და ხაზვის ძალიან დაბალ დონეზე სწავლების შესახებ. „საზოგადოებამ“ საკითხი კონტროლზე აიყვანა. ამასთან, აღნიშნულ სხდომაზე დაადგინა, სკოლათა ხელმძღვანელობასთან დაიგზავნოს საანკეტო ფურცლები, რათა მათგან (სკოლების დირექტორებისაგან) მიიღონ ზუსტი ინფორმაცია აღნიშნულ სკოლებში სამხატვრო განათლების მდგომარეობის შესახებ. განათლების სფეროს

მუშაკებთან „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ თანამშრომლობაზე მეტყველებს აგრეთვე „საზოგადოების“ საკანცელარიო წიგნში გატარებული მომართვა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებიდან“. ხსენებული საზოგადოება სთხოვს ქართველ მხატვრებს მონაწილეობა მიიღონ საყმაწვილო წიგნებისა და სახელმძღვანელოების დასურათებაში.[141] აღნიშნული თხოვნის აღსრულებად უნდა ჩაითვალოს სწორედ იმ პერიოდში შ. ქიქოძის, ლ. გუდიაშვილის, მ. თოიძის, ე. ახვლედიანის მიერ შესრულებული საბავშვო ნაწარმოებთა შესანიშნავი ილუსტრაციები.

1917 წლის 21 იანვარს, „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ II სხდომაზე დღის წესრიგის მეორე საკითხად დიმიტრი შევარდნაძემ გამოიტანა ბაქოს ქართული დრამატული საზოგადოების თხოვნა – „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებას“ დაეშვადებინა ქართული ისტორიული კოსტიუმების ესკიზები.

როგორც ცნობილია, ბაქოში იმხანად საკმაოდ ძლიერი ქართული სათეატრო დასი მოქმედებდა. დიმიტრი შევარდნაძის არქივში დაცულია ცნობილი ქართველი მწერლის შალვა დადიანისა და რეჟისორ ალექსანდრე წუწუნავას წერილები დიმიტრი შევარდნაძისადმი მემოთ აღნიშნული საკითხის ირგვლივ. ვაქვეყნებთ ალექსანდრე წუწუნავასა და შალვა დადიანის ერთობლივ წერილს, დათარიღებულს 1916 წლის 19 ნოემბრით.

„მოწყალეო ხელმწიფევ!

ბაქოს ქართულმა დრამატულმა კომიტეტმა 1916 წ. 14 ნოემბრის კრებაზე დაადგინა შეპკეროს ქართული ისტორიული ტანისამოსები და დაამზადოს წარსული დროის შესაფერი ბუტაფორია, რისთვისაც თვალსაჩინო თანხაც გადადვა, ხოლო ჩვენ მოგვანდო მოემართოთ თქვენს „ხელოვანთა საზოგადოებას“, რომ დახმარება გაგვიწიოს, როგორც თავის რჩევით, აგრეთვე თავის შრომითაც. ჯერ-ჯერობით ჩვენ განზრახული გვაქვს ავიღოთ ორი ეპოქა ჩვენის წარსულისა. განსაკუთრებით XII და XVI-XVIII საუკუნე, როგორც ორი ტიპიური გამომთქმელი სხვა სტილისა და ამას შევადაროთ ჩვენი მომავალი ტანისამოსი და მორთულობა. ამისათვის საჭიროა თქვენ გადმოგცეთ ესკიზები ორივე ხანისა შეფარდებული ისტორიულ

წყაროებთან და ცოტათი სტილდაკრულიც (стилизо-ванный). ამისათვის თითოეული პერიოდის ცალ-ცალკე დაგვიხატოთ. მაგ: თავადისა, აზნაურისა, ულეხისა, ფარეშისა, მოლაშქრესი, სპასალარისა, მეფისა, მონაზვნისა, ბერისა, მანდილოსნისა, წარჩინებულისა, მდარესი და სხვადასხვა. მაგრამ საუმჯობესოდ და მოუცილებლადაც მიგვაჩნია თვით თქვენ ჩამობრძანდეთ აქ, რაც შეიძლება ჩქარა, რომ უფრო დაწერილებით პირისპირ მოვილაპარაკოთ და შეუდგეთ კიდეც თქვენ ესკიზების დამზადებას და ჩვენ შეკერვას და მორთულობათა გამოწყობას. რაღა თქმა უნდა, რაც კი ამჟამად მზა მასალა მოგეპოვებათ, ყოველივეს თან წამოიღებთ, ყოველივე ხარჯს მისვლა-მოსვლისას, ესკიზების დამზადებისას და გასამრჯელოს კომიტეტი კისრულობს.

იმედი გვაქვს, რომ ჩვენს თხოვნას არ უგულებელყოფთ და ორივენი: თქვენ ხელოვანნი და ჩვენ სცენის მუშაკნი შეთანხმებით, აქ ბაქოს სცენისათვის მაინც დავამზადებთ სამაგალითოს და ღირსეულს გარეგნულს სახეს ჩვენი წარსულისას.

კიდევ გიმეორებთ, რომ რაც კი მასალა მოგეპოვებათ ამის შესახებ ან უკვე დამზადებული, ან რომელიმე წიგნში ჩართული და სხვა მოუცილებლათ თან წამოიღოთ, რადგან აქ ჩვენ, სამწუხაროდ, ვერავითარ მაგვარ მასალას ვერ მოვიპოვებთ.

ამას გარდა საჭიროა, რომ აღნიშნოთ ფერებიც ძველი ტანსაცმელისა. ეს ფერები შეიძლება სრულიად ცალკე იყოს აღნიშნული.

კიდევ გთხოვთ, რაც შეიძლება დაჩქარებით წამობრძანდეთ და გვაცნობოთ კიდეც თქვენი ჩამოსვლის დრო."

აღნიშნულ წერილზე „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" თავმჯდომარის გიორგი ეურულის შემდეგი რეზოლუციაა: „ 1916 წ. მოხსენდეს გამგეობას. ჩემის აზრით ბ. შევარდნაძე უნდა წავიდეს ბაქოში შესასწავლად დაწერილებით და დეტალურად და ხარჯთაღრიცხვა შეადგინოს, შემდეგ მოახსენოს გამგეობას, რომელიც შეეხება აღნიშნულ საგანს. გ. ეურული 30/XI".

როგორც დიმიტრი შევარდნაძის სახელზე გამოგზავნილი შალვა დადიანის მოკლე ბარათიდან ირკვევა, დიმიტრი შევარდნაძეს საპასუხო წერილიც მიუწერია და საკითხის აღგილზე შესასწავლად

თავადაც გამგზავრებულა ბაქოში. 1917 წლის 21 იანვრის „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ კრების ოქმის განჩინებაში აღნიშნული საკითხის გასწვრივ აღნიშნულია: „...საბჭო ადგენს იკისროს ეს ძნელი საქმე მხოლოდ იმ შემთხვევაში თუ საჭირო თანხა გადადებულ იქნება ბაქოს დრამატული საზოგადოების მიერ“.

„ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ გამგეობის მიერ კოსტიუმების ესკიზების დამზადებას ეხება აგრეთვე სამხედრო შტაბისაგან შემოსული თხოვნა – ქართველ მხატვრებს შეესრულებინათ სამხედრო ფორმის ესკიზები, კერძოდ, 1918 წლის შემოსულობათა წიგნში გატარებული მომართვის მიხედვით ირკვევა, რომ სამხედრო შტაბის სამხედრო ტანსაცმელთა შემმუშავებელ კომისიას უთხოვია მხატვართა საზოგადოებისათვის თავისი წარმომადგენლის გაგზავნა შტაბის სხდომაზე დასასწრებად, რათა ერთობლივად შეემუშავებინათ ქართველი ჯარისკაცების ეროვნული სამხედრო ფორმა.

ამრიგად, როგორც ვხედავთ, „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ გამგეობის კრებებზე განხილული სხვადასხვა საკითხი, მნიშვნელოვანი თუ ნაკლებმნიშვნელოვანი, ყოველთვის სათანადო რეაგირებით აღინიშნებოდა. „საზოგადოების“ პოპულარობაზე მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ მას დახმარებისათვის მიმართავენ სხვადასხვა ორგანიზაციები, ყოველივე აღნიშნული კი იმაზე მიუთითებს, რომ საქართველოს იმდროინდელ სოციალურ-კულტურულ ცხოვრებაში „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებას“ მნიშვნელოვანი და საპატიო ადგილი ეჭირა.

თავი III

„ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ ქუთაისის ფილიალი საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების წინა წლებში

1. „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ ქუთაისის ფილიალის დაარსება

ოციანი წლების საქართველოს პოლიტიკურ-სოციალურ ცხოვრებაში „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ მოღვაწეობის დიდ მნიშვნელობაზე ის ფაქტიც მიგვანიშნებს, რომ საქართველოში რეგისტრირებულ თითქმის ყოველ კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებაში საზოგადოებას ერთი ორი (ან მეტიც) დელეგირებული წარმომადგენელი ჰყავდა. ასე იყო „საქართველოს კულტურულ კავშირში“ („საზოგადოების“ წარმომადგენლები იყვნენ: ი. გოგოლაშვილი, დ. შევარდნაძე და ი. ნიკოლაძე) „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებასა“ და „საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებაში“ (გ. ქურული, დ. შევარდნაძე, ი. სონღულაშვილი). კავკასიის მხატვრულ საზოგადოებათა კავშირის შექმნის ერთ-ერთი ინიციატორი „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოება“ იყო და აღნიშნულ კავშირში მას სამი წარმომადგენელი ჰყავდა: ალ. მრევლიშვილი, ი. ნიკოლაძე და დ. შევარდნაძე. ქართულ საკათალიკოსოში (გ. ქურული და გ. გაბაშვილი), ეროვნულ საბჭოსთან დაარსებულ ხელოვნების სექციაში (ი. ნიკოლაძე, დ. შევარდნაძე, ს. კლდიაშვილი და გ. გაბაშვილი), შიდამრეწველობის კომიტეტში (ი. ნიკოლაძე), მოგვიანებით – საქართველოს სსრ განათლების სახალხო კომისარიატსა და საქართველოს სსრ ცაკის პრეზიდიუმთან არსებულ კულტურის ძეგლთა დაცვის კომიტეტში (დიმიტრი შევარდნაძე).[42]

„ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ დაარსებას ისეთი დიდი რეზონანსი ჰქონდა მთელს საქართველოში, რომ სულ მალე მეორე დიდ კულტურულ ცენტრში – ქუთაისში დაიწყო მხატვართა შეკავშირებისაკენ მიმართული მოძრაობა. ამ სასიკეთო წამოწყებას კი თავის მხრივ „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოება“ ყოველმხრივ ხელს

უმართავდა. იგი არა მარტო რჩევა-დარიგებით, არამედ მატერიალურადაც ეხმარებოდა ამ ახლად ჩამოყალიბებულ ორგანიზაციას. ამის დასტურია დიმიტრი შევარდნაძის არქივში დაცული მასალები.

1916 წელს მხატვრების – გრიგოლ მესხისა და ვასილ კროტკოვის ინიციატივით ქუთაისის რეალურ სასწავლებელთან გაიხსნა სამხატვრო კურსები, სადაც მეცადინეობა მიმდინარეობდა კვირაში სამჯერ. ასე რომ, ქუთაისში უკვე მომზადებული იყო ნიადაგი ახალგაზრდა მხატვრისა და ხელოვნების მოყვარულისა აღსაზრდელად, ამიტომ არც არის გასაკვირი, რომ სწორედ ქუთაისის „ხატვის მოყვარულთა საზოგადოება“ პირველი გამოეხმაურა ისეთი მნიშვნელობის ფაქტს, როგორიც იყო თბილისში „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ დაარსება. დიმიტრი შევარდნაძის არქივში დაცულია კოლექტიური წერილი – მისალმება, რომელსაც ხელს აწერენ ახალგაზრდა ქუთაისელი ხატვის მოყვარულნი, შემდგომში ცნობილი მოღვაწენი: კირილე კელენჯერიძე, სიმონ კვინიხაძე, აკაკი ვასაძე, მიხეილ გვანცელაძე, ვანო პატარიძე, ირაკლი ტოფაძე და დავით წერეთელი (წერილი სრული სახით პირველად ქვეყნდება (ი. ა., ქ.ბ.).

„სალამი ხელოვანთა საზოგადოებას!

დაჭრილ, დაკოდილ ტურფა საქართველოს, მისი დაცემული სულის აღსადგენად კიდევ ერთი საუკეთესო მალამოთაგანი მიემატა – ხელოვანთა საზოგადოება. ერის აყვავება-განვითარება მხოლოდ პუბლიცისტიკაზე, ჟურნალ-გაზეთებზე და სქელ-სქელ წიგნებზე არ არის დამყარებული. ყოველ ერს მრავალფეროვანი ცხოვრება ჰქონია და აქვს. პოეზია, მუსიკა, ქანდაკება და მხატვრობა ეს ერთი აკორდია ერისა, რომელიც ასხივოსნებს და აყვავებს ერის სულს. თუ უპირველესი არაა, თანასწორი მაინც სხვა დარგთან ხელოვნებისა – ეს ხელოვნებაა. თვით სიტყვა „მხატვრობის“ ხმარება და მისი შინაარსი გვიჩვენებს მის ღირსებას. მაგალითად, რომ ვთქვათ: პოეტმა ესა და ეს ადამიანი, ესა და ეს გრძნობა გამოხატა მუსიკით და კიდევ სხვა. ყველაფერი ეს გვიჩვენებს იმას, თუ როგორი ალაგი უნდა ეჭიროს მხატვრობას ხელოვნებაში. მაგრამ თუკი ჩვენში ასე არ არის, ეს საზოგადოების განუვითარებლობაა, რომ დღევანდელ ჩვენს მხატვარს უფრო ხელოსანს უწოდებენ, ვიდრე ხელოვანს.

ყოველი ქვეყანა, რაც გინდა გაუნათლებელი არ უნდა იყოს იგი, ყველა დარგი ხელოვნებისა თანასწორად ვითარდება. ჩვენში კი პირიქით, ხელოვნებაში დიდი კონტრასტია. აიღეთ შოთა, ილია, აკაკი, ვაჟა... და კუჭვამხმარი ჩვენი მხატვრები, რომელთაც ტილო და ფერადი ვერ შეუძენიათ, რომ მშფოთვარე სული დაიკმაყოფილონ, მხოლოდ დილიდან საღამომდე სასწავლებელში დარბიან, ეგებ ლუკმა პურის ფული იშოვონ და უზნეო ბავშვებისაგან საცინად აგდებულნი, ჩხუბში და ყვირილში ატარებენ დროს. ბავშვებს რაღას გაამტყუნებთ, როცა უკეთ არც განათლებული ნაწილი საზოგადოებისა არ ეპყრობა – „რისოვანიის უჩიტელი"-ო ასე უწოდებენ.

ჩვენ რომ ხელოვნების ყველა დარგში ილია ღა აკაკი გვყავდეს, მაშინ ჩვენი ხელოვნება და შეგვიძლია ვთქვათ ერიც, კოჭლი არ იქნებოდა. ერის ნორმალური განვითარება ხელოვნებით იწყება, თუკი ყველა დარგი ხელოვნებისა და ხელოვნებაც ერთი ძალით მიიწევენ ბედნიერებისაკენ, თვით ტარიელმა და მისმა ძმებმა შეერთებული ძალით იხსნეს ნესტან-დარეჯანი, თორემ რომელიმე მათგანი რომ ჩამორჩენოდა უკან, ვინ იცის ნესტანი ეგებ ქაჯეთის ციხეში დარჩებოდა. ამგვარათ, ჩვენი ხელოვნება სავსებით არ არსებობს და რაც არსებობს ძალიან სუსტი. ჩვენ დიდის აღტაცებით ვეგებებით საზოგადოების დაარსებას, საიდანაც მოსჩანს ნიშანი ეროვნული ხელოვნების აღდგენისა, არც ერთი ნომერი ჟურნალ-გაზეთებისა არ გამოგვპარვია, თვალ-ყურს ვადევნებთ, რომ გავიგოთ, რა გააკეთეს და რა სთქვეს მასზე. ყოველ წამში მასზედ გვაქვს ბაასი. სიყვარული ხელოვნებისადმი თანდათან გვიძლიერდება თქვენ დიდ მოღვაწეობაზედ. მაშ სალამს მოგიძღვნით და ვისურვებთ, რომ ის ძეგლი, რომლის ამენებას თქვენ შედგომიხართ, ბედნიერების სხივმფენი ყოფილიყოს, რომ ჩვენც მივსულიყავით და ჩვენი წვლილი შეგვეტანოს. ჩვენ კი – ახალგაზრდა ხატვის მოყვარულნი, ვეცდებით თქვენგან დაწყებული საქმე გაორკეცებული ენერგიით დავამთავროთ და თუ სუსტი გამოვედით და მიზანს ვერ მივაღწიეთ, ფიცსა ვსდებთ, რომ ეზად და ხიდად გავეგებით ჩვენი სპეტაკი გრძნობით მომავალ ხელოვანთ გადასასვლელად: სულით არ დავეცემით და გმირულად დაველევთ სულს ხელოვნებისათვის,

უმთავრესად კი ჩვენი დაცემული ეროვნული ხელოვნებისათვის".

1916 წლის 18 აპრილით თარიღდება ქუთაისელი მხატვრის გრიგოლ მესხის წერილი დიმიტრი შევარდნაძისადმი, საიდანაც ირკვევა, თუ რა სირთულეების გადალახვა დასჭირდა ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების ქუთაისის ფილიალურ განყოფილებას ჩამოყალიბების წლებში: „...თქვენი ძმა ბატონი მიხეილი დიდი ამაგის დადებას აპირებს, იმაში, რომ ეს ფილიალური განყოფილება ღირსეულად მოეწყოს. ტრიფონ ჯაფარიძესთან მოლაპარაკებით მოვიწვიეთ პირველი წინასწარი კრება, რომელიც უკვე შესდგა გუშინ კლასიკური გიმნაზიის სასწავლებელში... გამოთქმული იყო ასეთი აზრიც, რომ მოწვეული იყოს თბილისიდან, რომელიმე წევრი ხელოვანთა საზოგადოების საგნისა და საქმის განსამარტავად... ძალიან საჭირო და კარგი იქნება მაგალითად თქვენი ჩამობრძანება, როგორც ხელოვანთა საზოგადოების დაარსების ინიციატორის... თქვენ აქაც იქონიებთ უთუოდ გავლენას ურომლისოდაც ძნელია აქ მეტად ამ საქმის გაკეთება".

როგორც ჩანს, არც ისე იოლი აღმოჩნდა მაშინ ქუთაისის ფილიალური ორგანიზაციის დაარსება და ეს მხოლოდ 1919 წლისათვის მოხერხდა. საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმში დიმიტრი შევარდნაძის საარქივო ფონდში დაცულია ოფიციალური დოკუმენტი, რომელიც ადასტურებს ქუთაისში ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების ფილიალის დაარსებას.

„ქ:ჩშით წელსა ივნისის დღესა ჩვენ ქვემორე ამისა ხელის მომწერნი, საქართველოს რესპუბლიკის მოქალაქენი, შეეიკრიბეთ ქ. ქუთაისში პირველი გიმნაზიის დარბაზში, ავირჩიეთ კრების თავმჯდომარედ ჯაჯუ ჯორჯიკია, მდივნად იოსებ ასლანიშვილი, ვიქონიეთ მსჯელობა ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების მიზანსა და მნიშვნელობაზე და გადავწყვიტეთ დაარსება აქ ამ საზოგადოების განყოფილებისა, ავირჩიეთ საზოგადოების გამგეობა, რომელსაც შეადგენს შემდეგი თერთმეტი პირი: დავით კლდიაშვილი (თავმჯდომარე), მიხეილ შევარდნაძე (თავმჯდომარის ამხანაგი), გიორგი სვანიძე (მოლარე), დავით წერეთელი (მდივანი), ვასილ ბალანჩივაძე, ტრიფონ ჯაფარიძე, გრიგოლ მესხი, სერგო კაკაბაძე, იოსებ ასლა-

ნიშვილი და შალვა აფხაიძე. მათ კანდიდატებად: ნიკოლოზ თუმანიშვილი, ჯაჯუ ჯორჯიკია, ვალერიან გაფრინდაშვილი, ირაკლი ტოფაძე და კარპეზ ბერიძე- დღეიდან, საზოგადოების გამგეობა შეუდგება მუშაობას. მასა შინა ხელს ვაწერთ". ასე დაარსდა ქუთაისში „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" ფილიალი.

ამრიგად, 1919 წელს, „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" მორალური და ფინანსური შემწეობით, ქუთაისის ადგილობრივმა თვითმმართველობამ „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" ქუთაისის ფილიალური ორგანიზაცია რეგისტრაციაში გაატარა. ფილიალი იმთავითვე შეუდგა სამხატვრო სტუდიის დაარსებაზე ზრუნვას. „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" არქივში დაცული ოფიციალური წერილით, ქუთაისის მხატვართა წრე 1919 წლის 18 თებერვალს შუამდგომლობას თხოვს „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებას" ქუთაისის ადგილობრივი მმართველობის წინაშე, რათა ქუთაისელ მხატვართა წრეს გამოეყოს გარკვეული ფართი და გარკვეული მატერიალური დახმარებაც გაეწიოს. მაგრამ აქაც, ისევე როგორც თბილისში, ყველაზე ძნელად მოსაგვარებელი აღმოჩნდა ბინის საკითხი, რაც ჩანს კიდეც გრიგოლ მესხის მიერ დ. შევარდნაძის ძმის – მიხეილისადმი თბილისში გაგზავნილ წერილში:

„ძვირფასო მიხეილ! მითხრეს, რომ თქვენ ქუთაისისთვის დაგიხწევიათ თავი, მანდ მოწყობილხართ, თქვენთვის ეს მოსალოცავია, მხოლოდ ჩვენ კი უთქვენოდ ეხლავე გვიჭირს. ავეჯები, რომელიც დავამზადეთ სამხატვრო სტუდიისათვის ბინის უქონლობის გამო ჯერჯერობით მიუსაფარია. მოწოდებები, რომელიც დავსტამბეთ და დაეგზავნეთ ჯერ ვერავითარ ნუგეშს ვერ იძლევიან, ერთადერთი იმედია თუ თქვენ მანდედან, რაიმე ნუგეშსა და დახმარებას აღმოგვიჩენთ, ...მალე ჩვეულებრივი სამოსწავლო წელი დაიწყება, მუშაობა სტუდიისა განახლდება თუ ბინა ვიშოვეთ, მანდედან ველით დახმარებას..." აღნიშნული დახმარებაც „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებიდან" მოვიდა. 1920 წლის 18 მაისს „საზოგადოების" გამგეობის სხდომაზე გადაწყდა „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოება" საკუთარი თანხებით ფინანსურად დახმარებოდა ქუთაისის ფილიალურ ორგანიზაციას, რაც შეასრულა კიდეც.[14]

2. ქუთაისის საისტორიო მუზეუმის შექმნის სათაურებთან

„ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ დაარსებამ და „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებასთან“ მისმა შეთანხმებულმა მოღვაწეობამ საქართველოს სიძველეთა გაღარჩენის, ჩვენი წარსულის დიადი ნაშთების ერთად თავმოყრისა და მეცნიერული დამუშავების თვალსაზრისით ის ნაყოფი გამოიღო, რომ 1916 წლის მიწურულში ქუთაისში დაარსდა საისტორიო მუზეუმი, რომლის დაარსებაში დიდი წვლილი მიუძღვის ტრიფონ ჯაფარიძეს, შემდგომში აღნიშნული მუზეუმის დირექტორს. ტრიფონ ჯაფარიძის უშუალო ხელმძღვანელობით 1913 წელს ჩამოყალიბდა საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ქუთაისის ფილიალური ორგანიზაცია. სწორედ „სსსს“ ქუთაისის განყოფილების გამგეობის მდივანი გახლდათ იმხანად ახალგაზრდა, შემდგომში ცნობილი საზოგადო მოღვაწე, ენათმეცნიერი და ფილოლოგი ვუკოლ ბერიძე.[144] ამ ფილიალური განყოფილების ერთ-ერთი აქტიური წევრი გრიგოლ გველესიანი ჩაუდგა სათაურში ქუთაისის საისტორიო მუზეუმის ექსპოზიციის საქმეს. მას დიდ და ქმედით დახმარებას უწევდა დიმიტრი შევარდნაძე. მათი მიმოწერიდან ირკვევა, რომ უშუალოდ დიმიტრი შევარდნაძეს შეურჩევია საქართველოს არქიტექტურული ძეგლებისა და ეთნოგრაფიული ხასიათის, აგრეთვე ჩვენი მრავალფეროვანი ბუნების პეიზაჟების ამსახველი სხვადასხვა ზომის ფოტოსურათები ერმაკოვის ცნობილი ფოტოკოლექციიდან და გაუგზავნია ქუთაისის ახლად დაარსებული მუზეუმის პირველი ექსპოზიციის მოსაწყობად. მასვე გაუგზავნია თბილისიდან ქუთაისში ამავე მუზეუმისათვის აკაკის ნაქონი ავეჯი.[145] ერთ-ერთი წერილიდან ისიც ირკვევა, რომ დიმიტრი შევარდნაძისათვის უთხოვიათ, მას ან სხვა ქართველ მხატვრებს, რომელთაც სამეცნიერო-სამხატვრო ექსპედიციების შედეგად კედლის მხატვრობის პირები შეუსრულებიათ, ქუთაისის ახლად დაარსებული მუზეუმისათვისაც შეესრულებინათ და გაეგზავნათ რამდენიმე ფერწერული პირი. „სასურველია ერთი-ათამდი მაინც ამგვარი სურათების ასლებისა. რა თქმა უნდა, ჩვენ შესაფერ სასყიდელს გავიღებთ თქვენს შრომაში. ...ვინ იცის, იქნებ მე, როგორც არ მცოდნეი ხელოვანთა ტრადიცია-ჩვეულებათა ეცდე-

ბოლე კიდეც, როდესაც თქვენ ასეთი შრომის მიღებას გაკადრებთ, მაგრამ ნუ მიწყენთ", – სწერს გრიგოლ გველესიანი დიმიტრი შევარდნაძეს ქუთაისიდან და იქვე დასძენს: „ბატონო დიგო, მინდა რაღაცას მაინც დავამსგავსო ეს ჩვენი მუზეუმი, რომ უცხოელების მაინც არ შეგვრცხვეს. აი, თუნდ ამ კვირაში ვიღაც უცხოელები გვესტუმრენ მუზეუმში, ... თვით გაეგოთ საიდანღაც და მოგვაშურეს, მაგრამ უცხოელებს ასე ადვილად ვერ დააკმაყოფილებთ, ამიტომ გაწუხებთ და კვლავ ალბათ არა ეროხელ შეგაწუხებთ, რომ რითაც შეგიძლიათ დაგვეხმარეთ, მანდ ღვთის მადლით, ნივითერი ძალაც მეტი გაქვთ და არა ნივთიერიც და ეს სწორედ ძალიან სასიხარულოც არის... ბოდიშს ვიხდი შეწუხებისათვის. ეხლა მოგილოცავთ დღესასწაულებს და გისურვებთ თქვენ ყოველიეე სიკეთეს, ხოლო თქვენს მიერ დაარსებულ საზოგადოებას ყოველიეე წარმატებას. დავშთები თქვენი მარად პატივისმცემელი და კეთილისმსურველი გრიგოლ გველესიანი. ქ. ქუთაისი 1916 წ. 30 დეკემბერი".

ირკვევა, რომ დიმიტრი შევარდნაძეს შეურჩევია და გაუგზავნია ქუთაისში კიუნეს მიერ გადაღებული სურათები, აგრეთვე აღუძრავს შუამდგომლობა, რათა „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებიდან" ქუთაისის ფილიალური განყოფილებისათვის ღამატებითი ფულადი სახსრები გადაეგზავნათ. საპასუხო წერილებში დიმიტრი შევარდნაძე რჩევა-დარიგებასაც იძლევა, თუ როგორ და რა სახით სჯობს სამუზეუმო ექსპოზიციაზე ფოტოსურათების წარმოდგენა. წერილებიდან ისიც ირკვევა, რომ ნივთიერი სახსრების გასაძლიერებლად, თვით ქუთაისის საზოგადოებრიობასაც უზრუნია, რათა ახლად გახსნილი მუზეუმისათვის შემწეობა აღმოეჩინა. „...მუზეუმის გახსნის წინ ვაპირებთ საღამოს გამართვას... აქ ნივთიერ მოსაზრებას დიდი ადგილი აქვს. საღამომ რომ საკმაოდ ფული შემოგვიტანოს, ამიტომ წინდაწინ რაღაც მაინც მუზეუმის სახით უნდა ეუჩვენოთ საზოგადოებას. ეროვნული საღამოს გამართვას ვაპირებთ 26 იანვარს – დავით აღმაშენებლის დღეს, დიასახლისებად ქუთაისში ცნობილი ქალები მოვიწვიეთ – ქალ. კვირკველიასი და სოლ. მიქელაძის მეუღლე იულია. იმედი გვაქვს საღამო ბრწყინვალე გამოვა, სხვათაშორის ეგზოგრაფიულ კონცერტს ვა-

პირებთ და ეტნოგრაფიულ პლასტიკის ნომრებს დავდგამთ, თუ მოვახერხეთ...“ – სწერდა ვრიგოლ გველესიანი დიმიტრი შევარდნაძეს ქუთაისის საისტორიო მუზეუმის დაარსების შესახებ, რომლის ძირითადი სამუზეუმო ფონდი „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების“ და „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ მესვეურთა, კერძოდ კი ექვთიმე თაყაიშვილისა და დიმიტრი შევარდნაძის უშუალო ხელშეწყობით შეიქმნა.

თავი IV

„ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ მოღვაწეობის მეორე ეტაპი (1921-1930 წლები)

1. 1921 წლის მაისში ქართველ მხატვართა I კონფერენციაზე დასმული „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ რეორგანიზაციის საკითხი

„ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ მოღვაწეობის მეორე ეტაპის დასაწყისი საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველ წლებს ემთხვევა. საზოგადოების პირველი ეტაპის ბოლო სხდომა, რომელზეც დიმიტრი შევარდნაძის მიერ შემუშავებული სამხატვრო სკოლის პროექტი უნდა დაემტკიცებინათ, შეცვლილი პოლიტიკური სიტუაციის გამო, გადაიდო. გადაწყდა, საქართველოს დემოკრატიული მთავრობისათვის გამიზნული პროექტი ადრესატის შეცვლით (საქართველოს დროებითი რევკომის თავმჯდომარის სახელზე) წარმოედგინათ შემდეგ სხდომაზე. „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ საბოლოო სხდომა, რომელსაც ესწრებოდნენ: თავმჯდომარე – გ. ყურული, თავმჯდომარის ამხანაგი – დ. შევარდნაძე, მდივანი – გ. ერისთავი, წევრები: ალ. მრევლიშვილი, გ. გაბაშვილი, მოწვეული პროფ. ვ. ჩუბინაშვილი, ასეთი განჩინებით ასრულებს თავის მოღვაწეობას: „...ვინაიდან დღეს ტფილისში არ მოიპოვება საკმარისი რიცხვი საზოგადოების წევრებისა, მოხსენება შესახებ მიმდინარე მომენტისა გადაიდოს შესაფერ დროისათვის“. და იქვე ეკითხულობთ „...ა/რადგან დღევანდელ მომენტში მიუცი-

ლებელი საჭიროა მუშაობა საქართველოს ხელოვანთა კავშირის სამხატვრო სექციაში (იგულისხმება საქართველოს ხელოვანთა მთავარ კომიტეტთან და განათლების სახალხო კომისარიატთან არსებული ხელოვნების 'განყოფილება – ი. ა., ქ. ბ.), ამიტომ მხატვართა საზოგადოება გზავნის იქ დელეგატებად (დროებით) პროფ. გ. ჩუბინაშვილს და მხატვარ ვ. სიდამონ-ერისთავს. მათვე ევალება მოიწვიონ მხატვართა საერთო ყრილობა ქართველ მხატვართა კავშირის დასაარსებლად და მჭიდრო კავშირის დამყარება საქართველოს ხელოვანთა კავშირთან".[146]

ფაქტობრივად, ახალი პოლიტიკური ვითარების შესაბამისად, იგულისხმებოდა „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" რეორგანიზაციის საკითხი, რომელიც მხატვართა კონფერენციაზე დაისვა. სრულიად საქართველოს მხატვართა I კონფერენციას, რომელიც გაიხსნა 1921 წლის 25 მაისს, დაესწრო 23 მხატვარი. დღის წესრიგში იდგა ერთი ძირითადი საკითხი – ქართველ მხატვართა პროფესიული კავშირის შექმნა. კონფერენციას უნდა გაერკვია აგრეთვე მხატვართა პოზიცია ახალ პროლეტარულ სახელმწიფოსთან. დიმიტრი შევარდნაძის მიერ კონფერენციაზე წარმოთქმულ საანგარიშო მოხსენებაში აისახა „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" მოღვაწეობის შედეგები დაარსებიდან მიმდინარე მომენტამდე. საუბარი შეეხო „საზოგადოების" დაარსებას, მის ძირითად მიზნებს, იმ სირთულეებს, წინ რომ ეღობებოდა მის მუშაობას თავისი არსებობის პერიოდში, „საზოგადოების" მიერ მოწყობილ სამეცნიერო-სამხატვრო ექსპედიციებს და მათი შედეგების ექსპონირებას, თანამედროვე მხატვართა პერიოდულ გამოფენებს, ქართველ მხატვარსტიპენდიატებს და სხვ. ხაზგასმით იქნა აღნიშნული, რომ „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოება" აერთიანებდა კულტურის თითქმის ყველა დარგის მუშაკს, ამიტომაც იყო, რომ საზოგადოების თავმჯდომარედ არჩეულ იქნა არა მხატვარი, არამედ საზოგადო მოღვაწე გიორგი ეურული. ისიც ითქვა, რომ „საზოგადოება" არასოდეს არ ყოფილა შეზღუდული ეთნიკური ჩარჩოებით (სამხატვრო გამოფენებზე არაქართველი მხატვრებიც იღებდნენ მონაწილეობას). მომხსენებელმა საგანგებო ყურადღება მიაქცია სამხატვრო სკოლის შე-

ქმნის საკითხს, რომელიც „საზოგადოების“ მოღვაწეობის წინა ეტაპზე სხვადასხვა მიზეზების გამო ვერ განხორციელდა. საანგარიშო მოხსენების ბოლოს დიმიტრი შევარდნაძემ აღნიშნა: „...ძველმა საზოგადოებამ დაადგინა შეაჩეროს დროებით თავისი მოქმედება, მისი დადგენილების ძალით ხელოვანთა კავშირში შევიდა მის მიერ დადასტურებული ორი წევრი: პროფ. გ. ჩუბინაშვილი და მხატვარი ვალ. სიდამონ-ერისთავი, რომელთაც დაევალათ მოეწვიათ ქართველ მხატვართა კონფერენცია“ (იგულისხმებოდა ზემოთ აღნიშნული „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ ბოლო კრების გადაწყვეტილება — ი.ა., ქ.ბ.).

როგორც უკვე ითქვა, ამ საგანგებოდ მოწვეულ მხატვართა I კონფერენციას ევალებოდა ქართველ მხატვართა კავშირის დაარსება. დღის წესრიგის ამ საკითხის ირგვლივ გამართული სჯა-ბაასის შედეგად კონფერენციამ შემდეგი რეზოლუცია მიიღო: „1) ქართველ მხატვართა კრება მხარს უჭერს ქართველ ხელოვანთა კავშირის არსებობას და განმტკიცებას, 2) ყოველი მხატვარი შედის ამ კავშირის პერსონალურ წევრად, 3) ყოველი ჩვენგანი შეეცდება ხელოვანთა კავშირი არ დაიშალოს და მიეცეს უფლებები ყოველ ხელოვნების დარგს ცალკე ავტონომიური პირობების, რისთვისაც ყოველ დარგს უნდა ჰქონდეს განსაკუთრებული დებულება“. რეზოლუციას ხელს აწერდნენ: თავმჯდომარე — ალ. მრევლიშვილი, მდივანი — შ. მამალაძე, წევრები: — დ. შევარდნაძე, დ. გურამიშვილი, გ. მესხი, რ. აბაზაძე, ჭ. შალიკაძე, ირ. ტოფაძე, ა. ქიქოძე, ქ. მაღალაშვილი, ელ. ახელედიანი, ს. ვაწაძე“.

ამრიგად, აღნიშნული რეზოლუციიდან გამომდინარე, „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ სამართალმემკვიდრედ გვევლინება არა უშუალოდ ქართველ მხატვართა კავშირი, როგორც ეს კონფერენციის დღის წესრიგით იყო ნავარაუდევი, არამედ ქართველ ხელოვანთა კავშირის მხატვართა სექცია თავისი ავტონომიური უფლებებით (სხვა სექციათა მსგავსად) და საკუთრივ შემუშავებული დებულებით. წამოწყებული საქმის სისრულეში მოსაყვანად 1921 წლის 30 მაისს მხატვართა I კონფერენციამ დღის იმავე წესრიგით განაგრძო მუშაობა. დიმიტრი შევარდნაძემ კონფერენციაზე წარმოადგინა სამხატვრო

სკოლის პროექტი, რომელიც მის მიერ შემუშავდა ჯერ კიდევ „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ მოღვაწეობის წინა ეტაპზე. პროექტის განხილვისა და დამტკიცების შემდეგ კრებამ შემდეგი დადგენილება გამოიტანა: „დაევალოთ მთავარი კომიტეტის წევრებს პროფ. გ. ჩუბინაშვილს და მხატვარ ვ. სიდამონ-ერისთავს შეიტანონ წინადადება მთავარ ხელოვანთა კომიტეტში (იგულისხმება საქართველოს დამფუძნებელ კრებასთან არსებული მთავარი სახელოვნო კომიტეტი – ი. ა., ქ. ბ), იშუამდგომლონ მთავრობასთან – ქართველ ხელოვანთა კავშირის სახელით გაიხსნას სამხატვრო სკოლა „საქართველოს ხელოვანთა კავშირის სამხატვრო სკოლის სახელწოდებით“. ჯერ კიდევ საქართველოს მენშევიკური მთავრობის დროს საქართველოს დამფუძნებელ კრებასთან არსებული მთავარი სახელოვნო კომიტეტი აერთიანებდა ქართული კულტურის თვალსაჩინო წარმომადგენლებს, ცალკეული პროფესიული კავშირებიდან დელეგირებული წევრების სახით. ქართველ მწერალთა საზოგადოებიდან – 4 წევრი, მათ შორის იყო თვით სახელოვნო კომიტეტის თავმჯდომარე, ცნობილი მწერალი გრიგოლ რობაქიძე, ხოლო დანარჩენი შემოქმედებითი ორგანიზაციებიდან (მსახიობების, მუსიკოსებისა და მხატვრებისაგან) – სამ-სამი წევრი. აღნიშნული კომიტეტი იმავე შემადგენლობით აგრძელებს თანამშრომლობას საქართველოს ბოლშევიკურ მთავრობასთან. აღნიშნულ კონფერენციაზე გადაწყდა აერჩიათ მხატვრებისაგან შემდგარი 7 კაციანი კომისია, რომელსაც დაევალებოდა საქართველოს ხელოვანთა კავშირთან არსებული სახვითი ხელოვნების დარგისათვის (სექციისათვის) სპეციალური დებულების შემუშავება. კომისიაში შეიღნენ: მოსე თოიძე, დავით გურამიშვილი, პროფ. გიორგი ჩუბინაშვილი, ქალბატონი ანასტასია ქიქოძისა, ვალერიან სიდამონ-ერისთავი, დიმიტრი შევარდნაძე და იაკობ ნიკოლაძე. 1921 წლის 4 ივნისს მხატვართა I კონფერენცია კვლავ აგრძელებს თავის მუშაობას. კრებაზე, რომელსაც დაესწრო 12 მხატვარი, მოისმინეს დ. შევარდნაძის მოხსენება მხატვართა კომისიის მიერ შემუშავებული 12 პუნქტისაგან შემდგარი დებულების შესახებ. 1921 წლის 1 და 3 ივნისის დებულების შემმუშავებელი კომისიის საგანგებო სხდომებზე წინასწარ განხილუ-

ლი დებულება კონფერენციის მონაწილეებმა მუხლებრივ განიხილეს და მცირეოდენი შესწორების შემდეგ მიიღეს.

1921 წლის 8 ივნისისათვის საქართველოს ხელოვანთა კავშირის სახვითი ხელოვნების დარგის მუშაკნი დოკუმენტებში უკვე ოფიციალურად იწოდებიან „საქართველოს ხელოვანთა კავშირის სახვითი სექციის" წარმომადგენლებად, საბჭოს ხუთწევრიანი შემადგენლობით. სწორედ 1921 წლის 8 ივნისის კრებას კენჭისყრით უნდა აერჩია აღნიშნული სექციის ხელმძღვანელობა, დაემტკიცებინა თავისი კანდიდატურები საბჭოს თავმჯდომარის, მისი ამხანაგისა და საქმის მწარმოებლის, ანუ მდივნის თანამდებობებზე.

კენჭისყრის შედეგად საბჭოს ხელმძღვანელობა ასე გამოიყურებოდა: დ. გურამიშვილი (თავმჯდომარე), პროფ. გ. ჩუბინაშვილი (თავმჯდომარის ამხანაგი) და ი. ტოფაძე (მდივანი). საქართველოს ხელოვანთა კავშირის სახვითი ხელოვნების სექციის შემდეგ კრებაზე, რომელიც 10 ივნისს შედგა, გარკვეული საკადრო ცვლილება მოხდა, დავით გურამიშვილის პირადი განცხადების საფუძველზე მის მაგივრად ხელოვნების მთავარ კომიტეტში გაიგზავნა ვალერიან სიდამონ-ერისთავი.[147] აღნიშნულ კრებაზე უაღრესად საყურადღებო იყო იაკობ ნიკოლაძის გამოსვლა, როდესაც მოქანდაკემ საბჭოს წევრებს მოაგონა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის ხარჯით უცხოეთს წარგზავნილი მხატვარი – სტიპენდიატები, რომელნიც ხელისუფლების ცვლასთან ერთად ყოველგვარ სახსარს მოკლებულნი, უნუგეშო მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ. მოქანდაკემ იმეამინდელი მთავრობის წინაშე დააყენა მათი მფარველობისა და დახმარების გარკვევის საკითხი.[148]

უნდა ითქვას, რომ ქართველ ხელოვანთა კავშირის სახვითი ხელოვნების სექციის პირველსავე სხდომებზე გამოიკვეთა ხელოვნების მთავარ კომიტეტთან გარკვეული უთანხმოება, რაც აისახა კიდეც შემორჩენილ ოქმებში. პირველად ამ უთანხმოებამ თავი იჩინა მაშინ, როდესაც სექციის საბჭომ დააყენა საკითხი, რათა გაწეული მუშაობისათვის საბჭოს წევრებს დანიშნოდათ გასამრჯელო, მეორედ კი – სამხატვრო სასწავლებლის დაარსებასთან დაკავშირებით, როდესაც საკითხის გადაწყვეტისას ინერტულობა გამოიჩინეს. ამი-

ტომ იყო, რომ 1921 წლის 13 ივნისის მხატვართა სექციის საბჭოს სხდომაზე გადაწყდა, საბჭოს თვით ებრუნა თავისი წევრებისა და საზოგადოდ მხატვრების მატერიალური მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის და ვალერიან სიდამონ-ერისთავსა და იაკობ ნიკოლაძეს დაავალა გამოეძებნათ თანხები ხელმოკლე მხატვრების დასახმარებლად, რისთვისაც იაკობ ნიკოლაძის ხელმძღვანელობით უნდა გამართულიყო საღამოები და „ქურფიქსები“.

ისტორიული თვალსაზრისით უაღრესად მნიშვნელოვანი იყო გადაწყვეტილება, რომელიც 1921 წლის 15 ივნისის სხდომაზე მიიღო ქართველ ხელოვანთა კავშირის სახვითი სექციის საბჭომ, როდესაც დღის წესრიგში დიმიტრი შევარდნაძის მიერ წარმოდგენილ სამხატვრო სასწავლებლის პროექტის განხილვის შედეგად დააღგინა: „სასწავლებელს დაერქვას „საქართველოს ხელოვანთა კავშირის სამხატვრო აკადემია“ (ხაზი ჩვენია – ი. ა., ქ. ბ.). ამასთანავე ეს პროექტი დაჩქარებით გადაცემულ იქნას მთავარ კომიტეტში განსახილველად და ეთხოვოს სასწრაფოდ წარედგინოს მთავრობას დასამტკიცებლად და სისრულეში მოსაყვანად“.[149] თუ თვალს გავადევნებთ, როგორი ოპერატიულობით შესრულდა აღნიშნული საკითხი, რა რეაგირება მოპყვა მას მთავარ სახელოვნო კომიტეტში, ვნახავთ, რომ მხოლოდ 1921 წლის 17 აგვისტოს მთავარ სახელოვნო კომიტეტის სხდომის ოქმში აისახა იგი დღის წესრიგის ბოლო, მეექვსე საკითხად. მთავარი სახელოვნო კომიტეტის სხდომას, რომელსაც ესწრებოდნენ გრ. რობაქიძე (თავმჯდომარე), გ. გაბაშვილი, ალ. წუწუნავა, ჰ. ჰრინევსკი, ი. ნიკოლაძე, მ. ბალანჩივაძე, ვ. გაფრინდაშვილი, შ. დადიანი, ს. ახმეტელი, დ. არაყიშვილი, გ. რცხილაძე, შ. აფხაიძე (მდივანი), საკითხზე – „საქართველოს სამხატვრო აკადემიის დაარსების შესახებ“ – ასეთი დადგენილება გამოაქვს: „საკითხი საქართველოს სამხატვრო აკადემიის დაარსების შესახებ პრინციპიალურად მიღებულ იქნეს. მხოლოდ პროექტი აკადემიის დაარსების შესახებ საბოლოო დასამუშავებლად უნდა დაუბრუნდეს სახვით სექციას“.[150] როგორც ჩანს, მიუხედავად იმისა, რომ მთავარი სახელოვნო კომიტეტის წევრები ქართული კულტურის თვალსაჩინო მოღვაწენი გახლდნენ, მათაც ვერ შეძლეს თავი

აერიდებინათ ბიუროკრატიული რუტინისათვის. ამიტომაა ასე დაძაბული ქართველ ხელოვანთა კავშირის სახვითი სექციის ურთიერთობა მთავარ სახელოვნო კომიტეტთან, რაც ქართველ ხელოვანთა კავშირის სამხატვრო სექციის საბჭოს ჩვენს მიერ ზემოთ ნახსენებ კრების მუშაობაშიც აისახა, როდესაც 1921 წლის 21 ივნისის კრების დღის წესრიგში პირველ საკითხად გამოტანილი იყო სწორედ „სამხატვრო სექციის საბჭოს მდგომარეობა ხელოვანთა კომიტეტში". კრების თავმჯდომარემ დ. გურამიშვილმა საბჭოს წევრებს გააცნო საქმის ვითარება, აუხსნა, თუ რა სტატუსი გააჩნდა ხელოვანთა კავშირის სამხატვრო სექციის წარმომადგენლობას მთავარ სახელოვნო კომიტეტში. მომხსენებელმა აღნიშნა, რომ ხელოვანთა სახვით სექციას, უკანასკნელი სხდომის დადგენილებით, ხელოვნების მთავარ კომიტეტში შეუძლია იყოლიოს სამი სრულუფლებიანი წარმომადგენელი, მაგრამ ვინაიდან ხელოვანთა მთავარი კომიტეტის ზოგიერთი წევრი მოითხოვს წესდების ძალით ამ დადგენილების გაუქმებას, ამიტომ ხელოვანთა სახვითი კავშირის წარმომადგენელნი მთავარ კომიტეტში შეელენ უკვე როგორც კანდიდატები."[151] აღნიშნულ სხდომაზე, ამ საკითხთან დაკავშირებით თავისი პროტესტი გამოუთქვამს დიმიტრი შევარდნაძეს, რომელსაც თავმჯდომარისაგან ხელოვნების სახვითი საბჭოს წევრთა უფლებების დაცვა მოუთხოვია. დიმიტრი შევარდნაძეს მხარი დაუჭირა კრებამ და საბჭომ შემდეგი დადგენილება გამოიტანა: „ღ. შევარდნაძის ეს წინაღაღება მიღებული იქნას, ამის გამო მიენდოს დ. შევარდნაძეს, ი. ნიკოლაძეს და ვ. სიდამონ-ერისთავს გამოარკვიონ საბოლოოდ ასეთი გაუგებრობა ხელოვანთა კავშირის შემდგომ სხდომაზე 22 ივნისს". აღნიშნულ დღეს, საქართველოს მხატვართა საერთო კრებაზე, ძირითად საკითხად კვლავ მთავარ სახელოვნო კომიტეტში ქართველ ხელოვანთა კავშირის სახვითი ხელოვნების სექციის სტატუსის საკითხი იდგა. ამ საკითხთან დაკავშირებით დიმიტრი შევარდნაძე აცნობს კრებას მთავარი სახელოვნო კომიტეტის ზოგიერთი წევრის მოსაზრებას, რომლის მიხედვითაც ხელოვნების მთავარი კომიტეტის წევრები მოითხოვენ კანდიდატებს, რომელთა არჩევაც უნდა მოხდეს ხელოვანთა კავშირის სამხატვრო სექციაზე, ...„რაც შეეხება ამ კავშირ-

ილან წარგზავნილ მთავარი კომიტეტის ნამდვილ წევრებს, ისინი კვლავაც ადგილზე რჩებიან, საჭიროა მხოლოდ დადგენილებით მინიჭებული უფლებების დაცვა". – ასკვნის ორატორი.

1921 წლის მიწურულში ქართველ ხელოვანთა კავშირის მხატვართა სექციის სხდომაზე, დიმიტრი შევარდნაძემ, რომელიც კრებას თავმჯდომარეობდა, წლის მუშაობის შედეგები შეაჯამა. საანგარიშო მოხსენებაში მან აღნიშნა, რომ დღიდან ქართველ ხელოვანთა კავშირის საბჭოს არჩევისა, მართალია საბჭო დაუღალავად იღვწოდა მხატვართა შეკავშირებისა და ორგანიზაციულად მოქმედებისათვის, მაგრამ დასახულ მიზანს მაინც ვერ მიაღწია, რადგან ვერ მოხერხდა მთავარ სახელოვნო კომიტეტში სექციიდან დელეგირებული წევრების მიერ დასმული საკითხების ადგილზე გადასაჭრელად მიტანა. ორატორი იმასაც აღნიშნავდა, რომ ზოგიერთ შემთხვევაში თვით მთავრობაშივე ხდებოდა საკითხის შეფერხება, მაგალითად, სამხატვრო აკადემიის შემთხვევაში „მართალია, ხელოვანთა კავშირის საბჭომ ხელოვანთა მთავარი კომიტეტის სამუალებით წარუდგინა განათლების სახალხო კომისარს მხატვართა საზოგადო კრების მიერ მიღებული და დამტკიცებული სამხატვრო აკადემიის პროექტი, რომელიც მიღებული იქნა მთავარ ხელოვანთა კომიტეტის მიერ, მაგრამ მთავრობას იგი დღემდე არ განუხილავს". დიმიტრი შევარდნაძე გულისტკივილით აღნიშნავდა, რომ გარდა აღნიშნულისა, საბჭომ სტუდიის პროექტიც წარადგინა, სადაც ათ ან თხუთმეტ მხატვარს შეეძლებოდა მეცადინეობა. განათლების კომისარმა თითქოს ამასთან დაკავშირებით ფინანსური დახმარებაც აღუთქვა მთავარ კომიტეტს, „მაგრამ დღემდე არც ამ სტუდიის საქმეს გაეწყო მოგვარება". ორატორი აღნიშნულის მიზეზად ასახელებდა იმ ფაქტს, რომ ხელოვანთა მთავარ კომიტეტში დელეგირებული მხატვართა სექციის წევრები იმდენად არიან სხვა საქმეებით დაკავებულნი, რომ ხშირად ვერც ესწრებიან მთავარი კომიტეტის სხდომებს. ამიტომ დიმიტრი შევარდნაძეს წინადადება შემოაქვს, მთავარ სახელოვნო კომიტეტში გაიგზავნონ ახლად არჩეული ის წევრები, რომლებიც არ იქნებიან მრავალი საქმით დატვირთულნი და ნაყოფიერად იმუშავებენ ერთ ადგილზე. კამათის შემდეგ კრება

დაეთანხმა თავმჯდომარის ამ წინადადებას და გადაწყვიტა, მთავარ კომიტეტში ძველი დელეგატების ნაცვლად ორი ახალი დელეგატი აერჩია. ესენი იყვნენ: შალვა მამალაძე და გიორგი ერისთავი.[152] აქვე უნდა ითქვას, რომ დაკისრებული მოვალეობისადმი პასუხისმგებლობის საკითხი უფრო ადრე დაფიქსირდა საბჭოს ოქმში, როდესაც 1921 წლის 21 ივნისს, ქართველ ხელოვანთა კავშირის მხატვართა სექციის თავმჯდომარემ დავით გურამიშვილმა თავად დააყენა თავმჯდომარის მოვალეობიდან გათავისუფლების საკითხი თავისი ხანდაზმულობისა და გადატვირთვის გამო. თან დასძინა, რომ აღნიშნულიდან გამომდინარე არ შეუძლია პირნათლად შეასრულოს დაკისრებული მოვალეობა, ხოლო „ფიქტიური სახელი თავმჯდომარისა კი არ შეუძლია ატაროს". საბჭომ იმხანად თავი შეიკავა ხსენებული საკითხის გადაჭრისაგან და იგი სხვა დროისათვის გადადო. რამდენიმე დღის შემდეგ მხცოვანი მხატვარი განმეორებით მოითხოვს გათავისუფლებას და იქვე აღუთქვამს კრებას, რომ იგი საბჭოს მომავალშიც შეძლების ფარგლებში დაეხმარება. ხანგრძლივი კამათის შემდეგ კრებამ შეიწყნარა დ. გურამიშვილის თხოვნა და მის ადგილზე დიმიტრი შევარდნაძის კანდიდატურა წამოაყენა. აქვე გადაწყდა, დასახელებული კანდიდატი განთავისუფლებულიყო ხელოვანთა კავშირის სახვითი სექციის სარევიზიო კომისიის თავმჯდომარეობიდან, ხოლო მის ადგილას გიორგი ერისთავი აერჩიათ.

ამრიგად, განახლებული სახელოვნო ორგანიზაციის მოღვაწეობის დაწყებიდან სულ მალე, დიმიტრი შევარდნაძეს კვლავ მოუხდა თავისი წამოწყებული საქმის გაძღოლა, მიუხედავად იმისა, რომ მას იგი უნდა შეეთავსებინა არანაკლებ დიდი მნიშვნელობის საქმის – ეროვნული სურათების გალერეის ხელმძღვანელობისათვის, რაც ძალიან დიდ ფიზიკურ ძალას და ენერგიას მოითხოვდა. დ. შევარდნაძემ უკან არ დაიხია და კვლავ იტვირთა ეს მძიმე მისია, ამიტომ იყო იგი ასე პრინციპული თავის გამოსვლაში იმ გადამწყვეტ დღეს, როდესაც ქართველ ხელოვანთა კავშირის სახვითი ხელოვნების საბჭო ფაქტიურად უხელმძღვანელოდ რჩებოდა, რადგან არავის სურდა პასუხისმგებლობის აღება. აღნიშნულთან დაკავშირებით კრების ოქმში დაფიქსირდა დიმიტრი შევარდნაძის კატეგორიული

მოთხოვნა – იმქამინდელი აუტანელი მდგომარეობის გათვალისწინების მიუხედავად, ყველას შეძლებისდაგვარად თავისი მოვალეობა შეესრულებინა, „რადგან სამხატვრო საქმე უფრო მეტ ენერგიას მოითხოვს“.

მართლაც, მძიმე პერიოდი იყო, ცხოვრების ვეზის კარდინალური შეცვლა, ახალ ლიანდაგზე შედგომა პოლიტიკური ქაოსისა და ეკონომიკური სიდუხჭირის პირობებში ხდებოდა. მხატვართა სხვადასხვა თაობა ცდილობდა დროის შესატყვისი მაჯისცემა აეწყო ახალი სოციალურ-პოლიტიკური მოთხოვნებისათვის.

ბოლშევიკური მთავრობის ოფიციოზი „კომუნისტი“, თავის საგაზეთო ინფორმაციაში „სამხატვრო კოლექტივი“ წერდა: „ახალ ეკონომიკურ პოლიტიკაზე გადასვლის გამო მხატვარ პროპაგანდისტთა ცენტრალური ჯგუფი, რომელიც მუშაობდა უკანასკნელი ნახევარი წელი საქართველოში პოლიტიკურ განათლების მთავარ მმართველობასთან, შეუდგა თავისუფალ მხატვართა კოლექტივის მოწყობას. ზემომოხსენებულ ჯგუფის გარდა განზრახულია კოლექტივში შევიდნენ საუკეთესო ადგილობრივი სამხატვრო ძალები. კოლექტივი თავის პირველ მიზნად ისახავს გაუწიოს სამსახური ყველა სახელმწიფო დაწესებულებებს გამომსახველ ხელოვნების სფეროში, განსაკუთრებით მტკიცე კავშირს კოლექტივი იქონიებს პოლიტიკური განათლების მთავარ მმართველობასთან“ (1921 წ. 30 დეკემბერი).

საქართველოს პრესა ფართოდ აშუქებდა ქართველ ხელოვანთა კავშირის სახვითი ხელოვნების სექციის მიერ სახალხო განათლების კომისარიატის ინიციატივით მოწყობილ გამოფენებს. ეს იყო ოქტომბრის რევოლუციის ოთხი წლისთავისადმი მიძღვნილი გამოფენა, საიდანაც ნამუშევრები უნდა შეეძინა სახალხო განათლების კომისარიატს, თუ საშემოდგომო, ვრცელი გამოფენა საქართველოში მოღვაწე მხატვრებისა (როგორც ქართველების, ასევე სხვა ეროვნების წარმომადგენელთა). აი, რას წერდა ამ ფაქტის შესახებ იგივე გაზეთი: „სურათების და ქანდაკების გამოფენა გაიხსნა საქართველოს მუზეუმის შენობაში (რევკომის პირდაპირ), ამ მიზნისათვის სპეციალურად დამზადებულ ოთხ დარბაზში. გამოფენაში მონაწილეობას იღებს 60-მდე მხატვარი და მოქანდაკე – ეს უნახ-

ავი რაოდენობაა თბილისისათვის. 600-მდე სურათი და მხატვრობა წარმოადგენენ თანამედროვე მხატვრობის ყველა მიმართულებას რეალისტ აკადემიკოსებისაგან დაწყებული და იმპრესიონისტებით, კუბისტებით და ფუტურისტებით გათავებული. გამოფენაზე დაიარება მრავალი ხალხი" („კომუნისტი", 1921 წ. 13 ნოემბერი). 1922 წელი ქართული კულტურული ცხოვრებისათვის, კერძოდ კი ქართველ ხელოვანთა კავშირის, სახვითი ხელოვნების სექციისა და უშუალოდ მისი თავმჯდომარის დიმიტრი შევარდნაძისათვის მეტად მნიშვნელოვანი ფაქტით დაიწყო. როგორც იქნა, ფრთა შეესხა დიდი ხნის ნანატრ ოცნებას, თბილისში გაიხსნა უმაღლესი სამხატვრო სასწავლებელი – სამხატვრო აკადემია.

1922 წლის 2 აპრილს შედგა ქართველ მხატვართა საერთო კრება, რომლის დღის წესრიგი გადატვირთული აღმოჩნდა ახლად გახსნილ სამხატვრო აკადემიასთან დაკავშირებული საკითხებით, რომლის შესახებაც ცალკე გვექნება საუბარი.

1922 წლის ოქტომბრისათვის „ქართველ მხატვართა საზოგადოებამ", რომელიც ამ დროიდან ოფიციალურ დოკუმენტებში უკვე ამ სახელწოდებითაა ფიქსირებული, მიაღწია იმას, რომ ხელოვანთა მთავარმა კომიტეტმა ხელოვანთა სასახლეში ბინა გამოუყო. აქ, ამ ახალ ადგილსამყოფელზე, მატერიალური მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად მხატვრები აწყობდნენ ფასიან საღამოებს, საჯარო ლექციებს, სადაც მოხსენებებით გამოდიოდნენ ღვაწლმოსილი მეცნიერები: ივანე ჯავახიშვილი, გიორგი ჩუბინაშვილი, შალვა ამირანაშვილი, მწერლები: ერიკოლ რობაქიძე, გერონტი ქიქოძე. კონსტანტინე გამსახურდია, ეახტანგ კოტეტიშვილი, მხატვრები: დიმიტრი შევარდნაძე, მოსე თოიძე და მოქანდაკე იაკობ ნიკოლაძე. აქ, კვირაში ორჯერ, ოთხშაბათობითა და კვირაობით დათქმულ დროს ტარდებოდა მხიარული „ეურფიქსები". ამ პერიოდში, ქართველ მხატვართა საზოგადოებას ხელოვანთა მთავარი კომიტეტის წინაშე დაუყენებია საკითხი მათ ბეჭდვით ორგანოებში მხატვარია თანამშრომლობისა და უთხოვია დამოუკიდებელი სამხატვრო ეურნალის დაარსებისათვის ხელშეწყობა.

უაღრესად მნიშვნელოვანია ის ფაქტიც, რომ დიმიტრი შევარდ-

ნაძის თავმჯდომარეობის პერიოდში ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებამ ყურადღება მიაქცია სახვითი ხელოვნების დარგში ე. წ. საინფორმაციო ბანკის შექმნის საკითხს. კერძოდ, დღის წესრიგში დადგა პლასტიკური ხელოვნების დარგზე ყველანაირი სახის ბიბლიოგრაფიის, აგრეთვე მხატვართა მნიშვნელოვანი ნაწარმოებების კატალოგის შედგენის საკითხი (ხელოვნების ნაწარმოებების ერთად თავმოყრა-შეძენის მიზნით). ზემოთ აღნიშნულის შესახებ 1922 წლის 14 ოქტომბრის ქართველ მხატვართა საზოგადოების კრების ოქმის განჩინებაში ვკითხულობთ: „შედგენილ იქნას ქართველ დამსახურებულ მხატვართა და პლასტიკურ ხელოვნების ყველა მოღვაწეთა ენციკლოპედია, მოახდინონ ქართველ მხატვართა და მხატვრობის მსახურთა ანკეტა. ანკეტის შედგენა მიენდოს გამგეობის წევრს გიორგი სესიაშვილს“[13]

მიუხედავად იმისა, რომ დიმიტრი შევარდნაძემ თავისი ხელახალი თავმჯდომარეობის ერთი წლის მანძილზე საკმაოდ მნიშვნელოვანი საკითხები გადაწყვიტა, იგი მაინც ძალიან თვითკრიტიკული იყო საკუთარი თავისადმი და მიაჩნდა, რომ მან სრულად ვერ აამოქმედა საკუთარი შესაძლებლობანი, რაშიც, რასაკვირველია, ხელს უშლიდა მოუცლელობა, დიდი დატვირთვა, რაც გამოიხატებოდა სურათების გალერეის ორგანიზაციულ მოწყობაში, მისი ფონდების შეკრება-დაკომპლექტებაში. აქ თავი იჩინა აგრეთვე „ქართველ მხატვართა საზოგადოების“ ხელოვანთა მთავარ კომიტეტთან დამოკიდებულების გართულებამ, რაც აისახა საბოლოო გადაწყვეტისათვის იქ დაყენებული საკითხების უთავბოლო გაჭიანურების პრაქტიკის დანერგვასა და მხატვართა წარმომადგენლობის სტატუსის გაურკვევლობაში. ყველა აღნიშნული საკითხის გადასაჭრელად 1922 წლის 22 ოქტომბერს მოიწვიეს ქართველ მხატვართა კონფერენცია, რომლის დღის წესრიგშიც იდგა ქართველ მხატვართა საზოგადოების ახალი წესდების შემუშავების საკითხი. დ. შევარდნაძის მოკლე საანგარიშო მოხსენება შეეხო ერთი წლის მუშაობის შედეგებს და მოღვაწეობის პერიოდის ნაკლოვანებებს.[14] ორატორის თვითკრიტიკული პათოსი გაგრძელდა თავმჯდომარის ამხანაგის გიორგი ერისთავის გამოსვლაშიც, რომელ-

მაც კონკრეტულად მიუთითა ხელისშემშლელ ფაქტორზე, რომელიც წინ ეღობებოდა გამგეობას: „ხელოვანთა მთავარ კომიტეტს სრულებით არ აინტერესებს ჩვენი სექციის საქმეები. იქ ბატონობენ მხოლოდ მწერლები. ისინი იწყობენ თავიანთ საქმეებს და დანარჩენი სექციები კი სრულებით მიჩქმალულია და უყურადღებოდ არის დატოვებულიო. ამიტომ, გ. ერისთავის აზრით, უმჯობესი იქნებოდა, თუ კონფერენციაზე აირჩევდნენ მხატვართა საზოგადოების ახალ გამგეობას, რომელიც თვითონ გაუძღვებოდა თავის საქმეებს. აღნიშნულმა კონფერენციამ შეიწყნარა თავმჯდომარის ამხანაგის ეს მოსაზრება და აირჩია ახალი გამგეობა, რომელშიც შევიდნენ: მოსე თოიძე, დიმიტრი შევარდნაძე, იაკობ ნიკოლაძე, ირაკლი ტოფაძე და შალვა მამალაძე, რომელთაც დაევალათ მხატვართა საზოგადოებისათვის ახალი წესდების შემუშავება.[155]

2. 1922 წლის 29 ოქტომბერს „ქართველ მხატვართა საზოგადოების" კონფერენციაზე მიღებული განახლებული წესდება

ქართველ მხატვართა საზოგადოების შემდეგი კონფერენცია გაიმართა 1922 წლის 29 ოქტომბერს საქართველოს სურათების ეროვნულ გალერეაში. კრებას, რომელსაც თავმჯდომარეობდა უხუცესი მხატვარი დავით გურამიშვილი, 29 მხატვარი დაესწრო. დღის წესრიგში განახლებული წესდების მიღება, ახალი გამგეობის არჩევნები, ხელოვანთა მთავარ კომიტეტში ორი წარმომადგენლის წარგზავნა და მხატვართა საზოგადოების საპატიო წევრების არჩევა იდგა. დღის წესრიგის პირველი საკითხი, როგორც აღინიშნა, ქართველ მხატვართა საზოგადოების, რომელიც ამ დღიდან ოფიციალურ დოკუმენტებში უკვე მხატვართა კავშირად იწოდება, წესდების განხილვა და მიღება იყო. ქართველ მხატვართა საზოგადოების წინა კონფერენციაზე არჩეული დროებითი გამგეობის მიერ შემუშავებული წესდება, დიმიტრი შევარდნაძის მიერ წარმოდგენილი თორმეტივე მუხლით, კონფერენციამ ყოველგვარი შესწორების გარეშე მიიღო და დაამტკიცა. ქართველ მხატვართა საზოგადოების დროებითმა გამგეობამ, რომელმაც წესდების შემუშავებით

ამოწურა თავისი ფუნქციები, ადგილი დაუთმო ქართველ მხატვართა კავშირის ახალ გამგეობას. გამგეობაში აირჩიეს: მოსე თოიძე (თავმჯდომარე), ალექსანდრე მრევლიშვილი (თავმჯდომარის ამხანაგი), ირაკლი ტოფაძე (მდივანი), გიორგი სესიამვილი (ხაზინადარი); გამგეობის წევრები: ელენე ახვლედიანი, დავით წერეთელი, ირაკლი თოიძე და მიხეილ ბილანიშვილი. სარევიზიო კომისიაში კვლავ დიმიტრი შევარდნაძე და შალვა მამალაძე დაასახელეს. მხატვართა კავშირის კონფერენციამ კავშირის საპატიო წევრებად აირჩია: დავით გურამიშვილი (საპატიო თავმჯდომარე), პროფესორები – ივანე ჯავახიშვილი და გიორგი ჩუბინაშვილი, მხატვრები: გიგო გაბაშვილი, მოსე თოიძე, ალექსანდრე მრევლიშვილი, დიმიტრი შევარდნაძე, მოქანდაკე ნიკოლაძე. ხელოვანთა მთავარი კომიტეტის წევრებად წარგზავნილ იყვნენ: მოსე თოიძე და ირაკლი ტოფაძე.

საქართველოს მხატვართა კავშირის კონფერენციაზე მიღებულ განახლებულ წესდებაში, რომელიც კრებას წარუდგინა დიმიტრი შევარდნაძემ, საუბარი იყო მხატვართა, მოქანდაკეთა და ხუროთმოძღვართა ურთიერთშეკავშირებაზე, საქართველოში პლასტიკური ხელოვნების სხვადასხვა დარგის განვითარებაზე, ხელოვნების ნაწარმოებთა დაცვასა და შეკრებაზე, მათ შესწავლაზე, რისთვისაც კავშირს უფლება ეძლეოდა დაეარსებინა სამხატვრო ჟურნალი, მოეწყო სამეცნიერო ექსპედიციები ძეგლების შესასწავლად, გაემართა გამოფენები, ჩაეტარებინა ლექცია-საუბრები ხელოვნების საკითხებზე. კავშირს დაევალა ხელი შეეწყო: საზოგადოების მხატვრული გემოვნების განვითარების, ქართული მუზეუმების შევსება-გამდიდრების, სიძველეთა ნაშთების მოვლა-პატრონობის, საქართველოში მხატვრული სახელოვნო შინამრეწველობის განვითარების, მხატვართა მატერიალური მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის (პრემიები, სტიპენდიები, ერთჯერადი ან ხანდაზმული დახმარება და სხვ.). ისაუბრეს აგრეთვე საქართველოს მხატვართა კავშირის საბჭოს სტრუქტურაზე, მის წარმომადგენლობაზე ხელოვანთა მთავარ კომიტეტში და სხვ.

როგორც ვხედავთ, აღნიშნული წესდების ფორმულირება ძალიან

წააგავს ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების 1916 წლის წესდების მიზნებს, რომლებიც ძირითადად დიმიტრი შევარდნაძის მიერ იყო შედგენილი. ეს კი გვაფიქრებინებს, რომ დიმიტრი შევარდნაძე კვლავაც საკუთარი ინიციატივით დაარსებული, უკვე მერამდენედ სახელშეცვლილი საზოგადოების უჩინარი დირექტორის პულტთან იდგა, მოუცლელობის მიუხედავად, იგი მაინც პოულობდა დროს ეხელმძღვანელა სარევიზიო კომისიის თავმჯდომარის პოსტზე თავისი პირველმოსათვის. ალბათ, ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების წინაშე მხატვრის დიდი ამაგის დაფასებად უნდა ჩაითვალოს მისი არჩევა ქართველ მხატვართა კავშირის საპატიო წევრად.

ქართველ მხატვართა კავშირის ახლად არჩეული გამგეობა ენერგიით შეუდგა საქმეს; უპირველეს ყოვლისა, იზრუნა საკუთარი ბეჭდის შეძენაზე, საბჭოს სხდომების რეგულარულ მოწვევაზე, მხატვართა შემოსავლიანი საღამოების მოწყობასა და მათ რეკლამაზე. შემოსავლიანი „ინტიმური საღამოები"-ს პროგრამები საკმაოდ მრავალფეროვანი იყო. ასე მაგალითად, 1922 წლის ყველიერში გამართულ საღამოზე მხატვრებს ექსპრომტად უნდა დაეხატათ ცნობილი საზოგადო მოღვაწეების მეგობრული შარჟები, უნდა ყოფილიყო „მუსიკა, პლასტიური მოძრაობა, მოდელი ტიპიურ ტანსაცმელში და ჩაი ნამცხვრებით", ხოლო ახალი წლის (1923 წ.) შეხვედრის პოეტური საღამოს მომწყობ საორგანიზაციო კომისიაში საგანგებოდ იყვნენ შეყვანილი ახალგაზრდა მხატვრები: ელენე ახვლედიანი, მიხეილ ბილანიშვილი, ნინო და დავით წერეთლები.

ახლად არჩეულ გამგეობას სურდა, რომ საქართველოს პერიფერიებშიც შექმნილიყო კავშირის ფილიალური განყოფილებები, რისი გამოცდილებაც აღნიშნულ ორგანიზაციას ჰქონდა თავისი მოღვაწეობის საწყის ეტაპზე, ქუთაისის ფილიალის მაგალითზე. ამის შესახებ ქართველ მხატვართა კავშირის 1922 წლის 12 დეკემბრის ოქმში ვკითხულობთ: „მიეწეროს პროვინციებში ქართველ მხატვრებს შეპკრანან მათაც თავიანთი კავშირები ისეთივე, როგორც ჩვენ და ღამოკიდებულება იქონიონ გამგეობასთან, თავიანთ საქმეებში კი იყვნენ ავტონომიური". საინტერესოა, რომ სწორედ აღნიშნულ კრებაზე დაისვა საკითხი – წინა გამგეობის მიერ წამოწყებული მეტად საშური

საქმე, ქართული სახეითი ხელოვნების შესახებ ერთგვარი საინფორმაციო ბანკის შექმნისა გაგრძელებულიყო და დამატებით შედგენილიყო აგრეთვე საქართველოს კოლექციონერთა ენციკლოპედია, ანუ ხელოვნების ნაწარმოებების კერძო მფლობელთა ეინაობისა და მათი კოლექციის დამღგენი სრული ნუსხა. ენციკლოპედიის შედგენა დაევალა მოსე თოიძეს.

1923 წელი ქართველ მხატვართა კავშირისათვის დასამახსოვრებელი არ ყოფილა, აქტიურად დაწყებული საქმე სულ მოკლე ხანში შენელდა, რაც აისახა კიდეც დეპეშის მსგავსად შედგენილ, უმნიშვნელო, მოკლე ოქმებში. ეინაიდან სხდომებზე დამსწრეთა რიცხვი ძალიან მცირე იყო, კვორუმის არარსებობის გამო, განსახილველი საკითხები გადაჭრის მოლოდინში კრებიდან კრებაზე გადადიოდა. სხდომების სისტემატური გაცდენების გამო გამგეობიდან რამდენიმე ახალგაზრდა წევრი გათავისუფლდა, რომელთა მაგივრადაც ორი ახალი წევრი აირჩიეს.[156] გამგეობამ, თავისი მოღვაწეობის გააქტიურების მიზნით, სცადა მთავრობიდან ავანსის სახით გამოეთხოვნა 1000 მანეთი, რათა მხატვრებს შეეძინათ სამხატვრო მასალები და ხელოვანთა სასახლისათვის დაეხატათ საქართველოს დამსახურებულ საზოგადო მოღვაწეთა (მეცნიერების, მწერლების, ხელოვანთა) პორტრეტები. გამგეობამ თხოვნით მიმართა აგრეთვე სახალხო განათლების კომისარიატს, მათთვის გადმოეცათ ლითოგრაფიის საბეჭდი დაზგა, რომელიც სამხატვრო აკადემიაში უმოქმედოდ იდო.[157] აღნიშნულ მოთხოვნებს იმხანად არავითარი რეაგირება არ მოჰყოლია, რამაც კიდევ უფრო აუცრუა გული მხატვრებს.

ერთადერთი კრება, რომელმაც ერთგვარი გამოცოცხლება შეიტანა ქართველ მხატვართა იმ პერიოდის უღიმღამო, მონოტონურ ცხოვრებაში, იყო 1924 წლის 26 თებერვალი, როდესაც ქართველ მხატვართა კავშირის კრებაზე მოკლე ინფორმაციით წარსდგა სარეიჩინო კომისიის თავმჯდომარე დიმიტრი შევარდნაძე. მან აუწყა მხატვრებს, რომ „ეინაიდან ა. წ. პირველ აპრილს ვენეციაში იმართებოდა სხვადასხვა ქვეყნის მხატვართა ნამუშევრების საერთაშორისო გამოფენა, სასურველი იქნებოდა, თუ იმ გამოფენაზე მონაწილეობას მიიღებდნენ ქართველი მხატვრებიც. კრებამ დიდი გული-

სყურით მოისმინა საქართველოს განათლების კომისარიატში მოსული ეს ინფორმაცია და დიმიტრი შევარდნაძეს დააევალა, რათა მას საქართველოს სახალხო განათლების კომისართან მოლაპარაკება ეწარმოებინა ვენეციის საერთაშორისო გამოფენაზე ქართველი მხატვრების და მათი ნამუშევრების გაგზავნის თაობაზე.[158] კრებამ დაავალა გამგეობის წევრებს: ირაკლი ტოფაძეს, ერეკლე თოიძეს, დავით წერეთელს და მოსე თოიძეს ეცნობებინათ დიმიტრი შევარდნაძისათვის თუ ქართველ მხატვართაგან ვის სურდა მონაწილეობა ვენეციის გამოფენაში, რათა ამ უკანასკნელს ეშუამდგომლა მთავრობის წინაშე მხატვართა სამივლინებო ხარჯების გაღებისათვის. აღნიშნული საკითხი, ისევე როგორც სხვა მრავალი, კვლავაც მთავრობის მხრივ სათანადო რეაგირების გარეშე დარჩა.

1924 წლის მარტში მხატვართა კავშირის საერთო კრების წინაშე საანგარიშო მოხსენებით წარსდგა გამგეობის მდივანი ირაკლი ტოფაძე. ვინაიდან კრებას არ დასწრებია გამგეობის თავმჯდომარე, მდივანმა ირაკლი ტოფაძემ პირუთვნელად შეაჯამა საანგარიშო პერიოდი – 1922 წლის ოქტომბრის პირველი რიცხვებიდან 1924 წლის მარტის შუა რიცხვებამდე. ორატორმა აღნიშნა, რომ მართალია გამგეობას უფრო ფართო გეგმები ჰქონდა დასახული, ეიდრე შესრულდა, მაგრამ მიზეზი ამისა არსებულ რთულ ვითარებაში უნდა ვეძიოთ. თუმცა მიუხედავად სირთულეებისა, გამგეობამ შეძლო შეეძინა საჭირო საკანცელარიო ინვენტარი და, რაც მთავარია, კავშირის ბეჭედი, აგრეთვე შეძლო ნაწილობრივ მოეგროვებინა ცნობები მხატვართა და კოლექციონერთა ენციკლოპედიისათვის,[159] გამართა „ინტიმური" საღამოები და რამდენიმე მოხსენებით წარსდგა მხატვართა წინაშე. ხელოვნების საკითხებზე მოხსენებები წაიკითხეს: იაკობ ნიკოლაძემ, მოსე თოიძემ და ვახტანგ კოტეტიშვილმა. შემდეგ ორატორი იმ სირთულეებსაც შეეხო, რომელიც ელობებოდა გამგეობას, თვით მისი წევრები ხშირად გულგრილობას იჩენდნენ დაკისრებული მოვალეობის მიმართ, უმიზეზოდ აცდენდნენ კრებებს, ყოველივე აღნიშნულის მიზეზი საყოველთაო დაბნეულობა და ინერტულობა უნდა ყოფილიყო. გამგეობას მიღებული წესდების უმაღლეს ინსტანციაში დამტკიცებისათვისაც ვერ მიეღწია, რამაც თავის მხრივ გამოიწვია ყოველწლიური საწევრო გადასახადის (სამი მანეთი)

აუკრეფლობა, ვერ მოხერხდა ვერც ახალგაბრდა მხატვართა კავშირში წევრების მიღება, ორგანორმა დასძინა, რომ წესდებას (დამტკიცების მოლოდინში) ბევრი უმოგზაურია ერთი ინსტანციიდან მეორეში და ყველგან დაახლოებით ექვსი თვით აყოვნებდნენ. „ამჟამად კი იგი (წესდება – ი. ა., ქ. ბ.) განისვენებს საქართველოს შინაგან საქმეთა კომისარიატში". ეს ბოლო ინფორმაცია მოწმენდილ ცაზე მეხის გავარდნას ჰგავდა, რადგან გამოდიოდა, რომ ფაქტობრივად მხატვართა კაშირი არალეგალიზებულ მდგომარეობაში არსებობდა.

1924 წლის 24 მარტს საქართველოს ეროვნულ გალერეაში შეკრებილმა ქართველ მხატვართა კავშირის კონფერენციამ ბევრი იმსჯელა ირ. ტოფაძის საანგარიშო მოხსენების გარშემო და ასეთი შინაარსის რეზოლუცია მიიღო: „ქართველ მხატვართა საზოგადოების (ისევ ძველი სახელწოდება აღსდგა – ი. ა., ქ. ბ.) კრებამ მოისმინა მოხსენება გამგეობის და სარევიზიო კომისიის, სცნობს, რომ მუშაობა არ იყო დამაკმაყოფილებელი, მაგრამ ითვალისწინებს რა მხატვართა საზოგადოების გულგრილობას, რომელიც ხელს უშლიდა გამგეობის ნაყოფიერ მუშაობას, გამოთქვამს სურვილს, რომ შემდეგში ეს ნაკლი აცილებული იყვეს, რისთვისაც მოუწოდებს ყველა წევრს აქტიური მუშაობისაკენ". ამის შემდგომ კომისიამ აირჩია ახალი გამგეობა, რომლის შემადგენლობაშიც შეეიდნენ: ვახტანგ კოტეტიშვილი (გამგეობის თავმჯდომარე), ვალერიან სიდამონ-ერისთავი (თავმჯდომარის ამხანაგი), ირაკლი ტოფაძე (მდივანი), გიორგი სესიაშვილი (ხაზინადარი); წევრები: დ. წერეთელი, გ. მესხი, შ. მამალაძე და ი. პატარიძე. სარევიზიო კომისიაში – დ. შევარდნაძე და მ. არჩვაძე.

3. დიმიტრი შევარდნაძის ღირსეული მემკვიდრე, – „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" თავმჯდომარე ვახტანგ კოტეტიშვილი

ახლად არჩეულმა გამგეობამ მართლაც შესაშური გულმოდგინებით დაიწყო თავისი მოღვაწეობა, რაც კარგად აისახა იმ საკმაოდ მნიშვნელოვან დოკუმენტებში, რომლებიც თავისი მოღვაწეობის პირველსავე დღეებში საქართველოს სახალხო განათლების კომისრის და ხელოვნების მთავარი კომიტეტის სახელზე შეადგინა

„ქართველ მხატვართა საზოგადოების“ თავმჯდომარემ ვახტანგ კოტეტიშვილმა. მან, უპირველეს ყოვლისა, იბრუნა, რათა საქართველოს შინაგან საქმეთა კომისარიატში მიღებული წესდება ამოქმედებულიყო და საბოლოოდ დამტკიცებულიყო.

დიმიტრი შევარდნაძის მიერ დაწყებულ საქმეს რომ ღირსეული გამგრძელებელი გამოუჩნდა, ამაზე ისიც მეტყველებს, რომ ახალმა თავმჯდომარემ კვლავ აღაღვინა საზოგადოების სახელწოდება. შესანიშნავი მწერალი და მეცნიერი, მოქანდაკე ვახტანგ კოტეტიშვილი უმაღლესი ინსტანციების სახელზე შედგენილ მიმართვაში დამაჯერებლად ასაბუთებს ქართველ მხატვართა საზოგადოებისათვის ფინანსური დახმარების გაღების აუცილებლობას. მოგვაქვს მიმართვის ტექსტი უცვლელად: „ამა წლის მარტის 24-ს ეროვნულ გალერეაში შესდგა ქართველ მხატვართა წლიური კონფერენცია. გამგეობის მიერ წარმოდგენილი ანგარიშებიდან გამოირკვა, რომ საზოგადოების არსებობა არაფრით არ გამოხატულა, რის მთავარი მიზეზი ყოფილა ფინანსურ წყაროთა უქონლობა. მოგახსენებთ, რომ მხატვართა საზოგადოებას აქვს თავისი მდიდარი ახლო წარსული. მან დიდი საქმე გააკეთა ქართული ხელოვნებისა და კულტურისათვის და პირდაპირ შეუწყნარებელია საზოგადოების დღევანდელ მდგომარეობაში დატოვება. მხოლოდ ილუსტრაციისათვის საკმარისია გავიხსენოთ 1916 წლის ექსპედიცია ბორის მაზრაში, სადაც გადმოღებულ იქნენ ნაბახტეევის ფრესკები და 1917 წელს სამაპმადიანო საქართველოში. ყველა ეს ნამუშევარი საისტორიო მუზეუმში არიან მოთავსებულნი, სამხატვრო საზოგადოების თხოვნაა, რომ მისი ხარჯთაღრიცხვა შეტანილ იქნეს განათლების კომისარიატის წლიურ ხარჯთაღრიცხვაში, რასაც ამასთანავე ვადგენთ.

ყოველი რიცხვი აქ მინიმალურად არის აღებული, რაცა ჩანს იქიდან, რომ ბორის მაზრაში ექსპედიცია დაჯდა 2000 მანეთი. სამაპმადიანო საქართველოში კი 10 000 მანეთი. ამ ციფრებთან ჩვენი ციფრების შედარება მინიმალურად უნდა ჩაითვალოს, ამას გარდა კიდევ სამი თუ ოთხი წელიწადია, რაც ქართველ მხატვართა გამოფენა არ მოწყობილა. ამას ხარჯი უნდა. საზოგადოებას ეს თანხა არა აქვს და მაშასადამე მოქმედებაც არ შეუძლია. არა გვა-

ქვს არც გამომცემლობა... ერთი სიტყვით საქმის თავიდან დაწყებაა საჭირო და გვგონია ამაში კომისარიატი დიდ დახმარებას გაგვიწევს. რაც შეეხება ვენეციის გამოფენაზე ექსკურსიის მოწყობას, ეს მეტად აუცილებელ და არც ისე ძნელ საქმედ მიგვაჩნია ჩვენი რესპუბლიკისათვის, შედეგები კი იქნება მეტად დიდი. ქართველი ახალგაზრდა მხატვრები ყველაფერს მოწყვეტილნი არიან, არაფერი უნახავთ და ეს რასაკვირველია დიდად აბრკოლებს მათ შემოქმედებასაც. გვგონია, რომ არც ეს სურვილი ჩაითვლება კაღნიერებად და განათლების კომისარიატი ჩვენს საზოგადოებას ამ საქმის განხორციელებაშიც ხელს შეუწყობს. კიდევ ვამბობ, რომ ციფრები სულ მცირედ არის აღებული და თუ ჩვენი ხარჯთაღრიცხვა მიღებულ იქნება მხატვართა საზოგადოებაც შესძლებს მოვალეობის პირნათლად შესრულებას".[160] მიმართვას ხელს აწერდნენ: მხატვართა საზოგადოების თავმჯდომარე ვ. კოტეტიშვილი, მდივანი ირ. ტოფაძე და გამგეობის წევრები: ვ. სიდამონ-ერისთავი, გ. სესიაშვილი და დ. წერეთელი. აღნიშნულ მიმართვას ზედიზედ მოპყვა კიდევ ორი ოფიციალური წერილი უმაღლეს ინსტანციაში, რომელთაც გამგეობის ხელმძღვანელობასთან ერთად ხელს აწერდა დიმიტრი შევარდნაძეც. საქართველოს განათლების სახალხო კომისრის სახელზე შედგენილ ამ დოკუმენტებში გამგეობა ითხოვდა ფულად სახსრებს მოახლოებული პირველი მაისის დღესასწაულის აღმნიშვნელი დიდი გამოფენის მოწყობისათვის და ვენეციის საერთაშორისო გამოფენაზე 40 ახალგაზრდა მხატვრის გასაგზავნად. პირველ შემთხვევაში მხოლოდ 300 მანეთს „საზოგადოების ფეხზე დაყენებისათვის", ხოლო მეორე შემთხვევაში კი – საქართველოს სახალხო კომისართა საბჭოს წინაშე შუამდგომლობას, რათა 40 ახალგაზრდის ვენეციაში გაგზავნის და იქ ყოფნის ერთი თვის ხარჯები ანაზღაურებულიყო ნაწილობრივ, რადგან იტალიის საკონსულოც გარკვეულ შეღავათს პირდებოდა მხატვართა საზოგადოებას.

როგორც ჩანს, მხატვართა საზოგადოების არც ერთი ეს მოთხოვნა საქართველოს მთავრობის მიერ იმხანად არ დაკმაყოფილებულა. აღსანიშნავია, რომ მხოლოდ დიმიტრი შევარდნაძემ შესწირა საკუთარი დანაზოგი თანხა 200 მანეთის ოდენობით „ქარველ მხატ-

ვართა საზოგადოებას“ ხელახლა ფეხზე წამოყენების მიზნით.[161] მხატვრის ეს გულუხვობა საზოგადოებისათვის მეტად კრიტიკულ მომენტში ზნეობრივი მაგალითის მომცემი იყო. ვახტანგ კოტეტიშვილი, რომელსაც დიმიტრი შევარდნაძის მსგავსად გულწრფელად შესტკიოდა გული „ქართველ მხატვართა საზოგადოებაზე“, ყველა ღონეს ხმარობდა დასახული მიზნების მისაღწევად. უპირველეს ყოვლისა, საზოგადოებასთან შექმნა ფინანსური კომისია, რომელშიც შეიყვანა ცნობილი ქართველი ფინანსისტები, მდიდარი მრეწველები, ბიზნესმენები, რითაც სურდა მათში კვლავაც გაეღვიძებინა მინავლებული ხელოვნების მეცენატობის სურვილი. იგი მხატვართა დელეგაციით ეწვია ჯერ სახალხო განათლების კომისარს, შემდეგ კი საქართველოს მთავრობის თავმჯდომარეს შალვა ელიავას. მხატვართა გამგეობის ხელმძღვანელობის (ვახტანგ კოტეტიშვილი, ვალერიან სიდამონ-ერისთავი, ირაკლი ტოფაძე) გარდა, დელეგაციის შემადგენლობაში შეეიდნენ: სახელმოხვეჭილი მხატვრები – გიგო გაბაშვილი, მოსე თოიძე, მოქანდაკე იაკობ ნიკოლაძე და დიმიტრი შევარდნაძე. დელეგაციამ ამჯერად, ორივე ოფიციალური ვიზიტის შედეგად, მიზანს მიაღწია, – სახალხო განათლების კომისარიატიდან მიიღო 300 მანეთი ერთდროული დახმარება მხატვრებისათვის მასალის შესაძენად და გამოფენის მოსაწყობად. მთავრობის თავმჯდომარისაგან კი, რომელსაც დელეგაციამ მოსთხოვა სუბსიდია 40 ახალგაზრდის იტალიაში გასაგზავნად, გამომცემლობის შექმნისა და გამოფენების მოსაწყობად, მიეცა ერთდროული დახმარება 1000 მანეთის ოდენობით. უნდა ითქვას, რომ აღნიშნული მიღწევა უდიდესი ძალისხმევის, მრავალი თხოვნის, მიმართვის შედეგი იყო.

ამ მხრივ ყურადსაღებია ვახტანგ კოტეტიშვილის მიერ შედგენილი 1926 წლის 2 მარტით დათარიღებული ერთი ოფიციალური მიმართვის შინაარსი (მოგვაქვს ტექსტი მცირეოდენი შემოკლებით – ი. ა., ქ. ბ.): „ქართველ მხატვართა კულტურული კავშირი არსებობს 1915 წლიდან და დღევანდლამდე იგი არსებობს მხოლოდ და მხოლოდ საკუთარი ინიციატივით და რესურსებით.[162] ასეთი მდგომარეობა თუ მოსათმენი და შესაძლებელი იყო რევოლუციამდე, როდესაც კერძო ინიციატივას მნიშვნელობა ჰქონდა... რევოლუციის შემდ-

ეომ ძველი მდგომარეობის დატოვება აღარ შეიძლებოდა, რადგან სახელმწიფოს ხასიათიც შეიცვალა და მისი ფუნქციებიც ძველთან შედარებით სხვაგვარად განაწილდა. ეს უფრო ითქმის 1921 წლის შემდეგ, როდესაც საბჭოთა ხელისუფლებამ სახელმწიფოებრივ საკითხად აქცია ხელოვნების საქმე. მაგრამ გულახდილად უნდა ითქვას, რომ ქართველ მხატვართა კავშირისათვის არაფერი შეცვლილა და თუ შეიცვალა უარესობის მხრივ. ამის მიზეზი ობიექტურ პირობებში იმალება, მაგრამ თუ სუბიექტური პირობები მაინც იქნებოდა ე. ი. სახელოვნო პოლიტიკა რომ სწორი ყოფილიყო, მდგომარეობა ბევრით უკეთესი იქნებოდა და ჩვენც ამ უკანასკნელს უფრო ვაბრალებთ იმ „უსირცხვილობას", რომელიც ჩვენ კავშირს ეტყობა. ვიმეორებთ, რომ ამ ოთხი წლის განმავლობაში ქართველ მხატვართა კავშირის ცხოვრებაში არავითარი ცვლილება არ მომხდარა სასიკეთოდ, საქართველოში წარმოებულ სახელოვნო პოლიტიკას ქართველი მხატვრის მდგომარეობა არ გაუუმჯობესებია.

...არავითარი ფინანსური ბაზა ჩვენს საზოგადოებას არ გააჩნია და კერძო ინიციატივის უნარიც აღარ არის, რადგან ყველა ლუკმაპურისათვის დარბის და ქველმოქმედება არ შეუძლიან, მაგრამ მიუხედავად ყოველგვარი გაჭირვებისა, ჩვენი კავშირი, თავისი გამგეობის სახით, მაინც ცდილობს საქმის მოგვარებას, მაგრამ უნდა ითქვას, რომ სათანადო დახმარებასა და თანაგრძნობას იშვიათად პოულობს. ქართველი მხატვარი კი პირდაპირ აუტანელ მდგომარეობაში იმყოფება. მას არა აქვს არსებობის ელემენტარული პირობები"[16]. ამ მძიმე ვითარების მიუხედავად, თუ როგორ მოახერხა ბიუროკრატიული მანქანის ყრუ კედლის გარღვევა ქართველ მხატვართა საზოგადოების ახალმა გამგეობამ, გამოჩნდა 1928 წლის 13 ივლისის მხატვართა საზოგადოების საერთო კრებაზე ვ. კოტეტიშვილის ვრცელ საანგარიშო მოხსენებაში, რომელიც შეეხებოდა გამგეობის მოღვაწეობას 1924 წლის 1 აპრილიდან 1928 წლის 13 ივლისამდე. მოხსენება გამგეობის მოღვაწეობის სამ ძირითად მხარეს ასახავდა: ფინანსურს, ტექნიკურსა და იდეოლოგიურს. საზოგადოებას ფინანსურ საფუძველს სამი წყარო უმაგრებდა: პირველი – საწევრო გადასახადი, მეორე – შემოწირულობა, რომელიც ფაქტობრი-

ვად მხოლოდ დიმიტრი შევარდნაძის მიერ შემოწირული თანხით ამოიწურა, რაც გამგეობის საგანგებო კრებაზე დიმიტრი შევარდნაძისათვის უღრმესი მადლობის გამოცხადებით აღინიშნა. მესამე წყარო კი იყო მთავრობის სუბსიდიები. საწევრო გადასახადი მეტად უმნიშვნელო შემოსავალი იყო, ხოლო რაც შეეხება მიღებულ სუბსიდიებს, იგი ჯერ განათლების კომისარიატიდან გამოიყო (300 მანეთის ოდენობით), რის საშუალებითაც გამგეობამ 1924 წელს მოაწყო ოქტომბრის რევოლუციისადმი მიძღვნილი გამოფენა. ამ გამოფენამ გაყიდული სურათებიდან შემოსული თანხით შეავსო საზოგადოების სალარო. 1927 წელს კი, „ქართველ მხატვართა საზოგადოების" გამგეობის თხოვნის საპასუხოდ, საქართველოს ცაკმა 2000 მანეთი გამოუყო დიდი ოქტომბრის საიუბილეო გამოფენის 44 მონაწილეს (40 მანეთი საწევრო გადასახადის გამოკლებით 240 მანეთის ნაშთი გადარიცხულ იქნა მხატვართა საზოგადოების ფონდში). აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ 1928 წლის დასაწყისში, „ქართველ მხატვართა საზოგადოების" გამგეობის არაერთი თხოვნის შედეგად, საქართველოს განათლების კომისარიატმა მხატვართა საზოგადოების წლიური ხარჯთაღრიცხვა, როგორც იქნა, შეიტანა სახელმწიფო ბიუჯეტში, რის შედეგადაც სახელმწიფო ბიუჯეტიდან საზოგადოებას ყოველწლიურად თვეში 100 მანეთი ეძლეოდა.

საზოგადოების მოღვაწეობის ტექნიკური მხარე ძირითადად გულისხმობდა საზოგადოების ბინით უზრუნველყოფას. ეს ის მტკივნეული საკითხი იყო, რომელიც წლების განმავლობაში იდგა საზოგადოების დღის წესრიგში, რადგან მას გამოფენების მოსაწყობად არ გააჩნდა მუდმივი ბინა. პირველი შენობა, რომლის მიღებაზე მრუნეაც ახალმა გამგეობამ სარეზიზო კომისიის თავმჯდომარის – დიმიტრი შევარდნაძის ინიციატივით დაიწყო, ყოფილი სამხედრო ტაძრის („სობოროს") უკან მდებარე საჯინიბოები გახლდათ. 1925 წლის 3 მაისს, „ქართველ მხატვართა საზოგადოების" გამგეობის სხდომაზე, დიმიტრი შევარდნაძე ორ საკითხს აყენებს. ერთი ეხებოდა იმხანად უმოქმედოდ მყოფი, ცარიელი საჯინიბოების გამოითხოვნას მთავრობისაგან – თანამედროვე მხატვრობის გალერეის, მოძრავი გამოფენებისა და მხატვრებისათვის სახელოსნოების მოწყობის

მიზნით. მეორე მოთხოვნა კი ამა თუ იმ მუზეუმსა და სახელმწიფო დაწესებულებებში გაბნეული სახვითი ხელოვნების ნიმუშების ერთად თავმოყრასა და მხატვართა საზოგადოებისათვის მათ ოფიციალურად გადაცემაში მდგომარეობდა. აღნიშნულ საკითხებს დიმიტრი შევარდნაძე არა მხოლოდ მხატვართა საზოგადოების კრების ტრიბუნიდან აყენებდა, არამედ უფრო ადრე საქართველოს ეროვნული სურათების გალერეის დირექტორის პოსტიდანაც ითხოვდა. ამასთან დაკავშირებით საქართველოს მხატვართა საზოგადოების გამგეობამ საქართველოს სახალხო კომისართა საბჭოში ოფიციალური განაცხადი წარადგინა. დოკუმენტში აღნიშნული იყო: „...უნდა ითქვას, რომ ქართველი მხატვრები დღეს მოკლებული არიან ელემენტარულ პირობებს. მწერლებს აქვთ ბეჭდვითი ორგანოები, მომღერლებს და მსახიობებს სახელმწიფო თეატრები და ქართველ მხატვრებს ამის ეკვივალენტი არ გააჩნიათ. მხატვრის ბეჭდვითი ორგანოც და სცენაც არის გალერეა, სადაც უნდა იკრიბებოდეს ყოველი ახალი ღირებულება, რომელსაც თანამედროვე მხატვრობა აძლევს ქართულ ხელოვნებას. ასეთი გალერეა ჩვენ არ გაგვაჩნია, არამც თუ ახალგაზრდა მხატვრები, არამედ დამსახურებულნიც კი როგორც ბ. გაბაშვილი, ალ. მრევლიშვილი, ალ. ბერიძე, რ. გველესიანი, მ. თოიძე, ნ. ფიროსმანაშვილი, ტ. მომცემლიძე, ა. თარხნიშვილი, ი. ნიკოლაძე, ბ. ტატიშვილი და სხვანი, მხოლოდ სახელებითღა არიან ცნობილი ისიც მხატვართა ვიწრო წრეში და ფართო მასამ არც მათი სახელები იცის და არც მათი ნამუშევრები უნახიათ, სადღაც, გაფანტულნი, ყუთებში ჩალაგებულნი ყრიან და შეიძლება ითქვას, იკარგებიან კიდეც. ხოლო რაც შეეხება ახალგაზრდობას, რომელთა შორის ბევრს დიდი მომავალიც აქვს პირდაპირ ღარიბულ მდგომარეობაში იმყოფება. მხოლოდ შინაგანი სტიმული არ არის საკმარისი, თუ გარემოებამაც არ გამოიწვია სამოქმედოთ. ეს გარემო – კი იქნება ის გალერეა, სადაც იქნება წარმოდგენილი ახალი დროის მხატვრობა, როგორც საცდელი, საჩვენებელი ასპარეში, სადაც უნდა გამოჩნდეს წარსულის ნაკლიცა და მომავლის პერსპექტივებიც. შეიძლება გვითხრან სამხატვრო გალერეა გვაქვსო, მაგრამ ამაზე უნდა მოგახსენოთ, რომ ეს გალერეა არის წარსულის საცავი და იქ თანამედრო-

ვე ქართული მხატვრობა ასწილადაც არ არის წარმოდგენილი და რაც არის ისიც დროებით შესანახად მობარებული. ჩვენ კი გვინდა თანამედროვე მხატვრობის მუზეუმი კი არა, არამედ თანამედროვე ძალთა მუდმივი გამოფენა, რომელიც ყოველწლივ შევსებული იქნება ახალ-ახალი ექსპონატებით. ეს იქნება მეტად მნიშვნელოვანი კულტურული დაწესებულება, სადაც მოკლე ხანში ქართული საზოგადოება დაინახავს, რომ ქართული მხატვრობა არც ისე ღარიბი ყოფილა, როგორც ბევრს გონია და მომავალიც დიდი აქვს და ფრიად საიმედოც, ამას გარდა ამ თანამედროვე გალერეაში შეძლებისამებრ შეკრებილი იქნება თანამედროვე რუსეთისა და სხვა სახელმწიფოთა მხატვრობის სანიმუშო ექსპონატები, რომ ქართველმა მასამ შესძლოს იმის გაგება, თუ რა ხდება ამ დარგში საქართველოს გარეთაც. ეს მეტად მნიშვნელოვანი დაწესებულება შეიქმნება სულ მოკლე ხანში და ამისათვის საჭიროა:

1. ბინა თანამედროვე მხატვრობის გალერეისა და გამოფენისათვის (ვასახელებთ ყოფილ, სამხედრო ტაძრის ზემოთ საჯინიბოებს, რომლებიც ცარიელები არიან).

2. ოფიციალური დადგენილება, ვისგანაც ჯერ არს, რომ გადმოგვეცეს ყველა ის სურათები და ქანდაკებები, რომელიც ამა თუ იმ მუზეუმში და სახელმწიფო დაწესებულებაში ინახება.

3. თანხა პირველი ორგანიზაციისათვის, რის განსაზღვრა ამთავითვე შეუძლებელია, იმის თქმა კი შეიძლება, რომ დიდი თანხის გაღება არ იქნება საჭირო...".[164]

აღნიშნული განცხადებით, მხატვართა დელეგაციის (ვ. კოტეტიშვილი, ალ. სიდამონ-ერისთავი, დ. შევარდნაძე, მ. თოიძე, ი. ნიკოლაძე) ვიზიტმა სახალხო კომისართა საბჭოში თითქოს შედეგი გამოიღო, რადგან მას მთავრობის ოფიციალური დადგენილება მოპყვა, რომლის ძალითაც ზემოთ აღნიშნული შენობა უნდა გადასცემოდა მხატვართა საზოგადოების გამგეობას, მაგრამ დადგენილება ძალაში ვერ შევიდა და მხოლოდ ფარატინა ქაღალდად იქცა. ამას მოპყვა ბრძოლა შესაფერისი საბინაო ფართის მოსაპოვებლად (სხვადასხვა ექსპოზიციის მოსაწყობად ამა თუ იმ დაწესებულებათა მიერ დროებით გამოყოფილი ფართის სხვათა მიერ ძალით მი-

ტაცება, მიღებული ფართობიდან გამოფენის იძულებითი წესით გაგდება და სხვ.).[165] როგორც იქნა, საანგარიშო-პერიოდის ბოლოსათვის – 1928 წლის ივლისში, საქართველოს უმაღლესმა ხელისუფლებამ გამოიტანა დადგენილება, რომლის ძალითაც ქალაქის აღმასკომს ქართველ მხატვართა საზოგადოებისათვის უნდა დაეთმო თბილისის კომენდატურის სამმართველოს შენობა, ხოლო ქალაქის კომენდანტს ამხ. აბაშიძეს დაევალა მისდამი რწმუნებული დაწესებულების საჭიროებისათვის თავად ეპოვნა შესაფერისი ბინა. ეს იყო ის დადგენილება, რომელსაც იმედით შეპყურებდა გამგეობა და ახალი შენობის მიღების მოლოდინში სათანადო ინვენტარიც კი შეიძინა.

რაც შეეხება ვახტანგ კოტეტიშვილის მიერ საანგარიშო მოხსენებაში ყურადღებაგამახვილებულ საზოგადოების მოღვაწეობის მესამე მიმართულებას, იგი იდეურ-აღმზრდელობითი ხასიათის სამუშაოს გულისხმობდა და ძირითადად საგამოფენო მოღვაწეობაში აისახებოდა. რასაკვირველია, აღნიშნული მიმართულებით მოღვაწეობის გაშლა სრულიად წარმოუდგენელი იყო პირველ და მეორე საკითხთა მოგვარების გარეშე. მიუხედავად ყველაფრისა, მხატვართა საზოგადოების გამგეობამ მაინც შეძლო საგამოფენო მოღვაწეობის ურთულეს პირობებში წარმართვა. საანგარიშო პერიოდში გამგეობამ 14 გამოფენა მოაწყო. მათ შორის: ნიკო ფიროსმანაშვილის, თბილისელი მხატვრების, საზაფხულო და საშემოდგომო (ოქტომბრის რევოლუციისადმი მიძღვნილი გამოფენა), ელენე ახვლედიანის და გიგო გაბაშვილის, დავით კაკაბაძისა და შალვა ქიქოძის, ლადო გუდიაშვილის პერსონალური გამოფენები, ახალგაზრდა მხატვართა ჯგუფისა და გამოყენებითი ხელოვნების დარგში მომუშავე მხატვრების, აგრეთვე გარდაცვლილ ქართველ მხატვართა გამოფენა და სხვ.[166] სახვითი ხელოვნების საკითხებსა და თანამედროვე დასავლეთის სამხატვრო მიმდინარეობებზე საჯარო მოხსენებები წაიკითხეს იაკობ ნიკოლაძემ, ლადო გუდიაშვილმა, დავით კაკაბაძემ და თვით ვახტანგ კოტეტიშვილმა. იდეურ-აღმზრდელობითი მუშაობის თვალსაზრისით დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა მხატვართა საზოგადოების გამგეობის აქტიურ ჩარევას თბილისის

სამხატვრო აკადემიის რეორგანიზაციის საკითხის გადაწყვეტაში. აღნიშნულ საკითხს მიეძღვნა საზოგადოების გამგეობის რამდენიმე სხდომა, სადაც მოისმინეს დიმიტრი შევარდნაძის, მოსე თოიძისა და ვახტანგ კოტეტიშვილის მიერ წარმოდგენილი რეორგანიზაციის პროექტები. საანგარიშო პერიოდში გამგეობას უცდია აგრეთვე სამეცნიერო-სამხატვრო ექსპედიციების მოწყობა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში, სამწუხაროდ, მხოლოდ ერთი ექსპედიცია მოეწყო კახეთში, – მხატვართა ათკაციან ჯგუფს ვალერიან სიდამონ-ერისთავი ხელმძღვანელობდა.[167] ვენეციის საერთაშორისო გამოფენაზე 40 ქართველი მხატვრის გაგზავნის მცდელობა უშედეგოდ დასრულდა.

საანგარიშო პერიოდში მხატვართა საზოგადოების გამგეობას შეძლებისდაგვარად უზრუნია მხატვართა კეთილდღეობის ამაღლებისა და მათი ღვაწლის სათანადოდ დაფასებისათვის. მხატვართა საზოგადოების შუამდგომლობით 1928 წლის ივნისში მხცოვან მხატვარ გიგო გაბაშვილს მიენიჭა სახალხო მხატვრის წოდება და მოეწყო მისი ნამუშევრების საიუბილეო გამოფენა, გამგეობა ნივთიერადაც დაეხმარა თავის წევრებს – გ. ზაზიაშვილს, ლ. გუდიაშვილს და სხვ.

სარევიზიო კომისიის თავმჯდომარის დ. შევარდნაძის საანგარიშო მოხსენებაში დადებითად შეფასდა გამგეობის მიერ გაწეული მუშაობა, რის გამოც მხატვართა საზოგადო კრებამ გამოიტანა დადგენილება რთულ პირობებში ჩატარებული ნაყოფიერი მოღვაწეობისათვის მადლობა გამოეცხადოს მხატვართა საზოგადოების გამგეობას. საანგარიშო პერიოდში გაწეული მუშაობის დადებითად შეფასების დასტურად, მხატვართა კრებამ ახალი ვადით აირჩია მხატვართა საზოგადოების გამგეობის თითქმის იგივე შემადგენლობა: ვახტანგ კოტეტიშვილი (თავმჯდომარე), დავით კაკაბაძე (თავმჯდომარის ამხანაგი), გიორგი სესიაშვილი (ხაზინადარი), ირაკლი ტოფაძე (მდივანი); გამგეობის წევრები: ლადო გუდიაშვილი, მოსე თოიძე და შალვა მამალაძე; სარევიზიო კომისიაში – დიმიტრი შევარდნაძე, აპოლონ ქუთათელაძე და შალვა არჩვაძე.[168]

„ქართველ მხატვართა საზოგადოების" მოღვაწეობის ბოლო

წლებში ფაქტობრივად მომწიფდა საკითხი საკავშირო დაქვემდებარების რესპუბლიკურ მხატვართა კავშირის შექმნისა, სპეციალურად გააქტიურდა საგამოფენო მოღვაწეობა; თითქმის ზედიზედ ეწყობოდა გამოფენები: ახალგაზრდა ქართველ მხატვართა, დეკორატიულ-გამოყენებითი ხელოვნების, საზაფხულო და საშემოდგომო გამოფენები, ხუროთმოძღვარ ს. კლდიაშვილის გამოფენა[169] და სხვ. ოქტომბრის რევოლუციის მე-12 წლისთავისადმი მიძღვნილ გამოფენაზე კი ქართველ მხატვრებთან ერთად მონაწილეობდნენ საქართველოში ცხოვრებული არაქართველი მხატვრებიც.

„ქართველ ხელოვანთა საზოგადოება" არასოდეს არ მოქცეულა ეთნიკური განკერძოებულობის, ეროვნული კარჩაკეტილობის ტყვეობაში, რასაც, სამწუხაროდ, მოგვიანებით სრულიად უმართებულოდ აბრალებდნენ. სისტემატურად იმართებოდა არაქართველი მხატვრების გამოფენები. ასე მაგალითად, მხატვარ პ. რომანოვსკის, ვ. ცელინსკაიას, პ. პაევსკის და სხვათა გამოფენები.[170]

აღნიშნული პერიოდის ქართველ მხატვართა საზოგადოების საგამოფენო მოღვაწეობიდან განსაკუთრებით აღსანიშნავია გარდაცვლილ მხატვართა გამოფენა, რომელზეც წარმოდგენილი იყო: ალ. ბერიძის, რ. გველესიანის, გ. ზაზიაშვილის, ა. პიგახიას ნამუშევრები. გამგეობას ეს იდეა გაუჩნდა მას შემდეგ, რაც 1928 წელს გადაწყვიტა ბოლოსდაბოლოს განეხორციელებინა „საზოგადოების" 1922 წლის 14 ოქტომბრის სხდომის ოქმის განჩინება ქართველ მხატვართა ენციკლოპედიის გამოცემის შესახებ, რათა ახალი ქართული მხატვრობის ისტორიის შესწავლისათვის გარკვეული საფუძველი შექმნა. ამ მიზნით საზოგადოების გამგეობის მიერ მხატვრებს დაეგზავნა ანკეტები ბიოგრაფიული და შემოქმედებითი საკატალოგო ცნობების შესავსებად. ეს ის ანკეტები იყო, რომელნიც ჯერ კიდევ 1922 წელს შეადგინა მოქანდაკე გიორგი სესიაშვილმა. ასევე ოფიციალურად ეთხოვათ მხატვრებს, მიეწოდებინათ მოგონებანი გამგეობისათვის გარდაცვლილ მხატვართა შესახებ. თხოვნა ასეთი სახისა იყო: „ქართველ მხატვართა საზოგადოებას განზრახული აქვს შეადგინოს ქართველ მხატვართა ენციკლოპედია და პირველ რიგში იმათი, ვინც უკვე გარდაცვლილია. ამ მიზნით, საზოგადოება

მოგმართავთ თქვენ, რათა მოგვაწოლოთ თქვენი მოგონებანი, რამ-დენადაც შეიძლება სრული მხატვარ ..... შესახებ. რისთვისაც საზოგა-ოება წინასწარ მადლობას გიძღვნით".[171]

ცალკე საუბრის თემაა ქართველ მხატვართა საზოგადოების მე-გობრული კავშირი საქართველოში არსებულ სომეხ მხატვართა კავ-შირთან[172], აგრეთვე „რაბისის" (საქართველოს ხელოვნების მუშაკ-თა კავშირი — ი. ა., ქ. ბ.) მიერ მოწყობილ სამხედრო მხატვართა საწარმოო გამოფენებზე ერთობლივი მონაწილეობა და სხვა შემო-ქმედებითი კავშირები.[173]

სულ უფრო და უფრო ივსებოდა მხატვართა საზოგადოება ახალ-ახალი წევრებით, თბილისის სამხატვრო აკადემიის კურსდამთავ-რებულებით, ზოგჯერ ჯერ კიდევ ბოლო კურსის სტუდენტებითაც კი, როგორებიც იყვნენ: ლადო გრიგოლია, ვალერიან თოფურიძე, ტარიელ ხერხეულიძე, რომელთაც სახელი გაუთქვეს ქართული სახ-ვითი ხელოვნების სხვადასხვა დარგს.

უკვე 1928 წლის ნოემბრისათვის გამოირკვა, რომ საკავშირო მთავრობას 1929 წლისათვის გადაწყვეტილი ჰქონია საბჭოთა რეს-პუბლიკების მხატვართა ორგანიზაციებისათვის გადაედო გან-საზღვრული ფულადი თანხები. ამის შესახებ ითქვა 1928 წლის 13 ნოემბრის ქართველ მხატვართა საზოგადოების კრებაზე და ამასთან დაკავშირებით საზოგადოების თავმჯდომარეს ვახტანგ კოტეტიშ-ვილს დაევალა ზუსტი ინფორმაცია მიეწოდებინა მხატვრებისათვის, თუ კონკრეტულად რა სახის დახმარებას ჰპირდებოდა საკავშირო მთავრობა საქართველოს მხატვართა საზოგადოებას „იდეურ ფრონტზე კულტურული მუშაობის გაჩაღებისათვის".

სწორედ ამის შემდგომ შეიქმნა საკავშირო დაფინანსებით ხე-ლოვნების სხვადასხვა დარგის მოღვაწეობის მაკოორდინირებელი, საკავშირო უწყებებს დაქვემდებარებული ორგანიზაციები შემო-ქმედებითი კავშირების სახით.

ამრიგად, თუ შევაჯამებთ ქართველ მხატვართა საზოგადოების მიერ გაწეულ მუშაობას, დავასკვნით, რომ დიმიტრი შევარდნაძის მიერ დაარსებულმა „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებამ" თავი-სი მისია პირნათლად შეასრულა. დიდია მისი წვლილი ეროვნული

კულტურის წინსვლაში, ქართული სახვითი ხელოვნების განვითარებაში. დიმიტრი შევარდნაძისა და მის ერთგულ თანამოაზრეთა მიერ „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ კედლებში წამოჭრილმა მრავალმა იდეამ განვითარება პოვა და ამა თუ იმ დასრულებული ორგანიზაციის სახე მიიღო, იქნებოდა ეს ეროვნული გალერეა, ხელოვნების მუზეუმი „მეტეხი“, სამხატვრო აკადემია თუ სხვა დაწესებულებები, რომელთაც მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს ქართული კულტურის წინსვლაში.

თავი V

სამხატვრო აკადემიის დაარსება

1. მთავარი სახელოვნო კომიტეტი და უმაღლესი სამხატვრო სასწავლებლის დაარსების საკითხი

როგორც ცნობილია, „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ დაარსების დღიდან დიმიტრი შევარდნაძე და მისი თანამოაზრენი დღის წესრიგში აყენებდნენ სამხატვრო სასწავლებლის დაარსების საკითხს, რომელიც საზოგადოების წესდების ერთ-ერთ კარდინალურ საკითხს წარმოადგენდა. ისიც კარგადაა ცნობილი, თუ რა რთული აღმოჩნდა აღნიშნული საკითხის გადაწყვეტა, რადგან საოცრად მრავალწახნაგოვანი შეიქმნა თვით მხატვართა მიერ წარმოდგენილი სასწავლებლის ხორცშესხმის პროექტები. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს (ამჟამად თბილისის) სამხატვრო აკადემიასთან დაკავშირებულ სამეცნიერო ლიტერატურაში დიდი ხნის განმავლობაში განზრახ იყო იგნორირებული 30-იან წლებში რეპრესირებული გამოჩენილი საზოგადო მოღვაწეების – დიმიტრი შევარდნაძისა და ვახტანგ კოტეტიშვილის ღვაწლი. ჩვენი მიზანია, შემორჩენილი დოკუმენტების საშუალებით წარმოვაჩინოთ ის დიდი როლი, რომელიც ამ ორ პიროვნებას მიუძღვის საქართველოში უმაღლესი სამხატვრო სასწავლებლის დაარსებისა და მისი მოღვაწეობის რეორგანიზაციული საკითხების განხორციელებაში.

1922 წლის თებერვალში თბილისის სამხატვრო აკადემიის გახსნა შემზადდა ჯერ ქართველ ხელოვანთა, ხოლო შემდეგ ქართველ მხატვართა საზოგადოებების სხდომებზე.[174]

როგორც უკვე აღინიშნა, 1921 წლის 30 მაისს, საქართველოს სურათების სამხატვრო გალერეაში მოწვეულ ქართველ მხატვართა კონფერენციაზე დიმიტრი შევარდნაძემ წარმოადგინა იმ სკოლის პროექტი, რომლის გახსნაც მიზნად ჰქონდა „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებას" თავისი მოღვაწეობის საწყის ეტაპზე და რაც მაშინ ვერ მოხერხდა. კონფერენციამ გამოიტანა დადგენილება: „დაევალოს მთავარ სახელოვნო კომიტეტის წევრებს სახვითი ხელოვნების დარგში, პროფ. ვ. ჩუბინაშვილს და მხატვარ ე. სიდამონ-ერისთავს შეიტანონ წინადადება მთავარ სახელოვნო კომიტეტში, რათა ამ უკანასკნელმა იშუამდგომლოს საქართველოს მთავრობის წინაშე, გაიხსნას „საქართველოს ხელოვანთა კავშირის სამხატვრო სკოლა". შემდგომ, 1921 წლის 13 ივნისს, საქართველოს ხელოვანთა კავშირის სახვითი ხელოვნების სექციის საბჭოს სხდომაზე, დიმიტრი შევარდნაძეს დაევალა სამხატვრო სასწავლებლის ადრინდელი პროექტის გადასინჯვა, ხარჯთაღრიცხვის შედგენა და შემდეგ კრებაზე განსახილველად წარდგენა.

აღნიშნულმა კრებამ, რომელიც შედგა ორი დღის შემდეგ, მოიწონა დიმიტრი შევარდნაძის მიერ წარმოდგენილი სამხატვრო სასწავლებლის პროექტი და დაადგინა: „სასწავლებელს ეწოდოს „საქართველოს ხელოვანთა კავშირის აკადემია". ამასთან, პროექტი სასწრაფოდ გადაიგზავნოს ხელოვნების მთავარ კომიტეტში მთავრობის წინაშე შუამდგომლობისათვის. მაგრამ ერთგვარი დაბრკოლება გამოიწვია იმ ფაქტმა, რომ, ახალი პოლიტიკური ვითარების შესაბამისად, ყოველი დაწესებულება სახელმწიფოს მფარველობის ქვეშ გადადიოდა, რის გამოც 1921 წლის 21 ივნისის ქართველ მხატვართა კრებაზე დიმიტრი შევარდნაძის წინადადებას წინა კრებაზე შემუშავებული სამხატვრო სკოლის სახელწოდების შეცვლის შესახებ მრავალი მოწინააღმდეგე გაუჩნდა. უპირველეს ყოვლისა, საწინააღმდეგო აზრი გამოთქვა თვით კრების თავმჯდომარემ მხატვარმა დ. გურამიშვილმა, რომელიც მოიბოდა პროექტის უცვ-

ლელად გადაგზავნას საქართველოს სახალხო განათლების კომისარიატში და მხოლოდ ამის შემდეგომ პასუხის შესაბამისად მოქმედებას. მოქანდაკე იაკობ ნიკოლაძე კი კრებას სთავაზობდა სრულიად ახალ პროექტს „საერო ხელოვნების შკოლის" სახელწოდებით. აზრთა გაცვლა-გამოცვლის შემდეგ, დიმიტრი შევარდნაძის წინადადებით, საკითხი მომზადებისათვის გადაიდო უახლოს მომავალში გამგეობის მიერ მოწვეულ საგანგებო კრებაზე განსახილველად, სადაც საშუალება ექნებოდა ინსტიტუტთა კრებას ურთიერთისათვის შეეჯერებინა წარმოდგენილი პროექტები. 1921 წლის 25 ივნისის კრებამ გამოიტანა დადგენილება საგანგებო კომისიის შექმნის თაობაზე „სამხატვრო შკოლის საქმის დასაჩქარებლად". დიმიტრი შევარდნაძის ინიციატივით კომისია დაკომპლექტდა „გამოცდილ და გავლენიან პირთაგან, რომელთაც ანგარიშს გაუწევდა მთავრობა". საინტერესოა სამხატვრო სასწავლებლის დაარსების საკითხის განხილვის თვალის გადევნება უფრო ზემო ინსტანციაში – მთავარ სახელოვნო კომიტეტში. აღნიშნული კომიტეტის 1921 წლის 17 აგვისტოს სხდომაზე, რომელსაც ესწრებოდნენ კომიტეტის თავმჯდომარე გრიგოლ რობაქიძე, წევრები: გიგო გაბაშვილი, ალექსანდრე წუწუნავა, პერრიხ პრინევსკი, იაკობ ნიკოლაძე, მელიტონ ბალანჩივაძე, ვალერიან გაფრინდაშვილი, შალვა დადიანი, სანდრო ახმეტელი, დიმიტრი არაყიშვილი, გრიგოლ რცხილაძე, შალვა აფხაიძე (მდივანი), დღის წესრიგში სამხატვრო აკადემიის დაარსების საკითხიც იდგა. კრებამ აღნიშნულ საკითხზე შემდეგი დადგენილება გამოიტანა: „პრინციპიალურად მიღებულ იქნეს. მხოლოდ პროექტი აკადემიის დაარსების შესახებ საბოლოო დასამუშავებლად უნდა დაუბრუნდეს სახვით სექციას".[175] მთავარ სახელოვნო კომიტეტის 1921 წლის 24 აგვისტოს № 3 ოქმში კი აღნიშნულია: „მოეწყოს გამოფენები სამხატვრო აკადემიისათვის განზრახულ შენობაში, იმ შემთხვევაში, თუ აღნიშნული შენობა დაეთმობა სახვით სექციას აკადემიის მოსაწყობად", ე. ი. მთავარ სახელოვნო კომიტეტს თითქმის გადაწყვეტილად მიაჩნდა სამხატვრო აკადემიის დაარსების საკითხი, ეჭვს იწვევდა მხოლოდ მისი განთავსების, შენობის გამოყოფის პრობლემა. მაგრამ უკვე 1922 წლის 8 თებერვლის ხელოვნების მთავარი კომი-

ტეტის სხდომაზე საკითხი სხვაგვარად შეტრიალდა. კრებაზე მოისმინეს მხატვარ პენრიხ პრინევსკის მოხსენება უმაღლესი სამხატვრო სახელოსნოს დაარსების შესახებ, რაც იმას ნიშნავდა, რომ სამხატვრო აკადემიის ნაცვლად თბილისში უნდა ჩამოყალიბებულიყო უმაღლესი სამხატვრო სკოლა-სახელოსნო. მთავარი სახელოვნო კომიტეტის აღნიშნულმა კრებამ ასეთი განჩინება გამოიტანა: „მიენდოს სახვით სექციას და დიმიტრი შევარდნაძეს სკოლის სტატუსის შემუშავება და მისი კომიტეტში წარმოდგენა დასამტკიცებლად. საკითხი იმის შესახებ თუ რა კომპეტენცია ეკუთვნით მათ (სახელოვნო კომიტეტს) ასეთი საკითხების გადაწყვეტის დროს დასმული იქნეს კომიტეტის თავმჯდომარის თანდასწრებით". საქმე ის გახლდათ, რომ მთავარ სახელოვნო კომიტეტის სხდომას იმ დღეს გრიგოლ რობაქიძის მაგივრად დროებით თავმჯდომარეობდა გრიგოლ რცხილაძე.

1922 წლის 4 მარტს კვლავ შედგა მთავარი სახელოვნო კომიტეტის სხდომა, რომელსაც ამჟამად უკვე გრიგოლ რობაქიძე თავმჯდომარეობდა (ესწრებოდნენ წევრები: გრ. რცხილაძე, ვ. საფარიანი, ზ. ფალიაშვილი, მ. ჩემოდანოვი, გ. საყვარელიძე, მ. ბალანჩივაძე, შ. დადიანი, ვ. გაფრინდაშვილი, დ. არაყიშვილი, ს. ქართველიშვილი, ჰ. პრინევსკი, მდივანი – შ. აფხაიძე. აღნიშნულმა სხდომამ მიიღო წინა კრებაზე მოსმენილი მხატვარ ჰ. პრინევსკის წინადადება უმაღლესი სახელმწიფო სამხატვრო სკოლა-სახელოსნოს დაარსების შესახებ. აქვე გადაწყდა უმაღლესი სახელმწიფო სახელოსნოს საბჭოს წევრად დაემტკიცებინათ დიმიტრი შევარდნაძე, ხოლო ინდივიდუალური სახელოსნოს ხატვის პროფესორად – მოსე თოიძე.

რაც შეეხება იმ ფაქტს, თუ როგორ მოხდა უმაღლესი სახელოსნოს რეორგანიზაცია სამხატვრო აკადემიად, ეს კარგად აისახა ქართველ მხატვართა საზოგადო კრების ოქმში, რომელიც დათარიღებულია 1922 წლის 2 აპრილით. მხატვართა საერთო კრებას 20 მხატვარი დაესწრო და დღის წესრიგში შეტანილ საკითხთა უმრავლესობა სამხატვრო აკადემიას ეხებოდა. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მართალია იმხანად „საზოგადოებას" თავმჯდომარეობდა დიმიტრი შევარდნაძე, რომლის მხრებზეც გადაიარა სამხატვრო აკადემიის

შექმნასთან დაკავშირებულმა სირთულეებმა, მაგრამ იგი ამ კრებას არ დასწრებია და მის მაგივრად სხდომას უძღვებოდა მისი მოადგილე გიორგი ერისთავი. კრების თავმჯდომარემ დამსწრეთ შეახსენა: როგორც კი დაისვა საკითხი თბილისის უმაღლესი სახელმწიფო სამხატვრო-ტექნიკური სასწავლებლის ნაციონალიზაციის შესახებ, მამინათვე დიმიტრი შევარდნაძის მიერ გამოითქვა აზრი, რომ ხსენებული სასწავლებელი გადაკეთებულიყო ქართულ სამხატვრო აკადემიად, რასაც მხარი დაუჭირა მხატვართა საზოგადოებამ. ამის შემდეგომ, სახალხო განათლების კომისარიატის აკადემიურ ცენტრთან შეთანხმებით შემუშავდა ქართული სამხატვრო აკადემიის პროექტი, რომელიც დამტკიცდა სახალხო განათლების კომისარიატის მიერ და ტექსტი გამოქვეყნდა გაზეთებში. შემდეგ ორატორი შეეხო დღის წესრიგის მეორე საკითხს, რომლის მიხედვითაც, სამხატვრო აკადემიაში შესასველელი სწავლის მაღალი საფასურის გამო, ნიჭიერი, მაგრამ ღარიბი ქართველი მოსწავლე-ახალგაზრდობა აკადემიის მიღმა რჩებოდა. ამ მტკივნეულ საკითხთან დაკავშირებით მხატვართა საზოგადო კრებამ დაავალა მხატვრებს – გიორგი ერისთავსა და ირაკლი ტოფაძეს „საკაცენტრთან" შეთანხმებით ყველაფერი ეღონათ იმისათვის, რომ ხელმოკლე ქართველობა სწავლის გარეშე არ დარჩენილიყო. ამავე კრებაზე გადაწყდა, საჭირბოროტო საკითხების ერთობლივად გადასაწყვეტად აკადემიის მსმენელთა წარმომადგენლობა შეეყვანათ აკადემიის პროფესორთა საბჭოში, ხოლო სამხატვრო აკადემიის გახსნის დღე – 15 მაისი ამიერიდან გამოცხადებულიყო ქართველ მხატვართა ტრადიციულ დღედ მთელს რესპუბლიკაში (ეს წინადადება ეკუთვნოდა მხატვარ გ. მესხს). ამ დღეს ყველა თეატრისა და კინოდარბაზის შემოსავალი უნდა გადარიცხულიყო სამხატვრო აკადემიის სასარგებლოდ. ამ დღისათვის დაიბეჭდებოდა საგანგებო მოწოდებები, აფიშები და სხვა. კრებაზე დაისვა აგრეთვე საკითხი, თუ როგორი უნდა ყოფილიყო საბაფხულო პრაქტიკული მეცადინეობანი სამხატვრო აკადემიის მსმენელთათვის თბილისიდან გასვლის შემთხვევაში.

აღნიშნული კრებიდან მესამე დღეს, 5 აპრილს, შთავარ სახელოვნო კომიტეტში ჩატარდა სხდომა, რომელსაც დაესწრნენ კო-

მიტეტის წევრები: მ. პოკროვსკი, ჯ. გაბაშვილი, პ. საფარიანი, ვ. გაფრინდაშვილი, გ. საყვარელიძე, გ. რცხილაძე, მ. ბალანჩივაძე, დ. არაყიშვილი, ი. ნიკოლაძე, ჰ. პრინევსკი, ს. აბაშელი, ზ. ფალიაშვილი, გ. ჩუბინაშვილი, ი. კუსიკოვი, შ. აფხაიძე (ძღვანი). კრებას თავმჯდომარეობდა გრ. რობაქიძე. სხდომაზე პირველ საკითხად მოისმინეს სამხატვრო აკადემიის რექტორის ჯ. ჩუბინაშვილის მოხსენება სამხატვრო აკადემიაში ოთხი ფაკულტეტის: მხატვრობის, ქანდაკების, ხუროთმოძღვრების და გრაფიკის გახსნის და აღნიშნული ფაკულტეტების დეკანების დამტკიცების თაობაზე. კრებამ აღნიშნული ფაკულტეტების დეკანებად დაამტკიცა ა. ფოგელი (მხატვრობის), ი. ნიკოლაძე (ქანდაკების), ა. კალგინი (ხუროთმოძღვრების), ი. მარლემანი (გრაფიკის). თუმცა, აქვე უნდა ითქვას, რომ თვით ტერმინმა „ფაკულტეტი" სხდომის თავმჯდომარის გრიგოლ რობაქიძის წინააღმდეგობა გამოიწვია, იგი საერთოდ წინააღმდეგი იყო აკადემიის ფაკულტეტებად დაყოფისა, მაგრამ ხმის უმრავლესობით სხდომამ ჯ. ჩუბინაშვილის მიერ წარმოდგენილი სამხატვრო აკადემიის სტრუქტურა დაამტკიცა. ინტერესს იწვევს ის გარემოებაც, რომ თბილისში სახელმწიფო სამხატვრო აკადემიის გახსნასთან ერთად მთავარ სახელოვნო კომიტეტის სხდომაზე იხილებოდა მოსე თოიძის მიერ წარმოდგენილი საკითხი კერძო სამხატვრო აკადემიის დაარსების ნებართვისა და ამ საკითხის გადაწყვეტისათვის მთავრობიდან სამი მილიონი მანეთის სესხად მიღების შესახებ. მთავარ სახელოვნო კომიტეტის სხდომაზე, რომელიც 1922 წლის 12 აპრილს შედგა, ასეთი განჩინება იქნა გამოტანილი: „მიენდოს სახვითი ხელოვნების სექციას გამოარკვიოს აღნიშნული საკითხი ყოველმხრივ და წარმოადგინოს თავისი დასაბუთებული დასკვნა". როგორც ჩანს, მთავარი სახელოვნო კომიტეტის სახვითმა სექციამ, რომელშიც შედიოდნენ: ჯ. ჩუბინაშვილი, ჯ. გაბაშვილი, ი. ნიკოლაძე, ჰ. პრინევსკი, სრულიად საკმარისად მიიჩნია, იმდროინდელი საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური პირობების გათვალისწინებით, ერთი სახელმწიფო სამხატვრო აკადემიის არსებობა, ხოლო ამასთან ერთად მ. თოიძის ხელმძღვანელობით 1922 წლის დასაწყისში სამხატვრო სასწავლებლის გახსნა.

დადგა 1922 წლის 15 მაისი, თბილისის სამხატვრო აკადემიის გახსნის ოფიციალური დღე, რომელსაც დიდი ზეიმით შეხვდა ქართული საზოგადოებრიობა. აკადემიის ფუნქციონირების დაწყებისთანავე, ბუნებრივია, მრავალ სიკეთესთან ერთად, იავი იჩინა იმ ნაკლოვანებებმა, რომელიც ახლად დაარსებულ სასწავლებელს აღმოაჩნდა. აი, რას წერდა ამასთან დაკავშირებით ქართული პრესა: „მართალია წელს დაარსდა სამხატვრო აკადემია, რაც დიდი ხნის ოცნება იყო ქართველი მხატვრებისა, რისთვისაც მარად იბრძოდნენ იგინი. მაგრამ აკადემია ჯერ მეტად სუსტ ფეხზე დგას, იგი არამცთუ მეცადინეობის მხრით არის სრულყოფილი, არამედ შესაფერი შენობაც ვერ უპოვნიათ მისთვის და მხატვრებს გაციეებულ ფარეხში უხდებათ მეცადინეობა" (გაზეთი „ლომისი", 1922 წლის 22 ოქტომბერი). აღნიშნულთან დაკავშირებით საინტერესოა აგრეთვე საქართველოს ლიტერატურისა და ხელოვნების ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში დაცული საქართველოს ხელოვნების მუშაკთა კავშირის 1922 წლის 31 ოქტომბრით დათარიღებული მიმართვა საქართველოს აღმასრულებელი კომიტეტის ქ. თბილისის საბინაო განყოფილებისადმი. როგორც ამ საბუთიდან ირკვევა, 1922 წლისათვის სამხატვრო აკადემიას ეკავა ა. ერიბოედოვის ქუჩაზე მდებარე შენობის (№ 24) ექვსი ოთახი, რომელიც ვერ აკმაყოფილებდა აკადემიის მოთხოვნებს. ამ ეიწრო საცხოვრებელ ფართში განთავსებული იყო აკადემიის ოთხივე ფაკულტეტი, სტუდენტთა და პროფესორ-მასწავლებელთა სრული შემადგენლობით. აქვე ყოფილა მოთავსებული აკადემიის ლითოგრაფიისა და ქანდაკების სახელოსნოები, აგრეთვე ბიბლიოთეკა, მუზეუმი და კანცელარია. „რაბისის" შრომის დაცვის განყოფილება დაბეჯითებით თხოვდა ქალაქის აღმასკომის საცხოვრებელი განყოფილების გამგეს სამხატვრო აკადემიისათვის დამატებით გამოეყოთ კიდევ ორი ოთახი 30 კვ.მ. მოცულობით იმავე შენობაში, ან გოლოვინის (ამჟამად რუსთაველის – ი. ა., ქ. ბ.) პროსპექტზე.[176]

ახლად დანიშნულ სამხატვრო აკადემიის გამგეობას სირთულეების გადალახვაც უხდებოდა.[177] უმაღლეს ინსტანციებში, როგორც ჩანს, მხატვრობა ერთგვარად „უუფუნების" საგნად მიაჩნდათ და მის მი-

მართ დამოკიდებულება არც თუ ისე სერიოზული იყო. თუნდაც იმ ფაქტმა, რომ აკადემიაში სწავლის ქირა გაცილებით უფრო მაღალი დაინიშნა, ვიდრე სხვა სახელმწიფო სასწავლებლებში, თავის მხრივ განაპირობა, რომ სამხატვრო აკადემიაში მსმენელებად ირიცხებოდნენ არა იმდენად ნიჭის, რამდენადაც ქონებრივი შეძლების მიხედვით. ამიტომაც იყო, რომ 1922 წელს სამხატვრო აკადემიაში დაფიქსირებული 138 სტუდენტიდან მხოლოდ მეოთხედი იყო ქართველი, დანარჩენი კი სხვა ერის წარმომადგენლები, ძირითადად სომხები და რუსები იყვნენ.[178] არაქართველ მსმენელთა უმრავლესობამ კი თავის მხრივ განაპირობა სასწავლო პროცესის რუსულ ენაზე წარმართვა, რასაც ხელს უწყობდა ასევე არაქართველ პროფესორ-მასწავლებელთა სიჭარბე. აღნიშნულთან ერთად, სივიწროვე და სიცივე აკადემიის კედლებში მოსწავლე ახალგაზრდობისა და პროფესორ-მასწავლებელთა შორის წარმოშობილი უთანხმოების საბაბი გახდა. 1922 წლის მიწურულს, საქართველოს სახალხო განათლების კომისარიატის მიერ სპეციალურად გამოყოფილმა სარევიზიო კომისიამ მთავარი სახელოვნო კომიტეტის თავმჯდომარის გრიგოლ რობაქიძის, განათლების კომისარიატის წარმომადგენლის ვიქტორ კანდელაკის და მთავარი სახელოვნო კომიტეტის წევრის დიმიტრი შევარდნაძის შემადგენლობით შეისწავლა სამხატვრო აკადემიის მუშაობა და წარმოადგინა კომისიის დასკვნა. აღნიშნული დოკუმენტი საკმაოდ დაწერილებით აანალიზებს სამხატვრო აკადემიის სტრუქტურას, პროფესორ-მასწავლებელთა და მოსწავლეთა ეთნიკური შემადგენლობის ფარდობითობას, სასწავლო პროგრამებს და აღნიშნავს, რომ აკადემიაში საქმის წარმოება მიმდინარეობდა შერეულად, რუსულად და ქართულად, სასწავლო პრაქტიკა კი მხოლოდ რუსულად, რაც მას (კომისიას) დაუშვებლად მიაჩნია. ფაქტების კონსტატაციის შემდეგ კომისია ასკვნის: „...დაყოფა ფაკულტეტებად აკადემიის მიუღებელია, არსად ევროპაში ასეთი მსგავსი არა არის რა, თანვე: არც დეკანებია საჭირო. გარდა აკადემიურის მხარისა, აქ არის მატერიალური მხარეც: ყოველი დეკანი გარდა ჯამაგირისა, იღებს დეკანობისათვის კიდევ ჯამაგირის ნახევარს, აკადემიის „დებულებაში“ არსად არ არის ნათქვამი, რომ აკადემია

დაიყოფების ფაკულტეტებად". კომისია მიიჩნევს აგრეთვე, რომ მოსწავლეთა მცირერიცხოვნების გამო (115 სტუდენტი + 50 თავისუფალი მსმენელი), სრულიად ზედმეტია აკადემიის რთული ხელმძღვანელი აპარატის არსებობა, რომ მიზანშეუწონელია არქიტექტურული ფაკულტეტის დამოუკიდებელი არსებობა, რადგან აქ მოსწავლეთა რაოდენობა 28-ს ძლივს აღწევს, ხოლო პროფესორ-მასწავლებელთა შტატი კი ამ ფაკულტეტზე გაბერილია (6 პროფესორი). კომისიის წევრებს მიაჩნიათ, რომ სრულებით უნდა გადახალისდეს სწავლა ქანდაკების და გრაფიკის ფაკულტეტებზე. დიდი ყურადღება უნდა მიექცეს სამხატვრო აკადემიის კედლებში, მოსწავლეთა ეთნიკური სიჭრელის გამო, ეთნიკური კონფლიქტების თავიდან აცილების ტაქტიკურ პოლიტიკას და სხვ. სარევიზიო კომისიამ თავის მიერ განხილული ყოველი პუნქტი შეაჯამა შემდეგი სიტყვებით: „კომისიის საბოლოო აზრია – უნდა მოხდეს აკადემიის სრული რეორგანიზაცია, რაიც უნდა გატარდეს იანვრიდან. კომისიის წევრების ხელმოწერა 1922 წლის 5-6 დეკემბერი."[179] სარევიზიო კომისიის აღნიშნულ სიტყვებს მართლაც მოპყვა 1923-1924 წლებში სამხატვრო აკადემიის რეორგანიზაცია, რომლის შესახებაც მრავალი საკამათო აზრია გამოთქმული სამეცნიერო ლიტერატურაში. არამართებულად მიიჩნევდნენ სარევიზიო კომისიის გადაწყვეტილების შედეგად არქიტექტურის ფაკულტეტის გაუქმებას და გრაფიკის ფაკულტეტიდან ლითოგრაფიის სრულებით მოხსნას. არქიტექტურის ფაკულტეტის გაუქმება განაპირობა იმ ფაქტმა, რომ კომისიის წევრები ალბათ გაურბოდნენ სასწავლო პროცესის დუბლირებას, ვინაიდან თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში და პოლიტექნიკურ ინსტიტუტშიაც არსებობდა საარქიტექტურო განყოფილება. ამას დაემატა აკადემიის არქიტექტურის ფაკულტეტზე ჩარიცხულ სტუდენტთა რიცხობრივი სიმცირე, ყოველივე ზემოთქმულის გამო კომისიამ შემდეგი გადაწყვეტილება გამოიტანა – გაუქმებულიყო არქიტექტურის ფაკულტეტი აკადემიაში, იქ მოსწავლე ქართველი სტუდენტობა გადაეყვანათ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის „საარქიტექტურო ნაწილში", ხოლო სხვა ეროვნებათა წარმომადგენლები კი პოლიტექნიკური ინსტიტუტის შესაბამის განყოფილება-

ზე. ზემოთ აღნიშნული სარევიზიო კომისიის ანგარიში მოისმინეს მთავარ სახელოვნო კომიტეტში სახალხო განათლების კომისრის თანდასწრებით, რომელსაც დაევალა სასწრაფოდ შეედგინა სამხატვრო აკადემიის ძირითადი რეორგანიზაციის პროექტი.[180]

2. თბილისის სამხატვრო აკადემიის რეორგანიზაცია

დიმიტრი შევარდნაძის შეყვანა ჯერ სამხატვრო აკადემიის სარევიზიო, ხოლო შემდეგ სარეორგანიზაციო კომისიათა შემადგენლობაში ერთი მხრივ განპირობებული იყო იმით, რომ სამხატვრო აკადემიის გახსნის ინიციატორი და მისი თავდაპირველი პროექტის ავტორი დიმიტრი შევარდნაძე გახლდათ და მეორე მხრივ იმითაც, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახალხო განათლების მინისტრის ამხანაგის 1920 წლის 31 მარტის განკარგულებით იგი დაინიშნა სამინისტროსთან არსებული სასწავლო კომიტეტის წევრად. საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ კი ახალმა მმართველობამ თითქმის უცვლელად დატოვა აპარატის ძველი შემადგენლობა. დიმიტრი შევარდნაძე, ერთადერთი მხატვარი-სპეციალისტი სამხატვრო აკადემიის სარევიზიო კომისიის შემადგენლობიდან, სხვებზე უკეთ ერკვეოდა სამხატვრო განათლების სპეციფიკურ საკითხებში, ამიტომაც საფიქრებელია, რომ სწორედ მისივე შედგენილი იყოს სამხატვრო აკადემიის რეორგანიზაციის პროექტიც, რომელსაც საფუძვლად დაედო მხატვრის მიერ შემუშავებული სამხატვრო აკადემიის ახალი დებულება. აღნიშნული დებულება, რომელმაც შეცვალა ადრინდელი წესდება, 17 პარაგრაფისაგან შედგებოდა.[181] მათში გარკვეული იყო სამხატვრო აკადემიის მიზნები, მისი სტრუქტურა, სასწავლებელში მისაღებ მოსწავლე-ახალგაზრდობის კონტინგენტი, სწავლის ხანგრძლივობა. აქვე ზოგადად მითითებული იყო სასწავლო პროგრამები თეორიულ და პრაქტიკულ დისციპლინებში. დებულების ცალკეული პარაგრაფები ეხებოდა სწავლის საფასურს, აკადემიის შტატების და მატერიალურ საშუალებათა საკითხებს. აღნიშნული დებულების შესაბამისად, სწავლა ფასიანი უნდა ყოფილიყო, საგანგებო შემთხვევებში კი დაშვებული იყო სწავლის ქირისაგან განთავისუფლება, რაც მხოლოდ განათლების კომისარ-

იატის კომპეტენციას შეადგენდა. სამხატვრო აკადემიაში სწავლის ხანგრძლივობა 10 სემესტრი უნდა ყოფილიყო. დიდი ყურადღება ექცეოდა საზაუხულო ეაკაციებამდე შრომით პრაქტიკას. სამხატვრო აკადემიის ძირითად თეორიულ დისციპლინებს წარმოადგენდა: ხელოვნების ისტორია, პლასტიკური ანატომია და საგანი, რომელიც პერსპექტივის კანონებს შეისწავლიდა. ყურადღება უნდა გამახვილებულიყო შიშველი ნატურის, მოდელის ასახვაზე, შტუდიურ მეცადინეობებზე (განსაკუთრებული საფასური ეძლეოდა დაქირავებულ მოდელს, შიშველ ნატურას). სამხატვრო აკადემიის ძირითადი შტატი, როგორც სასწავლო პროცესში ჩართული, ასევე დამხმარე პერსონალი, 15 კაცისაგან შედგებოდა.

სამხატვრო აკადემიის ზემოთ აღნიშნული დებულება, რამდენიმე პარაგრაფის უმნიშვნელო ცვლილებით, მიიღო საგანგებო კომისიის სხდომამ, რომელიც 1922 წლის 13 დეკემბერს საქართველოს სახალხო განათლების კომისარიატში მოიწვიეს. აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ დიმიტრი შევარდნაძის მიერ შემოთავაზებულ სამხატვრო აკადემიის დებულებას და აკადემიის რეორგანიზაციის პროექტს იმავე სხდომაზე არ დაეთანხმა საქართველოს ხელოვნების მუშაკთა კავშირის ე. წ. „რაბისის" გამგეობის წარმომადგენელი ვ. კილასონიძე, მისი აზრით (რაც „რაბისის" გამგეობის საერთო აზრს წარმოადგენდა (ი. ა., ქ. ბ.), არ უნდა შეცვლილიყო სამხატვრო აკადემიის აღრინდელი დებულება და საერთოდ, არ უნდა მომხდარიყო სამხატვრო აკადემიის რეორგანიზაცია.[182] „რაბისის" წარმომადგენლის საწინააღმდეგო აზრის მიუხედავად, სხდომამ, რომელსაც საქართველოს განათლების სახალხო კომისარი დ. კანდელაკი თავმჯდომარეობდა, მაინც მიიღო რეზოლუცია, რომლის თანახმადაც, წარმოდგენილი პროექტით და ახალი დებულებით სამხატვრო აკადემიის რეორგანიზაციისათვის საჭირო იყო 1923 წლის 1 იანვრიდან დროებით შეწყვეტილიყო სწავლა სამხატვრო აკადემიაში, ხოლო 15 იანვრიდან დაკავებული თანამდებობიდან გათავისუფლებინათ იქ მომსახურე პერსონალი. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტისა და პოლიტექნიკური ინსტიტუტების ხელმძღვანელობას დაევალა არქიტექტურის განყოფილებებზე ყოველგვარი დაბრკოლების გარეშე ჩაერიცხათ

სამხატვრო აკადემიის ხუროთმოძღვრების ფაკულტეტის სტუდენტები. მთავარ სახელოვნო კომიტეტს კი უნდა შეედგინა სამხატვრო აკადემიის ახალი პერსონალური შტატი. რეზოლუციაში მითითებული იყო სამხატვრო აკადემიისათვის შესაფერისი შენობის სასწრაფოდ გამოძებნისა და სარეორგანიზაციოდ საჭირო 100 000 000 მანეთის გამოყოფის შესახებაც.

ასე განხორციელდა 1923-24 წლებში სამხატვრო აკადემიის პირველი რეორგანიზაციის მტკივნეული პროცესი, რომელმაც ერთგვარად მოხსნა ზემოხსენებული სარევიზიო კომისიის მასალებში ასახული პროფესორ-მასწავლებლებთან მოსწავლეთა რამდენიმე უსიამოვნო ინციდენტი.

უსიამოვნება ძირითადად მშობლიური ენის იგნორირების საკითხს ეხებოდა, რაც რეორგანიზაციის შედეგად გამოსწორდა. ქართული ენა აღდგა თავის კანონიერ უფლებებში. ახალი დებულების მიხედვით, სამხატვრო აკადემიის მისაღებ გამოცდებზე დამატებით ბარდებოდა ქართული ენა. სასწავლო პროცესიც ძირითადად ქართულ ენაზე წარმოებდა. სწორედ ამის შედეგი იყო, რომ იმ დროიდან ამიერკავკასიაში ერთადერთი უმაღლესი სამხატვრო სასწავლებლის ქართველ მოსწავლეთა კონტინგენტი რაოდენობის მხრივ გაუთანასწორდა, და რიგ შემთხვევაში გაუსწრო კიდეც, არაქართველი სტუდენტობის რაოდენობით მაჩვენებლებს. ახალი დებულების მიხედვით, არაქართველი სტუდენტებისათვის მხოლოდ თეორიული საგნები იკითხებოდა ქართულის პარალელურად რუსულ ენაზე.

სამხატვრო აკადემიის დაარსების მესვეურის — დიმიტრი შევარდნაძის აქტიური მონაწილეობა სამხატვრო აკადემიის ცხოვრებაში კარგად ჩანს შ. ამირანაშვილის სახელობის საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმისა და საქართველოს ლიტერატურისა და ხელოვნების ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში დაცული მასალებიდან. იგი 1922 წლის მიწურულიდან სამხატვრო აკადემიის პროფესორთა საბჭოს წევრი იყო. სამხატვრო აკადემიის პირველი რექტორი, ღვაწლმოსილი მეცნიერი გიორგი ჩუბინაშვილი დიდად აფასებდა დიმიტრი შევარდნაძეს, მის გამოცდილებას, რასაც მოწმობს გიორგი ჩუბინაშვილის წერილი პროფესორ ვიგო გაბაშვილ-

ისადმი, რომელშიაც პატივცემული რექტორი უდიდესი მოწიწებით სთხოვს სახელგანთქმულ ქართველ მხატვარს, დროებით შეითავსოს, შეენაცვლოს მას სამხატვრო აკადემიის რექტორის თანამდებობაზე, რაშიც მას ყოველმხრივ დახმარებას გაუწევს დიმიტრი შევარდნაძე, წერილი (რუსულ ენაზე) დათარიღებულია 1924 წლის 28 აპრილით. იმავე არქივში ინახება აგრეთვე 1924 წლის 24 ოქტომბერს შედგენილი კიდევ ერთი ოფიციალური დოკუმენტი, რომელსაც ხელს აწერენ საქართველოს სამხატვრო აკადემიის რექტორი პროფ. გ. ჩუბინაშვილი და მდივანი გრ. მაჭავარიანი. დოკუმენტის ადრესატია ხატვის კლასის ხელმძღვანელი დიმიტრი შევარდნაძე, მასში ნათქვამია: „ვინაიდან სამხატვრო აკადემიის საბჭომ მოისმინა პროფესორ გიგო გაბაშვილის განცხადება, რომელშიც მას გამოუთქვამს მწუხარება წარსულ სხდომაზე დ. შევარდნაძესთან მომხდარი ინციდენტის გამო, ამიტომ საბჭო თვლის, რომ დ. შევარდნაძის განცხადება განთავისუფლების შესახებ არ არის დასაბუთებული და არ ემყარება არავითარ საპატიო მოტივს, ამიტომ საბჭო ერთხმად აღგენს უარი ეთქვას დიმიტრი შევარდნაძეს მის თხოვნაზე და მოითხოვს მის დატოვებას სამხატვრო აკადემიაში თავისი ნაყოფიერი მოღვაწეობის გასაგრძელებლად“.[183] როგორც ვხედავთ, სამხატვრო აკადემიის მთელი კოლექტივი, ჩვენთვის უცნობ კონფლიქტში დ. შევარდნაძის უნებლიე მოწინააღმდეგე გიგო გაბაშვილიც კი, ძლიერ უფრთხილდება სამხატვრო აკადემიის ერთგული და გამოცდილი შუშაკის, ხალასი გულის ხელოვანის – დიმიტრი შევარდნაძის პიროვნებას და ყოველ ღონეს ხმარობს, რათა გადაათქმევინოს მის მიერ პროფესორთა საბჭოზე გაკეთებული განცხადება სამხატვრო აკადემიიდან წასვლის შესახებ.

სამხატვრო აკადემიის დაარსებისა და რეორგანიზაციის საკითხთან დაკავშირებით არ შეიძლება არ აღინიშნოს „ქართველ მხატვართა საზოგადოების“ ხელმძღვანელის – დიმიტრი შევარდნაძის ღირსეული მემკვიდრის ვახტანგ კოტეტიშვილის ღვაწლი. 1924-25 წლების „ქართველ მხატვართა საზოგადოების“ სხდომათა ოქმებში მთელი სიმწვავით დგას საქართველოში სამხატვრო განათლების წარმართვის საკითხი. ვახტანგ კოტეტიშვილის ხელმძღვანელო-

ბის პერიოდში „ქართველ მხატვართა საზოგადოების“ გამგეობამ, მთავარი სახელოვნო კომიტეტის საშუალებით, აღძრა შუამდგომლობა მთავრობის წინაშე, რათა სამხატვრო აკადემიის უკიდურესად ღარიბი სტუდენტი-ახალგაზრდობა განთავისუფლებულიყო სწავლის სავალდებულო გადასახადისაგან. აღსანიშნავია, რომ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტსა და პოლიტექნიკურ ინსტიტუტში შემოღებული წესის თანახმად, სტუდენტი მსმენელები, თუ ისინი თვით მსახურობდნენ ან მოსამსახურეთა შვილები იყვნენ, თავისუფლდებოდნენ სწავლის გადასახადისაგან. ეს წესი რაგომღაც არ მოქმედებდა სამხატვრო აკადემიაში, ამიტომაც აღიძრა შუამდგომლობა მხატვართა საზოგადოების მიერ, რომ სამხატვრო აკადემიის სტუდენტობა თავისი უფლებებით გათანასწორებულიყო სხვა სასწავლებლების სტუდენტებთან და მათაც ესარგებლათ დაწესებული შეღავათებით.

საქართველოს მხატვართა საზოგადოების გამგეობის 1925 წლის იანვრის სხდომათა ოქმებში ძირითად საკითხს წარმოადგენდა სამხატვრო აკადემიისა და მ. თოიძის სამხატვრო სტუდიის რეორგანიზაციის საკითხი. მოსე თოიძემ დღის წესრიგში აღნიშნული საკითხის დაყენებისთანავე განაცხადა: იმისათვის, რომ საქართველოში მხატვრობის საქმე მკვიდრ ნიადაგზე დადგეს, აუცილებელია უმაღლეს სამხატვრო სასწავლებელთან ერთად არსებობდეს ქვედა საფეხური – სამხატვრო ტექნიკუმი. ცნობილი მხატვრის ეს განცხადება ნაშდვილად დროული იყო, რადგან იმხანად უმაღლეს აღმასრულებელ ორგანოებში მიაჩნდათ, რომ სამხატვრო აკადემია ზედმეტია და ფუფუნების საგანს წარმოადგენს, რომ სამხატვრო აკადემიადამთავრებულთა უმრავლესობა უქმად იქნებაო. აღნიშნულ მოსაზრებას იზიარებდა მთავარი სახელოვნო კომიტეტის წევრთა ერთი ნაწილი, თუმცა ამის საწინააღმდეგო აზრებიც არსებობდა. ერთნი ეძახრობოდნენ იმ აზრს, რომ უნდა შენარჩუნებულიყო სამხატვრო აკადემია თავისი პირვანდელი სახით, იმავე სტრუქტურით, ხელუხლებელი წესდებითა და შემუშავებული სასწავლო პროგრამებით, ყოველგვარი რეორგანიზაციის გარეშე. მეორენი კი მიზანშეწონილად თვლიდნენ აკადემიის ნაცვლად სამრეწველო ღარგების

განხრით მიმართულ სამხატვრო სტუდიების დაარსებას, ახალგაზრდების მიერ პროფესიული ხელობის, ხელოსნობის დაუფლებას. ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით, 1925 წის 27 იანვრის მხატვართა საზოგადოების სხდომაზე თავმჯდომარე ეახტანგ კოტეტიშვილმა განაცხადა, რომ მხატვართა საზოგადოებამ „მხურვალე მონაწილეობა უნდა მიიღოს მხატვრული განათლების გეგმის შედგენაში და აშკარა წინააღმდეგობა გაუწიოს მათ, ვინც სამხატვრო აკადემიის უარყოფას აპირებს ან და მის შეუფერებელ დახურდავებას ლამობს-ო. აღნიშნულმა განცხადებამ ცხოველი კამათი გამოიწვია. ჩვენთვის ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს ცნობილი ქართველი მხატვრების აზრი საქართველოში სამხატვრო განათლების სახელმძღვანელო პროგრამის შემუშავების თვალსაზრისით, რაც „ქართველ მხატვართა საზოგადოების" კრების ოქმებში (1925 წლის იანვარ-თებერვალში) დაფიქსირდა. უფროსი თაობის წარმომადგენელი მხატვარი ალექსანდრე მრევლიშვილი საქართველოში წმინდა ხელოვნების სასწავლებელთა (როგორც უმაღლესი, ასევე სამუალო) არსებობის მომხრე გახლდათ. მისი აზრით, საქართველოში „მხატვრობა მხოლოდ მაშინ შეიძლება აღორძინდეს, როცა სუფთა ხელოვნება იქნება აყვავებული", და რომ „საქართველოში სამხატვრო აკადემია უნდა ემსახურებოდეს მხოლოდ სუფთა ხელოვნების განვითარებას და არა მრეწველობას". ამავე მოსაზრებას ნაწილობრივ იზიარებდნენ ვალერიან სიღამონ-ერისთავი და შალვა მამალაძე. თუმცა თანამედროვე პირობების გათვალისწინებით სუფთა მხატვრობა, წმინდა ხელოვნება უნდა შეზავებული ყოფილიყო სამრეწველო-გამოყენებით ხელოვნებასთან. უფრო მეტიც, სამხატვრო აკადემიაში, შალვა მამალაძის აზრით, სამრეწველო ხელოვნების დარგებიდან უნდა ისწავლებოდეს ლითოგრაფია, კერამიკა და დეკორატიული განხრა ხელოვნებისა, რომელიც შეუერთდება მონუმენტურ-ფრესკული მხატვრობის დარგს. გრაფიკისათვის არ არის საჭირო ცალკე ფაკულტეტის გამოყოფა. რაც შეეხება მოსე თოიძეს, მას უფრო მეტი მომხრე გაუჩნდა და იგი იმ აზრს იცავდა, რომელიც ადრეევე გამოითქვა მის მიერ „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" წინა სხდომებზე: „მხატვრობა ფართოდ უნდა გავრ-

ცელდეს ხალხში, რასაც სათავეში უნდა ჩაუდგეს სამხატვრო აკადემია, როგორც უმაღლესი სამხატვრო განათლების კერა, და აგრეთვე ქვედა საფეხურები – პირველდაწყებითი და საშუალო სამხატვრო სასწავლებლები". სამხატვრო აკადემიასთან უნდა არსებობდეს გამოყენებითი-სამრეწველო, დეკორატიული ხელოვნების, ფრესკების, აგრეთვე ხალიჩების და სხვ. დარგები. მოსე თოიძის აზრს იზიარებდნენ მოქანდაკე გიორგი სესიაშვილი და მხატვარი მიხეილ დადეშქელიანი. პირველის აზრით, სამხატვრო აკადემიას აუცილებლად უნდა გააჩნდეს ქვედა საფეხური – სამხატვრო ტექნიკუმის სახით, რომელიც აკადემიას მიაწოდებს ნაწილობრივ მომზადებულ კადრებს. მეორე მხატვრის აზრით კი, სამხატვრო აკადემიასთან აუცილებლად უნდა განვითარდეს გამოყენებითი ხელოვნება, რისთვისაც საჭირო ხარჯები სამხატვრო აკადემიის საერთო ხარჯთაღრიცხვისაგან დამოუკიდებელი უნდა იყოს. მოსე თოიძემ მხატვართა საზოგადოების შემდეგ სხდომაზე მოთხოვნის შესაბამისად საქართველოში სამხატვრო განათლების განვითარების საკუთარი პროექტიც კი წარმოადგინა, რომელიც მცირეოდენი შესწორებით მიიღო 1925 წლის 28 იანვრის „ქართველ მხატვართა საზოგადოების" კრებამ. წარმოდგენილი პროექტის მიხედვით, საქართველოში მიზანშეწონილად მიაჩნდათ სამი ტიპის სამხატვრო სასწავლებლის არსებობა: დაწყებითი, საშუალო და უმაღლესი. ამასთან, სამხატვრო სასწავლებელთან დაკავშირებული უნდა ყოფილიყო ზოგიერთი სამრეწველო ხელოვნების დარგიც, თუკი ამისათვის მთავრობა გაიღებდა სათანადო თანხებს.

1925 წლის 30 იანვარს მხატვართა საზოგადოების სხდომაზე, ვახტანგ კოტეტიშვილის რედაქციით (ზოგიერთი მუხლის შესწორებითა და გამოკლებით – ი. ა., ქ. ბ.) საბოლოოდ დამტკიცდა მოსე თოიძის მიერ წარმოდგენილი პროექტი საქართველოში სამხატვრო განათლების სისტემის შესახებ. ამასთან, სამხატვრო საზოგადოების კრებამ დააეალა ვახტანგ კოტეტიშვილს აღნიშნული პროექტის დაცვა ზემდგომ ორგანოებში, სამხატვრო აკადემიის რეორგანიზაციის გადაჭრის დროს. როგორც ვიცით, საღმა აზრმა სამხატვრო აკადემიის შენარჩუნების შესახებ იმხანად გაიმარჯვა. სამხატვრო აკა-

დემიას დაემატა გამოყენებითი-დეკორატიული დარგები, რისი დასტურიც იყო 1925 წელს პროფ. ი. ნიკოლაძის ინიციატივით ქანდაკების ფაკულტეტთან ლაბორატორიის სახით მხატვრული კერამიკის სახელოსნოს გახსნა. ორი წლის შემდეგ კი მხატვრული კერამიკის განყოფილების ჩამოყალიბება. სამხატვრო აკადემიაში შემოიღეს ახალი თეორიული ზოგადსაგანმანათლებლო საგნები: ფსიქოლოგიის, ფილოსოფიის და სოციოლოგიის სახით. ფართოდ გაეღო კარი ქართველ პედაგოგებს: ჰუმანიტარულ დისციპლინებში ლექციების წასაკითხად მოიწვიეს პროფ. დ. უზნაძე, შ. ამირანაშვილი, ვ. კოტეტიშვილი, ა. დუდუჩავა, შ. ნუცუბიძე და სხვ.

1927 წელს, როდესაც საზეიმოდ აღინიშნა სამხატვრო აკადემიის 5 წლისთავის იუბილე, აკადემია დატოვა კურსდამთავრებულთა პირველმა გამოშვებამ.[114] ეს სტუდენტთა ის ნაკადი იყო, რომელმაც ფაქტობრივად დააყენა სამხატვრო აკადემიის რეორგანიზაციის საკითხი, რამაც თავის მხრივ კიდევ უფრო განამტკიცა მათი ურთიერთშეკავშირება. ეს მჭიდრო კავშირი სამხატვრო აკადემიის პირველი გამოშვების ქართველ სტუდენტთა შორის აისახა ჯერ კიდევ აკადემიის კედლებში მათ მიერ ჩამოყალიბებულ „თბილისის სამხატვრო აკადემიის ქართველ სტუდენტთა კავშირის" წესდებაში. აღნიშნული წესდება 10 პარაგრაფისაგან შედგებოდა და მასში ჩამოყალიბებული იყო კავშირის შექმნის მიზეზები და მიზნები. ეს უთარიღო წესდება, რომელიც დაცულია საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის დიმიტრი შევარდნაძის საარქივო მასალებში, ზოგიერთი პარაგრაფის ფორმულირებით გვაფიქრებინებს, რომ აღნიშნული კავშირი შეიქმნა სწორედ სამხატვრო აკადემიის პირველი რეორგანიზაციის პერიოდში, 1923-1924 წლებში. წესდების მიხედვით თბილისის სახელმწიფო სამხატვრო აკადემიის ქართველ სტუდენტთა კავშირის წევრი შეიძლებოდა ყოფილიყო როგორც სამხატვრო აკადემიის ყველა ქართველი სტუდენტი, ასევე თავისუფალი მსმენელი. როგორც ჩანს, აკადემიაში იმხანად რიცხობრივად იმდენად ნაკლები იყო ქართველი სტუდენტობა, რომ ახლად შექმნილი კაშირის მიზანდასახულობაში საგანგებოდ იყო გამოყოფილი — „კავშირი მიზნად ისახავს: ა) აკადემიის ქართველ სტუდენტთა დაახ-

ლობა-შეკავშირებას, ბ) თვითგანვითარებას, გ) ურთიერთდახმარებას, დ) ქართული ხელოვნების შესწავლას, ე) სამხატვრო მასალების შეძენას კავშირის წევრებისათვის, ვ) კავშირის დაჭერას სხვა სტუდენტთა ორგანიზაციასთან". შემდეგ წესდებაში მითითებული იყო, რომ კავშირში გაწევრიანებისთვის საჭირო იყო ერთდროულად 50 ათასი მანეთი, ხოლო შემდგომ ყოველთვიურად 25 ათასი მანეთი. თავისი მატერიალური მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის კავშირს უფლება ჰქონდა გაემართა შემოსავლიანი წარმოდგენები, წაეკითხა ლექციები, მოეწყო აკადემიის მსმენელთა სურათების გამოფენა, შეეგროვებინა შემოწირულობა, გამოეცა სამხატვრო სტუდენტური ჟურნალი, მოეწყო ექსკურსიები. დებულების მიხედვით, სტუდენტთა კავშირს ჰყავდა ხუთი წევრისაგან შემდგარი საკუთარი გამგეობა, რომელსაც ყოველწლიურად ფარული კენჭისყრით ირჩევდა.

საფიქრებელია, რომ აღნიშნული სტუდენტური კავშირის შექმნის ინიციატორები იყვნენ სწორედ ის აქტიური სტუდენტები, რომლებიც შემდგომში „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" წევრები გახდნენ. ესენი იყვნენ: მ. ბილანიშვილი, ელ. ახვლედიანი, აპ. ქუთათელაძე, ფ. ვარლამიშვილი, გ. სესიაშვილი, შ. მამალაძე.

საქართველოს ლიტერატურისა და ხელოვნების სახელმწიფო არქივის ფონდებში დაცული მასალებიდან ჩანს, თუ როგორ აქტიურად მონაწილეობდა 1925-1928 წლების თბილისის საზოგადოებრივ-კულტურულ ცხოვრებაში „ახალგაზრდა ქართველ მხატვართა კავშირი", რომელიც 1926 წელს „საქართველოს ახალგაზრდა მხატვართა ბიუროდ" გადაკეთდა და რომლის ერთ ორგანიზაციად ჩამოყალიბება თბილისის სამხატვრო აკადემიის კედლებში მოხდა.[185]

თბილისის სამხატვრო აკადემიის პირველ კურსდამთავრებულთა შემოქმედებით ასპარეზზე გამოსვლის წლები დაემთხვა სხვადასხვა შემარცხენე თუ შემარჯვენე დაჯგუფებათა შექმნის წლებს. მხატვარია სხვადასხვა ასოციაციები, ახალი ტიპის ხელოვნების შექმნის დროშით და რევოლუციური ფრაზეოლოგიით მომარჯვებულნი, ებრძოდნენ ყოველგვარ „აკადემიზმს", კლასიკურ მემკვიდრეობას, მათ განსაკუთრებით შეუტიეს თბილისის სამხატვრო აკადემიას.

სწორედ ამიტომ იყო ასე პრინციპული სამხატვრო აკადემიის გადასარჩენად მიმართული ქართველ მხატვართა საზოგადოების თავმჯდომარის ვახტანგ კოტეტიშვილის მიერ გამოთქმული აზრი საქართველოს განათლების კომისრის სახელზე დაწერილ განცხადებაში: „...სამხატვრო აკადემია უნდა ჩაყენებულ იქმნეს ნორმალურ პირობებში. პირველი შეხედვით იქნებ მასზე მრუნვა ჩვენს კომპეტენციას არ შეადგენს, მაგრამ იმდენად, რამდენადაც ეს დაწესებულება არის ქართული სახვითი ხელოვნების კულტურული კერა, ჩვენი მოვალეობაა მის შესახებ ხმა ავიმაღლოთ". სამხატვრო აკადემიის დამფუძნებელი ორგანიზაციის ამ ჩარევამაც ვერ იხსნა სამხატვრო აკადემია იმ აქტიური შემოტევისაგან, რომელსაც მის მიმართ ახორციელებდნენ პროლეტარული სამხატვრო დაჯგუფებები. როგორც ცნობილია, 1929-30 წლებში თბილისის სამხატვრო აკადემია ჯერ სამხატვრო-ტექნიკურ ინსტიტუტად გადაკეთდა, სამრეწველო ხელოვნების განხრით, ხოლო 1931 წელს საერთოდ დაიხურა. მხოლოდ ორი წლის შემდეგ, 1933 წლის თებერვალში, კვლავ „ქართველ მხატვართა საზოგადოების", ამჯერად უკვე „მხატვართა კავშირის" დაუღალავი მეცადინეობის წყალობით, სამხატვრო აკადემია აღდგა და განაგრძო თავისი ნაყოფიერი მოღვაწეობა ამიერკავკასიის მასშტაბით.

თავი VI

საქართველოს ეროვნული გალერეა – „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ პირველი

1. საქართველოს ეროვნული გალერეის დაარსების დეკრეტი

„ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ მოღვაწეობის ერთ-ერთ უმთავრეს მიზანს თბილისში სამხატვრო გალერეის დაარსებაც წარმოადგენდა. ეს იდეა საზოგადოების წესდებაშივე იყო გათვალისწინებული, სწორედ ამიტომ იყო, რომ „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ სხდომათა დღის წესრიგში ძალიან ხშირად იდგა აღნიშნული საკითხი. საზოგადოების კრებათა ოქმებში განსაკუთრებით ხშირად ფიგურირებდა „დიდების ტაძარი“, სადაც მომავალი ეროვნული სამხატვრო გალერეა დაიდებდა ბინას.

ჯერ კიდევ 1917 წლის 15 დეკემბრის „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ კრების ოქმში ვკითხულობთ: „დიდების ტაძრის“ გადაკეთება დაევალოს ი. ნიკოლაძესა და დ. შევარდნაძეს, შეიტანონ ეს კითხვა მწერალთა კავშირის საბჭოში, რომ ორთავე საზოგადოებამ სცადოს ჩაიგდოს ხელში თავის საჭიროებათა მხრივ“. 1918 წლის 13 ივნისისა და 29 იელისის „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ სხდომებზე კვლავ დგას საქართველოს მთავრობისაგან „დიდების ტაძრის“ გამოთხოვნის საკითხი. საქართველოს ლიტერატურისა და ხელოვნების სახელმწიფო არქივის, „ქართველ მხატვართა საზოგადოების“ ფონდში დაცულია „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ 1918 წლის 12 ივნისით დათარიღებული ოფიციალური წერილი-მიმართვა, რომელშიც „ქართველ მხატვართა საზოგადოება“ საქართველოს განათლების მინისტრს აუწყებდა: „ქართველ მხატვართა საზოგადოება“ დიდ გაჭირვებას განიცდის შესაფერ ბინის უქონლობის გამო. საზოგადოებას ვერ მოუწყვია სამხატვრო სკოლა და ბიბლიოთეკა, ვერ გამართავს სურათების გამოფენას. ტფილისში კი არსებობს ერთი შენობა, ეგრეთ წოდებული „დიდების ტაძარი“, რომელიც (სურათების გამოფენისათვის და ბიბ-

ლიოთეკის მოსაწყობად) დიდად გამოადგება მსაგვართა საზოგადოებას. დღეს ეს შენობა საქართველოს რესპუბლიკის საკუთრებას შეადგენს. ჩვენ ვშუამდგომლობთ თქვენს წინაშე, რათა მოხსენებული შენობა გადაეცეს ქართველ მხაგვართა საზოგადოებას, რომელსაც განზრახული აქვს ამ მოკლე ხანში მოაწყოს ქართველ მხაგვართა სურათების გამოფენა.

უნდა შევნიშნოთ, რომ „დიდების ტაძარში" 1914 წლამდის სამხედრო მუზეუმი იყო მოთავსებული, ომის გამოცხადებისას მუზეუმი სტავროპოლში გადაიტანეს, დღეს ამ შენობაში ფრონტიდან ჩამოტანილი არქივი არის მოთავსებული. ჩვენ ვთხოვთ სამინისტროს, მოახდინოს განკარგულება, რომ ეს არქივი გადატანილ იქმნას სხვა შენობაში და დაუყოვნებლივ დაეთმოს მხაგვარია საზოგადოებას, რადგან არქივის შენახვა უბრალო სარდაფშიც შეიძლება, სურათების გამოფენა კი მოითხოვს განსაკუთრებულ შენობას ზევითა სინათლით". მიმართეას ხელს აწერდა „ქართველ მხაგვართა საზოგადოების" თავმჯდომარე გ. ეურული. მსგავსი თხოვნით მიმართა საზოგადოებამ აგრეთვე საქართველოს სამხედრო მინისტრს. მთავრობამ საკითხი დადებითად გადაწყვიტა და 1918 წლის მიწურულში „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებამ" „დიდების ტაძრის" შენობის მისაღებად საგანგებო კომისია გამოყო დიმიტრი შევარდნაძის, შალვა ქიქოძისა და გიორგი ერისთავის შემადგენლობით. გადაწყდა აგრეთვე შენობაზე მოთავსებული ძველი აბრის ჩამოხსნა და მისი ახალი აბრით შეცვლა. 1919 წლის სექტემბრისათვის კი დიმიტრი შევარდნაძეს „დიდების ტაძრის" სარემონტო სამუშაოებისათვის მთავრობის მიერ გამოყოფილი თანხის აღება დაეევალა, რაც იმის ნიშანი იყო, რომ აღნიშნულ გადაწყვეტილებას წინ აღარაფერი დაუდგებოდა.[186]

ამ მხრივ უაღრესად საინტერესოა ის დეკრეტი, რომელიც 1920 წლის 30 მარტით არის დათარიღებული და რომელსაც დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარის ამხანაგი ექვთიმე თაყაიშვილი და საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარე ნოე ჟორდანია აწერენ ხელს. მოგვაქვს ტექსტი სრულად:

1. „საქართველოს ეროვნული სამხატვრო გალერეის დაარსების დეკრეტი“

1. დაარსდეს ქალ. ტფილისში ამა 1920 წლის თებერვლის 1-დან საქართველოს ეროვნული სამხატვრო გალერეა, თანახმად ამ დეკრეტიდან დართული დებულებისა, დროებითი შტატისა და ხარჯთაღრიცხვისა.

2. პირველ მუხლში აღნიშნული საჭიროებისათვის გაცემულ იქნეს სახელმწიფო ხაზინიდან განათლების მინისტრის განკარგულებაში ამა 1920 წლის თებერვლის 1-დან ივნისის 1-მდე ორმოცდასამი ათას შვიდას ოთხმოცი (43.780) მანეთი.

3. ამ დეკრეტში აღნიშნულ შტატზე გავრცელებულ იქნეს დამფუძნებელ კრების ამა 1920 წლის თებერვლის 10-ს დეკრეტით დაწესებული მომატება ჯამაგირისა.

4. დეკრეტი ესე ძალაში შედის დღიდან მიღებისა დამფუძნებელი კრების მიერ.

1920, მარტის 30

დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარის ამხანაგი ე.ი. ფაფავაძეული

რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარე ნ. ჟორდანია

დ ე ბ უ ლ ე ბ ა
საქართველოს ეროვნული სამხატვრო გალერეისათვის

1. ქ. ტფილისში არსდება ეროვნული სამხატვრო გალერეა.

2. სამხატვრო გალერეის მიზანს შეადგენს შეგროვება და დაცვა მხატვრობისა და ქანდაკების ნაწარმოებთა, უმთავრესად ქართველის და საქართველოს მოსაზღვრე ხალხთა ხელოვნებისა, როგორც ძველისა ისე ახლისა.

3. გალერეასთან არსებობს წიგნთსაცავი, სადაც გროვდება ხელოვნებათა შესახებ თხზულებანი, აგრეთვე ნახატებისა, გრავიურებისა, რეპროდუქციების კოლექციები და სამხატვრო ჟურნალები.

4. სამხატვრო გალერეა ექვემდებარება განათლების მინისტრს.

5. სამხატვრო გალერეას განაგებს საბჭო გალერეის დირექტორის თავმჯდომარეობით გალერეის მართვა-გამგეობისა და სარგებლობისათვის განსაკუთრებული წესდების თანახმად.

6. გალერეის დირექტორს და სხვა თანამდებობის პირთ დირექტორის მიერ წარდგენით დანიშნავს განათლების მინისტრი.

7. დირექტორი გალერეის უახლოესი გამგეა, რომელსაც დაევალება:

1. საადმინისტრაციო და სამეურნეო-საოჯახო საქმეთა გამგებლობა და მათი მიმსახურე პირთა შორის განაწილება.

2. გარეშე დაწესებულებათა და პირებთან ურთიერთობა.

3. გალერეის ერთ-ერთი ნაწილის გამგებლობა თავის სპეციალობის მიხედვით.

8. გალერეის საშუალებას შეადგენს: ა) სახელმწიფო ხაზინიდან სახალხო სამინისტროს განკარგულებაში გადადებული განსაზღვრული თანხა და ბ) სპეციალი თანხა. მუზეუმში შესასვლელი გადასახადი, შემოწირულობანი, კოლექციათა დუბლიკატების გაყიდვით აღებული შემოსავალი.

9. გალერეის სპეციალი თანხა საზოგადო წესით სახალხო განათლების სამინისტროს ნებართვის მიღების შემდეგომ დაიხარჯება.

10. გალერეას აქვს სახელმწიფო ღერბიანი საკუთარი ბეჭედი ღერბის ირგელივ შემდეგის წარწერით „საქართველოს ეროვნული სამხატვრო გალერეა". 1920 წ. მარტის 30-ს.

დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარის ამხანაგი ე:ᲗᲝᲜ. ᲛᲐᲧᲐᲠᲐᲫᲔ
რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარე ნ. ᲯᲝᲠᲓᲐᲜᲘᲐ[187]

საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის მიერ მიღებული ზემოაღნიშნული დეკრეტი და დებულება ეროვნული სამხატვრო გალერეისა 1920 წლის 1 მაისის „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" სხდომის დღის წესრიგის მთავარი საკითხი იყო. სხდომის დაწყებისას დიმიტრი შევარდნაძემ დამსწრეთ გააცნო აღნიშნული დეკრეტისა და დებულების შინაარსი, შემდეგ ისაუბრა ახლად დაარსებული გალერეისათვის გამოყოფილი თანხით ექსპონატების შეძენის შესახებ. კრებამ შესაძენი სურათების ექსპერტიზა დაავალა საგანგებოდ გამოყოფილ კომისიას.

1920 წლის ოქტომბრისთვის ახლად დაარსებულმა საქართველოს

ეროვნულმა სამხატვრო გალერეამ მოაწყო თავისი პირველი ექსპოზიცია, რომლის მიზანსაც წარმოადგენდა საქართველოში დაუნჯებული როგორც მუზეუმებისა და სახელმწიფო ორგანიზაციათა, ასევე კერძო პირთა მფლობელობაში მყოფი მხატვრული საგანძურის გამომზეურება. აღნიშნული გამოფენისათვის შეგროვდა დიდძალი მასალა, რომლის გარკვეული ნაწილი საფუძვლად დაედო ეროვნული სამხატვრო გალერეის ძირითად ფონდს. გამოფენაზე წარმოდგენილი იყო შემდეგი მასალა: ა) საქართველოს მუზეუმიდან – ძველი ირანული მხატვრობა და მინიატურები; ბ) საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების მუზეუმიდან – ძველი ქართული კედლის მხატვრობისა და პორტრეტული მხატვრობის ნიმუშები; გ) ლიკანის სასახლიდან – ევროპული სამხატვრო სკოლების ცალკეული ნაწარმოებები, ძველი ევროპული მხატვრობის კოლექცია. გამოფენაზე ასევე მრავლად იყო წარმოდგენილი კერძო პირთა მფლობელობაში მყოფი სასვითი ხელოვნების სხვადასხვა დარგის ნიმუშები, რომლის შესახებ თხოვნა, ექსპონატთა დაცვის გარანტიებით, ეროვნულმა სამხატვრო გალერეამ განცხადების სახით გამოფენის გახსნამდე ერთი თვით ადრე გამოაქვეყნა პერიოდულ პრესაში. გამოფენა მოეწყო „დიდების ტაძრის" შენობაში, რომელშიც, როგორც უკვე აღინიშნა, საქართველოს ეროვნულმა სამხატვრო გალერეამ დაიდო ბინა. კავკასიის სამხედრო ისტორიული მუზეუმის ეს შენობა, როგორც ცნობილია, აიგო საქართველოს მუზეუმის დირექტორის ე. რადეს ინიციატივით 1888 წელს არქიტექტორ ალ. ზალცმანის პროექტით. აქ ძირითადად დაცული იყო რუსეთის იმპერიის მონარქების, მხედართმთავრების, სახელმწიფო მოღვაწეთა პორტრეტები, გერმანელი მხატვრის ფ. რუბოს მიერ სპეციალურად მუზეუმის დაკვეთით შესრულებული ბატალური ხასიათის 15 დიდი ფერწერული ტილო, აგრეთვე, ნ. სამოკიშის, კ. აივაზოვსკის, პ. კოლჩინის, ლ. ლონგოს და სხვათა – სულ 25 დიდი ზომისა და 20 პატარა ფორმატის ფერწერული ტილო.[188] აქვე ყოფილა გამოფენილი ძველებური სამხედრო იარაღი და დროშები. პირველი იმპერიალისტური ომის წლებში ჩრდილო კავკასიაში ევაკუირებული ეს ფონდი საქართველოში გასაბჭოების შემდეგ დაბრუნდა.[189]

ამრიგად, ადგილმდებარეობით და ზედა განათების წყალობით,

თბილისში არსებული შენობებიდან ყველაზე შესაფერის შენობაში[190] დაიწყო მოღვაწეობა ახლად გახსნილი ეროვნული სამხატვრო გალერეის შეგღუდულმა შტატმა: გალერეის დირექტორმა დიმიტრი შევარდნაძემ და მისმა მდივანმა გიორგი ნათიძემ; ტექნიკურმა პერსონალმა – მეეზოვე იარალოვმა და შენობის დარაჯმა, ამავე დროს სადურგლო სამუშაოების მწარმოებელმა, ხეზე კვეთის საუკეთესო ოსტატმა კოტე ბოტკოველმა.[191] მალე, გალერეის ფონდების მუდმივი მეთვალყურეობის მიზნით, თვითონ დიმიტრი შევარდნაძე გადასახლდა სამხატვრო გალერეის სარდაფში, ეხმარებოდა მეეზოვეს სისუფთავის დაცვაში, კ. ბოტკოველთან ერთად ასრულებდა სადურგლო სამუშაოებს.[192] გამოსაფენი მასალის დასაკომპლექტებლად „დიდების ტაძრის" ბრძელი დარბაზი შვიდ ნაწილად დაიყო. შუა ნაწილი, სადაც ბიბლიოთეკა მოთავსდა, გალერეის შენობას ორ ფრთად ყოფდა. მარჯვენა ფრთაზე აღმოსავლური ხელოვნების ნიმუშები – ირანული მხატვრობა და მინიატურები იყო წარმოდგენილი, რომელსაც აგვირგვინებდა თანამედროვე ქართველ მხატვართა ნამუშევრები. გალერეის მარცხენა ფრთას ქმნიდა მე-18 – 19 საუკუნეების პორტრეტული მხატვრობის ე. წ. თბილისური სკოლის ნიმუშები, შემდეგ კი ექსპონირებული იყო რუსული და დასავლეთევროპული მხატვრობა.

ზემოაღნიშნული „ძველი მხატვრობის სურათების" გამოფენის მოწყობის შემდეგ, გალერეის მუდმივ მფლობელობაში გადავიდა 200-მდე ექსპონატი, აქედან 30 კერძო პირთაგან იყო შეძენილი. საქართველოს განათლების მინისტრის სპეციალური განკარგულებით ექსპონატთა შესაძენად ეროვნულ სამხატვრო გალერეას გადაეცა 52 040 მანეთი ჩერვონცებით. ეროვნული სამხატვრო გალერეის ფუნქციონირების პირველსავე წელს შეიქმნა ძვირფასი წიგნთსაცავი, ხელოვნების საკითხებზე გამოცემული იშვიათი ბიბლიოთეკა, რომელიც „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებას" უსასყიდლოდ გადასცა ცნობილი საზოგადო მოღვაწისა და ხელოვნების მეცენატის ალექსანდრე სარაჯიშვილის ქვრივმა. ცოტა მოგვიანებით ამას დაემატა თვით დიმიტრი შევარდნაძის მიერ საქართველოს განათლების სამინისტროს დახმარებით გერმანიიდან გამოწერილი აღმოსავლური ხელოვნების საკითხებზე დასტამბული იშვიათი წიგნები.[193]

1921 წლის თებერვალში საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ იწყება სამხატვრო გალერეის მოღვაწეობის ახალი ეტაპი. დიმიტრი შევარდნაძის ცნობით, 1921 წლიდან სამხატვრო გალერეა მრავალი ძვირფასი ექსპონატით შეივსო, რომელიც არსებითად საქართველოს მუზეუმიდან და საისტორიო და საეთნოგრაფიო მუზეუმიდან დროებით სარგებლობისათვის წამოღებულ ექსპონატებს და თბილისის ქალაქის აღმასკომის მიერ სამხატვრო გალერეისათვის უსასყიდლოდ გადმოცემულ კონფისკაციაქმნილ ქონებას წარმოადგენდა. შესანიშნავი სპარსული მინიატურები, დასავლეთევროპული მხატვრობის რამდენიმე ფერწერული ნიმუში, ანტიკვარული ავეჯი, ფაიფურის ძვირფასი ჭურჭელი, იშვიათი მხატვრული გამოცემანი ე. წ. ბიბლიოგრაფიული რარიტეტები — ეროვნული ხელისუფლებისაგან დარჩენილი მემკვიდრეობა 1923 წელს შეივსო რუსეთიდან დაბრუნებული ქართული პორტრეტული მხატვრობის 5 ნიმუშით (ბატონიშვილების პორტრეტებით) და უბისის ეკლესიის ძველი ქართული ხატებით. როგორც ცნობილია, საბჭოთა რუსეთის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის 1922 წლის 23 ივნისის დადგენილებით, საქართველოდან რუსეთში რევოლუციამდე გატანილი განძეულის ნაწილი 1923 წლის გაზაფხულსა და ზაფხულში დაუბრუნდა საქართველოს. რევოლუციამდე რუსეთში სხვადასხვა დროს გაზიდული განძის რეევაკუაციის კომისიას ხელმძღვანელობდა სამეცნიერო დაწესებულებათა მთავარი სამმართველოს უფროსი, შესანიშნავი საზოგადო მოღვაწე ვუკოლ ბერიძე, ხოლო კომისიის წევრთა შორის იყვნენ დამიანე ჯგუშია, კორნელი კეკელიძე, პაველ ინგოროყვა, სარგის კაკაბაძე და დიმიტრი შევარდნაძე.[14]

2. ეროვნული სამხატვრო გალერეის ძირითადი ფონდების დაკომპლექტება

საქართველოს განათლების სახალხო კომისრის სახელზე 1928 წელს წარდგენილ საანგარიშო მოხსენებაში დიმიტრი შევარდნაძე ხაზგასმით აღნიშნავდა: „მიუხედავად გალერეის უსახსრობისა, ჩვენ შევძელით გალერეაში დაგროვილი მასალის სისტემური დალაგება და ნაწილობრივ გამოფენა". დ. შევარდნაძის დაუღალავი მეცადინ-

ეობით, 1928 წლისათვის გალერეა 240 სურათს და 300 მინიატურული მხატვრობის ნიმუშს ფლობდა, მაგრამ, სამწუხაროდ, საექსპოზიციო ფართის უკმარისობის გამო, აგრეთვე ვიტრინების უქონლობის მიზეზით, ექსპოზიციაში მინიატურული მხატვრობის მხოლოდ ნაწილი იყო წარმოდგენილი. დანარჩენი კი დაცული იყო ფონდსაცავში. ეს მაშინ, როცა მთელი აღმოსავლური ხელოვნების მინიატურების კოლექცია უიშვიათეს მასალას წარმოადგენდა და ამ კოლექციით მსოფლიოს სახელგანთქმულ მუზეუმებს შეეძლო ეამაყა. აი, როგორ შეფასებას აძლევდა დიმიტრი შევარდნაძე აღნიშნულ მასალას ზემონახსენებ მოხსენებით ბარათში: „...აქ არის მშვენივრად წარმოდგენილი ძველი სპარსული მხატვრობა, რომელსაც მსოფლიო მნიშვნელობა აქვს, არსად არც ერთ ევროპულ და რუსეთის მუზეუმებში არ მოიპოვება ამდენი და ასეთი მხატვრული მნიშვნელობის ნიმუშები, როგორც ეს ჩვენს მუზეუმშია წარმოდგენილი, როდესაც ჩვენ შევძლებთ მთელი ჩვენი სპარსული განყოფილების გაშლას, ცხადად დავინახავთ მთელი სპარსული მხატვრობის განვითარებას მე-15-ე საუკუნიდან დაწყებული ვიდრე მე-19-ე საუკუნის ბოლომდე. ამ განყოფილებაში მოთავსებულია აგრეთვე ახლად შეძენილი ძვირფასი ჩინური სურათი და 10-მდე ცალი ინდური მხატვრობის მინიატურა".[195]

აღნიშნული კოლექციის და მთლიანად გალერეის ფონდების ექსპოზიციის შესახებ 1924 წელს იმდროინდელი ოფიციოზი „ზარია ვოსტოკა" აქვეყნებს ვინმე ვ. ე.-ს სტატიას „ეროვნული სამხატვრო გალერეა", რომელშიც განსაკუთრებული ქებით არის მოხსენებული სპარსული ფერწერის კოლექცია. ავტორი აღნიშნავს: „...ეს კოლექცია ყველაზე დიდია არა მარტო მთელს საბჭოთა კავშირში, არამედ ზოგადევროპული მასშტაბით. იგი შეიცავს მე-16 – 19 საუკუნეების პირველი კლასის მინიატურებს და უფრო მსხვილ დაზგურ ტილოებს. ლუვრის სპარსული კაბინეტი, რომელსაც პირველი ადგილი ეჭირა აღრე, ღღეს ვერ შეედრება თბილისის ეროვნული გალერეის სპარსულ განყოფილებას... გალერეის უმნიშვნელოვანეს შენაძენს წარმოადგენს მე-18 საუკუნის ჩინური ნახატების კოლექცია".

აღსანიშნავია, რომ აღმოსავლური კოლექციის დაკომპლექტებაში დიმიტრი შევარდნაძესთან ერთად აქტიურად მონაწილეობდნენ

ქართველი მხატვრები – ლადო გუდიაშვილი და მოსე თოიძე. ბეჭდოთ ნახსენები ჩინური კოლექციის ნაწილი და ირანული მინიატურული მხატვრობის რამდენიმე ნიმუში „ქართველ მხატვართა საზოგადოებამ", მატერიალური დახმარების მიზნით, შეიძინა მოსე თოიძისაგან. შემოწირულობის სახით გადაცემული უაღრესად მნიშვნელოვანი შენაძენი ეროვნულმა სამხატვრო გალერეამ 1928 წელს მხატვარ კოტე ქავთარაძისაგან მიიღო. მან გალერეის დირექტორს დიმიტრი შევარდნაძეს უსასყიდლოდ გადასცა ძველი სპარსული მაიოლიკის ნიმუშების კოლექცია, რომელიც 111 ნიეთისაგან შედგებოდა. მათი საერთო ღირებულება იმ დროის კურსით 1000 მანეთს აღემატებოდა. უფრო აღრე, 1926 წელს კი, საქართველოს ეროვნულ გალერეას სოფ. ჩაქვის ჩაის პლანტაციების ყოფილი გამგის ლ. სენ-ჩანგისაგან შეუძენია აკვარელით აბრეშუმის ქსოვილზე შესრულებული უძველესი ჩინური პეიზაჟური მხატვრობის ნიმუშები.[196]

რაც შეეხება ქართული სახვითი ხელოვნების ნიმუშებს, ისინი გალერეის მარჯვენა ფრთაზე ქრონოლოგიურად იყო განლაგებული საგამოფენო ფართის უკმარობის გამო. თუ შედარებით სქემატურად გამოიყურებოდა თანამედროვე სახვითი ხელოვნება, კარგად ყოფილა წარმოდგენილი მე-18 – 19 საუკუნეების ქართული პორტრეტული მხატვრობა.

აღნიშნული ფონდის დაკომპლექტებას დიმიტრი შევარდნაძემ დიდი ენერგია შეალია. ბევრს მოგზაურობდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში გაბნეული უიშვიათესი ნიმუშების შესაგროვებლად. იგი თავის უახლოეს ნაცნობ-მეგობრებს, მხატვრებს – ქეთევან მაღალაშვილს, ვალერიან სიდამონ-ერისთავს, შალვა ქიქოძეს, გიორგი ნათიძეს ავალებდა, სადაც არ უნდა ყოფილიყვნენ დასასვენებლად თუ სამუშაოდ, მოეძიებინათ ეროვნული სამხატვრო გალერეისათვის სასურველი მასალა. ამ მხრივ საინტერესოა საქართველოს მეცნ. აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცული საქართველოს სახალხო მხატვრის ქეთევან მაღალაშვილის არქივში შემონახული დიმიტრი შევარდნაძის ერთი წერილი, რომელიც მას 1920 წლის 3 სექტემბერს ქეთევან მაღალაშვილისთვის გაუგზავნია თბილისიდან თიანეთში: „...სამხატვრო გალერეა აწყობს ძვე-

ლი მხატვრობის სურათების გამოფენას, სურათები უნდა შეგროვდეს როგორც სახელმწიფო დაწესებულებებიდან, აგრეთვე კერძო პირთაგან. ამ გამოფენის მოწყობას დიდი მუშაობა უნდა. ამ მიზნით მომიხდება პროვინციებშიც წასვლა. მაგალითად, შემატყობინეს, რომ წინანდალში 100-მდე ძველი სურათი არის ერთი თავადის ოჯახში, უნდა გავემგზავრო სანახავად და თუ საინტერესო დარჩა, ჩამოვიტანო გამოფენისათვის. ალბათ ამ კვირაში გავემგზავრები. რა ახლოს ვიქნები თქვენთან. მაგრამ რომ ვერ შევძლებ თქვენთან გადმორბენას! ქეთო, იქნებ თიანეთშიც აქვს ვინმეს რაიმე ძველი მხატვრობის ნიმუშები, ეცადეთ წამოიღოთ გამოფენისათვის".[197]

მე-18-19 საუკუნის პორტრეტული მხატვრობის კოლექციის შევსებას გარკვეული ამაგი დასდო მხატვარმა შალვა ქიქოძემ. აღნიშნული ექსპოზიციის უკეთ წარმოჩენის თვალსაზრისით უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა მოსკოვის სამუზეუმო საცავებიდან 1923 წელს ქართულ მასალასთან ერთად გამოგზავნილ ქართველ ბატონიშვილთა პორტრეტებს. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ეროვნული სამხატვრო გალერეის დირექციის მიერ 1926 წელს მოქალაქე ნაბადოვისაგან შეძენილი დიდი ზომის ჯგუფური პორტრეტი, რომელზედაც თავადი მუხრან-ბატონი თავისი ოჯახის წევრებითაა წარმოდგენილი.[198]

დიმიტრი შევარდნაძის წერილები ძმისადმი, მოკლე ბარათები ახლობლებისადმი მეტყველებენ, თუ როგორ რთულად მოიპოვებოდა ეროვნული სამხატვრო გალერეის თითოეული ექსპონატი. იგი საკმაოდ ყაირათიანი და მომჭირნე პიროვნება ეახლდათ. დიმიტრი შევარდნაძე ზედმიწევნით გააზრებულად, გამიზნულად ხარჯავდა როგორც საკუთარ, ასევე სახელმწიფო თანხებს, რათა ძირითადი თანხები მხოლოდ ეროვნული სამხატვრო გალერეის ფონდების შევსებას მოხმარებოდა. ეს იგრძნობა მის მიერ საქმის ცოდნით შედგენილ ხარჯთაღრიცხვებში, სადაც თითოეული კაპიკი ზუსტად არის აღრიცხული. ეს იგრძნობა შტატის შერჩევის საკითხშიც. თუკი 1921 წლამდე ეროვნული სამხატვრო გალერეის შტატში სულ ოთხი კაცი ირიცხებოდა, საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ შტატში დამატებით სამი მეცნიერ-თანამშრომელი ჩაირიცხა.[199] შეიქმნა გალერეისთვის შესაძენ ექსპონატთა შემფასებელი საბჭო, რომელშიც გალ-

ერეის თანამშრომელთა (დ. შევარდნაძე, გ. ერისთავი, გ. ნათაძე) გარდა კონსულტანტებად მოწვეულ იქნენ განსახკომის სახვითი ხელოვნების განყოფილების უფროსი ჰენრიკ პრინცევსკი, აკადემიურ ცენტრთან არსებული ხელოვნების ემისარი ოსვალდ შარლემანი და პროფესორი გეორგი ჩუბინაშვილი.[200] საქართველოს განათლების მინისტრის სახელზე 1928 წელს წარდგენილ თავის საანგარიშო მოხსენებაში დიმიტრი შევარდნაძე სრულიად დამაკმაყოფილებლად მიიჩნევს ეროვნული გალერეის მოთხოვნებისათვის ხსენებულ შეიძენიან შტატს. თუკი ეროვნული სამხატვრო გალერეის ექსპოზიციაში დიდი ყურადღება დაეთმო ძველი ქართული ხელოვნების ნიმუშებს, თვით დიმიტრი შევარდნაძის სიტყვებით, – „შედარებით სქემატურად" გამოიყურებოდა თანამედროვე მხატვრობა, რის მიზეზადაც ზემოხსენებულ საანგარიშო მოხსენებაში დიმიტრი შევარდნაძე ასახელებს ფულადი სახსრების და საგამოფენო ფართის უქონლობას. იგი წერს: „...თანამედროვე ხელოვნების განყოფილებას გალერეაში განსაკუთრებული ყურადღება უნდა, ამისათვის ცალკე თანხა უნდა გამოინახოს, რომ ყოველწლიურად შეძენილ იქნას ღირსეული სურათები ჩვენს გამოფენაზედ".

თანამედროვე ქართული მხატვრობის კოლექცია ძირითადად დაკომპლექტდა 1919 წლის საგაზაფხულო და საშემოდგომო გამოფენებზე საქართველოს მთავრობის მიერ შეძენილი ნამუშევრებით, რომლებიც „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" მფარველობაში იმყოფებოდა. აღნიშნულს დაემატა ცნობილი მეწარმისა და ხელოვნების მეცენატის აკაკი ხოშტარიას მეუღლის – მინადორა ხოშტარიას ანდერძით 1925 წელს პარიზიდან „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" სახელზე გადმოგზავნილი ორი ფერწერული ნაწარმოები: 1920 წელს ლადო გუდიაშვილის მიერ შესრულებული ფერწერული ტილო „ქეიფი განთიადისას" და 1918 წელს მხატვარ ა. იაკოელევის მიერ შექმნილი ნამუშევარი „ჩინელი ქალი ბავშვით".[201] 1924 წელს ჟურნალ „მნათობის" ფურცლებზე სამხატვრო გალერეის რეექსპოზიციის შესახებ გამოქვეყნებული მხატვარ ირაკლი ტოფაძის ინფორმაციიდან ვგებულობთ, რომ ამ დროისათვის გალერეის მფლობელობაში იყო ქართული რეალისტური მხატვრო-

ბის ფუძემდებლის გიორგი გაბაშვილის ხუთი უერწერული ტილო: ორი – სამარყანდის ციკლიდან, ორი – ხევსურთა პორტრეტების ციკლიდან და ერთიც - პეიზაჟი „წვიმიანი დღე"; ალექსანდრე მრეველიშვილის „დაბალი ღობე" და მცხეთის შემოგარენის ამსახველი რამდენიმე სურათი; მოსე თოიძის „ძოვარიანი ღამე", „მცხეთობა" და „სასიძო"; ვალერიან სიდამონ-ერისთავის „თამარ მეფე" და ეტიუდი; შალვა ქიქოძის ზეთის საღებავებით შესრულებული ირაკლი წერეთლის პორტრეტი; დავით კაკაბაძის „იმერეთი – დედა ჩემი", „ავტოპორტრეტი", „ნატურმორტი" და „იმერეთი"; ლადო გუდიაშვილის ზეთის საღებავებით შესრულებული „შოთა რუსთაველი", „პირიმზისა", „დღეობა", „კინტოების ქეიფი" და ერთი პატარა ესკიზი. აღნიშნულს ემატებოდა საკუთრივ დიმიტრი შევარდნაძისა და „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" მიერ მოპოვებული ნიკო ფიროსმანაშვილის ნამუშევრების შესანიშნავი კოლექცია. თანამედროვე არაქართული მხატვრობა ეროვნულ გალერეაში წარმოდგენილი იყო საქართველოში მოღვაწე მხატვრების ნიმუშებით. დიდი ნაწილი „დიდების მუზეუმის" აღრინდელ ფონდებიდან იყო პ. კოლჩინის, უ. რუბოს, ნ. სამოკიშის, ლ. ლონგოს და სხვათა ნამუშევრების სახით, რომლებიც სახვითი ხელოვნების არც თუ ისე შორეულ წარსულს ეკუთვნოდა და სტავროპოლიდან ევაკუაციის შემდეგ დაუბრუნდა ეროვნულ სამხატვრო გალერეას. 1925 წელს სამხატვრო გალერეას შეუძენია აგრეთვე ბატალისტი მხატვრის პორშელდის 355 ნახატი. ცნობილი კოლექციონერისა და მხატვრის ბოტკინის მეულლეს გალერეისათვის უსასყიდლოდ გადმოუცია ბოტკინის მიერ შესრულებული 10 ეტიუდი.[202] გალერეისათვის ექსპოზიციაში გამოფენილი იყო მ. სარიანის, ე. თათევოსიანის, გ. შერბაბჩიანის, ა. აკოფიანის, ლ. ხაჩატურიანის, ბ. ფოგელის, ე. ლანსერეს, ი. შარლემანის, ო. შმერლინგის, ალ. ბალცმანის, კ. ბდანევიჩის და სხვ. ნამუშევრები. 1927 წლისათვის ეროვნული სამხატვრო გალერეის ფონდებს დაემატა იმავე წელს მოწყობილი თანამედროვე ქართული მხატვრობის გამოფენიდან შეძენილი ირ. თოიძის, ქ. ბალალაშვილის, ე. ახელედიანის, ს. ქობულაძის, ვ. კოტეტიშვილის, ნ. წერეთლის, ი. ფანცულაიას, მ. ბოცირიძის, ვ. წილოსანის, მ. გვანცელაძის ნამუშევრები. თანამედ-

როვე მხატვრობის გამოფენა დიმიტრი შევარდნაძეს თავის საანგარიშო მოხსენებებში ყოველთვის ცალკე ჰქონდა გამოყოფილი. თანამედროვეში იგი გულისხმობდა როგორც ქართულ, ასევე არაქართულ მხატვრობასაც. მას მიაჩნდა, რომ ამ მნიშვნელოვან მხარეს სათანადო ყურადღება უნდა მიჰქცეოდა. ეროვნულ გალერეაში ადგილის უკმარისობის გამო, საჭირო იყო თანამედროვე მხატერობას ცალკე შენობა დათმობოდა, ე.ი. შექმნილიყო თანამედროვე მხატვრობის გალერეა. დ. შევარდნაძე, ვ. კოტეტიშვილთან ერთად, ამ მიზნით აღმასრულებელ ორგანოებს კონკრეტული ნაგებობის გადმოცემას სთხოვდა.

რაც შეეხება დასავლეთ ევროპისა და რუსეთის ისტორიული მხატვრობის ნიმუშებს, ისინი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ეროვნული სამხატერო გალერეის მარცხენა ფრთაზე ყოფილა წარმოდგენილი. მრავლად იყო ექსპონირებული ძველ ჰოლანდიურ, ფრანგულ და იტალიურ სამხატვრო სკოლათა ნიმუშები, მედარებით ნაკლებად გერმანული და რუსული მხატვრობა. სალვატორ როზას, ეჟენ დეეერიას, ფრანსუა ჟერარის, იაკობ რეისდალის და სხვათა ნამუშევრები ამშვენებდნენ ეროვნული გალერეის ექსპოზიციას. დიმიტრი შევარდნაძე თავის საანგარიშო მოხსენებაში 1928 წელს საქართველოს განათლების სახალხო კომისარს საგანგებოდ შეახსენებს, რომ დასავლეთევროპული მხატვრობის განყოფილებას „...სამწუხაროდ აკლია 17 მსოფლიო მნიშვნელობის სურათი, რომელიც ძველი მთავრობის მიერ გატანილია საზღვარგარეთ.“

იმავე მოხსენებითი ბარათის ბოლოს დიმიტრი შევარდნაძე ხელმეორედ ახსენებს დამოუკიდებელი საქართველოს მენშევიკური მთავრობის მიერ საზღვარგარეთ გატანილ ექსპონატებს. „...თუ როდისმე ევროპიდან დაგვიბრუნდა ამ განყოფილებიდან (იგულისხმება ეროვნული სამხატვრო გალერეის ევროპული მხატვრობის განყოფილება. – ი. ა., ქ. ბ.) წაღებული 17 სურათი, მაშინ ევროპული განყოფილებითაც შეგვიძლია ვიამაყოთ“. ამ სიტყვებით დიმიტრი შევარდნაძეს სურდა უმაღლეს აღმასრულებელ ხელისუფალთა ყურადღება კიდევ ერთხელ გაემახვილებინა ეროვნული განძის სამშობლოში დაბრუნებაზე.

3. ეროვნული სამხატვრო გალერეიდან საზღვარგარეთ 1921 წელს ემიგრაციაში გატანილი დასავლეთევროპული მხატვრობის ნიმუშები და მათი დაბრუნება სამშობლოში

დიმიტრი შევარდნაძის მიერ 1928 წელს საქართველოს განათლების სახალხო კომისრის დავით კანდელაკის სახელზე დაწერილ მოხსენებით ბარათში ეროვნული სამხატვრო გალერეიდან 1921 წელს საქართველოს მენშევიკური მთავრობის მიერ საფრანგეთში გატანილ განძეულობის რიცხვში დასავლეთევროპული მხატვრობის 17 ექსპონატზე ყურადღების გამახვილება შემთხვევითი არ იყო. განძეულის დაბრუნების საკითხი ქართული საზოგადოებრიობის წინაშე განსაკუთრებული სიმწვავით დადგა 1923 წლის შემდეგ, როდესაც საბჭოთა რუსეთის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის დადგენილების შესაბამისად, საქართველოდან რუსეთში რევოლუციამდე გატანილი განძეულის დაბრუნების საკითხი დაისვა. მაშინ, ჯერ საქართველოს სსრ აკადემიურ საქმეთა წარმომადგენელს რუსეთის სფს რესპუბლიკაში დამიანე ჯგუშიას, შემდეგ პროფესორ შალვა ამირანაშვილს აღნიშნული საკითხის შესახებ წერილი მიუწერიათ საფრანგეთში გატანილი განძის ერთგული მცველის ექვთიმე თაყაიშვილისათვის. ამავე საკითხზე ექვთიმე თაყაიშვილს ლევილში სწვევია საქართველოს სსრ განათლების სახალხო კომისარი დავით კანდელაკი, შემდეგ კი გიორგი ნიკოლაძე.[203]

საინტერესოა ამ მხრივ დიმიტრი შევარდნაძის მცდელობაც — უმაღლეს ინსტანციაში დააყენოს ქართული განძეულის დაბრუნების საკითხი. აი, რას სწერს დიმიტრი შევარდნაძე თავის ძმას მიხეილს 1935 წლის 29 ივლისს მოსკოვიდან თბილისში: „ხვალ მინდა ვნახო ა. სვანიძე და მინდა მოველაპარაკო ჩვენი პარიზის ქონების შესახებ. ამ საქმეშიც ორბელი ძალიან გვეხმარება“.

როგორც ცნობილია, სამეცნიერო ლიტერატურაში სათანადოდ არის გაშუქებული 1921 წლის საქართველოს მენშევიკური მთავრობის მიერ უცხოეთში გატანილი განძეულის ეპოპეა, მისი სამშობლოში დაბრუნების უმნიშვნელოვანესი აქტი, რასაც დიდი მოსამზადებელი პერიოდი უძღოდა წინ. აღნიშნული საკითხის ყოველმხრივ შეს-

წელაში განსაკუთრებულია ცნობილი მკელეევარის, პროფესორ გივი ეორდანიას ღვაწლი, რომლის მონოგრაფიული გამოკელეევა „დაბრუნებული საუნჯე" მრავალ საგულისხმო ფაქტს ხდის ფარდას. ამ მრავალმხრივ საინტერესო გამოკელეევის და ამ საკითხზე გამოქვეყნებული სხვა ლიტერატურის გაცნობისას ჩვენი ყურადღება მიიპყრო ეროვნული სამხატვრო გალერეიდან საზღვარგარეთ გატანილ ექსპონატთა რაოდენობის შეუსაბამობამ დიმიტრი შევარდნაძის მიერ 1928 წლის საანგარიშო მოხსენებაში ორგზის დაფიქსირებულ ევაკუირებულ ექსპონატთა რაოდენობასთან.

დიმიტრი შევარდნაძე, რომელიც 1927 წლის გაზაფხულზე საქართველოს სსრ განათლების სახალხო კომისარიატის მიერ საგანგებოდ გამოყოფილ უცხოეთში გატანილ განძეულობის სიის დამდგენ კომისიაში მონაწილეობდა, ეროვნული გალერეიდან 1921 წელს საზღვარგარეთ გატანილ 17 ექსპონატს მიუთითებს, რასაც აღასტურებს საგანგებო კომისია, რომლის შემადგენლობაშიც დიმიტრი შევარდნაძესთან ერთად შედიოდნენ: კომისიის ხელმძღვანელი – საქართველოს განსახკომის სამეცნიერო დაწესებულებათა მთავარმმართველობის გამგე ვუკოლ ბერიძე, პროფესორი გიორგი ჩუბინაშვილი, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის დირექტორი სერგი ჯორგაძე, მხატვრები – ჰ. პრინცესკი და ი. მარლემანი. აღნიშნულ კომისიას დაევალა არა მარტო საქართველოს მენშევიკური მთავრობის მიერ საქართველოდან გატანილი განძეულობის ზუსტი სიების შედგენა, არამედ ითვალეული ნივთის ღირებულების ვალუტით განსაზღვრა. აღნიშნულ სიებზე დაყრდნობით გაითმ დეევარიანის ნაშრომში „მენშევიკების ბატონობის ღღეები საქართველოში (მასალები და დოკუმენტები)" მითითებულია, რომ საქართველოს ეროვნული გალერეიდან გატანილი იყო 17 ექსპონატი.[204]

ასეთი კომპეტენტური კომისიის მიერ შედგენილ სიებში, რომელიც იმთავითვე გამოქვეყნდა გაზეთ „კომუნისტში", რაოდენობის თვალსაზრისით რაიმე უზუსტობა წარმოუდგენელია. ასევე წარმოუდგენელია უზუსტობა იყოს ისეთ უტყუარ დოკუმენტებში, როგორიცაა განძის მცველის – ექვთიმე თაყაიშვილის მოგონებები, განძის გატანისას და შემ[illegible] ის მიერ საფრანგეთში არაერთგზის შედგენილი სიები და ოქმები. ამ მასალაზე დაყრდნობით კი პროფესორი გ. ქორ-

დანია ნაშრომში „დაბრუნებული საუნჯე" ეროვნული სამხატვრო გალერეიდან გატანილ 18 ექსპონატზე მიუთითებს. იგი აღნიშნავს, რომ 1921 წლის 21 თებერვალს, თბილისის უნივერსიტეტის შენობაში შეგროვილი საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების, წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების, ქართლ-კახეთის სამღვდელოების და თბილისის საეკლესიო მუზეუმების საევაკუაციო განძეულობით დატვირთული 11 ყუთი თბილისის უნივერსიტეტიდან დილის 9 საათზე გაუტანიათ რკინიგზის სადგურზე „...ცოტათი მოგვიანებით ამ 11 ერთეულს – 10 ყუთს და ერთ კალათს – შემატებია კიდევ ორი: ორ ჯოხზე გაკეთებული ერთი შეკვრა ეროვნული (სამხატვრო) გალერეის 18 სურათისა და საქართველოს მუზეუმის (ყოფილი კავკასიის მუზეუმის) განძეულობა, ჩალაგებული ცეცხლგამძლე მძიმე თუჯის ყუთში... საქართველოს მუზეუმის გამგეს ნ. ყიფიანს 21 თებერვლის დილის 10 საათზე ეს თუჯის ყუთი მიუტანია სამხატვრო გალერეის შენობაში და იგი 18 სურათის შეკვრასთან ერთად სადგურზე გაუტანიათ". აკად. შ. ამირანაშვილი თავის ნაშრომში „საქართველოდან სხვადასხვა დროს გატანილი სამუზეუმო განძეულობა და მისი დაბრუნება" გამოქვეყნებულ სიაში საერთოდ არ აკონკრეტებს – საქართველოს ხელოვნების მუზეუმში საფრანგეთიდან დაბრუნებული მხატვრობის ნიმუშებიდან რომელი იყო ეროვნული სამხატვრო გალერეის და რომელი ბორჯომის სასახლეებიდან გატანილი სურათები. აკად. შ. ამირანაშვილის მიერ გამოქვეყნებულ სიაში დაფიქსირებულია 71 დედანი (რომელთა რიცხვშიც არის ხსენებული 18 ექსპონატი), ხოლო პირები – 40 ცალი. სულ სახეითი ხელოვნების 111 ნიმუში.[205]

ყურადღებას იპყრობს პროფესორ გივი ჯორდანიას მიერ აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებული ერთი შენიშვნა: „...თბილისურ 1945 წლის სიაში 91 სურათიდან, რომლებიც ბორჯომის სასახლეებიდანაა გამოტანილი, ვერ მივაკელიეთ საქართველოს ხელოვნების მუზეუმის ვერც ფონდებში, ვერც საინვენტარო ჩანაწერებში 18 სურათს"[206]

საუბარია საქართველოს მთავრობის 1945 წლის 14 აპრილის დადგენილებით შექმნილ საფრანგეთიდან დაბრუნებული განძის მიმღები კომისიის შესახებ, რომლის წევრიც გახლდათ განძეულობის სამ-

შობლოში დაბრუნების ერთ-ერთი მთავარი ინიციატორი პროფ. შ. ამირანაშვილი. კომისიის თავმჯდომარის, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტის სიმონ ჯანაშიას მიერ დაბრუნებული განძეულობის სია გამოქვეყნდა 1946 წელს, ხოლო იგივე სია ზოგიერთი შემოკლებით ორგზის გამოაქვეყნა შ. ამირანაშვილმა. აღნიშნულ სიაში, ეროვნული სამხატვრო გალერეის მიუთითებლად, გალერეიდან გატანილი სახვითი ხელოვნების ნიმუშები რიგითობის მიხედვით, თანმიმდევრულად არის წარმოდგენილი პირველიდან თვრამეტის ჩათვლით. ჩვენ შევაჯერეთ აღნიშნული სიები აკად. შ. ამირანაშვილის სახელობის ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის საინვენტარო წიგნებს, მათ შორის უადრეს წიგნს, ე.წ. დროებით დავთარს, რომელიც თვით დიმიტრი შევარდნაძის ხელმძღვანელობით არის შედგენილი. საზღვარგარეთ გატანილ ექსპონატებს მიწერილი აქვთ „გატანილია საზღვარგარეთ". ეს აღნიშვნა, ლურჯი კალმით შემოხაზული, გაკეთებული აქვს 17 ექსპონატს, მეთვრამეტე ექსპონატს კი შავი ფერის ფანქრით და განსხვავებული ხელით აქვს მინაწერი „გატანილია საზღვარგარეთ". მოგვაქვს ეროვნული სამხატვრო გალერეიდან საზღვარგარეთ გატანილი და შემდეგ უკლებლივ დაბრუნებული თითოეული ექსპონატის (ლედნების), სრული საინვენტარო ცნობები. დროებითი საინვენტარო დავთრის მიხედვით ესენია:

1. შეუფერებელი ქორწინება (იგივე „მაჭანკალი") ლუკას კრანახის (ფერწერა ხეზე, 86X59, შეძენილი დ. ყორღანოვისაგან 1920 წ. 18 ნოემბერს, 500 000 ბონებით ს.ე.გ.44);

2. მლოცველი ბერი, რემბრანდტი (ხე, ზეთი, 70X54, 1920 წ. შეძენილი დ. გურამიშვილისაგან. 300 000 ბონებით. ს.ე.გ.44);

3. ტალეირანის პორტრეტი, პრუდონი (ტილო, ზეთი, 25X16 ლიკანის სასახლიდან უფასოდ გადმოცემული 1920 წ. ს.ე.გ.№ 77);

4. ქრისტე და სამარიტელი ქალი, ფრანგული სკოლა, XVII ს. (ხე, ზეთი, 16X5, შეძენილი 1920 წ. ლემბერგისაგან. ს.ე.გ.57);

5. პასტორალი, ვან-ბალენი (ფერწერა სპილენძზე, ზეთი, 20X15, შეძენილი ე. პ. ჭავჭავაძისაგან 1920 წ. ს.ე.გ.65);

6. მწყემსი ხარით, ფლამანდიური სკოლა, XVII ს. (ხე, ზეთი, 24X22 ს.ე.გ.60);

7. მწყემსი, რომელიც მირეკავს ხარსა და სამ ცხვარს, ჰოლანდიური სკოლა, XVII ს. (ხე, ზეთი, 30X24, შეძენილი 1920 წ. ე. პ. ჭავჭავაძისაგან. ს.ე.გ.59 . სხვა საინვენტარო წიგნების მიხედვით კი ეს ექსპონატი ფლამანდიურ სკოლას მიეკუთვნება – ი. ა., ქ. ბ.);

8. პირველი კონსული ხევს ამიენის ტრაქტატს, გერარდი (ტილო, ზეთი, 29X23, გადმოცემული ლიკანის სასახლიდან 1920 წ. ზემოთ აღნიშნულ საინვენტარო წიგნში ეს ხამუშევარი ფრანგულად არის გატარებული და ავტორად გერარდია მოხსენებული ს.ე.გ.78. სხვა საინვენტარო წიგნების მიხედვით კი ამ ნაწარმოების ავტორი ცნობილი ფრანგი მხატვარი ეაკ ლუი დავიდია – ი.ა., ქ.ბ.);

9. გოთიკური ტაძრის ინტერიერი, ჰოლანდიური სკოლა, XVII ს. (ხე, ზეთი, 28X38, შეძენილია 1920 წ. ნოემბერში ე. პ. ჭავჭავაძისაგან ს.ე.გ.51);

10. ნაპოლეონის აუდიენცია, ფრანგული სკოლა (ხეზე დაკრული მუყაო, ზეთი, 38X29, გადმოცემულია ლიკანის სასახლიდან 1920 წ. ს. ე. გ. 91);

11. ნაპოლეონი ესაუბრება ავსტრიელ ტყვეებს, ფრანგული სკოლა, XIX ს. (ტილო, ზეთი 24X32, პირველ საინვენტარო წიგნში აღნიშნული ექსპონატი ასეა გატარებული: „ნაპოლეონი ავსტრიელ ტყვეებთან აუსტერლიცის ომის შემდეგ") ნახ. პრუდონისა, კარტონი, ზეთი, 24X32 ლიკანის სასახლიდან გადმოცემული უფასოდ ს.ე.გ. 72);

12. კავალერიის შეჯახება ქვეით ჯართან, ვუვერმანი (ხე, ზეთი, 28X37, შეძენილი 1920 წ. ე. პ. ჭავჭავაძისაგან ს.ე.გ.61);

13. საჯინიბო, ფლამანდიური სკოლა, XVII ს. (ტილო, ზეთი, 42X31, შეძენილია 1920 წ. ე. პ. ჭავჭავაძისაგან, ს.ე.გ. 46);

14. საჯინიბოს წინ, ფლამანდიური სკოლა, XVII ს. (ტილო, ზეთი, 42X31, ს.ე.გ.47);

15. მამაკაცის პორტრეტი, რემბრანდტის სკოლა (ტილო, ზეთი, 38X28, შეძენილი ე. პ. ჭავჭავაძისაგან 1920 წ. ს.ე.გ.48);

16. დედაკაცის პორტრეტი, რემბრანდტის სკოლა (ტილო, ზეთი, 38X28, ე. პ. ჭავჭავაძისაგან. ს.ე.გ.49. ეს ექსპონატი აკად. შ. ამირანაშვილას ზემოაღნიშნული ნაშრომის სიის მიხედვით დასახელებულია, როგორც მამაკაცის პორტრეტი, დანარჩენი მონაცემები იგივეა, რაც ს.ე.გ. საინვენტარო წიგნისა);

17. პოლანდიური ცხოვრებიდან, ტენიერსი (ხე, ზეთი, 28X23, შეძენილია 1920 წ. ე. პ. ჭავჭავაძისაგან ს.ე.გ.62);

18. ეოზეფინას პორტრეტი, უცნობი მხატვრის (ტუაში, 39X32, პირველ საინვენტარო წიგნში ეს ექსპონატი გატარებულია, როგორც აკვარელი, ს.ე.გ.111).

ამრიგად, თვრამეტი ექსპონატიდან, რომელიც ეროვნულ სამხატვრო გალერეას დაუბრუნდა, რიგორც მისი კუთვნილება დიმიტრი შევარდნაძის უშუალო ხელმძღვანელობით შევსებული საინვენტარო წიგნისა და 1927 წელს მისი მონაწილეობით შედგენილი სიის მიხედვით, ეროვნული სამხატვრო გალერეიდან გატანილ დედნებად ითვლებოდა 17 ექსპონატი, საინვენტარო წიგნში მათ თვით დ. შევარდნაძის მიერ ლურჯი ფანქრით აქვთ სათანადო აღნიშვნა გატანის შესახებ. რაც შეეხება ე. ჭავჭავაძისაგან 1920 წელს შეძენილ მხატვარ ეუვერმანის ნამუშევარს – „კავალერიის შეჯახება ქვეით ჯართან" – მას აქვს განსხვავებული ხელითა და ფერით (შავი ფანქარი) გაკეთებული აღნიშვნა „გატანილია საზღვარგარეთ". შესაძლოა ეს ექსპონატია სწორედ ის მეთვრამეტე, რომელიც გახდა განსჯის ობიექტი. რიცხვთა შეუსაბამობა შესაძლოა იმ გარემოებამაც გამოიწვია, რომ როგორც პროფ. გ. ეორდანია მიუთითებს, განძეულის ევაკუაცია საქართველოდან პანიკისა და აჩქარების პირობებში ხდებოდა, ზოგჯერ ყოველგვარი თანდართული სიის გარეშე, რის შესახებაც თავად განძეულის მთავარი მცველი ექვთიმე თაყაიშვილი წერდა. შემდეგაც, როდესაც 1921 წლის 18 მარტს განძეული სტამბულიდან ფრანგული სამხედრო-სატრანსპორტო გემ „ბიენ-პოაზე" დატვირთეს და ეროვნული გალერეის სურათები ახლად გაკეთებულ ყუთში გადააწყეს, შესაძლოა აირია სურათების სათვალავი იმ მიზეზით, რომ იგი შეერია ბორჯომის სასახლეებიდან გატანილ დასავლეთევროპული მხატვრობის 91 ნიმუშს. სახვითი ხელოვნების ნიმუშები, რა რაოდენობითაც არ უნდა ყოფილიყო გატანილი ეროვნული სამხატვრო გალერეიდან, უკლებლივ დაუბრუნდა საქართველოს, ოღონდ ამჯერად დაბრუნებულ ექსპონატებს ვეღარ შეეგება იძულებით ტყვეობაში მათი საზღვარგარეთ გამცილებელი დიმიტრი შევარდნაძე.

4. ეროვნული სამხატვრო გალერეის რეორგანიზაციის საკითხი

ეროვნული სამხატვრო გალერეის ჩამოყალიბების საწყის ეტაპზეევე დიმიტრი შევარდნაძემ თავი გამოავლინა, როგორც სამუზეუმო საქმის ჩინებულმა სპეციალისტმა. გერმანიაში სწავლის პერიოდში მხატვარი აკვირდებოდა მუზეუმების სტრუქტურას, მათ სპეციფიკას. ასევე იყო შემდგომ წლებში მოსკოვსა და პეტერბურგში მოგზაურობისას, იქაური მუზეუმების დათვალიერებით მიღებული გამოცდილება გულისტკივილით ათქმევინებს მხატვარს - „ტფილისში სამუზეუმო საქმე არავინ იცის"-ო... 1928 წლის მოხსენებითი ბარათში დიმიტრი შევარდნაძე ამ მიმართებით წერს: „...მუზეუმი (მეტადრე სადაც ძველი მხატვრობა არის მოთავსებული) აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენს ჰქონდეს სარესტავრაციო კაბინეტი და სადეზინფექციო კამერა. ეს ჩვენ არცერთი არა გვაქვს - ჯერ ერთი უსახსრობის გამო და მეორეც -- უბინაობის გამო. ტფილისში ჩემს გარდა ქართველოლგან ეს საქმე არავინ არ იცის, საჭიროება კი ამ მხრივ ყველა ჩვენი მუზეუმებისათვის არის, სურათების რესტავრაცია ძალიან საპასუხისმგებლო საქმეა და აქ ჩვენს საშუალებით ჯერ-ჯერობით ამ საქმეს ვერ მოვაგვარებთ. ჩვენს გალერეაში ამ მხრივ ჯერხნობით სწარმოებს მხოლოდ იმნაირი მუშაობა, რაც სურათებს ლაფარაეს გაფუჭებისაგან (მაგ. ლახეული სურათების ახალ ტილოზე გადაკვრა, დასუფთავება და სხვა წვრილმანი) სერიოზული რესტავრაციისათვის კი საჭირო ქიმიური წამლები, ზეთის ფერები და სხვა ტფილისში არ მოიპოვება. ამ მასალის მხოლოდ ევროპიდან შეიძლება გამოწერა. ჩვენ კი მოკლებული ვართ ამ საშუალებას. საჭიროა სათანადო ნებართვა საზღვარგარეთიდან საჭირო მასალის გამოწერისა. საჭიროა აგრეთვე სარესტავრაციო საკითხების სპეციალური ლიტერატურის შეძენა."

დიმიტრი შევარდნაძე დიდ ყურადღებას უთმობდა სამეცნიერო ბიბლიოთეკას, სამხატვრო წიგნსაცავის შექმნის საკითხს. დაგროვილი მასალის, რომლის შეგროვებაში დიდი წელილი თვით მხატვარს მიუძღოდა, სისტემატიზაცია დიმიტრი შევარდნაძეს უბიძგებს წიგნთა კატალოგიზაციის სამი სახეობა გამოიყენოს: 1. მასალის

ზოგად საინვენტარო წიგნში გატარება; 2. საბარათო კატალოგის შედგენა ანბანზე ავტორთა დალაგებით; 3. მასალის თემატიკის მიხედვით ანბანური თანმიმდევრობით განლაგება.

სპეციალური ლიტერატურის ერთად თავმოყრის ამ ცდამ შესანიშნავი ნაყოფი გამოიღო. დიმიტრი შევარდნაძისა და გიორგი ნათიძის მიერ ეროვნული სამხატვრო გალერეის ბიბლიოთეკაში სათითაოდ დახარისხებულმა წიგნებმა შეადგინა ძირითადად საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმისა და გ. ჩუბინაშვილის სახელობის ქართული ხელოვნების ისტორიის ინსტიტუტის წიგნსაცავები. დიმიტრი შევარდნაძე სიამაყით აღნიშნავდა: „...სამხატვრო ბიბლიოთეკის ფონდის რამდენიმეჯერ განცხრილვის შემდეგ წიგნსაცავში დარჩა ბევრი უნიკუმი... გასულ წელს ჩვენს მიერ წარმოდგენილი სიით განათლების კომისარიატმა გამოიწერა გერმანიიდან მხატვრული გამოცემანი აღმოსავლეთის ხელოვნების შესახებ. წიგნები უკვე მიღებულია და ძალიან საინტერესო მასალას წარმოადგენს".

დიმიტრი შევარდნაძეს სურდა ეროვნული სამხატვრო გალერეა არა მხოლოდ სახვითი ხელოვნების ნაწარმოებთა ერთად თავმოყრისა და მათი ექსპონირების ადგილი ყოფილიყო, არამედ ეს დაწესებულება გადაქცეულიყო საქართველოში სახვითი ხელოვნების ცენტრად, თითოეული ექსპონატი შესწავლის ობიექტი გამხდარიყო. სპეციალური ლიტერატურის დამუშავების, პარალელურ მასალასთან შეჯერების გზით, მაღალ მეცნიერულ დონეზე ჩატარებულიყო ექსპონატთა ატრიბუცია, რაც, თავის მხრივ, საშუალებას მისცემდა გალერეის მესვეურებს ზუსტი საპასპორტო მონაცემები ჰქონოდათ ამა თუ იმ მხატვრული ძეგლის ირგვლივ. დიმიტრი შევარდნაძე ყურადღების მიღმა არ ტოვებდა ფონდების საინვენტარო წიგნში გატარებისას ისეთ, იმ დროისათვის თითქოს მეორეხარისხოვან საკითხებს, როგორიცაა გატარებული მასალის გვერდით მისივე ფოტოპირის მოთავსება და ექსპოზიციაში წარმოდგენილი ყოველი ექსპონატის სრულფასოვანი ეტიკეტით უზრუნველყოფა. დიმიტრი შევარდნაძე ოცნებობდა ეროვნული სამხატვრო გალერეის მაღალპროფესიულ დონეზე გამოცემულ სამენოვან გზამკვლევზე. მაშინდელ პირობებში ყოველივე ამის მიღწევა ნამდვილად სცილდებოდა ერთი ადამიანის შესაძლებლობებს, რაოდენ უმრეტი ენერგიისა და მარ-

ოლაც დიდი ენთუზიაზმისაც არ უნდა ყოფილიყო იგი. გაოცებას იწვევს დიმიტრი შევარდნაძის შემართება თითქმის სრული უსახსრობისა და მძიმე პოლიტიკურ-ეკონომიკური ვითარების პირობებში, როცა იგი შეუპოვარი თანმიმდევრობით აღწევდა სახელმწიფო აპარატის მოხელეთა ერის ინტერესების სამსახურში ჩაყენებას.

ეროვნული სამხატვრო გალერეისათვის უდიდესი წვალებით მიღებული შენობა სულ მალე საკმარისი აღარ იყო. შენობის თანდათანობით ათვისებამ, ექსპონატების რიცხვის გაზრდამ დღის წესრიგში დააყენა სამხატვრო გალერეის საფუძვლიანი გადაკეთების საკითხი. ამასთან, იმხანად, საკავშირო დადგენილების თანახმად, საქართველოს განათლების სახალხო კომისარიატში მუზეუმების რეორგანიზაციის საკითხი დადგა.

დიმიტრი შევარდნაძე განათლების სახალხო კომისრის სახელზე დაწერილ მოხსენებით ბარათში საქართველოს ეროვნული გალერეის მდგომარეობის შესახებ წერდა: „...ეროვნული გალერეა მოთავსებულია – ყოფილ სამხედრო მუზეუმის „დიდების ტაძრის“ შენობაში. მართალია ტფილისში ეს ერთადერთი შენობა არის ზევითა სინათლით, რომელიც ასე თუ ისე შესაფერისია სამხატვრო გალერეისათვის, მაგრამ მაინც ძალიან ბევრი დეფექტები აქვს. გეგმით წარმოადგენს მხოლოდ ერთ გრძელ დარბაზს. ჩვენ იძულებული ვიყავით, ადგილი რომ მოგვეგო, ეს გრძელი დარბაზი დაგვეყო შვიდ ნაწილად, მაგრამ დღეს ესეც აღარ გვყოფნის. გალერეას აქვს აგრეთვე პატარა სარდაფი, მხოლოდ შენობის შუა კორპუსში: მარჯვენა და მარცხენა მხარე კი ამოვსებულია მიწით. ეს პატარა სარდაფი კი ვერ აკმაყოფილებს გალერეის აუარებელ სამეურნეო საჭიროებას. საჭიროა მთელი შენობის გასწვრივ სარდაფის გაკეთება. მაგ. გალერეას სჭირია შემის და ნახშირის საწყობი, სადურგლო, სარესტავრაციო კაბინეტი, ფოტოგრაფიული კაბინეტი და სადეზინფექციო კამერა. გარდა ამისა, აუცილებელია სამხატვრო ბიბლიოთეკის დაბლა სართულში გადატანა, რომ ზევით საგამოფენო დარბაზი განთავისუფლდეს. გალერეის სარდაფის გაფართოებისათვის ჩვენს მიერ რამოდენიმეჯერ იქნა აღძრული შუამდგომლობა, შესაფერი ხარჯთაღრიცხვაც იყო შედგენილი (10. 000 მან.) და დამტკიცებული განათლების სახალხო კომისარიატის მიერ, ხოლო ფული ვერ მივიღეთ.“

იმისათვის, რომ ყინული გაელღვო და გალერეის რეორგანიზაციისათვის საჭირო თანხა ზემო ინსტანციიდან როგორმე მიეღო, დიმიტრი შევარდნაძე ასაბუთებდა ეროვნული სამხატვრო გალერეის როლს საზოგადოების კულტურული დონის ამაღლების საქმეში. მხატვარს მოპქონდა სტატისტიკური მაჩვენებლები, თუ ყოველწლიურად რამდენი დამთვალიერებელი (30. 000 კაცი) პყავს გალერეას და გაყიდული ბილეთების საფასურით რა შემოსავალს აძლევს იგი სახელმწიფოს. შემდგომ ამისა, დიმიტრი შევარდნაძე იძლეოდა რეკომენდაციებს, თუ როგორ უნდა მოწყობილიყო სამომავლოდ ეროვნული სამხატვრო გალერეა და რა მიმართულებით წარმართულიყო მისი საქმიანობა. მას ძალზე აღელვებდა ეროვნული გალერეის ფონდების დაკომპლექტების საკითხი. თუკი დღის წესრიგში მღგარი მუზეუმების რეორგანიზაციის დადგენილების შესაბამისად ფონდები მუზეუმების პროფილის მიხედვით გადანაწილდებოდა, ერთხელ და სამუდამოდ გაირკვეოდა მუზეუმთა შესაბამისად ფონდების კუთვნილების საკითხი, მაშინ ეროვნულ სამხატვრო გალერეაში თავს მოიყრიდა სხვადასხვა მუზეუმებიდან გადმოცემული პლასტიკური ხელოვნების (სახვითი ხელოვნების) ნიმუშები. დიმიტრი შევარდნაძე წერდა: „ეროვნული გალერეის სეებედი მჭიდროდ არის დაკავშირებული ყველა ჩვენს მუზეუმებთან (მაგ. საქართველოს მუზეუმიდან, აგრეთვე საისტორიო და საეთნოგრაფიო მუზეუმიდან დროებით წამოღებულად ითვლება სურათები, რომელნიც გალერეის უმთავრეს ღირებულებას წარმოადგენენ).

ეროვნული გალერეის საბოლოოდ მოწყობისათვის საჭიროა ჯერ პრინციპულად გადაწყდეს ყველა ტიპისის მუზეუმების გაერთიანების საქმე. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ გალერეაში (როგორც ყველგან) დაგროვილი უნდა იყოს პლასტიკური ხელოვნების ყველა ნიმუშები – ქართული საეკლესიო მხატვრობის – ფრესკები, ხატები, მინანქრები, საერო მხატვრობა და ქანდაკება, სპარსული, ინდოეთის, ჩინური და სხვა მოსაზღვრე ხალხების მხატვრობის ნიმუშები. აგრეთვე გალერეაში უნდა მოთავსდეს ევროპული ძველი მხატვრობა. ეს აუცილებელი საჭიროა, რადგან ბოლო გამოკვლევებით ირკვევა დიდი ურთიერთობა დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ხელოვნებათა.

თანამედროვე ხელოვნების გალერეა სრულებით ცალკე განყო-

ფილებად უნდა მოეწყოს. მხატვრული ბიბლიოთეკა კი სათანადოდ უნდა ფართოვდებოდეს. თუ ზემოაღნიშნულ ზომებს ცხოვრებაში გავატარებთ, ჩვენ გვექნება სამხატვრო გალერეა მსოფლიო მნიშვნელობის."[207] დიმიტრი შევარდნაძე განათლების კომისარს სთხოვს სათანადო განკარგულებას, რათა ეროვნულ გალერეას გადაეცეს გალერეის თანამშრომლების მიერ სხვადასხვა ორგანიზაციებიდან, კერძოდ კი, ხელოვანთა სასახლიდან, ბორჯომის სასახლეებიდან, მცხეთის დედათა მონასტრიდან გადარჩეული მასალები.

ჩვენ გვქონდა საუბარი დიმიტრი შევარდნაძის მიერ საქართველოს განათლების სახალხო კომისრის სახელზე საანგარიშო მოხსენების შესახებ, რომელიც ფაქტობრივად ეროვნული სამხატვრო გალერეის I ხუთწლიანი გეგმის (1920-1926 წწ.) ანგარიშს წარმოადგენდა. დიმიტრი შევარდნაძის საარქივო მასალებში დაცულია აგრეთვე მის მიერ შედგენილი „საქართველოს სამხატვრო გალერეის განვითარებისა და მოღვაწეობის მეორე ხუთწლიანი გეგმის საანგარიშო მოხსენება". აღნიშნულ მოხსენებას წინ უძღოდა ერთგვარი პრეამბულა, რომელშიც საუბარი იყო ეროვნული სამხატვრო გალერეის მიზნებზე – სახვითი ხელოვნების ნიმუშების შეკრებაზე, მის დაცვასა და შესწავლაზე, სპეციალური სამეცნიერო ლიტერატურის ერთად თავმოყრაზე. დ. შევარდნაძე აღნიშნავდა, რომ დღიდან გალერეის დაარსებისა, მიმდინარეობს მოძიებითი სამუშაოები, რომელთა წყალობითაც დღემდე 600-ზე მეტი მნიშვნელოვანი ექსპონატია მოპოვებული. მოძიებით სამუშაოების წარმატებით გაშლას ხელს უშლის პირველ რიგში საქართველოს მუზეუმების რეორგანიზაციის საკითხის შეფერხება, აგრეთვე ზოგიერთი სახელმწიფო ორგანიზაცია-დაწესებულების ხელმძღვანელობის უარყოფითი დამოკიდებულება შესაბამისი მუზეუმებისათვის მათ გამგებლობაში მყოფი სამხატვრო კოლექციების გადაცემისადმი. დიმიტრი შევარდნაძე იმედს არ კარგავდა, რომ საქართველოს სახალხო კომისართა საბჭოს უფრო აქტიური ჩარევითა და შესაბამისი დადგენილებით ორივე ეს საკითხი უახლოეს მომავალში დადებითად გადაწყდებოდა, რაც კიდევ უფრო გაზრდიდა ეროვნული სამხატვრო გალერეის ფონდებს. დიმიტრი შევარდნაძე დასძენდა: „სიამაყით შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს გააჩნია მსოფლიო მნიშვნელობის მაღალხ-

არისხოვანი სახვითი ხელოვნების ნიმუშები, დაწყებული უძველესი ხანიდან XIX საუკუნის ჩათვლით, მაგრამ ყოველივე ეს არ ჩანს, რადგან ეს კოლექციები გაფანტულია თბილისის სხვადასხვა მუზეუმებში და ბევრიც არაა შეკრებილი პროვინციებიდან".

შემდეგ დიმიტრი შევარდნაძე საკმაოდ კატეგორიული ტონით წერდა: „...მე დაბეჯითებით მოვითხოვ, სახვითი ხელოვნების ისტორიის მთლიანობაში წარმოსახვის ინტერესებიდან გამომდინარე, მისი დაცვისა და შესწავლისათვის ყველაფერი კონცენტრირებულ იქნას ეროვნულ გალერეაში უძველესი დროიდან დღევანდელ დღემდე. აქ უნდა შეეიდეს ხატები, ფრესკები, სურათები, მინიატურები, ქანდაკება, ფაიფური, მინანქარი, მაიოლიკა, გრაფიკა და მხატვრული ლიტერატურა".

დიმიტრი შევარდნაძეს გათვალისწინებული ჰქონდა, რომ ზემოთქმულის რეალიზება გარკვეულ დანახარჯებთან იქნებოდა დაკავშირებული: უპირველეს ყოვლისა, დადგებოდა შენობის გამოცვლის, გალერეაში მომსახურე შტატის (როგორც სამეცნიერო, ასევე ტექნიკური) გაზრდისა და სხვა საკითხები. დიმიტრი შევარდნაძე მიუთითებდა, რომ შენობა, რომელიც უჭირავს რუსთაველის გამზირზე № 13 ეროვნულ გალერეას, პატარაა და მასში შეიძლება მოთავსდეს მხოლოდ მეათედი ჩვენი საგანძურისა. გარდა აღნიშნულისა, თურმე იმ ხანებში, ალექსანდროვის ბაღის კეთილმოწყობისა და გაფართოების მიზნით, საქართველოს სახალხო კომისართა საბჭოს და თბილისის ქალაქის საბჭოს წინაშე იდგა ამ შენობის საერთოდ აღების საკითხი.

დიმიტრი შევარდნაძე, ეროვნული გალერეისათვის შესაფერისი შენობის გამოძებნის თვალსაზრისით, აღნიშნავდა: „...ამ მიზნებისათვის ყველაზე შესაფერის შენობად ვთვლი მეტეხის ციხეს. იგი თავის ძირითად კორპუსში, ყოველგვარი კაპიტალური გადაკეთების გარეშე ადვილად შეიძლება მუზეუმად გადაკეთდეს. რასაკვირველია, თავის დროზე დადგება ამ ისტორიული ციხესიმაგრის რესტავრაციის საკითხი შემორჩენილი ძველი ნახატებისა და გრავიურების მიხედვით. მეტეხის კოშკი წინათ ციხე არასოდეს არ ყოფილა. პირიქით, აქ იყო სასახლე, მხოლოდ XIX საუკუნის დასაწყისში მეფის თვითმართველობამ ეს ისტორიული შენობა ციხედ გადააქცია.

დროა, ბოლოსდაბოლოს მიექცეს ამ გარემოებას სერიოზული ყურადღება და ეს ისტორიული ძეგლი ძველი თბილისის ღირსშესანიშნაობათა ქართულ ლუვრად გადაკეთდეს".

დიმიტრი შევარდნაძის არქივში დაცულ კიდევ ერთ დოკუმენტში, რომელიც დაახლოებით იმავე ხასიათისაა, როგორც ზემოთ აღნიშნული ანგარიში, კარგად ჩანს, თუ რატომ მიაჩნდა დიმიტრი შევარდნაძეს მეტეხის ციხე ეროვნული სამხატვრო გალერეისათვის ყველაზე შესაფერის შენობად.

დიმიტრი შევარდნაძე წერდა: „...პირველ რიგში იმის გამო, რომ შენობა დამოუკიდებლად დგას, რაც ხანძრისაგან გარანტირებულს ხდის მას და მისი დაცვაც ადვილია. მერე იმის გამო, რომ გალერეის ფონდების მატებასთან ერთად საკმარისი ფართი იქნება მის განსათავსებლად, მესამეც იმის გამო, რომ თვით მეტეხი ტაძართან ერთად ისტორიული ძეგლია, რომელიც ისედაც უნდა დაიცვას სახელმწიფომ".[208]

დიმიტრი შევარდნაძეს იქვე მოცემული აქვს დაწვრილებითი ხარჯთაღრიცხვა მეტეხის გადასაკეთებელი სამუშაოების, კაპიტალური რემონტისა და კეთილმოწყობის მიზნით ხუთი წლის განმავლობაში დასახარჯი თანხისა, რაც, თავის მხრივ, საშუალებას მისცემდა ეროვნული გალერეის დირექციას ხუთი წლის განმავლობაში თანდათანობით ახალ-ახალი საექსპოზიციო დარბაზები გაეხსნა. ამ მიმართებით დიმიტრი შევარდნაძე წერდა: ეს კი „...საშუალებას მოგვცემს მომავალ „ქართულ ლუვრში" კონცენტრირებულ გვექნეს არა მარტო ქართული სახვითი ხელოვნების ნიმუშები, არამედ მასთან კულტურულად დაკავშირებული ქვეყნების ხელოვნების ნიმუშებიც".

შემდეგ დიმიტრი შევარდნაძე იძლევა ხუთწლიანი სამეცნიერო და მოძიებითი სამუშაოების გეგმას, პერსპექტივაში გაზრდილი შტატისა და დანახარჯების გათვალისწინებით. ვინაიდან ეს პერსპექტიული გეგმა უფრო ეროვნული სამხატვრო გალერეის ბაზაზე ჩამოყალიბებული ხელოვნების მუზეუმის „მეტეხის" მოღვაწეობას ეხება, მასზე შემდეგ შევჩერდებით.

5. დაუსაბუთებელი თავდასხმა და დასაბუთებული პასუხი

ეროვნული სამხატვრო გალერეა დაარსების დღიდან ფართო საზოგადოების ყურადღების ცენტრში მოექცა. საქართველოში გამოსული იმდროინდელი როგორც ქართული, ისე რუსულენოვანი პრესა, თავის საინფორმაციო ხასიათისა თუ სპეციალურ სტატიებში აშუქებდა ეროვნული სამხატვრო გალერეის მოღვაწეობის ღირსშესანიშავ ფაქტებს. 1927 წლის 3 თებერვალს „ზარია ვოსტოკამ" გამოაქვეყნა მწვავე ხასიათის სტატია სათაურით „На музейном фронте". სტატიას ხელმოწერილი ჰქონდა მხოლოდ ინიციალები „ნ. შ." ავტორი ნიკოლოზ შეპუევი დიდაქტიკური ტონით მიმოიხილავდა თბილისის მუზეუმების ექსპოზიციებს და საკმაოდ ტენდენციურად აშუქებდა მათ. გამკენწლავად აფასებდა იგი ეროვნული სამხატვრო გალერეის ხელმძღვანელობის მოღვაწეობასაც. აღნიშნული სტატიის გაგრძელება კი მთლიანად ეროვნულ. სამხატვრო გალერეას ეძღვნებოდა და იგი გამიზნული იყო გამოსაქვეყნებლად. მასში ავტორი სრულიად დაუსაბუთებლად, არაობიექტურად აფასებდა გალერეის მოღვაწეობას და ბრალს სდებდა მის ხელმძღვანელობას ექსპოზიციის ხელოვნების არცოდნაში. უსაფუძვლო ბრალდებები სოციალისტურ ფრაზეოლოგიას ამოფარებული ყალბი პათოსის სამოსელში იყო გახვეული, რაც, როგორც ჩანს, იგრძნეს კიდეც „ზარია ვოსტოკას" რედაქციის მესვეურებმა და სტატია გამოქვეყნებამდე გადაუგზავნეს ეროვნული გალერეის ხელმძღვანელობას. აღნიშნულ ფაქტს სათანადო რეაგირება მოპყვა და დაიწერა საკმაოდ არგუმენტირებული პასუხი, რომელსაც ხელს აწერდნენ გალერეის სამხატვრო საბჭოს წევრები: დავით კაკაბაძე, ლადო გუდიაშვილი, შალვა ამირანაშვილი, ვახტანგ კოტეტიშვილი და გიორგი ნასიძე. ამ ერთობლივად შედგენილ პასუხში, რომელიც საქართველოს განათლების სახალხო კომისრის დ. კანდელაკის სახელზე იყო გაგზავნილი, ამხილეს სტატიის ავტორის მიერ განსახილველი საკითხის სრული უცოდინარობა, მის მიერ ფაქტების განგრახ დამახინჯება, ეროვნული სამხატვრო გალერეის ექსპოზიციის განადგურების მიზნით საკუთარი „განსწავლულობის" აფიშირება. ავტორის აშკარა ტენდენციურობა დიმიტრი შევარდნაძის, ქართული კულტურის ამ თავდალ-

ბული და უმწიკელო მუშაკისადმი. ზემოაღნიშნულ კოლექტიურ პასუხს დავით კანდელაკმა შემდეგი რეზოლუცია წააწერა: „სრულიად ვეთანხმები სამხატვრო საბჭოს აზრს და ვთვლი უმარიებულოდ შეპუეევის სტატიას. მიმაჩნია ამის შემდეგ შესაძლებლად სტატიის გამოქვეყნებისგან თავის შეკავება, ყოველ შემთხვევაში გთხოვთ წინასწარ დამირეკოთ. დ. კანდელაკი 16/III 1928 წელი". კომპეტენტური სამხატვრო საბჭოს პასუხმა და მასზე დადებულმა რეზოლუციამ გასჭრა და რედაქციას ნ. შეპუევის სტატია აღარ გამოუქვეყნებია.[209] მაგრამ ამით არ დასრულებულა დიმიტრი შევარდნაძის წინააღმდეგ რუსული პერიოდული პრესის ფურცლებიდან მომართული კამპანია. ესტაფეტა ამჟამად თბილისში გამომავალმა ჟურნალმა „Жизнь искуство"-მ აიტაცა ს. ისაკოვის სტატიით „Национальная галлерея Грузии" (1929 № 36).

პრეტენზიული შესავლის შემდეგ, ავტორი აღანაშაულებს ეროვნული სამხატვრო გალერეის ხელმძღვანელობას ცალმხრივობაში, რომლის გამოც არ ჩანს, მისი აზრით, ის აუცილებელი ჭეშმარიტება, რომ ქართულმა ხელოვნებამ განიცადა ბიზანტიის, არაბულ და თურქულ კულტურათა გავლენებიო, მხოლოდ სპარსული გავლენის ანაბარა დატოვესო ქართული ხელოვნება. ავტორი საოცარ „განსწავლულობას" ავლენს, როდესაც საუბრობს თანამედროვე ქართული მხატვრობის შესახებ და უაპელაციოდ ასკვნის: „რაც შეეხება თანამედროვე ქართველ მხატვართა შემოქმედებას, მას ეროვნულს ვერ უწოდებ, რადგან ქართველი მხატვრები დასავლეთევროპული, კერძოდ კი, პარიზული მხატვრობის გავლენის ქვეშ არიან. ლადო გუდიაშვილი, მოსე თოიძე, ელენე ახვლედიანი უშუალოდ პარიზში სწავლობდნენ". ელენე ახვლედიანის ნამუშევრებს, თურმე, მხოლოდ სახელწოდება და თემა აქვთ ქართული, თორემ არაფრით არ გამოირჩევა მისი თბილისის ხედები პარიზული ეტიუდებიდანო, ხოლო მოსე თოიძის „ღღეობა საქართველოში" (იგულისხმება „მცხეთობა" – ი. ა., ქ. ბ.) მაგალითი ყოფილა ფრანგული სკოლის ცუდი გაკვეთილების შეთვისებისა. ლადო გუდიაშვილის შემოქმედების მისამართით ავტორი იყენებს ტერმინს „ინფანტილიაჟი". ღიმილის მომგერელია აგრეთვე რეცენზენტის ბრალდება დიმიტრი შევარდნაძისადმი, თითქოს იგი გალერეის პრესტიჟის გაფურთხილების გამო

განზრახ არ ფენს ნიკო ფიროსმანაშვილის ნამუშევრებს, რომ არ შეარცხვინოს გალერეის სახელი ვიღაც პრიმიტივის სურათების გამოფენითო. რეცენზენტის აზრით, თურმე ნიჭიერი ფიროსმანი უდავოდ სპარსული ხელოვნების გავლენას განიცდიდა. ამ ყოველმხრივ უსუსური სტატიის ავტორი ერთგვარ დარიგებასაც კი იძლევა, თუ როგორ გახდნენ გალერეის მესვეურები მართლაც ეროვნულნი. იმისათვის, რომ სტატიის ბოლო აკორდი მთლად კრიტიკულად არ დასრულებულიყო, ს. ისაკოვი „პათეტიკური" სიტყვებით ამთავრებს სტატიას:

„...გარეგნულად გალერეის ექსპოზიცია შესანიშნავია, დიდი გემოვნებით და სინატიფით არის აქ გამოფენილი ექსპონატები, მაგრამ ეს ხომ მხოლოდ მოოქროვილი ნაჭუჭია, შიგნით კი?! სად არის გული?!"

დიმიტრი შევარდნაძე, მის წინააღმდეგ მიმართული კამპანიის მიუხედავად, დინჯად, თანმიმდევრული გულმოდგინებით, ჩვეული ენერგიით მიიწევდა დასახული მიზნებისაკენ. ამ პერიოდში იდგა მუზეუმების რეორგანიზაციის საკითხი, რომლის შესახებაც წერდა დიმიტრი შევარდნაძე თავის საანგარიშო მოხსენებაში. საოცარი პერიოდი იდგა, ცრუ პათოსით გამსჭვალულ იდეოლოგიზირებულ საზოგადოებაში ყველაფერი მხოლოდ პარტიის მოთხოვნებით იზომებოდა, ყალბი ლოზუნგების ყალიბში ჩასმულ ხელოვნების დარგებს სული ეხუთებოდა, ვერც ერთი ხელოვანი ვერ გადაურჩა პარტიულობისა და კლასობრივი ბრძოლის ნიშნით ნაჭედი ნაწარმოებების შექმნის მოთხოვნას. თითოეული პიროვნება იძულებული იყო გარკვეული ხარკი გადაეხადა დროის მოთხოვნებისათვის. მათ რიცხვში იყო დიმიტრი შევარდნაძეც. დასახული მიზნების განხორციელება, ეროვნული კულტურის გადარჩენისათვის ბრძოლა, სამწუხაროდ, გარკვეულ მსხვერპლსაც ითხოვდა. ეროვნული გალერეის საწინააღმდეგოდ პერიოდული პრესის ფურცლებზე საავდრო ღრუბლების გამოჩენამ დიმიტრი შევარდნაძეს აგრძნობინა, რომ საჭირო იყო მოქმედების ტაქტიკის შეცვლა. 1932 წელს დიმიტრი შევარდნაძემ ჟურნალ „პროლეტარული ხელოვნების" ფურცლებზე (№ 1-2) გამოაქვეყნა წერილი სათაურით „უნდა გარდავქმნათ ეროვნული გალერეის მუშაობა". დიმიტრი შევარდნაძე სათქმელს დროის

შესაბამისი ფრაზეოლოგიის სამოსელში ხვევდა, მაგრამ მასში იმ შინაარსს სდებდა, რომელიც მართლა აწუხებდა და აფიქრებდა მხატვარს. უპირველეს ყოვლისა, ავტორი ხელოვნების ნაწარმოების ექსპონირების საკითხს ეხებოდა. დიმიტრი შევარდნაძე სრულიად მართებულად თვლიდა, რომ ესა თუ ის ხელოვნების ნაწარმოები გამოფენაზე წარმოდგენილი უნდა იყოს არა კონტექსტიდან ამოგლეჯილად, არამედ ეპოქის საერთო ფონზე, კულტურის საერთო განვითარების ჭრილში. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ეროვნული სამხატვრო გალერეის მაგივრად, დიმიტრი შევარდნაძე ხშირად ხელოვნების მუზეუმს ახსენებდა. როგორც ჩანს, იგი იმთავითვე თვლიდა, რომ ეროვნული გალერეა ფაქტობრივად იგივე სახვითი ხელოვნების მუზეუმი იყო. დ. შევარდნაძე წერდა: „...სამხატვრო მუზეუმმა ... უნდა უჩვენოს რეალური პირობები იმ საცხოვრებელი, სალოცავი და საზოგადო ბინებისა, რომლისთვისაც იქმნებოდა ესა თუ ის ხელოვნების ნაწარმოები. უნდა წარმოადგინოს მასალები სოციალურ, ეკონომიკურ პირობებისა უშუალოდ დაკავშირებული ხელოვნებასთან. მასალები არქივიდან, მემუარები და მხატვრული ლიტერატურა ყველაფერი ეს დამატებითი მასალაა“.

ამასთან, დიმიტრი შევარდნაძე იმასაც აღნიშნავდა, რომ „...თუ ჩვენ გალერეაში შეგვაქვს დამატებითი მასალა, ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ ის სრულუფლებიანია დანარჩენ მხატვრულ მასალებთან, რომლებიც ძირითადად ითვლებიან, – ამით არ უნდა შეიქმნას უნივერსალური მუზეუმი ყველა ხელოვნებისა, დამატებით მასალას უნდა ჰქონდეს დამხმარე ხასიათი, რომელიც გაგვირკვევს ძირითად მასალას“. შემდეგ ავტორი საუბრობდა იმის შესახებ, რომ საქართველოს ეროვნულ გალერეას აქვს ძვირფასი, მსოფლიო მნიშვნელობის მხატვრული ნაწარმოებები, დაწყებული უძველესი დროიდან დღევანდელ დღემდე, მაგრამ არა აქვს გამოსაფენი ფართი, ამიტომ ბევრი ყუთებში აწყვია, საჭიროა აგრეთვე თანამედროვე მხატვრობისათვის ცალკე მუზეუმის დაარსება. თუკი ზემდგომ ორგანოებში გაითვალისწინებენ გალერეის მიერ წარმოდგენილ პერსპექტიულ გეგმას, თავისი საჭიროებით, სათანადო ხარჯთაღრიცხვით, საგამოფენო ფართით, ტექნიკური აღჭურვილობით და შტატით, მაშინ შეძლებდა ეროვნული სამხატვრო გალერეა ესთეტიკური აღზრ-

ლის ფუნქციის შესრულებას და ფართო მასებზე ზემოქმედებას. როგორც ჩანს, აღნიშნულმა სტატიამ ერთგვარად განმუხტა ეროვნული გალერეის საწინააღმდეგოდ მომართული დაძაბულობა, რის შემდეგაც „სალიტერატურო გაზეთი"-ს ფურცლებზე 1933 წლის 24 მარტს გამოქვეყნდა საინფორმაციო ხასიათის წერილი სახელწოდებით „გალერეა". წერილის ავტორი ეროვნული გალერეის მოღვაწეობის დადებით მხარეებზე ამახვილებდა ყურადღებას, სათანადო ახსნა-განმარტებას აძლევდა ხელისშემშლელ ფაქტორებს, საუბრობდა სამომავლო პერსპექტივებზე, მკითხველს აუწყებ და, რომ გალერეის მიერ „...თითქმის გამოსაცემად დამზადებულია კატალოგი სამ ენაზე (ქართულ, რუსულ და ფრანგულ ენებზე), აგრეთვე დამზადებულია გამოსაცემად ნიკო ფიროსმანაშვილის სრული ბიოგრაფია – ავტორი გიორგი ლეონიძე, გამოიცემა პროფ. მ. ამირანაშვილის საქართველოს ხელოვნების ისტორია. სახელგამი სცემს სპარსული მხატვრობის და მინიატურების ალბომს და ღია ბარათებს. მოსალოდნელია საზღვარგარეთ, გერმანიაში, ნიკო ფიროსმანაშვილის სურათების გამოფენის მოწყობა". სტატიის ავტორი ეხებოდა აგრეთვე სამხატვრო გალერეისათვის „მეტეხის" გადაცემის სიროულეებს, რაც გადაიჭრა 1933 წლის მიწურულისათვის, როდესაც სათანადო ორგანოების დადგენილებით, ხელოვნების მუზეუმის მოწყობის მიზნით, სამხატვრო გალერეას გადაეცა მეტეხის ისტორიული ძეგლი.

თავი VII

ხელოვნების მუზეუმი „მეტეხი" – ქართული სახვითი ხელოვნების კვლევის ცენტრი

ჯერ კიდევ ეროვნული სამხატვრო გალერეის მეორე ხუთწლიან გეგმაში, რომელიც დიმიტრი შევარდნაძემ შეადგინა საქართველოს განათლების სახალხო კომისრის სახელზე, მოცემული იყო მეტეხის ისტორიული ძეგლის ხელოვნების მუზეუმად გადასაკეთებელი თანხების ხარჯთაღრიცხვა: დიმიტრი შევარდნაძე თვლიდა, რომ სარემონტო სამუშაოებს სულ დასჭირდებოდა დაახლოებით ასი ათასი მანეთი, ე.ი. ყოველწლიური დანახარჯი იქნებოდა 20.000 მანეთი. მეტეხის ციხის გადასაკეთებელი სამუშაოები, მისი კეთილმოწყობა ხუთ წელიწადზე შემდეგნაირად უნდა განაწილებულიყო: მუზეუმის მოღვაწეობის პირველი წელი მეტეხის ციხის სამუზეუმო შენობად გადაკეთებას უნდა მოხმარებოდა. ამავე წელს უნდა მომხდარიყო მოძიებული მასალის ინვენტარიზაცია, საღებინფექციო და სარესტავრაციო კაბინეტებისა და ფოტოლაბორატორიის ორგანიზება. შემდგომ წლებზე კი ნაწილდებოდა ახალი საექსპოზიციო მხატვრული ექსპონატებისა და სამეცნიერო ლიტერატურის შეძენა; უძველესი ისტორიული ძეგლების შესასწავლად სამეცნიერო-სამხატვრო ექსპედიციების მოწყობა, მოძიებული მასალის სამეცნიერო დამუშავება, კატალოგიზაცია და განყოფილებების მიხედვით სამეცნიერო შრომათა გამოცემა, აგრეთვე სამ ენაზე შედგენილი გზამკვლევის დასტამბვა. აღნიშნულ მოხსენებით ბარათს, ანუ ხუთწლიან გეგმას თან ერთვოდა ხარჯთაღრიცხვა.

ამრიგად, საქართველოს ეროვნული გალერეის, ანუ ხელოვნების მუზეუმის მოღვაწეობისა და განვითარების მეორე ხუთწლიანი გეგმის მიხედვით შემდეგი ძირითადი მიზანდასახულობა იყო მოცემული: 1. სახვითი ხელოვნების ნიმუშთა მოძიება, დაცვა და სამეცნიერო დამუშავება; 2. სახვითი ხელოვნების შესახებ ლიტერატურის შეგროვება; 3. ექსპონატების მარქსისტული ექსპოზიცია; 4. სამეცნიერო-სამხატვრო ექსპედიციების მოწყობა ძეგლების ადგილზე შესასწავლად; 5. სამეცნიერო ნაშრომთა მომზადება და გამოცემა.

დიმიტრი შევარდნაძის აზრით, სახვითი ხელოვნების ნიმუშებმა

ერთ ადგილას უნდა მოიყაროს თავი. თბილისის სხვადასხვა მუზეუმებსა და საქართველოს რაიონებში გაფანტული ნიმუშები უნდა დავანებულიყო ეროვნული სამხატვრო გალერეის ბაზაზე ჩამოყალიბებულ ხელოვნების მუზეუმში, რათა მნახველს ქართული სახვითი ხელოვნების განვითარების სრული სურათი შექმნოდა. დასახული მიზნების განსახორციელებლად კი, უპირველეს ყოვლისა, საჭირო იყო მეტეხის ციხის მუზეუმად გადაკეთება.

ზემდგომ ინსტანციებში დიმიტრი შევარდნაძის ოფიციალურმა წერილებმა საქართველოს ეროვნული სამხატვრო გალერეის მზარდი ფონდებისათვის ახალი შენობის, კერძოდ კი „მეტეხის" ისტორიული ძეგლის გამოყოფის მოთხოვნით თავისი ნაყოფი გამოიღო. 1933 წლის 18 ნოემბერს თბილისში დიდი მნიშვნელობის ფაქტი მოხდა: ყოფილი საპყრობილე, რომელიც შუა საუკუნეებში შესანიშნავ სამეფო რეზიდენციას წარმოადგენდა, ისტორიული მნიშვნელობის ნაგებობათა მთელი კომპლექსით, მთავრობის სპეციალური დადგენილებით, გადაეცა საქართველოს განათლების სახალხო კომისარიატს ეროვნული სამხატვრო გალერეის ფონდების განსათავსებლად. ამ საზეიმო დღესთან დაკავშირებით 1933 წლის 18 ნოემბერს დიდი მიტინგი ჩატარდა. რესპუბლიკის პრესა მხოლოდ ამ ფაქტს აშუქებდა; პოეტები და მწერლები აღფრთოვანებულ სიტყვებს უძღვნიდნენ ამ ისტორიულ მოვლენას, რომელსაც „ბასტილიის აღებას" ადარებდნენ, ოღონდ მშვიდობიანი გზით. ამ საზეიმო დღეს საგანგებოდ მოწყობილ მიტინგზე, მეტეხის ციხის ყოფილ კომენდანტს ციხის გასაღები გადაუცია ახალი მეტეხის დირექტორის დიმიტრი შევარდნაძისათვის. „...მეტეხი გადაეცა განსახკომს ეროვნული გალერეის სიმდიდრეთა მოსათავსებლად", – იუწყებოდა იმდროინდელი პრესა.[20] ცაკის დადგენილების მიხედვით, მეტეხში უნდა განთავსებულიყო ეროვნული სამხატვრო გალერეა და სახვითი ხელოვნების ინსტიტუტი, უფრო სწორად, პლასტიკური ხელოვნების ცენტრალური მუზეუმი, რომელიც ხელოვნების დარგში სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობის ცენტრი გახდებოდა. ასე წარმოიქმნა მუზეუმთან ერთად საქართველოს ხელოვნების ინსტიტუტის დაარსების იდეაც.

იმდროინდელი პრესის მიმოხილვა საშუალებას გვაძლევს თვა-

ლი გავადევნოთ, თუ რა ტემპებით მიმდინარეობდა ეროვნული გალერეის გაფართოების მიზნით გადმოცემული მეტეხის ისტორიული კომპლექსის სარეკონსტრუქციო სამუშაოები.[211]

ჯერ კიდევ 1932 წლიდან დაწყებული, როდესაც დიმიტრი შევარდნაძის უდიდესი მეცადინეობით საქართველოს განათლების სახალხო კომისარიატის წინაშე მთელი სიმწვავით დადგა ეროვნული სამხატვრო გალერეის გაფართოების საკითხი და ამ მიზნით დ. შევარდნაძის მიერ შერჩეული მეტეხის საპყრობილის ხელოვნების მუზეუმად, „ქართულ ლუვრად" გადაკეთების იდეა, განათლების სახალხო კომისარიატთან შეიქმნა სპეციალური კომისია. ამ კომისიას, რომელშიც სხვებთან ერთად დიმიტრი შევარდნაძეც შედიოდა, დაევალა ხელოვნების ცენტრალურ მუზეუმად „მეტეხის" გადასაკეთებელ პროექტზე მუშაობა.

ცალე ქართული პერიოდული პრესის ფურცლებზე გამოქვეყნდა საქართველოს ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარის ფილიპე მახარაძის, საქართველოს სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარის გერმანე მგალობლიშვილისა და სრულიად საქართველოს ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის მდივნის თენგიზ ელენტის ხელმოწერებით დამოწმებული 1933 წლის 6 ნოემბრის დადგენილება.[212] საქართველოს ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის მიერ რუსულ ენაზე შექმნილ ამ დადგენილებაში განხილული იყო ის სარეკონსტრუქციო სამუშაოები, რომელიც ამ შენობაში ხელოვნების ცენტრალური მუზეუმის „მეტეხისა" და სახვითი ხელოვნების სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის განთავსებას გულისხმობდა. ამასთან, ითვალისწინებდა საქართველოს ფინანსთა სახალხო კომისარიატის მიერ 1934 წლის ბიუჯეტში მეტეხის შენობის კაპიტალური გადაკეთებისათვის საჭირო თანხებს. აღნიშნული დადგენილების ცხოვრებაში გატარება დაევალა, უპირველეს ყოვლისა, სწორედ საქართველოს განათლების სახალხო კომისარიატთან შექმნილ საგანგებო კომისიას, რომელშიც, როგორც უკვე აღინიშნა, დიმიტრი შევარდნაძეც შედიოდა. სულ მალე, კომისიამ წარმოადგინა „მეტეხის" საფუძვლიანი რეკონსტრუქციის პროექტი, რომლის მიხედვითაც ხუთი კორპუსისაგან შემდგარი მეტეხის საპყრობილის კომპლექსის ნაწილი – მესამე, მეოთხე და მეხუთე კორპუსები

უნდა გადაკეთებულიყო ეროვნულ სამხატვრო გალერეად თავისი მდიდარი ფონდსაცავებით, ხოლო პირველი და მეორე კორპუსები უნდა აფეთქებულიყო, როგორც გამოუსადეგარი. აღნიშნული კორპუსების ადგილას კი უნდა აგებულიყო ახალი, დიდი, 30.000 კუბმეტრი სივრცის ფართობის შენობა, სადაც განთავსდებოდა ხელოვნების მუზეუმი და სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი. ამ პროექტის მიხედვით, ეროვნული სამხატვრო გალერეის ადრინდელი შენობა (ე.ი. „დიდების ტაძარი") უნდა გადასცემოდა საქართველოს მხატვართა კავშირს.

1934 წლის იანვრიდან მეტეხის მუზეუმმა დაიწყო ფუნქციონირება. მუზეუმში, რომლის სრული სახელწოდება იყო „პლასტიკურ ხელოვნებათა ცენტრალური მუზეუმი", ოთხი ძირითადი სექტორი გაიხსნა. პირველ სექტორში შედიოდა ძველი ქართული ხელოვნების, ძირითადად საქართველოს ფეოდალური ეპოქის ხუროთმოძღვრების, ქანდაკების, ფერწერის, გამოყენებითი ხელოვნების (ჭედურობის, ნაქარგობის, ხეშე და ძვალზე კვეთის და სხვ.) ნიმუშები, მეორე სექტორში აღმოსავლური ხელოვნების განყოფილება იყო მოთავსებული. აქ ძირითადად თავმოყრილი იყო სპარსული მხატვრობა, აღმოსავლური ხალიჩები, იარაღი და ბუდისტური ხელოვნების ნიმუშები. მესამე სექტორი დასავლეთევროპის ხელოვნების ნიმუშებით იყო დაკომპლექტებული. პროექტის მიხედვით, აქ უნდა შესულიყო რუსული მხატვრობაც. მეოთხე სექტორში კი წარმოდგენილი იქნებოდა ახალი და უახლესი თანამედროვე ხელოვნება (მე-18 საუკუნიდან დაწყებული – თანადროული ხელოვნების ჩათვლით), როგორც აღვნიშნეთ, საექსპოზიციო დარბაზები მოთავსდა მესამე, მეოთხე და მეხუთე კორპუსებში, რომლებიც მდინარე მტკვარს გადაპყურებდა. მეტეხის მუზეუმის მოღვაწეობის პირველსავე წლებში დიდი ყურადღება დაეთმო მოძიებითი სამუშაოების წარმოებას, ხელოვნების ნიმუშების ერთ ადგილას თავმოყრას. ამ პერიოდში მუზეუმში გადმოვიდა ეროვნული გალერეის, საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის, ხოლო ნაწილობრივ საქართველოს მუზეუმის სახვითი ხელოვნების ზოგიერთი კოლექცია და ფონდი, თანდათანობით შემოემატა სახვითი ხელოვნების ექსპონატები (ნაწილ-ნაწილ) საქართველოს სხვადასხვა

რაიონებიდან (ზუგდიდის, ქუთაისის, სოხუმისა და სხვა მუზეუმებიდან).

იმდროინდელი პრესა იტყობინებოდა, რომ მუზეუმში თავმოყრილი იყო უნიკალური ირანული მინიატურების კოლექცია, მშვენიერად იყო წარმოდგენილი რუსული ფერწერა (30 ტილომდე), მათ შორის ფ. როკოტოვის, დ. ლევიცკის, ვ. ბოროვიკოვსკის, ა. ანტროპოვის, ე. ტროპინინის, ე. სურიკოვის, ვ. სეროვის, ვ. ვასნეცოვის, ი. რეპინის, მ. ნესტეროვის, ი. აივაზოვსკის, ი. ლევიტანის, მ. ერუბელის, ე. ლანსერეს და სხვათა ნამუშევრები; ნიკო ფიროსმანაშვილის თითქმის მთელი შემოქმედება; გ. მაისურაძის, გ. გაბაშვილის, ალ. მრევლიშვილის, ალ. ბერიძის, რ. გველესიანის, მ. თოიძის, ი. ნიკოლაძის, ვალ. სიდამონ-ერისთავის, დ. კაკაბაძის, ლ. გუდიაშვილის, ქ. მაღალაშვილის, ელ. ახვლედიანის და სხვათა ნამუშევრები.

1. „მეტეხის" მუზეუმის I ხუთწლიანი გეგმა (1933–1937 წლები)

დიმიტრი შევარდნაძის მიერ შედგენილ „მეტეხის" მუზეუმის ხუთწლიან გეგმაში, ხუთ წელიწადზე გაანგარიშებული სარემონტო სამუშაოების ხარჯთაღრიცხვის შემდეგ, საუბარი იყო სამუზეუმო საქმის მცოდნე კადრებით მუზეუმის უზრუნველყოფის, შტატების მოსალოდნელი ზრდის შესახებ. აქვეა ზუსტი პროცენტული შეფარდება, თუ როგორ ვარაუდობდა დ. შევარდნაძე 1933 წლიდან 1937 წლის ჩათვლით სამეცნიერო-ტექნიკური და ადმინისტრაციულ-სამეურნეო პერსონალის ზრდას. აღნიშნულ ხუთწლიან გეგმაში შეტანილი იყო ტექნიკური აღჭურვილობისათვის საჭირო ხარჯთაღრიცხვა და, რაც ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა, სამეცნიერო-სამხატვრო ექსპედიციების დაგეგმვა ხუთი წლის განმავლობაში. 1933 წელს, ატენსა და ყინწვისში მონუმენტური მხატვრობის შესასწავლად, დაგეგმილი იყო ორთვიანი ექსპედიცია ოთხი მეცნიერ-თანამშრომლის შემადგენლობით, 1934 წელს – ექსპედიცია რაჭის XIII-XV საუკუნეთა ხუროთმოძღვრული ძეგლებისა და კედლის მხატვრობის, აგრეთვე XII საუკუნის ძეგლის – ბეთანიის მხატვრობის შესასწავლად. ეს ექსპედიცია სამი თვით იყო დაგეგმილი. 1935 წლისთვის – ახალ-

ციხე-ახალქალაქის ხუროთმოძღვრული ძეგლების: ვარძიის, ჭულეს, ბარბმის, საფარის, ტიმოთეს უბნის შესწავლა ოთხკაციანი ექსპედიციის მიერ. 1936 წელს გამიზნული იყო სამკაციანი ექსპედიცია, რომელიც ორი თვის განმავლობაში შეისწავლიდა აფხაზეთის ხუროთმოძღვრულ ძეგლებს; ასევე წარმოდგენილი იყო ხარჯთაღრიცხვა 1937 წლისათვის დაგეგმილი ექსპედიციისა – თურქეთის ტერიტორიაზე თორთუმ-ისპირის ხეობაში განლაგებულ ქართულ ძეგლებზე. რაც შეეხება სამეცნიერო გამოცემებს, დიმიტრი შევარდნაძე საგანგებოდ აღნიშნავდა ზემოხსენებულ ხუთწლიან გეგმაში, რომ „...აპირებს გამოსცეს, როგორც ძველი ასევე ახალი ქართული ხელოვნების შესახებ ნაშრომები, რომელთაც ექნებათ გასავალი უცხოურ ბაზარზეც, ასე რომ, ყურადღება უნდა მიექცეს მათ გამოცემის ხარისხს, პოლიგრაფიულ დონეს". 1933 წლისათვის სახვითი ხელოვნების მუზეუმს დაგეგმილი ჰქონდა ილუსტრირებული სამენოვანი კატალოგის, გიორგი ლეონიძის მიერ ნიკო ფიროსმანაშვილის შესახებ შედგენილი მონოგრაფიის, აგენის ტაძრის მხატვრობისადმი მიძღვნილი ილუსტრირებული ნაშრომის გამოცემა.[213] 1934 წლისათვის წრომის მოზაიკის ფრაგმენტებისადმი მიძღვნილი ალბომის გამოცემა იყო ნავარაუდევი. იმავე წელს უნდა გამოცემულიყო აგრეთვე სპარსული დაზგური ფერწერისა და XI–XII საუკუნეების ქართული მინიატურების ამსახველი ალბომები. 1935 წელს – XI–XIII საუკუნეების ქართული კედლის მხატვრობისადმი მიძღვნილი ალბომის, სპარსული მინიატურების ალბომისა და კატალოგის დამატების გამოცემა იყო დაგეგმილი. სპარსული მინიატურების ალბომის მესამე ნაწილის გამოცემას, საკუთრივ ქართულ XII–XIV საუკუნეთა მინიატურული მხატვრობისა და XVIII–XIX საუკუნეების ქართული პორტრეტული მხატვრობისადმი მიძღვნილი ალბომების გამოცემას კი ვარაუდობდნენ 1936 წლისათვის. 1937 წლის სამეცნიერო გამოცემათა გეგმაში შეტანილი იყო პერიოდული ორგანოს – „საქართველოს ეროვნული გალერეის მაცნეს" გამოცემა.

საქართველოს ეროვნული გალერეის, იგივე ხელოვნების მუზეუმის „მეტეხის" დირექცია რომ სამეცნიერო გამოცემების საკითხს საკმაოდ მნიშვნელოვნად მიიჩნევდა, ჩანს დიმიტრი შევარდნაძის ოფიციალური წერილიდან, რომელიც ეხება ცნობილი მეცნიერის

გიორგი ჩუბინაშვილის ძველი ქართული ხუროთმოძღვრების შესახებ ფუნდამენტური გამოკვლევის გამოცემის საკითხს. ამ წერილში ჩანს ავტორის ფართო ერუდიცია, ღრმა განსწავლულობა ხელოვნების ისტორიის საკითხებში. წერილის შესავალ ნაწილში დასაბუთებულია ქართული ხუროთმოძღვრების უმნიშვნელოვანესი ადგილი შუა საუკუნეების ქრისტიანული ქვეყნების კულტურის განვითარების საერთო ჭრილში. აქედან გამომდინარე, წერილის ავტორი სამართლიანად მოითხოვს, გიორგი ჩუბინაშვილის მნიშვნელოვანი ნაშრომის გერმანულ ენაზე აუცილებლად გამოქვეყნებას სრული სახით. საქმე ის იყო, რომ მეცნიერული ღირსებებით შემკული აღნიშნული გამოცემა ხუთ ტომს მოიცავდა. აქედან ორი ტომი ჩაშვებული ყოფილა წარმოებაში დასასტამბად – ერთი გერმანიაში, ხოლო მეორე მოსკოვში. ძველი ქართული ხუროთმოძღვრების ამ ფუნდამენტური გამოკვლევის ხუთი წიგნის შინაარსი ასეთი იყო: I ტ. – ჯვრის ტიპის ხუროთმოძღვრული ძეგლები; II ტ. – წრომის ტაძარი და მოზაიკა; III ტ. – კახეთის ხუროთმოძღვრული ძეგლები; IV ტ. – ბაზილიკური არქიტექტურის ძეგლები საქართველოში; V ტ. – შუა საუკუნეების ქართული ხუროთმოძღვრება.

ზემოაღნიშნულ წერილში მოცემული იყო, თუ რა მდგომარეობაში იმყოფებოდა ამჟამად ითითოეული გამოკვლევის გამოცემის საქმე. აღნიშნული კომენტარები ეხებოდა აგრეთვე კვლევის მდგომარეობის პროცესის დადგენას, რაც, საფიქრებელია, თვით შესანიშნავი მეცნიერის გიორგი ჩუბინაშვილის ჩარევის შედეგად დაფიქსირდა. ოფიციალური წერილი ერთობლივად უნდა იყოს შედგენილი. გიორგი ჩუბინაშვილის და დიმიტრი შევარდნაძის მიერ. წერილი ბევრ საინტერესო ცნობას შეიცავს 1927 წელს ღვაწლმოსილი მეცნიერის – გ. ჩუბინაშვილის გერმანიაში მივლინების შესახებ. საქართველოს განათლების სახალხო კომისარიატის მიერ მკვლევარის გერმანიაში მივლინების მიზანი იყო ქართულ ხუროთმოძღვრების ძეგლებზე გამოკვლევისათვის პარალელურ მასალებზე მუშაობა და იქვე გამოცემისათვის ზრუნვა. აღნიშნული მივლინების დროს გიორგი ჩუბინაშვილის მიერ ბონის უნივერსიტეტთან არსებულ ხელოვნებათმცოდნეობის ინსტიტუტში წაკითხულ მოხსენებას ისეთი რეზონანსი მოჰყვა, რომ გერმანელ ხელოვნებათმცოდნეთა სახელით თბილისში

განათლების სახალხო კომისარს დ. კანდელაკს წერილი მოუვიდა. წერილში დასაბუთებული იყო გიორგი ჩუბინაშვილის გამოკვლევის დიდი მნიშვნელობა მსოფლიო კულტურის ისტორიის შესწავლისათვის. გერმანელი მეცნიერი წერდა: „ჩვენ იმ აზრის ვართ, რომ ევროპაში თქვენი მშვენიერი ქვეყნის მნიშვნელობაზე და ისტორიულ როლზე უკეთესი პროპაგანდა წარმოუდგენელია, თუ არა ამ უმნიშვნელოვანესი გამოკვლევის ევროპაში გამოცემისათვის ხელშეწყობა, რაც თავის მხრივ ამ დიდი მნიშვნელობის მასალას მეცნიერთათვის ხელმისაწვდომს გახდის". იგივე აზრი წარმოითქვა მრავალრიცხოვანი ევროპელი ხელოვნებათმცოდნეების მიერ 1930 წელს გერმანიაში ძველი ქართული ხელოვნების გამოფენასთან დაკავშირებულ გ. ჩუბინაშვილის ვიზიტის დროსაც. ძველი ქართული ხელოვნების გამოფენამ და მასთან დაკავშირებულმა გ. ჩუბინაშვილის მოხსენებებმა ბერლინში, კელნში, ლაიფციგში, მიუნხენსა და სხვა ქალაქებში ის შედეგი გამოიღო, რომ მეცნიერის ფუნდამენტური გამოკვლევის I ტომის გამოცემა იკისრა გერმანიაში ერთ-ერთმა დიდმა სახელოვნებათმცოდნეო ლიტერატურის გამომცემელმა ფირმამ ბ. ფილგერის ხელმძღვანელობით. ასე გაფორმდა ორმხრივი კონტრაქტი ქართველ მეცნიერსა და გერმანულ ფირმას შორის. საქართველოდან ფინანსური ხელშეწყობით გამომცემლობამ აღნიშნული I ტომისათვის შეასრულა სამუშაოს 90%, ანაბეჭდები, სამი კორექტურაც და წიგნის აკინძვის ერთი მესამედიც უკვე მზად იყო, როდესაც გერმანიაში დაიწყო მძიმე ეკონომიკური კრიზისი. კრიზისმა არა თუ შეაჩერა აღნიშნულ სტამბაში მუშაობა, არამედ საერთოდ დახურა კიდეც გამომცემლობა. ამრიგად, სტამბაში დარჩა ნახევრადაკინძული წიგნი. ჩვენს მიერ ზემოთაღნიშნულ ოფიციალურ წერილში, რომელიც დიმიტრი შევარდნაძემ გაუგზავნა საქართველოს განათლების სახალხო კომისარს დ. კანდელაკს, მითითებული იყო ის გზები, თუ როგორ უნდა დაეხსნა საქართველოს მხარეს გერმანიაში თითქმის გამოსაცემად გამზადებული მნიშვნელოვანი ნაშრომი. დიმიტრი შევარდნაძე წერდა, რომ გერმანიაში მიღებული ცნობების თანახმად, აღნიშნული ტომის გამოცემის დასასრულებლად სტამბას უნდა გადაეგზავნოს 3.000 მანეთი უცხოური ვალუტით. აღნიშნული თანხის გადარიცხვის შემდეგ გამზადებული

წიგნის გერმანულ ბაზარზე გასაყიდად გატანას დასჭირდება შვიდი-რვა თვე, მაშინ როდესაც რუსეთში გიორგი ჩუბინაშვილის გამოკვლევის მეორე ტომის გამოცემას „გოზნაკის“ გამომცემლობაში დასჭირდა მთელი ორი წელიწადი. მეორე ტომი, რომელიც წრომის ტაძარსა და მის მოზაიკას ეხებოდა, ფორმატით I ტომზე გაცილებით პატარა იყო, მიუხედავად ამისა, აღნიშნული ტომის გამოცემა რუსეთის სტამბაში დაჯდა 20.000 მანეთი, აქედან გამომდინარე, დ. შევარდნაძე ცდილობდა ყველაზე ოპტიმალური ვარიანტი შეეთავაზებინა საქართველოს განათლების სახალხო კომისრისათვის, რათა გერმანიიდან დაეხსნა თითქმის გამზადებული ნაშრომი და ფინანსური ბაზა შეექმნა დარჩენილი სამი ტომის გამოცემისათვის.

საქართველოს განათლების სახალხო კომისარიატში კი საკითხი ისე იდგა, რომ I ტომის გამოცემა უნდა დაესრულებინათ მოსკოვში, რასაც დიმიტრი შევარდნაძე და, მასთან ერთად, ვფიქრობთ, გიორგი ჩუბინაშვილიც არ იზიარებდნენ. დიმიტრი შევარდნაძის აზრით, I ტომის გამოცემის დასრულება მოსკოვში მომგებიანი არ იქნებოდა იმიტომ, რომ, ჯერ ერთი, გაიწელება დროში, „გამოცემის დასრულებას როგორც მინიმუმ 2-3 წელი მაინც დასჭირდება. მეორეც იმიტომ, რომ დაგვაკარგვინებს ჩვენს მიერ უცხოეთში თავის დროზე გადარიცხულ 2750 მანეთს ვალუტით და თანაც ხელს შეუშლის უკვე გამოცემული მეორე ტომის გაყიდვას წიგნის ბაზარზე“.[214] ოფიციალური წერილის ავტორთა აზრით, უმჯობესი იქნება, თუ გერმანიაში, კერძოდ, ლაიფციგში დასრულდება წიგნის გამოცემა, რისთვისაც საქართველოდან უნდა გადაირიცხოს 3000 მანეთი უცხოური ვალუტით. ამავე დროს გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ რადგან საგამომცემლო ფირმასთან ხელშეკრულება გაუქმდა გამომცემლობის დახურვასთან დაკავშირებით, 3000 მანეთის გადაგზავნა გერმანიაში ვალუტით საშუალებას მისცემდა ქართულ მხარეს წიგნის გაყიდვიდან მოგება მთლიანად მისი ყოფილიყო. ამრიგად, იგივე გამომცემლობა დაასრულებდა წიგნის გამოცემას, ოღონდ მოგება, წიგნის კლიშეებთან ერთად, მთლიანად საქართველოს საკუთრებაში გადავიღოდა. ჩვენ საგანგებოდ შევჩერდით ზემოაღნიშნულ ოფიციალურ წერილზე იმის გამო, რომ იგი კარგად

ავლენს დიმიტრი შევარდნაძის გამჭრიახ გონებას, დასახული მიზნის შესრულებისათვის საბრძოლო შემართებას და იმ შესანიშნავ მეგობრულ ურთიერთობას, რომელიც ცნობილ მეცნიერ გიორგი ჩუბინაშვილსა და დიმიტრი შევარდნაძეს შორის არსებობდა.

საარქივო მასალებში შემორჩენილ „მეტეხის" მუზეუმის 1937 წლის სამუშაო გეგმაში დიდი ადგილი აქვს დათმობილი საგამომცემლო საქმიანობას. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მართალია 1936 წლის ოთხი აგვისტოდან დიმიტრი შევარდნაძე აღარ ასრულებდა „მეტეხის" მუზეუმის დირექტორის მოვალეობას (ამ თანამდებობაზე დაინიშნა გრიგოლ ბუხნიკაშვილი, ხოლო დიმიტრი შევარდნაძე გადაიყვანეს მის მოადგილედ[215]), მაგრამ 1937 წლის გეგმა ფაქტობრივად მისი შედგენილი იყო ახალი დირექტორის მიერ შეტანილი ზოგიერთი ცვლილებით.

წლის დასაწყისისათვის უკვე მზად ყოფილა შალვა ამირანაშვილის მონოგრაფიული გამოკვლევები გელათისა და დავით-გარეჯის მოხატულობათა შესახებ, აგრეთვე მისივე ალბომი ირანული მხატვრობის ნიმუშების რეპროდუქციებით. ამავე 1937 წელს დაგეგმილი ყოფილა გიორგი ჩუბინაშვილის ძველი ქართული ხუროთმოძღვრების ფუნდამენტური გამოკვლევის მესამე ტომის ქართულ ენაზე გამოცემა. გამოსაცემად მომზადებული იყო: პროფესორ ლეონ მელიქსეთ-ბეგის „მეგალითური კულტურა საქართველოში", გიორგი ლეონიძის „ნიკო ფიროსმანაშვილის ცხოვრება" (მონოგრაფიული გამოკვლევა), რენე შმერლინგის ნარკვევი ხცისის ძეგლის შესახებ, პლატონ კეშელავას მონოგრაფიული ნაშრომი მხატვარ გიგო გაბაშვილზე, დიმიტრი ჯანელიძის მონოგრაფია მხატვარ ალექსანდრე მრევლიშვილის შესახებ, „მეტეხის" ახალი დირექტორის გრიგოლ ბუხნიკაშვილის ნაშრომი „მეტეხის ისტორია" და ხელოვნების მუზეუმის შრომათა კრებულის „მეტეხის მოამბის" პირველი ტომი, რომელშიც ფაქტობრივად უნდა ასახულიყო მეტეხის მუზეუმის საექსპედიციო-სამეცნიერო მუშაობის შედეგები.

2. ხელოვნების მუზეუმის – „მეტეხის“ თანამშრომელთა მიერ წარმოებული მოძიებითი სამუშაოები

ჯერ კიდევ ეროვნული სამხატვრო გალერეის საანგარიშო მოხსენებებში დიმიტრი შევარდნაძე დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა სამუზეუმო საქმის მცოდნე კვალიფიციური კადრების მიერ მოძიებითი სამუშაოების წარმოებას, რაც, უპირველეს ყოვლისა, სამეცნიერო-სამხატვრო ექსპედიციების შედეგად უნდა გამოვლენილიყო. დიმიტრი შევარდნაძე ეროვნული სამხატვრო გალერეის მოღვაწეობის პირველი ხუთწლიანი გეგმის მიხედვით დაწერილ საანგარიშო მოხსენებაში აღნიშნავდა: „...იმისათვის, რომ პირველ ხუთწლედში არ იყო შესაბამისი თანხა გამოყოფილი მთავრობის მიერ, სამუზეუმო კადრების მომზადების საკითხი ვერ დადგა ეროვნული გალერეის მოქმედების დღის წესრიგში. ეს საკითხი კი აუცილებლად ყურადღებას ითხოეს, რადგან კვალიფიცირებული სამუზეუმო კადრების ნაკლებობას განიცდის არა მხოლოდ საქართველოს ეროვნული გალერეა თბილისში, არამედ გალერეის ფილიალები პროვინციებში: თელავში, გორში, ქუთაისში, ბათუმში, ზუგდიდში და ოზურგეთში. იქ, სადაც საქართველოს განათლების სახელმწიფო კომისარიატის სამეცნიერო სექტორი აპირებს გახსნას მეორე ხუთწლედში მხარეთმცოდნეობის მუზეუმები სამხატვრო განყოფილებებით. ამიტომ ეროვნული სამხატვრო გალერეა, როგორც ცენტრალური ხელოვნების მუზეუმი, აპირებს მეორე ხუთწლედში მოამზადოს შემდეგი კადრები, როგორც ცენტრისათვის, ასევე პერიფერიისათვისაც: 10 ხელოვნებათმცოდნის, 5 სამუზეუმო ფოტოგრაფის, 10 მხატვარ-რესტავრატორის და 12 მხატვარ-კოპიისტის“ სახით. ამ ასპექტით დიმიტრი შევარდნაძეს სტაჟირებისთვის მიუვლენია მეცნიერ-თანამშრომელთა გარკვეული კონტინგენტი მოსკოვსა და ლენინგრადში. სამუზეუმო საქმის შესასწავლად, კვალიფიკაციის ამაღლების კურსებზე ერმიტაჟში სამუშაოდ ყოველწლიურად უნდა გაგზავნილიყო ორ-ორი თანამშრომელი ექვსთვიანი მივლინებით. ასევე გათვალისწინებული ყოფილა ხელოვნებათმცოდნეთა სტაჟირება (10 თანამშრომლის რაოდენობით) რუსეთის ხელოვნების სხვა საკავშირო ცენტრებში.

რაც შეეხება მოძიებით სამუშაოებს, რომელიც ყოველწლიურად

უნდა ეწარმოებინათ ხელოვნების მუზეუმის – „მეტეხის“ თანამშრომლებს, საკმაოდ ფართო სპექტრით იყო წარმოდგენილი სამუზეუმო მოღვაწეობის ამსახველ გეგმებში. მაგალითად, ქართული ხუროთმოძღვრების განყოფილებაში 1937 წელს დაგეგმილი იყო ნოქალაქევის (არქეოპოლისის) აზომვების დამთავრება გიორგი ჩუბინაშვილისა და არქიტექტორ ლევან წილოსანის მიერ. ასევე უნდა ჩაგარებულიყო კვლევა-ძიებითი სამუშაოები: კახეთის ძეგლების შესწავლა, ბორის არქიტექტურული ძეგლების აზომვა, თიღვის XII ს.-ის ძეგლის მხატვრული და ისტორიული შესწავლა, აზომვა და სხვ. მკვლევარ ლევან რჩეულიშვილის მიერ, რენე შმერლინგს ხოფა-კაბენის ძეგლის ორნამენტები უნდა შეესწავლა, ადგილზე გრაფიკული ჩანახატების შესრულებით. გიორგი ჩუბინაშვილსა და ნიკოლოზ სევეროვს მცხეთის სვეტიცხოვლის ნახაზების შესრულება და საერთო კვლევითი სამუშაოების გაგრძელება ევალებოდათ. საანგარიშო პერიოდში შესწავლილი უნდა ყოფილიყო აგრეთვე რაჭის (ბუგეული, ბეთლემი, ნიკორწმინდა), ქართლის (ატენი, რკონი), იმერეთის (ტაბაკონი, ჭალო, ობჩა, ვანი), კახეთის (გრემი, ახალი შუამთა, ნეკრესი), სამეგრელოს (სეფიეთი, მარტვილი, კოლორი, ცაიში), მესხეთ-ჯავახეთის (საფარა-ზარზმა) ძეგლები, აქ შემონახული კედლის მხატვრობა. აღნიშნული ძეგლების შესწავლასთან ერთად, მოძიებული უნდა ყოფილიყო არქიტექტურული ანაზომები, კედლის მხატვრობისა თუ ქვაზე კვეთის ნიმუშების პირები, ადგილზე დაცული ისტორიული მნიშვნელობის წარწერების, კარკელების, ჯვრების, ხატების თუ სხვა ძეგლების ჩანახატები, ფოტოპირები და სხვ. ქანდაკების განყოფილებაში, რომელსაც უძღვებოდა ცნობილი საბოგადო მოღვაწე, მეცნიერი და მოქანდაკე ვახტანგ კოტეტიშვილი, მისთვის საბეღისწერო 1937 წელს დაგეგმილი იყო ცნობილი ისტორიული ძეგლების „ნადარბაზევის“ და „ფოთოლეთის“ ქანდაკებათა შესწავლა. აღნიშნულ წელს ვახტანგ კოტეტიშვილს უნდა შეესრულებინა აგრეთვე ქართული რელიეფის პრინციპების შესახებ თეორიული სახის გამოკვლევის დიდი ნაწილი, რომელიც კონკრეტულად ქართული საფლავის ქვის ქანდაკებათა შესწავლას გულისხმობდა. მოძიებითი მუშაობის მიზნით ქანდაკების განყოფილების მეცნიერ-თანამშრომლებს, ვახტანგ კოტეტიშვილის ხელმძღვანელო-

ბით, დაგეგმილი ჰქონდათ ტაბაწყურის ე.წ. „წითელი საყდრის“ ქანდაკებათა ესტამპებისა და მიომღვიმის კანკელის ქანდაკებათა ესტამპის გაღმოღება. მათვე უნდა ჩამოეტანათ მეტეხის მუზეუმში ყინწვისიდან ქვის ვერძის, თელავიდან ერთი საფლავის ქვის, ფოთოლეთიდან კანკელის სვეტების და ცალკეული ორნამენტების ესტამპები. მაგრამ როგორც ცნობილია, ვახტანგ კოტეტიშვილს, დიმიტრი შევარდნაძის მსგავსად, არ დასცალდა იმ წელს დასახული სამუშაოს სისრულეში მოყვანა, განუკითხაობის მძვინვარე წელს ემსხვერპლა იგი. რაც შეეხება ამ მრისხანე წლის მეორე მსხვერპლს – დიმიტრი შევარდნაძეს, მას პირადად, გარდა იმისა, რომ ევალებოდა სამუზეუმო საქმის ორგანიზაცია, როგორც მხატვარ-რესტავრატორს, აქტიური მონაწილეობა მიუღია ჯერ ეროვნული სამხატვრო გალერეისა და შემდეგ ხელოვნების მუზეუმის – „მეტეხის“ მოძიებით სამუშაოებში. როგორც ცნობილია, მხატვარ-რესტავრატორ შალვა აბრამიშვილთან ერთად 1935 წელს დიმიტრი შევარდნაძემ ჩამოხსნა ნაბახტევის მხატვრობის ნაწილი და თბილისში, მეტეხის მუზეუმში გაღმოიტანა, როგორც ხელოვნებათმცოდნე ი. ლოროქიფანიძე აღნიშნავს, „...დიმიტრი შევარდნაძემ კარგად იცოდა, რომ ფრესკების ჩამოხსნა და მუზეუმში გადატანა მხოლოდ იძულებითი ღონისძიება იყო და მხოლოდ მათი დაღუპვის საშიშროებამ უკარნახა ეს გზა“.[216] დიმიტრი შევარდნაძე დიდ ყურადღებას უთმობდა ქართული კედლის მხატვრობის უმნიშვნელოვანეს ძეგლებზე შემორჩენილ ქტიტორთა პორტრეტულ გამოსახულებებს. როგორც ცნობილია, თავის დროზე, მას გაუკეთებია ზოგიერთი ქტიტორული გამოსახულებების პირები და დაუვალებია კიდეც თავისი ახლო მეგობრის გიორგი ერისთავისათვის გაეკეთებინა ქართულ ფრესკებზე შემორჩენილ ისტორიულ პიროვნებათა პორტრეტების პირები უძველესი დროიდან გვიან შუა საუკუნეებამდე.[217] მოძიებითი სამუშაოს შესრულებისას ფასდაუღებელი იყო მეცნიერ-თანამშრომლებისადმი დიმიტრი შევარდნაძის მიერ გამოჩენილი გულისხმიერება და ყოველმხრივი ხელშეწყობა, რათა მათ წარმატებით შეელგინათ ბიბლიოგრაფიული ცნობარი ქართული სახვითი ხელოვნების საკითხთა ირგვლივ. საქართველოს ხელოვნების მუზეუმის – „მეტეხის“ ხელმძღვანელი დაუღალავად ზრუნავდა მუზეუმის სამეც-

ნიერო-ტექნიკური ბაზის გაუმჯობესებაზე. 1937 წლის მუზეუმის სამუშაო გეგმით დიმიტრი შევარდნაძეს გათვალისწინებული ჰქონდა, უპირველეს ყოვლისა, მუზეუმის ქონების ინვენტარიზაციის ჩატარება, ფოტოლაბორატორიის, ფოტოტიპიისა და ციკოგრაფიის საკუთარი სტამბის მოწყობა. ძველი მხატვრობის პირების გადმოსაღებად დასაკეცი ხარაჩოს შეძენა და სხვა მრავალი, რომლის შესრულებაც მას არ დასცალდა.

ამ ასპექტით უნდა ითქვას იმ განუხორციელებელი არქიტექტურული პროექტების შესახებაც, რომლებიც აკად. შ. ამირანაშვილის ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის ფონდებმა შემოგვინახა, „მეტეხის“ მუზეუმის შენობის რეკონსტრუქციას რომ ისახავდა მიზნად. ფაქტობრივად, ეს იყო 1937-38 წლებზე გამიზნული „მეტეხის“ მუზეუმის მშენებლობის საპროექტო ნახაზები და გეგმები. საქართველოში იმხანად მოღვაწე საინჟინრო-საარქიტექტურო სახელოსნოების მოწინავე შემოქმედებითი ძალები ჩაბმულნი იყვნენ ამ ფრიად მნიშვნელოვანი ნაგებობის მშენებლობის საქმეში. გ. ლეჟავას, ნ. სეევროვის, მ. კალაშნიკოვისა და ს. საგუნცის, მ. ჩხიკვაძის, ივ. ჩხენკელისა და კ. ჯავახიშვილის, ვ. ქოქრაშვილის, ლ. სუმბაძის და ლ. ლექვთაძის ერთობლივი თუ ინდივიდუალური პროექტები, I, II, III სართულის გენერალური გეგმები, ფასადების გაფორმება მეტყველებს, თუ როგორი მასშტაბური, გრანდიოზული მშენებლობის გეგმა ჰქონდათ დასახული ერთი მხრივ დამკვეთს – ხელოვნების მუზეუმის ხელმძღვანელობას, კერძოდ, დიმიტრი შევარდნაძეს და მეორე მხრივ კი საკონკურსო პროექტების წარმომდგენ არქიტექტორებს. სამწუხაროდ, ეს შესანიშნავი ჩანაფიქრი, ისევე როგორც სხვა მრავალი, არ განხორციელებულა, რითაც თანამედროვე ქართულ არქიტექტურას უცილობლად დააკლდა მსოფლიო მნიშვნელობის სამუზეუმო ნაგებობათა სტანდარტების გათვალისწინებით დაპროექტებული ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი არქიტექტურული ძეგლი.

3. ხელოვნების მუზეუმის – „მეტეხის“ საგამოფენო საქმიანობა შინ და გარეთ

ეროვნული სამხატვრო გალერეის საგამოფენო საქმიანობა კიდევ უფრო გამოცოცხლდა ხელოვნების მუზეუმის „მეტეხის“ ჩამოყალი-

ბების შემდეგ 1933-37 წლების განმავლობაში „მეტეხის“ მუზეუმის დირექცია მრავალი მნიშვნელოვანი გამოფენის მოწყობის ინიციატორი და ორგანიზატორი გახდა. განსაკუთრებით ეს ეხებოდა ნიკო ფიროსმანაშვილის ნამუშევრების გამოფენებს არა მარტო საბჭოთა კავშირის მნიშვნელოვანი კულტურული ცენტრების მასშტაბით, არამედ საზღვარგარეთ ვატანის თვალსაზრისითაც. ეროვნული სამხატვრო გალერეის მოღვაწეობის მეორე ხუთწლიანი გეგმის მიხედვით დაწერილ საანგარიშო მოხსენებაში დიმიტრი შევარდნაძე ეხებოდა საზღვარგარეთ ნიკო ფიროსმანაშვილის ნამუშევრების გამოფენას: „...საქართველოს ეროვნული გალერეა აპირებს გააგზავნოს ევროპის მოწინავე სამხატვრო ცენტრებში ნიკო ფიროსმანაშვილის 60 საუკეთესო ნამუშევარი ექვსი თვით, რასაც დასჭირდება 4000 მანეთი უცხოური ვალუტით (2000 დოლარი)“.[218]

აღნიშნული გამოფენის მოწყობა გერმანიაში იმხანად ხელოვნების მუზეუმის დირექციამ, მისგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო, ვერ მოახერხა, რის შესახებაც მომდევნო თავში გვექნება საუბარი. ასევე განუხორციელებელი დარჩა ხელოვნების მუზეუმის უმნიშვნელოვანესი ექსპონატებით მონაწილეობის მიღება 1936 წლის პარიზის საერთაშორისო გამოფენაზე, რისთვისაც საგანგებოდ ემზადებოდნენ. დიმიტრი შევარდნაძეს სურდა, გერმანიის ქალაქებში ძველი ქართული ხელოვნების 1930 წლის გამოფენის ტრიუმფალური სვლის გათვალისწინებით, პარიზის საერთაშორისო გამოფენაზე ძველ ხელოვნების ნიმუშებთან ერთად წარმოდგენილი ყოფილიყო XIX ს. ქართული სახვითი ხელოვნების საუკეთესო ნაწარმოებები.[219]

თითოეული გამოფენის მოწყობას ყოველთვის დიდი მოსამზადებელი პერიოდი უძღოდა წინ. ასევე იყო 1936 წლის საპირველმაისო გამოფენის მოწყობის წინ, გამოფენისა, რომელსაც თანამედროვე ქართული ხელოვნების სურათი უნდა წარმოედგინა, ეჩვენებინა თაობათა ცვლა, ის შემოქმედებითი ამოცანები, რომელიც ხშირად ზევიდან თავსმოხვეული, იდეოლოგიური წნეხით იყო განპირობებული. ამ გამოფენასთან დაკავშირებით, რომელსაც იდეოლოგიური მნიშვნელობა ჰქონდა, დიმიტრი შევარდნაძე კვლავ აყენებდა მთავრობის წინაშე მუზეუმისათვის ასე საჭირბოროტო საკითხს, რომელიც სხვადასხვა მუზეუმებიდან სახვითი ხელოვნების ექ-

სპონატების ხელოვნების მუზეუმისათვის გადმოცემას გულისხმობდა. საქართველოს ლიტერატურისა და ხელოვნების ცენტრალურ არქივში დაცულია 1936 წლის 3 მარტით დათარიღებული დ. შევარდნაძის მიმართვა სსსრ განათლების კომისარიატისადმი საქართველოს მუზეუმიდან ხელოვნების ექსპონატების მეტეხის მუზეუმისათვის გადაცემის თაობაზე. დიმიტრი შევარდნაძე აღნიშნავდა (მოგვაქვს წერილი სრულად. — ი. ა., ქ. ბ.): „უკვე ძველი რეჟიმის დროს, როცა საქართველოში ხელოვნების მუზეუმი არ არსებობდა, განსაკუთრებით კი 1910 წლიდან, ის პირები, რომლებსაც აინტერესებდა ქართული ხელოვნება, ეწეოდნენ ქართული ხელოვნების შესახებ ნივთების შეგროვებას და ათავსებდნენ მათ საქაროველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო მუზეუმში იმ იმედით, რომ ოდესმე ეს ნივთები თავს მოიყრიდნენ მომავალ ხელოვნების მუზეუმში. ასეთ პირთა რიცხვს ეკუთვნოდნენ: ირ. სონღულაშვილი, დიმ. შევარდნაძე, ექ. თაყაიშვილი, შ. ამირანაშვილი, გ. ბოჭორიძე. 1921 წელს დაარსებულმა ეროვნულმა გალერეამ შეაგროვა დიდძალი მხატვრული ქონება, მაგრამ მას შეეძლო შეეკედლა ხელოვნების ექსპონატები მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც მას ამის საშუალებას აძლევდა ფართობის რაოდენობა, ამიტომ ხელოვნების ექსპონატების დაბინავება ხდებოდა ყველგან, სადაც ამისათვის ხელსაყრელი პირობები იყო, ტფილისის უნივერსიტეტის ხელოვნების კაბინეტში გროვდებოდა უმთავრესად ხატები, ნაჭედობა, ქართული არქიტექტურისა და ქანდაკების შესახებ მასალები.

აღნიშნულ პირებისა და ორგანიზაციებისაგან გატარებულია დიდი მუშაობა: 1917 წელს შესრულებულია ექსპედიცია ოსმალეთის საქართველოში დიმ. შევარდნაძის და ექვთ. თაყაიშვილის ხელმძღვანელობით; შემდეგ წლებში ჩატარებული ექსპედიციები საქართველოს სხვადასხვა რაიონში მიზნად ისახავდნენ ფრესკების პირების გადმოღებას, არქიტექტურულ ძეგლების აზომვას, გეგმის აღებას და საერთოდ ხელოვნების ექსპონატების შეგროვებას. განსაკუთრებით გასაბჭოების შემდეგ გაძლიერდა ხელოვნების ძეგლების დაგროვება. ჩემი პირადი ინიციატივით და ხელმძღვანელობით გამოყოფილ იქნა რეკვიზირებულ საეკლესიო ქონებიდან თუ გაუქმებული სხვა ორგანიზაციების ქონებიდან არა მარტო ხელოვნების საგნები,

არამელ საერთოდ სამუზეუმო და საბიბლიოთეკო ხასიათის ობიექტები და გადაეცა კუთვნილებისამებრ სათანადო ორგანიზაციებს, მათ შორის საქართველოს მუზეუმსაც.

განსაკუთრებით უნდა აღვნიშნო, რომ 1919 წელს დიმიტრი შევარდნაძის და ექ. თაყაიშვილის ინიციატივით შეძენილ იქნა ერმაკოვის ცნობილი ფოტოკოლექცია (40. 000 ნეგატივის. აქედან 6. 000 ნეგატივი ქართული ხელოვნების ძეგლების ამსახველი) იმ მიზნით, რომ კოლექცია გამოყენებული ყოფილიყო ხელოვნების შესწავლის საჭიროებისათვის სათანადო ორგანიზაციებში.

ამრიგად გროვდებოდა ხელოვნების ექსპონატები 1929 წლამდე, როცა ტფილისის სახ. უნივერსიტეტის მოთხოვნით და განსახკომის განკარგულებით საისტორიო-საეთნოგრაფიო მუზეუმი და უნივერსიტეტის ხელოვნების კაბინეტი გაუქმებულ იქნა უნივერსიტეტის შენობიდან, ხოლო მათი ქონება მას შემდეგ, რაც ეროვნულმა გალერეამ უაღგილობის გამო ქონება ვერ შეიკედლა, გადაეცა საქართველოს მუზეუმს.

1933 წელს დაარსდა მეტეხის მუზეუმი, როგორც სპეციალური ხელოვნების მუზეუმი, დაარსების დეკრეტში ნაბრძანებია: გადაეცეს განსახკომს მეტეხის ციხე, შიგ ხელოვნების მუზეუმისა და საკელევ სამეცნიერო ინსტიტუტის ორგანიზაციისათვის. ამ დეკრეტის შესასრულებლად გამოტანილ იქნა განსახკომის დადგენილება, რომ საქართველოს მუზეუმიდან გამოყოფილ იქნეს მეტეხის მუზეუმზე გადასაცემად ხელოვნების შესახებ მთელი ქონება. მიუხედავად ამ დადგენილების არაერთგზის განმეორებისა, დღემდე განსახკომის განკარგულება ფაქტიურად შეუსრულებელია, თუ აღნიშნული ქონება სასწრაფოდ არ იქნება გამოყოფილი საქართველოს მუზეუმიდან და არ გადაეცემა მეტეხის მუზეუმს, ეს უკანასკნელი მოკლებული იქნება საშუალებას გამართოს განზრახული გამოფენა ამა წლის 1-ლი მაისისათვის და საერთოდ მეტეხის მუზეუმის არსებობას ყოველგვარი აზრი ეკარგება.

მოგახსენებთ რა ზემოდაღნიშნულს, გთხოვთ მიიღოთ ზომები, რათა საქართველოს მუზეუმიდან გადაეცეს მეტეხის მუზეუმს ხელოვნების შესახებ ექსპონატები. დ. შევარდნაძე".[220]

დიმიტრი შევარდნაძემ იცოდა, თუ როგორი რეზონანსი მოჰყვე-

ბოდა პროლეტართა საერთაშორისო სოლიდარობის დღისადმი მიძღვნილი გამოფენის ჩაშლას იმ საოცარ წლებში, ამიტომაც სწორედ ამ პომპეზური გამოფენის საბაბი გამოიყენა და კიდეც მიაღწია მიზანს.

როგორც იქნა, 1936 წლის აპრილის დასაწყისში, სპეციალური დადგენილებით, საქართველოს მუზეუმიდან ხელოვნების მუზეუმს მთლიანად გადმოეცა სახვითი ხელოვნების ამსახველი მასალა.

იდეოლოგიური თვალსაზრისით საკმაოდ მნიშვნელოვანი იყო გამოფენები, რომელიც ზედიზედ მოაწყო ხელოვნების მუზეუმის დირექციამ საქართველოს მხატვართა კავშირთან ერთად. ეს იყო მოსკოვში, „ოქტომბრის რევოლუციის 20 წლისთავისადმი მიძღვნილ საიუბილეო საკავშირო გამოფენაში" საქართველოს მონაწილეობა, 1905 წლის რევოლუციის ამსახველი გამოფენის მოწყობა თბილისის კომუნალურ მუზეუმთან ერთად თბილისში და ქართული რეალისტური მხატვრობის ფუძემდებლის – გიგო გაბაშვილის ვრცელი პერსონალური გამოფენის ორგანიზება.

ხანგრძლივი მოსამზადებელი პერიოდი უძღოდა წინ ფირდოუსის საიუბილეო თარიღთან დაკავშირებული გამოფენის მოწყობას. ხელოვნების მუზეუმის – „მეტეხის" საგამოფენო ცხოვრების ეს მნიშვნელოვანი მოვლენა ფაქტობრივად ხელოვნების მუზეუმის უმდიდრესი აღმოსავლური კოლექციის დემონსტრაციის საშუალებას იძლეოდა.

აღსანიშნავია, რომ ჯერ კიდევ 1933 წლის იანვარში თეირანში უნდა გამართულიყო დიდი პოეტის გარდაცვალებიდან 900 წლისთავის აღსანიშნავი იუბილე. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის კ. კეკელიძის ფონდში დაცული უცხოეთის კულტურული კავშირის სექციის სხდომის ოქმიდან ვგებულობთ, რომ აღნიშნული სექციის სხდომას, რომელიც 1932 წლის 26 მარტს შედგა, დიმიტრი შევარდნაძესთან ერთად დაესწრნენ: შალვა ნუცუბიძე, კორნელი კეკელიძე, აკაკი შანიძე, პავლე ინგოროყვა, სიმონ ჯანაშია და ალექსანდრე ბარამიძე. სხდომის დღის წესრიგში იდგა ფირდოუსის გარდაცვალებიდან 900 წლისთავის შესრულების გამო თეირანში 1933 წლის იანვარში მსოფლიო ორიენტალისტთა კონგრესზე მონაწილეობის მიღება მოხ-

სენებებით, საიუბილეო გამოფენითა და ამ თარიღისადმი მიძღვნილი სპეციალური გამოცემით. სხდომაზე დიმიტრი შევარდნაძეს წინადადება წამოუყენებია, არა მარტო თეირანში, არამედ თბილისშიც აღენიშნათ ფირდოუსის საიუბილეო თარიღი. სხდომამ დაადგინა: „მოეწყოს თბილისში საზეიმო სხდომა და გამოფენა, სადაც წარმოდგენილი იქნება ქართული მუზეუმის მდიდარი მასალები ფირდოუსთან და სპარსულ მწერლობასთან დაკავშირებით". სინამდვილეში ეს საიუბილეო გამოფენა მოგვიანებით, 1934 წლის 13 სექტემბერს გაიხსნა, მანამდე კი გამოფენის მომზადებას ხელი შეუწყო 1933 წლის ივნისში ეროვნული სამხატვრო გალერეის შენობაში მოწყობილმა გამოფენამ, რომელზეც წარმოდგენილი იყო მხატვარ მატილდა მღებრიშვილის მიერ ისპაჰანში შესრულებული შაჰ-აბასის სასახლის, „ალი-ყაფუს" X საუკუნის ფრესკების პირები. ეს ნამუშევრები, როგორც პრესა იუწყებოდა, ფაქტობრივად წარმოადგენდა პირველ ცდას სპარსული ხელოვნების ნიმუშების სამეცნიერო ფიქსაციისა, რომელიც საბჭოთა მხატვრის მიერ არის შესრულებული.[221] ეს კოლექცია მაშინ გამოფენის დახურვის შემდეგ შეიძინა ეროვნულმა გალერეამ, რითაც კიდევ უფრო გამდიდრდა მისი აღმოსაველური ხელოვნების ფონდი. სწორედ ამ ფონდის უიშვიათეს ნიმუშებს გულისხმობდა დიმიტრი შევარდნაძე, ქართული ხელოვნების ამსახველი უძვირფასესი მასალების გვერდით, როდესაც სიამაყით აღნიშნავდა ერთ-ერთ საანგარიშო მოხსენებაში: „...სამხატვრო მასალის მსოფლიო მნიშვნელობის გამო ეროვნული გალერეა მეორე ხუთწლედის ბოლოს გარდაიქმნება „ქართულ ლუვრად", სსრკ-ს ერთ-ერთ ღირსშესანიშნაობად, რომელიც უნდა გადაიქცეს ფართო მასების მხატვრული აღზრდის ცენტრად და სახვითი ხელოვნების კვლევითი ინსტიტუტის ორგანიზატორად. ეროვნული გალერეა მოხვდება აგრეთვე უცხოელ ტურისტთა ინტერესთა ცენტრში."[222]

ცნობილი პოეტის – ფირდოუსის ამჯერად უკვე დაბადებიდან 100 წლის აღსანიშნავი გამოფენა სახელწოდებით „ფირდოუსი და ქართულ-ირანული ურთიერთობა ლიტერატურასა და ხელოვნებაში" გაიხსნა 1934 წლის 13 სექტემბერს. ეს ვრცელი ექსპოზიცია საქართველოს მუზეუმის შენობაში მოეწყო და მას საფუძვლად ედო როგორც ხელოვნების მუზეუმის – „მეტეხის" მდიდარი აღმოსავლური კოლექ-

ცია, ისე თვით გამოფენის მასპინძლის – საქართველოს მუზეუმის ექსპონატები. გამოფენის ფხატვრული გაფორმება ეკუთვნოდათ დიმიტრი შევარდნაძეს, გიორგი ერისთავსა და შალვა აბრამიშვილს. ეს გამოფენა 1935 წელს გაიგზავნა რუსეთში ორიენტალისტთა საერთაშორისო კონგრესის გახსნასთან დაკავშირებით.

ამ გამოფენისათვის ხელოვნების მუზეუმმა საგანგებოდ გამოსცა კატალოგი რუსულ და ფრანგულ ენებზე, რომელიც ორიენტალისტთა საერთაშორისო კონგრესის სტუმრებისათვის იყო განკუთვნილი.

თუ რა ვითარებაში გაიხსნა აღნიშნული გამოფენა ჯერ მოსკოვში, ხოლო შემდეგ კი პეტერბურგის „ერმიტაჟში", მოწმობენ დიმიტრი შევარდნაძის მიერ მოსკოვიდან თბილისში ძმისადმი გამოგზავნილი წერილები.[223]

„ძმაო მიხეილ! გუშინ 28 ივნისს (1935 წ.) გავხსენით ფირდოუსის გამოფენა, რომელიც გაგრძელდება 5 აგვისტომდე. 10 აგვისტოსათვის კი ეს გამოფენა მთლიანად გადატანილი იქნება ლენინგრადში ორიენტალისტების ყრილობისათვის. მე და ქეთო (ქეთევან მაღალაშვილი – ი. ა., ქ. ბ.) დავბრუნდებით როგორც კი ვიშოვნით ბილეთებს. 5 აგვისტოსათვის ალბათ ისევ დამჭირდება უკან დაბრუნება, რომ ავალაგო გამოფენა და გადავაგზავნო ლენინგრადში." შემდეგ წერილში დ. შევარდნაძე უფრო დაწვრილებით ამცნობს მოსკოვიდან ლენინგრადში გამოფენის გადატანასა და მის გახსნასთან დაკავშირებულ სირთულეებს.

„ძმაო მიხეილ!... ჩამოვფრინდი მშვენივრად „И не так страшен черт, как его малюют". ორ დღეში გამოფენა ჩავალაგე და 10 აგვისტოს უკვე გავაგზავნე ბაგაქით ლენინგრადში. ასე რომ, სოსო ყაუხჩიშვილმა წააგო ნიძლავი; გადაეცი ეს. გამოფენის გაფორმებაში დავეხმარეთ ერმიტაჟს მე და შალვა ამირანაშვილი, არა მარტო ჩვენი კოლექციის, არამედ მთლიანი გამოფენის. საქმე ჯერ კიდევ ბევრი აქვთ გასაკეთებელი და არ ვიცი მოასწრებენ 10 სექტემბრისათვის თუ არა. მე ძალიან მეხვეწებოდნენ დარჩენას კონგრესის გახსნამდე, მარა მეტეხის საქმეები მაწუხებს და ეეშურები დაბრუნებას..."

დიმიტრი შევარდნაძეს წინ კიდევ მრავალი საქმე ელოდებოდა. განსაკუთრებული სამზადისი უნდა გაჩაღებულიყო 1937 წელს,

საქართველოს კულტურულ ცხოვრებაში უმნიშვნელოვანესი მოვლენის – შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ 750 წლისთავის აღმნიშვნელ საიუბილეო თარიღთან დაკავშირებით. ამ დიდი მასშტაბის საიუბილეო ზეიმის ღღეებში უნდა მოწყობილიყო ვრცელი საიუბილეო გამოფენა, რომელიც ნათლად წარმოაჩენდა ქართული სახვითი ხელოვნების მიღწევებს.

ღ. შევარდნაძე ასევე ხელმძღვანელობდა ილია ჭავჭავაძის დაბადებიდან 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო გამოფენის მოსამზადებელ სამუშაოებს.

საქართველოს კულტურულ ცხოვრებაში ამ ორი დიდი მასშტაბის მოვლენიდან დიმიტრი შევარდნაძე მოესწრო მხოლოდ ი. ჭავჭავაძის საიუბილეო გამოფენას, რომელიც გაიხსნა 1937 წლის 6 ივნისს, რამდენიმე დღის შემდეგ კი მხატვარი დააპატიმრეს.

თავი VIII

დიმიტრი შევარდნაძე და ნიკო ფიროსმანაშვილის შემოძმედება

1. ღ. შევარდნაძის ინტერვიუ გაზეთ „ბახტრიონში“

ნიკო ფიროსმანაშვილის ცხოვრებით დაინტერესებულ პირთა შორის ხშირად გაიგონებთ როგორც წერილობით, ისე სიტყვიერად გამოთქმულ საყვედურს იმის შესახებ, რომ თავის დროზე თანამედროვეთა უყურადღებობამ „დაღუპა“ ეს ალალი ნიჭით დაჯილდოებული თვითნასწავლი მხატვარი.

თუ დაკვირვებით გადავხედავთ და დაბეჯითებით შევისწავლით ყოველივე იმას, რაც დღემდე გაკეთებულა ნიკო ფიროსმანაშვილის ცხოვრების შესახებ არსებული ბიოგრაფიული ცნობების შეკრებისა თუ შემოქმედების თავმოყრა-შესწავლის საქმეში, დავრწმუნდებით, რომ ეს ბრალდება უაღრესად გადაჭარბებულია, ხოლო რიგ შემთხვევაში წარმოადგენს ცილისწამებასაც კი ზოგიერთი ცნობილი პიროვნების მიმართ. ამ შემთხვევაში მხედველობაში გვყავს დიმიტრი შევარდნაძე.

იმის შესახებ, თუ როგორი კოლოსალური შრომა გასწია დიმიტრი შევარდნაძემ ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების ხაზით ფიროსმანაშვილის მხატვრული მემკვიდრეობის შესწავლა-თავმოყრის მიზნით, შესანიშნავი ცნობა შემოგვინახა 1922 წლის გაზ. „ბახტრიონმა“, რომლის კორესპონდენტსაც დიმიტრი შევარდნაძისაგან აუღია ინტერვიუ.

ვინაიდან წერილი-მოგონება ეპოქის მნიშვნელოვანი დოკუმენტია და ჩვენი თემისათვის განსაკუთრებით საინტერესო, მოვიყვანთ მას მცირე შემოკლებით (სტილი დაცულია — ი. ა., ქ. ბ.): „მე ჩამოვედი საქართველოში 1916 წელს, — გვაუწყებს დ. შევარდნაძე. — ჩამოსვლისთანავე ჩემი ყურადღება მიიქცია სადგურის წინ მდებარე დუქნების სურათებმა. დაინტერესებულმა გამოვიძიე ავტორის ვინაობა და მითხრეს, რომ ეს ნახატები ეკუთვნის ნიკო ფიროსმანიშვილსო (აღსანიშნავია, რომ იმ პერიოდის გამოცემებში ნიკო ფიროსმანაშვილის გვარი ზოგან არასწორად არის მითითებული — ი. ა., ქ. ბ.).

1916 წელს შევუდექი ქართველ მხატვართა შეკავშირებას და ამ მიზნით განვიზრახე მხატვართა საზოგადოების დაარსება. შევადგინე სია, რომელშიც შევიტანე ნიკო ფიროსმანიშვილი, როგორც ხალხისნური მხატვარი. შემდეგ იმართებოდა საზოგადოების საორგანიზაციო კრებები. ჩვენი სურვილი იყო, მოგვეწვია კრებაზე ეს ლეგენდარული მხატვარი, მაგრამ ეს არც ისე ადვილი იყო, ვინაიდან არავინ იცოდა მისი გზა და კვალი. მონახვა და კრებაზე დაპატიჟება მივანდეთ მხატვარ ლადო გუდიაშვილს და ჯ. ზაზიაშვილს. უკანასკნელმა სამიკიტნოებში და მაღაზიებში კითხვით შეძლო ამ უცნაურად მოვარდნილ მხატვრის მოძებნა და ერთ-ერთ კრებაზე მოპატიჟება. მასზე ძლიერ დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა იმ გარემოებამ, რომ მას მიაქციეს ყურადღება მხატვრებმა, თუმცა აქვე ამაყად განაცხადა: „მე საფრანგეთშიც ვარ ახლა ცნობილიო“.

სახლში ჰქონდა ფრანგ ლე-დანტიუსის წერილები, ფრანგულ გაზეთებში მოთავსებული. აგრეთვე, სასიამოვნო შთაბეჭდილება დასტოვა უცხო მხატვარზე საზოგადოების თავმჯდომარემ გიორგი ქურულმა და იკითხა: „ვინ არის ეს პატიოსანი ადამიანიო“.

კრების დასრულებისას მე, ქურულმა და გოგოლაშვილმა ვთხოვეთ, მოეცა ცნობები თავისი ვინაობის შესახებ.

გვითხრა, რომ კახელი ვარ, 8 წლის დავობლდი და მას შემდეგ ვცხოვრობ თბილისში. ახლა 60-ზე მეტი წლისა ვიქნებიო. ვფიქრობ, ეს იყო გადამეტება წლების, ვინაიდან არაფერი არ ამხელდა მასში ხსენებულ წლებს. გამოთხოვებისას მივეცით ერთი თუმანი შემწეობის სახით, ეტყობოდა, რომ უჭირდა მეტად. ფული გამომართვა და გვითხრა: „ამით მე ვიყიდი საღებავებს, ერთ სურათს დავხატავ და თქვენ მოგართმევთო". მართლაც, რამდენიმე ხნის შემდეგ, ფიროსმანიშვილმა მოგვიტანა სურათი სათაურით: „ქორწილი კახეთში". სურათი დახატულია ჩვეულებრივ კოლენკორზე და ახლა იგი ინახება ეროვნულ გალერეაში.

შემდეგ განვიზრახეთ მისი სურათების შეკრება და თავის მოყრა და შევუდექით კიდეც მე და გოგოლაშვილი განზრახვის სისრულეში მოყვანას საკუთარი თანხით. დავდიოდით სარდაფებში და დუქნებში, რომლებიც მოფენილი იყო მისი სურათებით. ამასთანავე არსენიძის ინიციატივით დავით ქებაძემ შემოსწირა ფიროსმანიშვილის სურათების შესაკრებად 4.000 მანეთი. ამ თანხით შეძენილ იქნა 20-მდე სურათი. უნდა აღინიშნოს, რომ მიკიტნები არ ელეოდნენ მის სურათებს და ხშირად წინააღმდეგნიც იყვნენ სრულიად მოეყიდნათ ჩვენთვის.

ამ შემთხვევაში დაუფასებელი დახმარება აღმოგვიჩინა რეჟისორმა ალ. წუწუნავამ. მაგონდება ასეთი შემთხვევაც. ერთი მიკიტანი, რომელსაც ძვირფასი კოლექცია აღმოაჩნდა ნიკოს სურათების, წინააღმდეგი გახდა მოეყიდნა იგინი. მხოლოდ მუქარამ გასჭრა, დამუქრება კი სამიკიტნოს დახურვაში გამოიხატებოდა. მემიკიტნემ არ დაივიწყა ეს და, როდესაც დუქნებს გადასახადი დაადვეს, იგი მოვიდა და გვითხრა: „უნდა ამინაზღაუროთ ეხლა ფიროსმანის სურათებიო". ითხოვდა გადასახადისაგან გათავისუფლებას და კიდევაც მიაღწია მიზანს. საერთოდ, სურათების ჩამორთმევამ დიდი მითქმა-მოთქმა და უკმაყოფილება გამოიწვია მიკიტანთა შორის და დამფუძნებელ კრებაშიც აღძრეს ეს საკითხი, თუმცა უშედეგოდ.

პირველი შეხვედრის შემდეგ იგი კვლავ გაქრა, როგორც მეტეორი და მხოლოდ ლადო გუდიაშვილს ეძლეოდა საშუალება მისი ნახვისა, მას რეგულარულად დაჰქონდა მასთან დახმარება. როცა ერთ დღეს მივიდა იგი ფიროსმანთან და მიუტანა დახმარება,

უთხრეს: ... ნიკო უკვე გარდაიცვალაო... იგი ცხოვრობდა (მალაკნის ქუჩაზე №29) ნესტიან სარდაფში, ერთ ოთახში, რომლის სიერცე 1 კვ. საჟენს უდრიდა. იატაკი საღებავებით სავსე ჯამებით იყო მოფენილი. აღსანიშნავია, რომ იგი შავ ფერს ამზადებდა მჭვარტლით და უხსნიდა ლადო გუდიაშვილს ამასთანავე ასეთი ფერის დამზადებას. კედელზე ჩამოკიდებული ჰქონდა შოთა რუსთაველის დაუმთავრებელი სურათი...

პირველ შეხვედრისთანავე წავიყვანეთ კლართან და გადავიღეთ მისი სურათი, რომელიც მოთავსებული იყო გაზეთ „სახალხო საქმის" („სახალხო ფურცელი" – ი. ა., ქ. ბ.) დამატებაში. მისი ცხოვრება იცოდნენ მხოლოდ მიკიტნებმა, ვინაიდან მათთან იყო იგი განუწყვეტლად. ჰქონდა მას გენიალური ფანტაზია. საილუსტრაციოდ საკმარისია ერთი მოვლენის აღნიშვნა: მას აქვს ერთი სურათი „რთველი", როგორც გამოირკვა, იგი არასდროს არ ყოფილა რთველში და მთელი ეს სურათი დეტალებით მას დაეხატა ერთი მიკიტნის ახსნის ქვეშ. იგი ყვებოდა რთველის სურათებს და ნიკო ხატავდა მათ საოცარი სისწრაფით. დასასრულ აღსანიშნავია, რომ ქართული აკადემიური მხატვრობა გულცივად შეხვდა მას და ტექნიკა დაუწუნა. ჩემის აზრით, კი იგი იყო ერთადერთი მხატვარი, რომელმაც ნამდვილი სიცხოველით მოგვცა მთელი მე-19 საუკუნის ქართული ყოფა-ცხოვრება.

აუხსნელ ფენომენად რჩება ჩემთვის ნიკოს... ინტუიცია. მას აქვს ერთი სურათი: „გიორგი სააკაძე", რომელსაც უკავია დროშა, შინდისფერით ამეტყველებული. საოცარია, საიდან ჰქონდა ამ ადამიანს ასეთი ცხოველი გრძნობა ეროვნული ფერის?!"...

2. „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოება" და ნიკო ფიროსმანაშვილი

„ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებამ" თავისი შემოქმედება მეტად რთულ დროს დაიწყო. ომმა, რევოლუციამ და ჩვენი ქვეყნის პოლიტიკურმა ცვალებადობამ საზოგადოებას ჩამოაშორა ზოგიერთი პირი, ხელი შეუშალა შესაფერი წესით მისი საქმის წარმართვას. მიუხედავად ამისა, საზოგადოებამ ბევრი რამის გაკეთება მოასწრო: მოაწყო მაშინვე კანცელარია და შეუდგა საარსებო სახსრებ-

ის გამოძებნას. გაბა კავშირი საქართველოში არსებულ სხვა საზოგადოებებთან, მატერიალური შესაძლებლობის ფარგლებში ცდილობდა, მონაწილეობა მიეღო ჩვენი ქვეყნის კულტურულ ცხოვრებაში.

მთელი ამ საქმიანობის სულისჩამდგმელი კი, როგორც ვიცით, დიმიტრი შევარდნაძე იყო. საზღვარგარეთიდან ახლად დაბრუნებულ მხატვარს აოცებდა და ვერ გაეგო მიზეზი იმისა, თუ როგორ ხდებოდა, რომ ჩვენი საზოგადოება დუმილით ზურგს აქცევდა ისეთი ხალასი ნიჭის თვითნასწავლ მხატვარს, როგორიც ნიკო ფიროსმანაშვილი იყო, და არც კი იცოდა – ცოცხალი იყო იგი თუ მკვდარი.

ვიდრე ამ საკითხს საზოგადოების მსჯელობის საგნად აქცევდა, დიმიტრი შევარდნაძემ 1916 წლის 5 მაისს შენობაში, სადაც მაშინ თვითონ ცხოვრობდა, მოაწყო ფიროსმანაშვილის სურათების იმ კოლექციის ერთდღიანი გამოფენა, რომელიც ილია და კირილე მდანელეიჩების კუთვნილებას წარმოადგენდა. აი, რას ვკითხულობთ ამის შესახებ დიმიტრი შევარდნაძის არქივში დაცულ იმ შავად შედგენილ დეპეშის ტექსტში, რომელსაც მისი ძმის – მიხეილ შევარდნაძის მისამართი აწერია: „Выставка картин Нико Пиросманашвили. Сегодня, в четверг, 5 мая, по инициативе грузинского общества художников Грузии в ателье И. М. Зданевича (Святополк-Мирского, 6, угол Гунибской, дом кн. Андрониковой во дворе) устраивается однодневная выставка картин народного художника Нико Пиросманашвили (собрания И. М. Зданевича). 4-ый этаж. Открытие в 12 час. до 4-х, вход бесплатный." როგორც ჩანს, გამოფენამ წარმატებით ჩაიარა. იგი, მიუხედავად ხანმოკლეობისა (სულ 4 საათის განმავლობაში იარსება!), მხატვრობით დაინტერესებულმა მრავალმა ადამიანმა დაათვალიერა, მათ შორის, სავარაუდოა, იყვნენ საზოგადოების ის წევრებიც, რომლებიც შემდეგ უყოყმანოდ უჭერდნენ მხარს დ. შევარდნაძის მიერ ამ მხრივ გადადგმულ ყოველ ნაბიჯს. სამწუხაროდ, დღევანდლამდე ამ გამოფენის მოწყობას ილია და კირილე მდანელეიჩებს მიაწერენ.

გამოფენის შესახებ პრესაშიც გაჩნდა რეცენზიები: ბ. ბოლენდისა („Грузинский примитивист" – „Кавказ", 1916, 16 мая), ა. პეტროვსკისა („Еще о Пиросманашвили" – „Кавказ", 1916, 18 мая) და იმ დროს უკვე სახელმოხვეჭილი ქართველი მხატვრის მოსე

თოიძისა („ნიკო ფიროსმანაშვილი და მისი სურათები“ – „სახალხო ფურცელი“. 1916, 21 მაისი). საინტერესოა, რომ თითოეული ამ ავტორთაგანი მოითხოვდა ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებისაგან მიექცია ამ მხატვრისათვის ყურადღება, ამავე დროს უიმედობას გამოთქვამდა – მის შესახებ ახლა, ალბათ, რაიმე ცნობის შეკრება ამაოაო. ერთი ვერსია ასეთიც იყო, იგი კახეთში ღვინოს გადაჰყვაო. აი, რას წერდა მოსე თოიძე თავის რეცენზიაში: „ვინ უწყის – ცოცხალია თუ მკვდარი, მას ველარ ვუშველით, მხოლოდ უნდა ვეცადოთ, თუ კიდევ არის მისი ნახატები დარჩენილი, შევკრიბოთ და მუზეუმში ვიქონიოთ. ჩვენი თვითგამორკვევისათვის ყველა ამგვარ პრიმიტიულ ხალხურ შემოქმედებას არანაკლები მნიშვნელობა აქვს“.

„ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ უკვე მეოთხე სხდომაზე, რომელიც 1916 წლის 15 მაისს შედგა, გამგეობამ საყურადღებოდ ცნო ნ. ფიროსმანაშვილის ნახატები და საჭიროდ მიიჩნია მათი გამოვლენა და შეძენა. იმის გამო, რომ ფულადი სახსრები მცირე რაოდენობით გააჩნდათ, წინადადებით მიმართეს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებას, რათა ამ უკანასკნელს შეეძინა ეს სურათები, როგორც სახალხო ქმნილებები, ხოლო გამგეობა მათ აღმოჩენა-შეკრებაში დახმარებას გაუწევდა. იქვე დაისვა საკითხიც ნიკო ფიროსმანაშვილის ნამუშევრების „კოლექტიური გამოფენის“ მოწყობის თაობაზე. ამასთან, გადაწყდა, შეკრებილიყო ცნობები მხატვრის ადგილსამყოფელის შესახებ და, თუ ცოცხალი აღმოჩნდებოდა, გაეწიათ მისთვის მატერიალური დახმარება. ამავე სხდომაზე გამოიყო კომისია ლ. გუდიაშვილის, ი. გოგოლაშვილის, დ. შევარდნაძის, მოსე თოიძისა და გ. ზაზიაშვილის შემადგენლობით. ოქმის განჩინებაში მიწერილია, რომ ზემოხსენებული საკითხი შესრულებულია. 24 მაისს საზოგადოების მეხუთე სხდომის დღის წესრიგში შეტანილი იყო მოხსენება ფიროსმანაშვილის შესახებ. მხატვრის მოძებნისა და დახმარების ხარჯები ისევ საზოგადოებამ იკისრა. გამგეობამ საყურადღებო პიროვნებად სცნო ფიროსმანაშვილი, როგორც ნიჭიერი ოსტატი, ამიტომ საჭიროდ ჩათვალა დამატებითი ცნობების შეკრება მისი ბიოგრაფიის შესახებ. ეს საქმე მიენდო მ. თოიძეს და გ. ზაზიაშვილს, მათვე დაევალათ წინადადებების წარმოდგე-

ნა, თუ რა სახით და როგორ დახმარებოდნენ ხელოვანს. ნ. ფიროსმანაშვილის სურათების მოპოვება-შეკრების საკითხთან დაკავშირებით დაადგინეს – შეეძინათ რამდენიმე საუკეთესო სურათი, რომელთა შერჩევა მიენდო დ. შევარდნაძეს, მ. თოიძესა და ალ. მრეველიშვილს. რაც შეეხება ნ. ფიროსმანაშვილის სურათების „კოლექტიური გამოფენის“ მოწყობის საკითხს, ასეთი რამ პირველ ხანებისათვის საჭიროდ არ მიიჩნიეს: „საზოგადოებას არ შეეფერის ამით დაიწყოს გამოფენის საქმეო“.

დიმიტრი შევარდნაძემ ისიც კი მოახერხა, რომ ნიკო ფიროსმანაშვილი „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ კრებაზე მიიყვანა, რათა დამსწრე საზოგადოებისათვის გაეცნო. იმავე წლის „სახალხო ფურცლის“ 581 ნომერი იუწყებოდა: „მხატვარი ნიკო ფიროსმანაშვილი, რომლის შესახებ არაეითარი ცნობა არ მოიპოვებოდა ქართველ საზოგადოებაში, ტფილისში აღმოჩნდა, იგი დიდუბეში ცხოვრობს. გუშინ ეს მხატვარი ჩვენს რედაქციაში მოიყვანეს მხატვრებმა მ. თოიძემ და ზაზიაშვილმა. ბ-ნი ფიროსმანაშვილი დღეისთვის მოწვეულია ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების გამგეობის მორიგ კრებაზე“. სწორედ მაშინაა გადაღებული ის ერთადერთი ფოტოსურათიც, რომელიც ამავე გაზეთის სურათებიან დამატებაში დაიბეჭდა და შემდეგ საფუძვლად დაედო ნიკო ფიროსმანაშვილის შემდეგ შექმნილ ყველა პორტრეტს. ამასთან, როგორც ახლა დადგენილია, იმავე სხდომაზე დამსწრე რამდენიმე ქართველმა მხატვარმა – ი. ნიკოლაძემ, ალ. მრეველიშვილმა, მ. ქიქოძემ სახელდახელოდ შექმნეს ნიკოს სახის შესანიშნავი ჩანახატები ნატურიდან.

სხდომის შემდეგ საზოგადოებამ მას ფულადი დახმარება გადასცა 10 მანეთის რაოდენობით, ხოლო თვით მხატვარმა ამის სანაცვლოდ რამდენიმე დღის შემდეგ საზოგადოებას მიართვა თავის მიერ შესრულებული დიდი ტილო – „ქორწილი კახეთში“ (იხ. „სახალხო ფურცლის სურათებიანი დამატება“ 1916, 19 ივნისი, № 108). ფიროსმანაშვილის ეს სურათი იყო პირველი ექსპონატთაგანი, რომელიც საზოგადოებამ შეიძინა თვით ავტორისაგან და რომელმაც დასაბამი მისცა როგორც მხატვრის შემოქმედების ორგანიზებულ გამოვლენა-შეკრებას, ასევე საქართველოს ხელოვნების მუზეუმის ფონდების შეკრებას საერთოდ.

როგორც „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ 1920-1921 წლების ანგარიშების წიგნიდან ირკვევა, ფიროსმანაშვილისათვის დახმარება მიუციათ 150 მანეთის რაოდენობით 1917 წლის 4 იელისსაც. დ. შევარდნაძის არქივში დაცულია ლადო გუდიაშვილის ხელწერილი 1917 წლის 4 იენისის თარიღით, რომელშიც ეკითხულობთ: მივიღე დიმიტრი შევარდნაძისაგან ხუთმეტი თუმანი (150 მანეთი) მხატვარ ნიკო ფიროსმანაშვილისათვის გადასაცემად. ლადო გუდიაშვილი“. საზოგადოების სალარის წიგნის მიხედვით ჩანს, რომ ფულადი სახსრებიდან 1916 წელს ფიროსმანაშვილის სურათების შესაძენად გაუციათ სულ 68 მან. და 20 კაპ.

მიუხედავად იმისა, რომ გამგეობის მეხუთე სხდომაზე, რომელიც 1916 წლის 24 მაისს შედგა, გადაწყდა, იმავე წლის შემოდგომაზე გამართულიყო ქართველ მხატვართა ნახატების გამოფენა და ამისათვის სპეციალური კომისიაც კი გამოიყო ე. გაბაშვილის თავმჯდომარეობით, საზოგადოებამ უბინაობისა და უსახსრობის გამო ვერ მოახერხა ჩანაფიქრის განხორციელება და იგი მხოლოდ 1919 წლის გაზაფხულსა და შემოდგომაზე მოეწყო. ამ გამოფენებზე უხვად გამოგანილმა ნ. ფიროსმანაშვილის ნამუშევრებმა მნახველთა დიდი ყურადღება და მოწონება დაიმსახურა. როგორც კატალოგები გვამცნობს, ამ გამოფენებზე ნიკო ფიროსმანაშვილი წარმოდგენილი იყო ნამუშევრებით: საგაზაფხულოზე, მაისში – „ქორწილი კახეთში“ (ქართველ ხელ. საზ.-ების საკუთრება), „სააღდგომო ბატკანი“ (ქართველ ხელ. საზ.-ბის საკუთრება), „ქეიფი რთველის დროს“ (დ. შევარდნაძის საკუთრება), „ღღეობა“ (დ. შევარდნაძის საკუთრება), „მოგზაური“ (ნ. ჩერნიაესკის საკუთრება), „ქეიფი“ (ძმები ი. და კ. ბლანეევიჩების საკუთრება), „ირემი“ (ძმები ი. და კ. ბლანეევიჩების საკუთრება), „ნატურმორტი“ (ძმები ი. და კ. ბლანეევიჩების საკუთრება); საშემოდგომოზე: – „ოჯახური ქეიფი“, „უშვილო მილიონერი და შვილებიანი ღარიბი“, „შაშილი თავისი მცველებით“, „შეშის გამყიდველი“, „ირემი“, „მწოლიარე ქალები ორთაჭალაში“, „შეთე აჩვენებს თავ. ბარიატინსკის შამილის დასაჭერად გზას“, „მოცეკვავე ქალი მარგარიტა“, „მეთევზე“, „არსენალის მთა ღამით“, „შემოდგომა“, „გიორგი სააკაძის შეერთება ხევსურებთან და სპარსელების დამარცხება“.

ჟურნალ „შვიდი მნათობის“ 1919 წლის მე-2 ნომერში დ. კაკაბაძემ განიხილა საგაზაფხულო გამოფენა და აღნიშნა, რომ „თანამედროვე ჩვენი მხატვრობისათვის დიდად მნიშვნელოვანია ნიკო ფიროსმანაშვილის შემოქმედება... ჩვენში ფიროსმანაშვილი არის თანამედროვე პირველი სახალხო მხატვარი“... „როდესაც მის საუკეთესო ნაწარმოებს უმზერ, გაგონდება ევროპის ცნობილი მხატვრები, თანამედროვე ევროპის მხატვრობაში იშვიათად ნახავთ ფიროსმანაშვილის მხატვრობის მსგავსად დამთავრებულ მხატვრულ ფორმას“.

ასევე აღფრთოვანებული დარჩა რუსი მხატვარი, საქართველოს ტრფიალი და იმ დროის ქართველი მხატვრების დიდი მეგობარი სერგეი სუდეიკინიც, რომელიც 1919 წელს, სწორედ იმ დროს ჩამოვიდა საქართველოში, როდესაც ქართველ მხატვარია ნიმუშევრების გამოფენა იყო მოწყობილი. თავის წერილში (გაზ. „საქართველო“, 1919, № 115) იგი ცალ-ცალკე მიმოიხილავს ლ. გუდიაშვილის, მ. თოიძის, ი. ნიკოლაძის, ე. სიდამონ-ერისთავის და სხვათა ნამუშევრებს და დასძენს: „გამოფენას ფონს უკეთებს ფიროსმანაშვილი, ეს ხალხის ყოფა-ცხოვრების მხატვარი გვაღელვებს, გვაცინებს თავის უშუალობით და უბრალოებით, როცა ხატავს პასტორალურ ღვინით და პურით საქმე საქართველოს – მთელ ეროვნულ კოლორიტს, გვიბადებს სიცოცხლის იმედს... ფიროსმანაშვილი ქართველი ჯოტოა!“

3. საწინააღმდეგო აზრი ნ. ფიროსმანაშვილის შემოქმედებაზე

მიუხედავად ამ ქება-დიდებისა, ჩვენს პრესაში საწინააღმდეგო აზრის წერილებიც გაჩნდა. ყოველდღიურ პოლიტიკურ-ლიტერატურულ გაზეთ „Грузия“-ში (1919, 22. X) დაიბეჭდა მხატვარ ე. ჯორჯაძის წერილი. ავტორი აღნიშნავდა, რომ ამ ბოლო ხანებში ჩვენს პრესაში ძალიან გახშირდა სხვადასხვა პირების მიერ წერილები და შენიშვნები, რომელშიც აშკარად გაბვიადებულია ქართველი სახალხო მხატვრის ფიროსმანაშვილის შემოქმედება და მისი მნიშვნელობა, და სვამს კითხვას – „სინამდვილეში რა არის ფიროსმანაშვილი?“ „- ეს უღარო, დიდი, მიამიტი სახალხო ტალანტია, რომელმაც ყოველგვარი სიბრძნის და ცხოვრების გარეშე, ყოველგვარი რაფაელის და ველასკეზის ჩანახატების ცოდნის და გაგონების

გარემე, შესძლო შედარებით უფრო უკეთესად გამოეხატა მცირეოდენი ზეთის საღებავებით, ხშირად უფრო მუშამბაზეც კი მის თანამედროვე საქართველოს ყოველგვარი საყოფაცხოვრებო სცენები.

აქ არის ქორწილებიც, ნადირობაც, ქეიფიც (დიდი რაოდენობით) და უბრალო აბრებიც დუქნებისათვის და საერთოდ რა არ არის კიდევ– ყველაფერი ეს გადმოცემულია მიამიტად, პერსპექტივისა და ნახატის უხეში დარღვევით. მისი შემკვეთლები იყვნენ უმეტესად ადგილობრივი მედუქნეები, რომლებიც ამაში კაპიკებს უხდიდნენ და სხვა შემთხვევაში მთელი პონორარი ბოთლი ღვინით და ჯამი „ხაში"-თ განისაზღვრებოდა, მაგრამ ხშირად მისი ეს სახალხო სცენები თავისი კომპოზიციით და საღებავების მხრივ ხანდახან ძველ ჰოლანდიელებს გვაგონებს. აი, ყველაფერი ის, რაც ფიროსმანაშვილის მხატვრულ ფასეულობას წარმოადგენს.

მაგრამ ფიროსმანაშვილის ყველა ნაწარმოები ამ უპირატესობით არ სარგებლობს, რაც მთავარია ასეთი ძალიან ბევრია...

იმ სურათების უმრავლესობა, რომლებიც მზის სინათლეზეა გამოტანილი სხვადასხვა დუქნებიდან ფიროსმანაშვილის თაყვანისმცემლების მიერ, – ბავშვური, გულუბრყვილო თხუპნაა... ეს სურათები არაფერს დაკარგავდნენ თავის ძველ ადგილზე რომ დარჩენილიყო. მიუხედავად ამისა, მაოზე ფასი საგრძნობლად იზრდება. სხვათა შორის, რჩევას იძლევიან, ვიჩქაროთ მათი შეძენა, რადგან ფიქრობენ, რომ ბევრ მათგანს საზღვარგარეთ გაიტანენ.

არა მგონია, რომ ევროპაში ჩვენ ხელოვნებაზე კარგი შეხედულება შეექმნათ, ეს უკანასკნელი სურათები იქ რომ მოხვდნენ.

დამახასიათებელია, რომ ამ სახის პროპაგანდას ადგილობრივი ფუტურისტები ატარებენ. განსვენებულ მოხუც ფიროსმანაშვილის სურათებზე ამდაგვარ სპეკულიაციას ჩვენ მისი კეთილი ხსოვნისადმი დათვურ სამსახურად ვთვლით".

მას შემდეგ, რაც 1921 წელს საქართველოში დამყარდა საბჭოთა ხელისუფლება, განახლებულ საზოგადოებრივ, პოლიტიკურ ყოფას მხარი აუბა უაღრესად მდიდარი ეროვნული ტრადიციების მქონე ქართულმა ხელოვნებამაც. ისევე როგორც ქვეყნის მთელი ცხოვრების დარგში, აქაც გადამწყვეტი იყო საბჭოთა საქართველოს მშენებლობისათვის აქტიურ ბრძოლაში მემკვიდრეობით გადმოყოლილი

ინტელიგენციის კადრების ჩაბმის საკითხი. ეს ის დრო იყო, როცა ქართული სახვითი ხელოვნების დროშა ხელში ეჭირათ ქართული ხელოვნების ისეთ ფუძემდებლებს, როგორებიც იყვნენ: გ. გაბაშვილი, ალ. მრევლიშვილი, ი. ნიკოლაძე, მ. თოიძე, მის ისეთ გულშემატკივრებს, როგორებიც იყვნენ დ. შევარდნაძე, ვ. კოტეტიშვილი, ვ. სიდამონ-ერისთავი, ქ. მაღალაშვილი, ელ. ახვლედიანი.

1921 წლის 24 აგვისტოს მთავარ სახელოვნო კომიტეტის მე-5 სხდომაზე კვლავ დაისვა საკითხი ნ. ფიროსმანაშვილის სურათების აღრიცხვისა და შეძენის შესახებ. სხდომის ოქმის დადგენილების ნაწილში ვკითხულობთ: „შესდგეს ექსპერტიზა ადგილობრივ მხატვრებისაგან. მიენდოს ექსპერტიზას შემდეგ კითხვაზე პასუხის გაცემა: წარმოადგენს თუ არა ფიროსმანაშვილის სურათები ესთეტიურ ღირებულებას მუზეუმისათვის?". ექსპერტიზას ესწრებოდნენ: გრ. რობაქიძე, ს. აბაშელი, დ. არაყიშვილი, ი. პერესტიანი, გ. გაბაშვილი, ალ. წუწუნავა, მ. ბალანჩივაძე, ჰ. ჰრინევსკი, გ. ჰოკროვსკი, ს. ახმეტელი, შ. დადიანი, გრ. რცხილაძე, ი. ნიკოლაძე, მოწვეული იყვნენ: დ. შევარდნაძე, ი. შარლემანი, ე. ლანსერე და კ. ზდანევიჩი. აღნიშნული ექსპერტიზის მუშაობის შემდეგ იქნეს გადადგმული ნაბიჯი ფიროსმანაშვილის სურათების შესაკრებად და მუზეუმისათვის შესაძენად".

სახელოვნო კომიტეტის სხდომაზე, რომელიც 31 აგვისტოს შედგა, ზემოხსენებულმა ექსპერტიზამ დასმულ კითხვაზე – წარმოადგენს თუ არა ფიროსმანაშვილის სურათები ესთეტიკურ ღირებულებას მუზეუმისათვის? – დადებითი პასუხი გასცა. უარყოფითი აზრი გამოთქვა მხოლოდ გ. გაბაშვილმა, რომელმაც განაცხადა: „ფიროსმანაშვილი არის დიდი უსწავლელი, მისი სურათები არავითარ ღირებულებას არ წარმოადგენენ და ასეთი ზრუნვის გამოჩენა ფიროსმანაშვილის მიმართ არის დიდი შეცდომა. ზემოთ დასახელებული კომისია ვალდებულია წარმოადგინოს თავისი სხდომის ოქმი. ფიროსმანაშვილის სურათი: „Naturemorte", რომელიც ამჟამად ზდანევიჩის საკუთრებას წარმოადგენს, იქნეს აღებული აღრიცხვაზე და დაუბრუნდეს პატრონს შესანახად". იმავე წლის 4 სექტემბრის გაზეთი „კომუნისტი" წერდა: „კომისიამ, რომელიც იყო შემდგარი იმ საკითხის გამოსარკვევად, თუ რომელი ნაწარმოები მხატვარ ფიროსმა-

ნაშვილისა სასურველია შეძენილ იქნას მუზეუმისათვის, გამოირკვა შემდეგი: 1918 წელს მხატვარ ფიროსმანაშვილის ნაწარმოებნი შეძენილი იყო სპეციალური კომისიის მიერ მთავრობის ხარჯზე და შეძენილ იქნა მთელი რიგი ნაწარმოებთა. ამჟამად მუზეუმს აქვს 50-მდე სურათი, რომლიდანაც შეიძლება 20 ჩაითვალოს მის საუკეთესო ნაწარმოებად. ზოგიერთ ღვინის სარდაფში ფიროსმანი ხატავდა პირდაპირ კედელზე, ეს ნაშრომები ნაწილობრივ შენახულია, ამისათვის სასურველია გადაღებული იქნებოდეს ეს სურათები, მაგნიტოგრაფიის საშუალებით."

ამას მოჰყვა ის უდიდესი მუშაობა, რომელიც გაიშალა ფიროსმანაშვილის გაფანტული სურათების შესაგროვებლად. ამ საქმემ ოთხქმის ეროვნული ხასიათი მიიღო. მასში ჩაებნენ როგორც მხატვრები, ისე მწერლები და ახლად დაარსებული სამხატვრო აკადემიის სტუდენტობაც. ჩვენი პრესა – ჟურნალები: „დროშა", „ტრიბუნა", „ლომისი", „ხელოვნება", „ხელოვნების დროშა", გაზეთები: „კომუნისტი", „Заря Востока", „ბახტრიონი", „მუშა", „მარტაკოჩი" და სხვა ძალიან დაინტერესდნენ სახალხო მხატვრის ნიკო ფიროსმანაშვილის და მისი შემოქმედების ბედით, მიღებულ იქნა ზომები მხატვრის ირგვლივ არსებული ცნობების, ბიოგრაფიული მასალისა თუ მისი ნამუშევრების მოძებნა-შეკრებისა და პოპულარიზაციისათვის. სპეციალური ნომერი უძღვნა ამ საკითხებს გაზეთმა „ბახტრიონმა", რომლის დამაარსებელი და რედაქტორიც იყო ქართული მხატვრული სიტყვის დიდოსტატი გოგლა ლეონიძე, ფიროსმანის დიდი ქომაგი, რომელიც არა მარტო სისტემატურად აწვდიდა თავის მკითხველებს უხვ ინფორმაციას მხატვრის ნამუშევართა მიკვლევა-გამოელენასა და მისი ბიოგრაფიული ცნობების შეკრების მიმდინარეობაზე, არამედ სიცოცხლის უკანასკნელ წუთამდე პირადად მონაწილეობდა ამ საქმეში და დ. შევარდნაძის შემდეგ უდიდესი ამაგი დასდო ქართულ ფიროსმანიანას. ნიკო ფიროსმანაშვილის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესწავლის საქმეში დიდი ინტერესი გამოიჩინეს და მონაწილეობა მიიღეს ქართული კულტურის ისეთმა წარმომადგენლებმა, როგორებიც იყვნენ: პაოლო იაშვილი, ტიციან ტაბიძე, კოლაუ ჩერნიავსკი, ალექსანდრე ქიქოძე, კირილე ზდანევიჩი, ვახტანგ კოტეტიშვილი. 1926 წელს ქართულ, ფრანგულ და რუსულ ენებზე გამოიცა

შესანიშნავი მონოგრაფია ხუთი ფერადი და ორმოცდარვა შავ-თეთრი რეპროდუქციით, რომელსაც ბრწყინვალე შეფასება მისცა საქართველოს, რუსეთისა და საზღვარგარეთის პრესამ.

4. ნ. ფიროსმანაშვილის ნამუშევართა გამოფენების ტრიუმფი

1926 წლის 25 აპრილს სახელმწიფო კონსერვატორიის დარბაზში შედგა ნიკო ფიროსმანაშვილის საღამო, იქვე მოეწყო მხატვრის ნამუშევრების ერთდღიანი გამოფენაც. პრესის ცნობით, მოხსენება თემაზე „ნიკო ფიროსმანის აღმოჩენა" წაიკითხა კირილე ზდანევიჩმა, სიტყვებით გამოვიდნენ მწერლები: გერონტი ქიქოძე, ვახტანგ კოტეტიშვილი, ალექსანდრე აბაშელი, გიორგი ლეონიძე; მხატვრები: ლადო გუდიაშვილი, დიმიტრი შევარდნაძე, იაკობ ნიკოლაძე, ევგენი ლანსერე, ალექსანდრე ბაებეუქ-მელიქოვი. ნიკოლოზ (კოლაუ) ჩერნიავსკიმ წაიკითხა ფუტურისტების – კირილე და ილია ზდანევიჩების და იგორ ტერენტიევის დიალოგი. მოისმინეს ზეპირი რეცენზია საქართველოს სახელმწიფო გამომცემლობის მიერ გამოცემულ მონოგრაფიაზე – „ნიკო ფიროსმანი". ნ. ფიროსმანაშვილისადმი მიძღვნილი საკუთარი ლექსები წაიკითხეს სანდრო შანშიაშვილმა, ვალერიან გაფრინდაშვილმა, რაჟდენ გვეტაძემ და ნინო თარიშვილმა.

ყოველივე ამის შემდეგ სულ უფრო და უფრო იზრდებოდა ინტერესი ნიკო ფიროსმანაშვილის შემოქმედებისადმი. საჭირო გახდა მხატვრის ნამუშევრების დიდი გამოფენის მოწყობა ჯერ თავის სამშობლოში, შემდეგ მის ფარგლებს გარეთ.

თუ როგორი მუშაობა ჩაატარა დიმიტრი შევარდნაძემ ასეთი გამოფენის მოსაწყობად, ამის შესახებ საინტერესო ცნობა შემოგვინახა ქართველმა არქიტექტორმა გიორგი ლეკავამ. თავის განცხადებაში (სხსმ) იგი წერს: „1926 თუ 1927 წლებში სამხატვრო გალერეის დირექტორმა დიტო შევარდნაძემ დაგვავალა სამხატვრო აკადემიის ორ სტუდენტს, მე და ფელიქს ვარლამიშვილს ~~მიგვეკითხ~~-მოგვეკითხა მაშინდელი თბილისის სამეკიტნოებში ნიკო ფიროსმანაშვილის ნახატები და თუ შესაძლებელი იქნებოდა, ეს ნახატები შეგვეძინა ფულით ან გაჩუქებით. ფიროსმანაშვილი, თავის დროზე როგორც ეს ცნობილია, ორ მაშინდელ თბილისის უბანში მოღ-

ვაწეობდა: მალაკნის ქუჩის და რიყის რაიონში, სადაც მრავლად იყო სამიკიტნოები. ჩვენც ამ უბნის სამიკიტნოებში დავდიოდით ფიროსმანაშვილის სურათების საძებნელად. რა თქმა უნდა, მაშინ ეს სამიკიტნოები და მიკიტნებიც ის აღარ იყო, რაც ფიროსმანაშვილის დროს, მაგრამ ნახატები კიდევ ადგილზე იყო გაკრული იქ, სადაც მიკიტანს სურდა ან ნიკალა მოკრძალებით ურჩევდა მიკიტანს.

მიკიტნებს კარგად ახსოვდათ ნიკალა და ბევრ ამბებს გვიყვებოდნენ მასზე, მაგრამ ჩვენ ამორჩეული სურათის შეძენა გვაინტერესებდა, ზოგი უარს ამბობდა ნიკალას სურათის გაყიდვაზე, ზოგიც უფასოდ იძლეოდა ნახატს: „ოღონდ ნიკალას ნახატები საპატიო გახდეს და თუ ინებებთ მისი ნახატები თქვენთვის მიჩუქნია“-ო. ზოგი ჰყიდდა.

აეჭალის მოედანზე, იქ, საიდანაც იწყება მალაკნის ქუჩა (ეხლა ფიროსმანის), იქ სამიკიტნო-სარდაფის კედლები მთლიანად მოხატული იყო მუქ ლურჯ ფონზე ნიკალას მიერ. ასეთივე მთლიანად მოხატული იყო ერთი სამიკიტნო რიყეში.

ამნაირად მე და ფელიქს ვარლამიშვილმა ერთი სეზონის მანძილზე დაახლოებით 30-40 ცალი სხვადასხვა ფორმატის გრძელი თუ მოკლე კარტონები, ხის ჩარჩოზე დაკრული, ზოგიერთი ქესტის აბრები მოვაგროვეთ და ყოველივე ეს მივზიდეთ სამხატვრო გალერეაში დიგო შევარდნაძესთან. ერთი სიტყვით, ჩვენ ამ საქმის ნამდვილი ენთუზიასტები ვიყავით და რა თქმა უნდა, დავალების შესრულების გარდა არაფერი არ გვაინტერესებდა. მე პირადათ ახლოს ვიცნობდი ერთ მიკიტანს გიორგი ასათიანს. მას თავის დროზე რევოლუციონერებთან ახალთაობის ხალხთან ჰქონდა საქმე. მეტად გულკეთილი და პატრიოტი იყო. ეხლა ის გარდაცვლილია. ასათიანის სამიკიტნო სარდაფშიც, რომელიც მდებარეობდა რიყეში, მეტეხთან ახლო, საკმარისად იყო ნიკალას ნახატები. ასათიანმა ფიროსმანის ნახატები უფასოდ მოგვცა და ასე მითხრა, როდესაც ფული შევთავაზე: „როგორ გეკადრება ეორა (მე მაშინ შინაურები ეორას მეძახდნენ) ნიკალას ხუდოეესტნი რამეები უნდა გამოფინოთ და ამაში ფულს ავიღებ!? თავი მომიკვდეს მაშინ, არამც და არამც“. ამ ჩვენ მოგროვილ ნახატებში იყო ჩემ მიერ მოტანილი ფიროსმანის დახატული რკინიგზის მუშის, ზეინკლის მიშა მეტეხელის პორტრეტი...

გითხოვთ დამიმეადთ ფიროსმანის ნახატების ფონდებთან, რომ ჩემი თვალით გადავათვალიერებ და შესაძლოა ვნახო ეს პორტრეტი". ხელს აწერს გ. ლეკავა 14/X 1974 წ.

6. ფიროსმანაშვილის პირველი დიდი გამოფენა თბილისში გაიხსნა 1927 წლის 25 თებერვალს „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" დარბაზებში.

აღსანიშნავია, რომ გამოფენილ ექსპონატებს თანდათან ემატებოდა ახალ-ახალი სურათები. ამგვარად, ჩვენს საზოგადოებას საშუალება მიეცა უფრო ფართოდ გასცნობოდა მხატვრის შემოქმედებას. აღმაფრთოვანებელი რეცენზია ამ გამოფენის შესახებ გაზეთ „ზარია ვოსტოკას" 1927 წლის 31 მარტის ნომერში მოათავსა პარიზიდან დაბრუნებულმა ცნობილმა ფერმწერმა, გრაფიკოსმა და თეატრალურმა მხატვარმა გ. იაკულოვმა, რომელიც ამ დროს თბილისში იყო სპეციალურად მოწვეული სახელმწიფო აკადემიური დრამის მიერ, რათა მხატვრულად გაეფორმებინა პიესა „კარმენსიტა". ადარებდა რა ფრანგი ანრი რუსოს და ქართველი ნიკო ფიროსმანაშვილის შემოქმედებას, გიორგი იაკულოვი პოულობდა მათ შემოქმედებაში დიდ მსგავსებას როგორც ჩანაფიქრის, ასევე ფერებში ამეტყველების თვალსაზრისით. გ. იაკულოვი წერს: „Во всех работах Пиросманашвили есть подлинный грузинский быт, особая жизнерадостность, из всех народов Кавказа свойственная только грузинам".

ნიკო ფიროსმანაშვილის შემოქმედებითი მემკვიდრეობის პოპულარიზაციის საქმეში განსაკუთრებული როლი შეასრულა 1927 წელს მოსკოვში მოწყობილმა საკავშირო გამოფენამ სახელწოდებით: „სსრ კავშირის ხალხთა ხელოვნება", რომელიც ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების ათი წლისთავს მიეძღვნა. საიუბილეო გამოფენამ არაჩვეულებრივი რეზონანსი პოვა ჩვენი ქვეყნის არა მარტო კულტურულ, არამედ პოლიტიკურ ცხოვრებაშიც. გამოფენაზე ნიკო ფიროსმანაშვილის 22 ნაწარმოები იყო წარმოდგენილი.

გამოჩენილი ხელოვნებათმცოდნე და კრიტიკოსი ი. ტუგენდხოლდი თავის რეცენზიაში ამ გამოფენის შესახებ აღნიშნავდა:

„...Большое значение этого „смотра" было усугублено еще и

тем обстоятельством, что открытие выставки совпало с пребыванием в Москве массы иностранцев...". „Грузинское искусство занимает на выставке, вообще говоря, одно из первых мест и в количественном и в качественном отношениях... центральное место выставки предоставлено посмертно собранию произведений Нико Пиросманашвили (полученных как из частных рук, так и из Национальной галлереи Грузии)."

„Вот подлинный „гвоздь" всей выставки, вызывающий громадный интерес московских художников, искусствоведов, впервые вообще увидевших этого самородка Грузии... Живопись Пиросманашвили раскрывается здесь во всей силе своего колорита и своей выразительности. Стоящая перед ней публика, искушенные москвичи, знающие другого „примитива" француза А. Руссо, проводят сравнения между парижским и грузинским самоучками. „Нет, Пиросманашвили непосредственнее, искреннее, самобытнее..." – слышатся голоса. Вместе с тем, надо сказать, что выставка работ Пиросманашвили как бы ключ к пониманию общего, весьма органического характера всей грузинской живописи – ее резко выраженной народности, его глубоких восточных корней и даже ее специфического вкуса к пиршественным праздничным декоративным мотивам... (Я. Тугендхольд, Искусство народов СССР. газ. „Заря Востока". 1927. 30 сентября).

ი. ტუგენდხოლდმა ამ გამოფენის კატალოგის წინასიტყვაობამიც ყურადღება გაამახვილა გამოფენაზე ნ. ფიროსმანაშვილის ნამუშევრების მონაწილეობასა და მისი შემოქმედების თვითმყოფადობაზე. ი. ტუგენდხოლდის ასეთი რეცენზია სულაც არ ყოფილა შემთხვევითი, თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ იგი აღრეეე გამოთქვამდა დიდ სურვილს ენახა ნიკო ფიროსმანაშვილის ნამუშევრების გამოფენა მოსკოვში. ჯერ კიდეე 1926 წლის 7 დეკემბერს იგი გაზ. „ზარია ვოსტოკაში" წერდა მოსკოვში მოწყობილ სხვა გამოფენათა შესახებ: „Представлено на выставке из искусства Грузии... Чрезвычайно досадно лишь то, что мы не видим и не видели в Москве работ покойного подлинного родоначальника новой грузинской живописи Нико Пиросманашвили". სწორედ

1927 წლის მოსკოვის გამოფენიდან შეიძინა სახვითი ხელოვნების მუშაკთა ნაწარმოებების შემსყიდველმა სახელმწიფო კომისიამ, რომელიც განათლების სახალხო კომისარიატთან არსებობდა, ნიკო ფიროსმანაშვილის 4 სურათი, აქედან სამი: „კალოზე", „მეთევზე კლდეებს შორის" და „ოჯახური ნადიმი" გადაეცა ტრეტიაკოვის გალერეას, ხოლო „თავადი ყანწით" – რუსულ მუზეუმს.

ინტერესი ნ. ფიროსმანაშვილის შემოქმედებისადმი იმდენად გაიზარდა, რომ საჭირო გახდა ფართო საზოგადოების მოთხოვნის საპასუხოდ უახლოეს წლებში მოწყობილიყო მხატვრის დიდი პერსონალური გამოფენები როგორც თბილისში, ასევე მოსკოვში.

ეტყობა, ზემოაღნიშნულთან დაკავშირებული საქმეების წინასწარ მოსაგვარებლად გაემგზავრა დიმიტრი შევარდნაძე ჯერ მოსკოვში, შემდეგ ლენინგრადში. აქვე მან დიდი მუშაობა გასწია კერძო მფლობელთაგან ნ. ფიროსმანაშვილის ნაწარმოებთა შესაძენად. 1930 წლის 6 მარტს იგი თავის დას წერილით აცნობებდა: „ხვალ, 7 მარტს, ლენინგრადში მივდიეარ, ათს კი წამოვალ თბილისისაკენ და 14 ან 15-ს მანდ ვიქნები. დავგეიანდი მოსკოვში განათლების კომისარიატის წყალობით. ფულს ველოდი მათგან, დავალებული მქონდა აქ ფიროსმანაშვილის სურათების შეძენა, მხოლოდ გუშინ მივიღე ფული და ღღეს გამოვგზავნე შეძენილი სურათები". როგორც შემდეგ ცნობილი გახდა, დ. შევარდნაძეს მოსკოვში კირილე ზღანევიჩისაგან შეუძენია ნიკო ფიროსმანაშვილის 39 სურათი. აი, ეს სურათებიც: „თავადების ქეიფი მინდერად", „უშვილო მილიონერი და შვილებიანი ღარიბი ქალი", „ორთაჭალის ტურფა", „ცხენის ქურდი", „ორთაჭალის ტურფა", „ექიმი ვირზედ მჯდომარე", „ძროხის მწველელი ქალი", „მზარეული", „ორთაჭალის ტურფა მარაოთი", „მეეზოვე", „მოხუცი გლეხი პატარა ბიჭით", „შეშის გამყიდველი ბიჭი", „შეთე", „აქტრისა მარგარიტა", „ირემი", „ეირაფი", „ირემი", „პატარა შველი", „ქალი ყურძნით და ბიჭით", „ნატურმორტი", „სააღდგომო ბატკანი სასაფლაოზე", „მგელი", „სააღდგომო ბატკანი", „დედალი შველი წყალზედ", „ყოჩი", „დათვი მთვარიან ღამეში", „მეარღნე", „ქალი ლუღით", „დედაკაცი ვედროებით", „ყაჩაღები მიდიან თავდასასხმელად", „შამილი", „გოგო წითელი ბურთით", „ძიძა", „თეთრი დათვი ბელებით", „ღორი გოჭებით", „არწივი კურდღლით", „მჯ-

დომარე ლომი", „შველი პეიზაჟით", „მანდილოსანი ქოლგით". საინტერესოა, რომ ყველა ზემოჩამოთვლილი სურათი სწორედ 1930 წლის 5-დან 18 მარტამდეა შეტანილი სათანადო ნომრებით საქართველოს ეროვნული გალერეის საინვენტარო წიგნში (სურათებს ვასახელებთ ამ წიგნის მიხედვით).

1930 წლის გაზეთულში საქართველოს ეროვნულმა გალერეამ დრეზდენის გალერეისაგან მიიღო წინადადება ფიროსმანაშვილის სურათების გამოფენის მოწყობის თაობაზე როგორც თვით დრეზდენში, ასევე გერმანიის სხვა დიდ მხატვრულ ცენტრებში.

საქართველოს ეროვნულმა გალერეამ, საქართველოს განათლების კომისარიატის სამეცნიერო დაწესებულებათა მთავარ სამმართველოს ნებართვით, თანხმობა განაცხადა (იხ. „Заря Востока", 1930, 4 აგვისტო). ცხადია, სანამ ნიკო ფიროსმანაშვილის ნამუშევრებს საზღვარგარეთ გაიტანდნენ, საჭიროდ სცნეს გამოფენა მოწყობილიყო ჯერ მის სამშობლოში – თბილისში, შემდეგ მოსკოვში, სადაც ასე მოუთმენლად მოელოდნენ მხატვრის დიდ პერსონალურ გამოფენას, და მხოლოდ ამის შემდეგ წაეღოთ იგი საზღვარგარეთ. აი, რას წერდა გაზეთი „კომუნისტი" 1929 წლის 26 ივნისს: „განათლების სახალხო კომისარიატის სამეცნიერო დაწესებულებათა მთავარ სამმართველოსთან ჩამოყალიბდა კომიტეტი, რომელმაც უნდა მოაწყოს ნიკო ფიროსმანაშვილის სურათების გამოფენა თბილისში, მოსკოვში და ამიერკავკასიის რესპუბლიკებში. კომიტეტში შედიოდნენ: მ. ალავიძე, დ. კაკაბაძე და კ. ზდანევიჩი (კომიტეტის რწმუნებული მოსკოვში). კომიტეტი ამთავითვე შეუდგა ნ. ფიროსმანის სურათების აღრიცხვას, რესტავრაციას, და გამოფენის მოწყობასთან დაკავშირებით სხვა წინასწარ სამუშაოებს. გუშინ ნაციონალურ გალერეაში შედგა კომიტეტის პირველი სხდომა. კომიტეტმა გამოპყო კომისია ამხ. ალავიძის, კაკაბაძის და სხვ. შემადგენლობით, რომელსაც დაევალა შეადგინოს გამოფენის მოწყობის ხარჯთაღრიცხვა. პირველად გამოფენა მოეწყობა თბილისში, გამოფენის მოწყობა გადაწყდა აგვისტოში. შემოდგომაზე გამოფენა გადატანილი იქნება მოსკოვში. სულ გამოფენილი იქნება დაახლოებით 190 სურათი. კომიტეტმა დაადგინა შუამდგომლობა აღძრას განათლების სახალხო კომისარიატის წინაშე, რომ გამოცემული იქნეს დადგენილება, რომ-

ლის ძალით ყველა მოქალაქეები, რომელთაც აქვთ ფიროსმანის სურათები, რეგისტრაციაში უნდა გაატარონ კომიტეტში. გადაწყვეტილია გამოცემულ იქნეს ნ. ფიროსმანაშვილის ფოტოგრაფიული სურათი, მის ფართოდ გასაერცელებლად მასებში.

მოსკოვში გამოფენის მოწყობისათვის საჭირო წინასწარ მუშაობას ჩაატარებს კომიტეტის რწმუნებული მხატვარი კ. ზდანევიჩი. გადაწყვეტილია შეგროვილი იქნეს ყველა ის მასალები (წერილები და მონოგრაფიები), რაც კი დაწერილია ფიროსმანზე ქართულ, რუსულ და უცხოეთის პრესაში".

ჯერ კიდევ მაისში, ამ დადგენილებამდე ერთი თვით ადრე, ფიროსმანაშვილის ზოგიერთი ტილო ექსპონირებული იყო რამდენიმე მხატვრის ერთობლივ გამოფენაზე. ახლა კი, ზემოხსენებული დადგენილების შესაბამისად, დღის წესრიგში იდგა მხატვრის დიდი პერსონალური გამოფენა. მართლაც, 1930 წლის აგვისტოში, თბილისში, საქართველოს ეროვნული გალერეის შენობაში, მოეწყო იმ დროისათვის ყველაზე სრული გამოფენა ფიროსმანაშვილის ნამუშევრებისა. აქ წარმოდგენილი იყო „ყველაფერი, რაც მხატვრის მემკვიდრეობიდან დარჩა", მათ შორის ის დიდი ფონდიც, რომელიც რამდენიმე თვით ადრე შეიძინა და სამშობლოში ჩამოიტანა დ. შევარდნაძემ. ამ გამოფენის შესახებ გაზ. „კომუნისტის" 1930 წლის 12 ოქტომბრის ნომერში ერცელი წერილი („ნიკო ფიროსმანაშვილის სურათების გამოფენა") მოათავსა ტიციან ტაბიძემ.

იგი წერდა: „ათ აგვისტოდან საქართველოს ეროვნულ გალერეაში გამართულია სახალხო მხატვრის ნიკო ფიროსმანიშვილის სურათების გამოფენა.

ამ უკანასკნელი წლების განმავლობაში უკვე მესამეჯერ იმართება ფიროსმანიშვილის გამოფენა. ეს უთუოდ იმით აიხსნება, რომ მხატვრის შემოქმედება თანდათანობით მეტ ყურადღებას იპყრობს და ცხოველ ინტერესს იწვევს. უკანასკნელი გამოფენა ძველად მოწყობილ გამოფენისაგან იმით განირჩევა, რომ აქ შეგროვილია თითქმის ყველაფერი, რაც დარჩენილია მხატვრის მემკვიდრეობიდან. 60-ზე მეტი სურათი ახლად შეძენილია და უმრავლესობა პირველად არის გამოფენაზე. აღსანიშნავია, რომ ნიკო ფიროსმანიშვილის სურათები აგარებდნენ ოსტატის ცხოვრებით გამოწვეულ დაუდევრო-

ბის ხასიათს. როგორც ვიცით, ნიკო ფიროსმანიშვილი თავის საუკეთესო შედევრებს ქმნიდა სარდაფებში, დუქნებში და ყავახანებში, მისი საცხოვრებელი ბინაც, როგორც საუცხოოდ აწერა მხატვარმა ლადო გუდიაშვილმა უფრო ბნელი სარდაფი იყო, ვიდრე მხატვრის სახელოსნო. ამიტომ ზოგი მისი სურათი ისეთი პირების ხელში იყო, რომ ბუზებისა, კვამლისა, ჭვარტლისა და ობობის ქსელში ძლივს იცნობდა კაცი. ზოგი მათგანი დახეთქილი, დაცრეცილი, გვერდებ მოხეული, ეს მარტო მის შემნახველთა დაუდევრობით არ აიხსნება, თვითონ მასალა, რაზედაც სწერდა ნიკო ფიროსმანიშვილი ყოველთვის არ იყო ახალი და კარგ ტილოზე დახატული. სწორედ ამის გამო ეროვნულ გალერეას ამ გამოფენისათვის მოუხდება ნიკო ფიროსმანიშვილის სურათების რესტავრაცია. ნიკო ფიროსმანიშვილი უმთავრესად ალქიმიკოსია და სწორედ ეს გარემოება კიდევ უთრო ამტკიცებს ამას. ნიკო ფიროსმანიშვილი 1918 წელს გარდაიცვალა. მხოლოდ რამდენიმე მისმა პატივისმცემელმა იცოდა ამ უდიდესი ოსტატის ფასი, რომელმაც სიღარიბეში და გაჭირვებაში, სადღაც სარდაფის ჯურღმულში დალია სული.

ოფიციალური ქართული მხატვრობა თავიდანვე მტრულად იყო განწყობილი ფიროსმანიშვილისადმი, ძალიან იშვიათი იყო, რომ ვისმეს გაებედნა მაშინ ნიკო ფიროსმანიშვილის დაცვა, მხოლოდ მემარცხენე სკოლის პოეტები და მხატვრები აღნიშნავდნენ, რომ ნიკო ფიროსმანიშვილს ბრწყინვალე მომავალი ელოდა. ხალხის გულის წიაღიდან გამოსული მხატვარი თანდათან გზას იკაფავდა. ჯერ კიდევ არ იყო სრულიად აღდგენილი ნიკო ფიროსმანიშვილის დიდი ოსტატობის რეპუტაცია, როცა სახელგამმა გამოუშვა მხატვარზე მონუმენტური მონოგრაფია. ამ მონოგრაფიისათვის ნიკო ფიროსმანიშვილის სურათების რეპროდუქციები დამზადდა მოსკოვსა და ლენინგრადში. აკადემიურმა კრიტიკოსებმა აქაც შეიკავეს თავი და მონოგრაფიაში დასაბეჭდათ არ მისცეს თავიანთი წერილები. ამ წიგნით დაინტერესდა საბჭოთა კავშირის და ევროპის მოწინავე ხელოვნების წარმომადგენელნი და ერთხმად აღიარებულ იქნა, რომ ნიკო ფიროსმანიშვილი უდიდესი პრიმიტივისტია და თუ არ გაასწრებს, არ ჩამორჩება ფრანგ პრიმიტივისტ ანრი რუსოს, განსვენებულმა მხატვარმა გიორგი იაკულოვმა მონოგრაფია წაიღო პარიზ-

ში და აჩვენა სახელგანოქმულ პიკასოს, რომელიც აღტაცებაში მოიყვანა ნიკო ფიროსმანიშვილის შემოქმედებამ. გერმანიაში ნიკო ფიროსმანიშვილის შემოქმედებას გამოეხმაურა სტეფან ცვაიგი, ეროვნულ გალერეას წინადადება მისცა გერმანიამ, რათა გერმანიის მთავარ ცენტრებში გაიმართოს ფიროსმანიშვილის გამოფენა... მთელი შემოქმედება ნიკო ფიროსმანიშვილისა ერთი ეპოპეაა ქართული სოფლისა, ერთი გაუთავებელი ფერების სიმფონიაა, ვისაც უნდა დაინახოს რევოლუციის წინანდელი სოფელი, მისთვის საკმარისია თვალი გადააველოს ამ გამოფენას. არანაკლებ დამახასიათებელია ნიკო ფიროსმანიშვილის ძველი თბილისი. ნიკო ფიროსმანიშვილის სურათებში ძველი თბილისი დაჭერილია მისთვის ყველაზე უფრო დამახასიათებელ დეტალებში. აქ მოცემულია გალერეა წვრილბურჟუაზიული თბილისის მოქალაქეების და ხელოსნებისა და აგრეთვე ეპიზოდები მუშათა კლასის ცხოვრებიდან. ნიკო ფიროსმანიშვილის ძველი თბილისი ძალიან განირჩევა იმ ძველ თბილისიდან, რომელიც ეთნოგრაფიული ნალექია წინა აზიის ხალხებისა.

ფიროსმანიშვილი არ არის მარტო ეულგარულად გაგებული ყარაჩოღელი, რომელიც ერთ დროს წალეკვას უქადდა ქართულ ხელოვნებას თავისი ეარგონით მხატვრობაში, მწერლობაში და თეატრში. ნიკო ფიროსმანიშვილის „მალაკნები", „ფუნიკულიორი", „აღდგომის კრავი", „მეეზოვე", „ბიჭი, რომელსაც მიპყავს ლატვირთული ვირი", „მეთევზე", „აქტრისა მარგარიტა", „ორთაჭალის ტურფები", „ვერის ბორანი", „კოჯრის გზა", „მოქეიფე თავადები", „მეეტლეები", „კურტნის მუშები" და სხვა მრავალი ნახატი, რომლებიც უხვად არის წარმოდგენილი ამ გამოფენაზედ, იმის მოწმეა, რომ თბილისს არ ყოლია მეორე მხატვარი, რომელიც ასე ღრმად იცნობდეს მის ცხოვრებას. ასევე ითქმის მის ცხოველებზე და ნატურმორტებზე.

ნიკო ფიროსმანიშვილის მხატვრული მემკვიდრეობა კიდევ მრავალ მხატვართა თაობას გააკვირვებს, ამიტომ გასაგებია გერმანელების მიერ მისი გამოფენის დაქინებით მოთხოვნა, სამწუხაროა, რომ მოსკოვის გამოფენაზე ადრე არ ეწყობა ნიკო ფიროსმანიშვილის სურათების გამოფენა მეზობელ რესპუბლიკებში, ბაქოში და ერევანში, უფრო სამწუხაროა, რომ თბილისში საგაფხულო კლუბებში არ გაღააქვთ ეს გამოფენა, რომ მუშათა აუდიტორია

მისწედეს სახალხო მხატვრის შემოქმედებას". – გულისტკივილით აღნიშნავდა ტიციან ტაბიძე.

1930 წლის ნოემბრისათვის თითქოს ყველა პირობა არსებობდა, რომ ნიკო ფიროსმანაშვილის ტილოებს საგამოფენო მოგზაურობა დაეწყო ევროპის ქვეყნებში, რჩებოდა მხოლოდ ის, რომ, სანამ ეს მოხდებოდა, მხატვრის დიდი პერსონალური გამოფენა მოწყობილიყო მოსკოვში, ამანაც არ დააყოვნა. 1930 წლის 23 ნოემბერს გაზ. „Правда" ასე აუწყებდა მკითხველებს: „Сегодня в Музее изящных искусств открывается выставка Нико Пиросманишвили (1859-1918 гг.), организованная Всесоюзным обществом культурной связи с заграницей, ГАХН и Музеем изящных искусств.

Выставка будет открыта в Москве в течение недели, а затем будет отправлена за границу: в Германию, Австрию и ряд других стран".

როგორც ვხედავთ, ფიროსმანაშვილის ნამუშევრების გამოფენის დიდი „ტურნეს" სისრულეში მოსაყვანად ყოველგვარი წინასწარი სამუშაოები გათვალისწინებულიც იყო და ჩატარებულიც. ეს საკითხი იმდენად მომწიფებული და გადაუდებელი ჩანდა, რომ არავის ფიქრად არ მოსდიოდა, თუ მის განხორციელებაში რაიმე დაბრკოლებას წააწყდებოდნენ. დიმიტრი შევარდნაძე, რომელიც, რა თქმა უნდა, ამ გამოფენას თან ახლდა, 1930 წლის 8 ნოემბრით დათარიღებულ წერილში თავის დასა და ძმას ატყობინებდა: „მოსკოვში მშვიდობით ჩამოვედი, რის შესახებაც ტელეგრამით გაცნობეთ. ვცხოვრობ იმავე სასტუმროში, სადაც მარშან ვცხოვრობდი: „Гостиница Европа" ოთახის შოვნა ძალიან ძნელი ყოფილა, მარა ჩემმა მეგობრებმა კალუესკებმა დამახვედრეს..."

„ჩვენი საზღვარგარეთ წასვლის საკითხი დასმულია 21 ამ თვეს. მოსკოვში გამოფენის გამართვაში, ყველა ორგანიზაციები ძალიან გვეხმარებიან და, რაღგან ჩვენ არ ვიცით, როდის გავემგზავრებით აქელან, დათანხმდით გაიმართოს გამოფენა მოკლე ხნით.

გამოფენის მოწყობას კისრულობს სამი ორგანიზაცია: „ВОКС", „Государственная Академия художеств. наук" და „Музей изящных искусств". ამის შესახებ დაწერილებით შემდეგ"...

შემდეგ წერილში, რომელიც უთარიღოა, მაგრამ 22 ნოემბერს

უნდა იყოს დაწერილი, სწერს: „ხვალ, 23 ნოემბერს, იხსნება ნიკო ფიროსმანიშვილის გამოფენა, სამი ორგანიზაცია დიდის ამბით ემზადება ამ დღისათვის. ჩვენი საზღვარგარეთის საკითხი გუშინ, 21-ს უნდა განხილულიყო, მაგრამ გადადვეს რამდენიმე დღით...“

5 დეკემბრის წერილში დ. შევარდნაძე შედარებით დაწვრილებით იტყობინება ყველაფერს: „ძმაო მიხეილ და ნინა! მართალია, აქამდის ჩემი ამბავი დაწვრილებით ვერ მოგწერეთ, მარა რა უნდა მომეწერა, როდესაც მე თვითონ არაფერი ვიცოდი 2 დეკემბრამდე. გერმანიაში წასვლაზე უარი გვითხრეს ვალუტასთან დაკავშირებით მოსაზრებათა გამო... ეხლა საკითხი უმაღლეს ინსტანციაში გადავიტანეთ (სკკპ (ბ) ცეკაში), მარა იმედი არც იქ მაქვს. მართალი გითხრათ, ეხლა რომ აღარ გამიშვებდნენ, უფრო კარგი იქნება... ჩვენი მუზეუმის საკითხი მაფიქრებს ძალიან, ჩემი მანდ ყოფნა ძალიან საჭირო არის ეხლა. თუ ეინიცობაა გაგვიშვეს, საჭირო ინსტრუქციებს გავაგზავნი გალერეაში და განსახკომში“...

მოსკოვში ნიკო ფიროსმანაშვილის ნამუშევრების გამოფენას წინ უძღოდა შოთა რუსთაველისა და კოტე მარჯანიშვილის სახელობის თეატრების გასტროლები. დედაქალაქის საზოგადოება პირველად გაეცნო საბჭოთა საქართველოს ამ შესანიშნავ თეატრებს და ახლა ამას ემატებოდა ბრწყინვალე თვითნასწავლი მხატვრის ნიკო ფიროსმანაშვილის ნამუშევრების გამოფენა სახვითი ხელოვნების მუზეუმის შენობაში.

„ფიროსმანიშვილის გამოფენა დიდი ამბით გაიხსნა, – წერდა დ. შევარდნაძე იმავე 5 დეკემბრის წერილში, – და დიდი წარმატებითაც გრძელდება. აქაური მსატვრები პირდაპირ გადარეულები არიან. ზოგი თითქმის ყოველდღე დადის. ამბობენ, ყველანი გაგვაბითურა ამ უბრალო კაცმაო“... „თუ ეინიცობაა წასვლაზედ საბოლოოდ უარი გვითხრეს, გამოფენას გადავიტანთ ლენინგრადში და შემდეგ კიევში და ხარკოვში, სულ ამას დასჭირდება თვენახევარი, ასე რომ, იანვრის ბოლოში ჩამოვალ ტფილისში“...

„ფიროსმანიშვილის გამოფენის გახსნის შესახებ გერმანულ გაზეთებში (მათ შორის „Frankfurter Zeitung“-მიც ყოფილა ცნობა 27 ნოემბერს, მარა ეს ნომერი ვერ ჩავიგდე ხელში. მანდ თუ იშოვით, შეინახეთ“... „ყველა მოსკოვის ჟურნალებში იქნება მოთავსებული

სტატიები ფიროსმანიშვილზე და მხოლოდ უფრო მოგვიანებით, რადგან ეხლა ყველა ნომრები დაკავებული იყო"... გაზეთი „იზვესტია" 1930 წლის 4 დეკემბერს მკითხველს აცნობებდა: „Открывшаяся на днях в Москве, в Музее изящных искусств, выставка картин знаменитого грузинского художника Нико Пиросманишвили (Пиросмани) расценивается как большое художественное событие напоминающее недавний успех грузинского театра им. Ш. Руставели".

გამოფენის საზღვარგარეთ გატანის საქმე სულ უფრო და უფრო იგვიანებდა. დ. შევარდნაძე ამ ამბავს უკვე შეგუებული იყო და, როგორც ზემოთაც ითქვა, მას თბილისში დაბრუნება ეჩქარებოდა მუზეუმის საქმეებთან დაკავშირებით. თავის და-ძმას 1930 წლის 13 დეკემბერს იგი სწერდა: „ჩვენი საზღვარგარეთ წასვლა, მე მგონი, ჩაფუშული უნდა იყოს. თუმცა საზღვარგარეთთან კულტურული კავშირის საზოგადოება ძალიან ცდილობს მოაწყოს საქმე, რადგან გერმანიიდან ჩვენი სრულუფლებიანი წარმომადგენლობიდან მიიღეს ცნობა, რომ ფიროსმანიშვილის გამოფენას ველით მოუთმენლადო.

განათლების კომისარიატიდან გუშინ მივიღეთ ტელეგრამა — გამოფენა ლენინგრადში და შემდეგ უკრაინაში გადაიტანეთო. მაგრამ გერმანიაში წასვლის საქმე გამოირკვევაო. 15 დეკემბერს აქ გამოფენა დაიხურება და 2 დღის შემდეგ გადავიტანთ ლენინგრადში ორი კვირით. გამოფენა აქ დიდის ამბით ტარდება. სამწუხაროა, მხოლოდ ჟურნალებში დაგვიანებით გამოვა რეცენზიები და რეპროდუქციები ადგილის უქონლობის გამო. დუდუჩავა 15 დეკემბერს დაბრუნდება საქართველოში, მე კი უნდა გავყვე გამოფენას, ასე არის ბრძანება"...

ლენინგრადში ნიკო ფიროსმანაშვილის ნამუშევრების გამოფენა გაიხსნა 1930 წლის 25 დეკემბერს. გაზ. „Красная газета" 1930 წლის 31 დეკემბერს წერდა: „Государственный русский музей совместно с Ленинградским отд. ВОКС-а открыл на днях в помещении музея (Инженерная, 4) выставку произведений грузинского художника Нико Пиросманишвили, умершего в 1918 г.

როგორც ჩანს, საზღვარგარეთ ნიკო ფიროსმანაშვილის ნამუშევრების გამოფენის გატანის საქმე ზემდგომ ორგანოებში ჯერ

მთლიანად მოხსნილი არ იყო, თუმცა 1930 წლის 15 დეკემბრით დათარიღებულ წერილებში დ. შევარდნაძე კელავ იმეორებდა: „...დღეს, 15 დეკემბერს, დაიხურა ფიროსმანიშვილის სურათების გამოფენა – ხვალ და ზეგ მოეუნდებით ალაგებას და ყუთებში ჩაწყობას და, ალბათ 18-ს გაეემგზავრებით ლენინგრადისაკენ. ასეთი ბრძანება არის ტფილისიდან. მე სიამოვნებით დავბრუნდებოდი ეხლა ტფილისში, მაგრამ ვინ გვიშველებს"...

„საზღვარგარეთ წასვლის საქმე მგონი გადაიღება დიდი ხნით, თუმცა ჯერ ცეკა-დან არავითარი პასუხი არ არის, მარა მე ასე ვგრძნობ და ასე უკეთესიც იქნება". „...მუზეუმის საქმისათვის ჩემი დარჩენა ეხლა საჭიროა. ლენინგრადში, ალბათ, ორი კვირა თუ დავრჩებით, მეტი არა, უკრაინაში გამოფენის გამართვა დამოკიდებულია იმაზედ, გამოგზავნიან ტუილისიდან დამატებით საჭირო ფულს, თუ არა, რადგან ეხლა მე ფული მხოლოდ ლენინგრადისთვის მაქვს საკმაოდ.

დღეს გიორგი ნათიძესაც ეწერ წერილს და შენც გაუარე და უთხარი – პანიკას ნუ მიეცემიან, რაც უნდა მოხდეს, გალერეის საქმეს მაინც მოვაგვარებ. თუ ეხლა რამე შეცდომა დაუშვეს, მერე თვითონ დაინახავენ და გამოსწორდება, მე ყოველ ზომებს მივიღებ, რომ სახლში მალე დაებრუნდე. გერმანიაში წასვლაზე დღეიდან აღარც კი ვფიქრობ, რაც იქნება, ვნახოთ..."

როგორც იმ დროის პრესის ცნობებიდან ჩანს, ლენინგრადის საზოგადოება მოელოდა ნიკო ფიროსმანაშვილის ნამუშევრების გამოფენის გახსნას რუსული მუზეუმის შენობაში. დ. შევარდნაძე იმავე წლის 22 დეკემბრით დათარიღებულ წერილში წერდა: „გამოფენას აქ, როგორც გწერდით, 25-ს გაეხსნით. რუსული მუზეუმი დიდ მზადებაში არის ამ გამოფენის გამო"... წინასწარი მოლაპარაკების თანახმად, ლენინგრადში გამოფენა 10 იანვარს უნდა დახურულიყო, მაგრამ საზოგადოების დიდი თხოვნის გამო დრო 15 იანვრამდე გააგრძელეს, რადგან, როგორც თვითონ დ. შევარდნაძე წერდა: „უსპეხი" ძალიან დიდი" იყო. ლენინგრადის პრესა ფართოდ გამოეხმაურა გამოფენას, დაიბეჭდა: ვ. ბელიაევის „Нико Пиросманашвили" (ჟურნ. „Рабис" 1930, 22 декабря), დ. მეეროვის „Из трактиров на арену мирового искусства" (ჟურნ. „Темпы", № 4-5,

1931) კ. პაუსტოვსკის „Жизнь на клеенке“ (ჟურნ. „Бригада художников“, № 1, 1931), ა. გენ-ის „Нико Пиросманашвили“, (ჟურნ. „Бригада художников“ № 1, 1931), ვ. გროსის „Нико Пиросманишвили“ („Красная газета“, 1931, 8 января) და სხვ.

„ნარკომპროსის“ განკარგულების თანახმად, ლენინგრადიდან გამოფენა ხარკოვში გადაიტანეს. აი, რას სწერს ლ. შევარდნაძე თავის და-ძმას 1931 წლის 24 იანვარს: „21 ამ თვეს მოსკოვიდან ჩამოვედი ხარკოვში. ფიროსმანის გამოფენა გაიხსნება 1 თებერვალს, უფრო ადრე არ ხერხდება, რადგან, ჯერ ერთი ბაგაჟი ლენინგრადიდან არ ჩამოსულა, მეორე, აქ გამოფენისათვის დიდ ამბებში არიან, უნდათ, რომ მოსკოვს და ლენინგრადს აჯობონ, ბეჭდავენ პატარა ბროშურას რეპროდუქციებით და უნდათ აგრეთვე რამდენიმე სურათის ფერადებით (ფურცლებად) გამოშვება, ერთი სიტყვით, აქ ამ ამბავს პოლიტიკურ მნიშვნელობას აძლევენ. ძალიან თხოულობენ ხარკოვიდან კიევში და შემდეგ ოდესაში გადატანას, სულ მთელ ამბავს ორი თვე დასჭირდება. ამის შესახებ ტელეგრაფით სთხოვენ ჩვენს განათლების კომისარს. და თუ ნება დართო, მე მამინ ვთხოვ სახლში დაბრუნებას უკრაინაში გამოფენის დასრულებამდე და 5 თებერვალს გამოვალ, თუ მომცეს ნება. ВОКС-ი მოსკოვში ძალიან სცდილობს გამოფენის საზღვარგარეთ გატანას. ეხლა ამნაირი თხოვნა შეუტანიათ: გამოფენა გაიგზავნოს ერთი თვით და ერთი კაცი გაყვეს. ამას ხარჯი დასჭირდება 250 დოლარი. არ ვიცი, ამაზე დასთანხმდება ჩვენი ხელისუფლება თუ არა.“

ხარკოვში გამოფენა 8 თებერვალს გაიხსნა დიდი ზეიმით, რაც შემდეგ ბანკეტით დასრულდა. უკრაინულ ენაზე გამოიცა დასურათებული კატალოგი დიმიტრი შევარდნაძის წინასიტყვაობით და მ. ზუბარის წერილით.

ხარკოვიდან გამოფენა კიევში, უკრაინის უდიდეს კულტურის ცენტრში გადაიტანეს, სადაც იგი 25 თებერვალს გაიხსნა და დიდძალი ხალხი მიიზიდა. „საღამოს მუზეუმის თანამშრომლებმა და გამოფენის მომწყობმა ორგანიზაციებმა ბანკეტი გამართეს. ერთი სიტყვით, უკრაინელებმა არ იციან, პატივი როგორ გვცენ, პირდაპირ თავს გვეელებიან ქართველებს... ჩემი დაბრუნება ეხლა გამოფენის დაბრუნებამდე ველარ მოხერხდება, რადგან ფიროსმანის შესახებ

დისპუტები არის დანიშნული როგორც კიევში, აგრეთვე ოდესაშიც და ჩემი დასწრება აუცილებელია", – იწერებოდა დ. შევარდნაძე 1931 წლის 28 თებერვალს.

ოდესაში გამოფენა 15 მარტს გაიხსნა და 25 მარტს დაიხურა.

გამოფენათა ამ კასკადმა უდიდესი საქმე გააკეთა, სახელი გაუთქვა, პოპულარობა მოუპოვა ფიროსმანს ჩვენი ქვეყნის ფართო მასებში. იმ გარემოებამ, რომ გამოფენა ვერ წავიდა საზღვარგარეთ, ხელი ვერ შეუშალა მხატვრის ტილოებს – აელაპარაკებინათ მაშინდელი საფრანგეთის და გერმანიის პრესაც კი. ფიროსმანის შემოქმედებითა და წარმატებებით დაინტერესდნენ მსოფლიო კულტურის ისეთი კორიფეები, როგორებიც არიან: შტეფან ცვაიგი, ლუი არაგონი, პაბლო პიკასო, მაქსიმ გორკი და სხვ. ფიროსმანის სურათებით შეივსო ბევრი კერძო კოლექცია.

დ. შევარდნაძემ ფიროსმანის მემკვიდრეობის გამოვლინება – შეგროვება და მხატვრის ბიოგრაფიული მასალების შეკრება აქცია სახელმწიფო მნიშვნელობის საქმედ და ყოველივე იღონა, რათა შთამომავლობისთვის გადაერჩინა ამ ნიჭიერი მხატვრის ყოველი ტილო, რომლის გადარჩენაც კი შეიძლებოდა.

მარტო ის რად ღირს, რომ გარდა თავგანწირული ბრუნვისა, რაც დიმიტრი შევარდნაძემ გამოიჩინა ფიროსმანის ნაწარმოებთა გამოვლინება-შეძენის საქმეში, მან საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ფიროსმანაშვილისეულ კოლექციას უანგაროდ უანდერძა პირადი დანაზოგით სხვადასხვა დროს შეძენილი 11 უძვირფასესი ფართო ტილო.

გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ არ ყოფილიყო დ. შევარდნაძე, რომელიც ნამდვილი ტრფიალი იყო ნ. ფიროსმანაშვილის ნიჭისა, და ქართული კულტურის მოჭირნახულეთა ის პლეადა, რომელიც მან ამავე გრძნობით აღანთო მხატვრის შემოქმედებისადმი, საეჭვოა ჩვენ დღეს დავეტკბეთ ფიროსმანაშვილის ფუნჯის ბევრ ისეთ შედევრს, რომლებიც მისი მემკვიდრეობის მშვენებას წარმოადგენენ.

თავი IX

ძეგლთა დაცვის კომიტეტში

1. მოხსენებითი ბარათი იოსებ სტალინის სახელზე და ქართულ ძეგლთა გადარჩენისათვის გამოყოფილი მნიშვნელოვანი კრედიტი

როგორც ცნობილია, დიმიტრი შევარდნაძე ჯერ კიდევ მიუნხენის სამხატვრო აკადემიაში სწავლისას დიდ ყურადღებას იჩენდა მშობლიური კულტურის ძეგლთა შესწავლისადმი, მათი დაცვა კი მისი მომავალი ცხოვრების ერთ-ერთი მთავარი მიზანი გახდა. ექვთიმე თაყაიშვილის თაოსნობით მოწყობილ სამეცნიერო ექსპედიციებში მონაწილეობამ თუ ძეგლების შესასწავლად საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში ინდივიდუალურად მოგზაურობამ სიძველეთა ნამთების ერთად თავმოყრისა და დაცვის დაუოკებელი სურვილი აღუძრა მხატვარს. დიმიტრი შევარდნაძის მიერ დაარსებულ „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" წესდებაში გამოკვეთილადაა წარმოდგენილი საქართველოს წარსულის შესწავლის მნიშვნელობა, სამხატვრო-სამეცნიერო ექსპედიციებით გამოვლენილი ძეგლების რესტავრაციისა და კონსერვაციის საკითხები, რაც პრაქტიკულად აისახა კიდევაც „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" მიერ მოწყობილ სამეცნიერო-სამხატვრო ექსპედიციების მასალების გამოფენებში. მხატვრის მიერ დაარსებული სამხატვრო გალერეისა და ხელოვნების მუზეუმის „მეტეხის" მოღვაწეობის ქვაკუთხედსაც ხომ სწორედ ქართული კულტურის ძეგლთა დაცვა, სხვადასხვა კოლექციათა სახით მათი სათუთად შეგროვება წარმოადგენდა. ჯერ კიდევ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველ წლებში ჩამოყალიბდა განსახკომის ძეგლთა დაცვის სექცია, რომელშიც დიმიტრი შევარდნაძე აქტიურად მონაწილეობდა.

ქართული მატერიალურ-ისტორიული ძეგლების დაცვა, სიძველეთა ნამთების შეგროვება-შესწავლა ედო საფუძვლად 1934-37 წლებში დიმიტრი შევარდნაძის მოღვაწეობას საქართველოს ცაკის პრეზიდიუმთან არსებულ ძეგლთა დაცვის კომიტეტის თავმჯდომარის მოადგილის პოსტზე. შემორჩენილი საარქივო მასალების დეტალური

შესწავლა დიმიტრი შევარდნაძის სიცოცხლის ბოლო წლების აღდგენის შესაძლებლობას იძლევა, რაც თავის მხრივ, ძეგლთა დაცვის კომიტეტის მოღვაწეობის საწყისი პერიოდის შესწავლის საკითხს ახალი რაკურსით წარმოაჩენს.[224]

საკავშირო ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის დადგენილების შესაბამისად, როგორც ცნობილია, ცენტრის მსგავსად ცალკეულ რესპუბლიკებშიც შეიქმნა ძეგლთა დაცვის კომიტეტები.

1934 წლის აპრილში, საქართველოს ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის დადგენილებით, საქართველოს ცაკის პრეზიდიუმთან, როგორც უკვე აღინიშნა, შეიქმნა კულტურის ძეგლთა დაცვის კომიტეტი, რომლის თავმჯდომარეც თვით საქართველოს ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარე ფილიპე მახარაძე იყო, ხოლო მოადგილედ (ფაქტობრივად კი საქმის ხელმძღვანელად) არჩეულ იქნა დიმიტრი შევარდნაძე.

საქართველოს ძეგლთა დაცვის კომიტეტმა შეიმუშავა დებულება, რომლის საკითხთა ფართო სპექტრის ცხოვრებაში გატარებისათვის დიმიტრი შევარდნაძე ჩვეული ენერგიით შეუდგა მოღვაწეობას.[225]

პირველი, რაც დიმიტრი შევარდნაძემ ახალ სამუშაო ასპარეზზე გააკეთა, იყო საქართველოს ძეგლთა დაცვის კომიტეტთან კვალიფიციური სამეცნიერო საბჭოს შექმნა, რომელშიც კოოპტაციის წესით შეიყვანეს ღვაწლმოსილი მეცნიერები: ივანე ჯავახიშვილი, გიორგი ჩუბინაშვილი, შალვა ამირანაშვილი და პავლე ინგოროყვა. სწორედ მათი უშუალო მონაწილეობით შეიქმნა საკავშირო ცენტრალური კომიტეტის გენერალური მდივნის იოსებ სტალინის სახელზე 1936 წლის მიწურულით დათარიღებული მნიშვნელოვანი ისტორიული დოკუმენტი.[226] მოხსენებით ბარათში, რომელსაც ხელს აწერდნენ პროფესორები: ივანე ჯავახიშვილი, გიორგი ჩუბინაშვილი, შალვა ამირანაშვილი და კულტურის ძეგლთა დაცვის საქართველოს კომიტეტის თავმჯდომარის მოადგილე დიმიტრი შევარდნაძე, ყოველმხივ დასაბუთებული იყო ის დიდი მნიშვნელობა, რომელიც ქართული კულტურის ძეგლთა დაცვას ენიჭებოდა, აგრეთვე ის, თუ 121 წლის განმავლობაში ველიკოდერჟავული შოვინიზმით გაჟღენთილი რუსული იმპერიული პოლიტიკა როგორ უწყობდა ხელს

ქართული კულტურის ძარცვა-გლეჯას, საერთაშორისო ღირებულების მსოფლიო მნიშვნელობის ხუროთმოძღვრების, კედლის მხატვრობის თუ მინანქრის, ოქრომქანდაკებლობის, ხეზე კვეთის თუ ნაქარგობის უიშვიათესი ნიმუშების გავერანებას. მიტაცების, ძარცვის, შეგნებული დაზიანების ისტორიული ფაქტებით გაჯერებული მოხსენებითი ბარათი შთამბეჭდავად აღწერდა იმ უნუგეშო მდგომარეობას, რომელშიც იმყოფებოდა ქართული კულტურის ძეგლები და რომელთა გადაუდებელი დაცვა მოითხოვდა საკავშირო ცენტრალური მთავრობის მატერიალურ-ფინანსურ დახმარებას, რომლის გარეშეც ადგილობრივი მთავრობის ბიუჯეტი ვერ გასწვდებოდა კულტურის ძეგლების ფართო მასშტაბით დაცვით პროგრამას.

მოხსენებითი ბარათი მთავრდებოდა თხოვნით, 1923 წელს საკავშირო მთავრობის ხელშეწყობით საქართველოში რუსეთის მუზეუმებიდან და საარქივო საცავებიდან დაბრუნებული ქართული ხელნაწერებისა და მატერიალური კულტურის მნიშვნელოვანი ძეგლების საქართველოსათვის გადმოცემის მსგავსად, იოსებ სტალინს კვლავაც აღმოეჩინა თავისი ავტორიტეტული დახმარება და საქართველოს ძეგლთა დაცვის კომიტეტისათვის ხუთი მილიონი მანეთის ასიგნაცია გადმოერიცხა, სამი წლის განმავლობაში ქართული კულტურის ძეგლების სარესტავრაციო სამუშაოების ჩასატარებლად.

მოხსენებითმა ბარათმა გასჭრა და ყოველმხრივ დასაბუთებულ წერილს ძალზე ოპერატიული პასუხიც მოჰყვა. საკავშირო სახკომსაბჭოს 1937 წლის 28 თებერვლის დადგენილებით, საქართველოს ცაკის კულტურის ძეგლთა დაცვის კომიტეტს გადმოერიცხა ხუთი მილიონი მანეთი სამი წლის განმავლობაში ძეგლთა სარემონტო დაცვითი ღონისძიებებისათვის. ეს კი საქმის სასიკეთო დაწყებას მოასწავებდა. თუმცა ადგილობრივი ხელისშემშლელი ფაქტორები მაინც მოქმედებდა. უპირველეს ყოვლისა, კომიტეტს არ გააჩნდა საკუთარი ბაზა, ელემენტარული ფართობი, სადაც მოძიებულ მასალას დააგროვებდა. უბინაობის გამო იგი შეხიზნული იყო „მეტეხის“ მუზეუმში, მაგრამ რადგან მუზეუმს თავად სჭირდებოდა სტამბისა და ფოტოლაბორატორიისათვის ფართობი, ამიტომ დიმიტრი შევარდნაძე საქართველოს სახკომსაბჭოდან, ისტორიულ ძეგლთა დაცვის ინტერესებიდან გამომდინარე, ითხოვს XVIII საუკუნის არქიტექტურულ

ძეგლს – დარეჯან დედოფლის ყოფილ სასახლეს მთელი მიმდებარე ტერიტორიით, სადაც იმქამად ამენებული ყოფილა კერძო მობინადრეთა ქოხმახები. თვით ყოფილი სასახლის შენობაც დანაწილებული ჰქონიათ კერძო მობინადრეებს და ამის გამო იგი სამინელ მდგომარეობაში იმყოფებოდა. აღნიშნული ისტორიული ნაგებობის, რომელიც ტერიტორიულად ხელოვნების მუზეუმის „მეტეხის" შენობასთან ახლოს იმყოფებოდა, საქართველოს ძეგლთა დაცვის კომიტეტისათვის გადმოცემით კი შეიქმნებოდა კულტურულ დაწესებულებათა მთელი კომპლექსი, რომელთა დაცვაც გარანტირებული იქნებოდა. ამრიგად, ძველი თბილისის ეს შესანიშნავი უბანი, დიმიტრი შევარდნაძის ჩანაფიქრით დანიშნულებისამებრ რესტავრირებული, სამუზეუმო ნაკრძალად უნდა ქცეულიყო.

2. საქართველოს ძეგლთა დაცვის კომიტეტის 1935-36 წლების მუშაობის ანგარიში

დიმიტრი შევარდნაძის პირად არქივში დაცულია ერთი ოფიციალური წერილის შავი პირი. ზემდგომი ორგანოებისადმი მიმართვის ხასიათის უადრესაგო და უთარიღო წერილში მოცემულია საქართველოს კულტურის ძეგლთა დაცვის კომიტეტის მიერ 1935-36 წლებში ჩატარებული მუშაობის მოკლე ანგარიში. როგორც დიმიტრი შევარდნაძე აღნიშნავს, მიუხედავად შეზღუდული თანხებისა, კომიტეტს მოუხერხებია თვალსაჩინო შედეგების მიღწევა. აი, რას წერდა აღნიშნულ წერილში მხატვარი: „...გასული ორი წლის განმაელობაში კომიტეტმა თავისი მუშაობა თვალსაჩინო შედეგით ჩაატარა: გაუკეთა ათიოდე ძეგლს რემონტი, მოაწყო რაიონებში უმნიშვნელოვანესი ძეგლების დაცვა (ფასიანი თუ უფასო მცველების მიჩენით) და აგრეთვე კომიტეტის უშუალო ხელმძღვანელობით ჩატარებულ იქნა ცხრა მნიშვნელოვანი ექსპედიცია (არქეოლოგიური 3, ფრესკების შესწავლის 2 და ხუროთმოძღვრების 1, ეთნოგრაფიული 1, მეგალითური კულტურის 1, ყოფაცხოვრების 1). მიმდინარე წლიდან, თანახმად 28 თებერვლის საკავშირო სახკომსაბჭოს დადგენილებისა, კომიტეტს მიეცემა ძეგლების სარემონტოდ ხუთი მილიონი მანეთი 3 წლის განმავლობაში. წრეულს უნდა ავითვისოთ 1.650.000 მანეთის ხარჯთაღრიცხვები სარემონტო ობიექტებისა, რიცხვით 30.

გეგმა წლევანდელი მუშაობისა უკვე შედგენილია და მოსკოვიდან კრედიტების გახსნისთანავე უნდა დავიწყოთ ფრიად საპასუხისმგებლო სარემონტო მუშაობა, გარდა ამისა, კომიტეტმა უნდა მოაწყოს ექსპედიციები: საქართველოს ძეგლების რუკის შედგენისათვის მასალების დასაგროვებლად, არქეოლოგიური გათხრების საწარმოებლად წალკაში ხრამპესის მშენებლობის რაიონში, რომელსაც წყლით დაუარვა მოელის". შემდეგ დიმიტრი შევარდნაძე მიუთითებს, რომ დასახული ამოცანების წარმატებით გადასაწყვეტად კომიტეტს თბილისში საკუთარი ბაზა უნდა გააჩნდეს, სადაც დაგროვდება და ნაწილობრივ გამოიფინება კიდეც ყველა ის მასალა, რაც კულტურის ძეგლთა დაცვას და შესწავლას შეეხებაო. „უნდა ექქონდეს ადგილი, სადაც მოძიებული მასალის წინასწარი კლასიფიკაცია მოხდება, შემდეგ კი სათანადო მუზეუმებს გადაეცემა. კომიტეტისათვის საჭიროა აგრეთვე სამშენებლო მასალის საწყობი და გარაჟი," – წერდა დიმიტრი შევარდნაძე.[227] აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ დიმიტრი შევარდნაძე თავის მოთხოვნებში ყოველთვის ძალზე კონკრეტული იყო, ამიტომაცაა, რომ ძეგლთა დაცვის კომიტეტის დიმიტრი შევარდნაძისეულ მასალებში დაცულია ზუსტი ხარჯთაღრიცხვა შესაბამისი ჩამონათვალით.

საკავშირო სახკომსაბჭოდან საქართველოს კულტურის ძეგლთა დაცვის კომიტეტისათვის გადმორიცხული თანხის მიღების შემდეგ კომიტეტში სასწრაფოდ მოიწვიეს თათბირი, რომელსაც დაესწრნენ საბჭოს წევრები, ღვაწლმოსილი მეცნიერები: იოანე ჯავახიშვილი, გიორგი ჩუბინაშვილი, შალვა ამირანაშვილი და პაველ ინგოროყვა. 1937 წლის 25 მარტის აღნიშნული თათბირის ოქმიდან ვგებულობთ, რომ თათბირზე „მოისმინეს დიმიტრი შევარდნაძის მოხსენება საკავშირო სახკომსაბჭოს 28 თებერვლის № 355 დადგენილების თანახმად ისტორიულ ძეგლთა შესაკეთებლად სამი წლის განმავლობაში ხუთი მილიონი ფულის მოცემის შესახებ".[228]

ამასთან დაკავშირებით დაისვა საკითხი, თუ რომელი ძეგლები უნდა შეეკეთებინათ პირველ რიგში. როგორც ცნობილია, აბრთა გაცვლა-გამოცვლის შედეგად აღნიშნულ თათბირზე დაადგინეს: 1937 წელს შეკეთებულიყო: „1) მცხეთის მიდამო (სვეტიცხოველი, სამთავრო, ჯვარი, ანტიოქია და შიო მღვიმეები); 2) სამხედრო გზის ხა-

ბით – სიონი, სამება და ანანური; 3) ზემო ქართლში – ყინწვისი, წრომი, სამთავისი და მაღალაანთ ეკლესია; 4) მესხეთში – ჭულე, კუმურდო და ვარძია; 5) ბორჩალოს მხარეს – ბოლნისი, წულრუღაშენი და დმანისი; 6) სამხრეთ ოსეთში – თიღვა და იკორთა; 7) აფხაზეთში – ბიჭვინთა, ბედია და ლიხნე; 8) კახეთში – ალავერდი; 9) დასავლეთ საქართველოში: იმერეთში – კაცხი და მოწამეთა; 10) სამეგრელოში – მარტვილი და ხობი; 11) გურიაში – შემოქმედი, 12) ტფილისში – ყოფილი დარიის სასახლე. გარდა აღნიშნულისა, კომისიამ საჭიროდ სცნო მ. რუსთაველის ეპოქის ძეგლების გადალესილი ფრესკების გამომეღავნება და გაწმენდა, ხოლო ხრამპესის ტერიტორიაზე, საღაც წყალი უნდა დაგუბებულიყო, სასწრაფოდ დაეწყოთ არქეოლოგიური გათხრები".

ზემოაღნიშნული თათბირის ბოლოს კომისიამ დ. შევარდნაძის ხელმძღვანელობით დეტალურად დაიანგარიშა და აღნუსხა რა სახის სამუშაოები უნდა ჩატარებულიყო ამა თუ იმ კონკრეტული ძეგლის შესაკეთებლად და იქვე განსაზღვრა ძეგლის რემონტის ზუსტი ხარჯთაღრიცხვა, აღნიშნულის საფუძველზე კი დაისტამბა სრული ნუსხა საერთო სახელწოდებით „1937 წელს სარემონტოდ განკუთვნილი საქართველოს სსრ კულტურის ძეგლები"[229]. აქ მოტანილი ოცდაათი დასახელების უმნიშვნელოვანესი ქართული ისტორიული ძეგლის გადასარჩენად უყურადღებოდ არ იყო დატოვებული არც ერთი დეტალი – კედელში ბზარი თუ სახურავზე ხვრელი. მთავრობაში წარსადგენ ამ ოფიციალურ ხარჯთაღრიცხვას, რომელიც შეადგინეს ძეგლთა დაცვის კომიტეტის თავმჯდომარის მოადგილემ დიმიტრი შევარდნაძემ, კომიტეტის მთავარმა ინჟინერმა მ. გიორგობიანმა და უფროსმა ინჟინერმა დ. დავითაშვილმა, წინ უძღოდა 1937 წლის 26 მარტით დათარიღებული განმარტებითი ბარათი, დადასტურებული თვით კომიტეტის თავმჯდომარის ფილიპე მახარაძისა და კომიტეტის უფროსი ინსპექტორის დ. დავითაშვილის ხელმოწერებით. ამ ბარათში მოცემული ხარჯთაღრიცხვის (1 734 700 მანეთის)) ფარგლებში დაზიანების ხარისხის მიხედვით თანმიმდევრულად დაიგეგმა სამი ჯგუფის ძეგლებზე განსახორციელებელი სარემონტო სამუშაოების პროცესი. აღნიშნული განმარტებითი ბარათის ბოლოს მიითითებული იყო, რომ მიმდინარე წელს (1937 წ.) წარმოდგენილი

ხარჯთაღრიცხვის ფარგლებში შესრულებული სამუშაოები საშუალებას მოგვცემს კარგად წარმოვუჩინოთ საქართველოს მნიშვნელოვანი ისტორიული ძეგლები გეოლოგთა საერთაშორისო კონგრესსა და შოთა რუსთაველის იუბილეზე ჩამოსულ მრავალრიცხოვან სტუმრებსო.[230]

ასე ფართო მასშტაბით დაგეგმილ სამუშაოებს თითქოს არაფერი ელობებოდა წინ, მაგრამ ისევ იჩინა თავი იმ დროისათვის დამახასიათებელმა ყოველგვარი რეორგანიზაციისაკენ დაუოკებელმა სწრაფვამ. ზემდგომი ორგანოების ეს მოჩვენებითი აქტივობა ხშირ შემთხვევაში ხელისშემშლელ ფაქტორადაც იქცეოდა ხოლმე. ასე მოხდა ძეგლთა დაცვის კომიტეტის რეორგანიზაციის შემთხვევაშიც. როგორც ვიცით, საკავშირო ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის დადგენილებით, რასაც მოჰყვა ადგილობრივი მთავრობის დადგენილებაც, საქართველოს ცაკის პრეზიდიუმთან არსებული მატერიალური კულტურისა და ხელოვნების ძეგლთა დაცვის კომიტეტი გამოეყო და გადაეცა საქართველოს სსრ კომისართა საბჭოსთან არსებულ ხელოვნების საქმეთა სამმართველოს. ეს რეორგანიზაცია 1937 წლის მაისში განხორციელდა.

სრულიად საქართველოს ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარის ფ. მახარაძისა და მისი მოადგილის თ. ჟღენტის მიერ მიღებულ დადგენილებაში ნათქვამი იყო, რომ ვინაიდან კულტურის ძეგლთა დაცვის კომიტეტი გადაეცა საქართველოს სსრ კომისართა საბჭოსთან არსებულ ხელოვნების საქმეთა სამმართველოს თავისი შტატითა და 1937 წლის ბიუჯეტით გათვალისწინებული ხარჯთაღრიცხვით, ამიტომ საქართველოს სსრ კომისართა საბჭომ უნდა განიხილოს და დაამტკიცოს მისდამი დაქვემდებარებული დაწესებულების შტატიც და ხარჯთაღრიცხვაც, რაც მთავარია, ხელახლა უნდა აღნუსხოს და დაადგინოს სახელმწიფო მფარველობის ქვეშ მყოფ ობიექტთა ზუსტი ნომენკლატურა.

ამგვარი ბიუროკრატიული მექანიზმის ამოქმედებას თითქოს უნდა დაემუხრუჭებინა დიმიტრი შევარდნაძის სწორი გზით მიმართული აზვირთებული ენერგია, მაგრამ აქაც თავი იჩინა მისმა გამჭრიახმა გონებამ და ორგანიზაციულმა ნიჭმა. ამ იძულებითი რეორგანიზაციის დროსაც კი დიმიტრი შევარდნაძემ მოახერხა ისევ საქმისათ-

ვის სასიკეთოდ მოემართა ბიუროკრატიული აპარატი და ზემოთ აღნიშნულ დადგენილებაში გაჩნდა ორი საკმაოდ მნიშვნელოვანი პუნქტი:

1. ძეგლების სარესტავრაციო სამუშაოების ხარისხიანად ჩასაგარებლად ადგილობრივ რაიონულ ხელმძღვანელობას ყოველგვარი დახმარება უნდა აღმოეჩინა ექსპედიციის წევრებისათვის. 2. 1937 წლისათვის დაგეგმილი საკონსერვაციო-სარესტავრაციო სამუშაოების მთლიანი მოცულობის ფინანსირების დამტკიცებისას (1. 800. 000 მანეთი), სახელმწიფო მუზეუმ „მეტეხისათვის" უნდა გამოეყოთ დამატებითი სუბსიდია (150. 000 მანეთი).

დიმიტრი შევარდნაძე ძალიან ცდილობდა საქმის დაჩქარებას, მეტად შეზღუდულ დროში მოხდა ზემოთ აღნიშნული დადგენილების შესაბამისად კულტურის ძეგლთა დაცვის არსებული დებულების გადამუშავება და სახელმწიფო მფარველობის ქვეშ მყოფ ობიექტთა ნომენკლატურის ზემდგომ ორგანოში წარდგენა. 1937 წლის 25 მაისისათვის კი უკვე საქართველოს სსრ სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარის მაგიდაზე იდო ხელოვნების საქმეთა სამმართველოს უფროსის ა. დუდუჩავას, ძეგლთა დაცვის კომიტეტის თავმჯდომარის მოადგილის დ. შევარდნაძისა და მთავარი ინჟინრის მ. გიორგობიანის ხელმოწერებით დამოწმებული ოფიციალური დოკუმენტი საქართველოს მატერიალური კულტურის ძეგლების სარემონტო სამუშაოების ხარჯთაღრიცხვით.[231] როგორც ჩანს, ძალზე რთული აღმოჩნდა მარტო კაცის შებრძოლება ასე მყარად ნაგებ ბიუროკრატიულ მექანიზმთან. გართულდა საქართველოს ძეგლთა დაცვის კომიტეტისათვის ბინის გადმოცემის საკითხიც. არ ეწერა განხორციელება დიმიტრი შევარდნაძის თხოვნას დარეჯან დედოფლის სასახლის კომიტეტისათვის გადმოცემისა და ერთიანი კულტურულ-სამუზეუმო კომპლექსის შექმნის თაობაზე. აი, როგორ უსაბუთებდა ზემდგომ ინსტანციებს ამ მოთხოვნის მიზანშეწონილობას მხატვარი ერთ-ერთ ოფიციალურ დოკუმენტში: „...პირადად მე ყველაზედ მიზანშეწონილად მიმაჩნია თუ კომიტეტს დაეთმობა ყოფილი დარიას სასახლე, მთელი თავისი ტერიტორიით. ჯერ ერთი, ეს ადგილი ისტორიული ძეგლია, მე-18 საუკუნის ციხის სამოქალაქო არქიტექტურის ტიპისში ერთადერთი ნიმუში. რა თქმა უნდა, ამისთანა ძეგლი აღრიცხ-

ვაზედ უნდა იყოს აღებული და დაცული, დღეს კი იქ კერძო მობინადრეები ცხოვრობენ და ძეგლი საშინლად გაოხრებულია, მეორე ის, რომ იმ ძეგლს დიდი შემოფარგლული ეზო აქვს და თუ იქ ჩაშენებულ ქოხმახს მოეშლით, ჩვენ მივიღებთ ფართობს, სადაც შეგვეძლება არამც თუ საჭირო საწყობები გავმართოთ, არამედ შეგვიძლია ზოგიერთი არქიტექტურული ნაგებობა, მაგალითად, ქართული გლეხური დარბაზი გადმოვიტანოთ და ავაგოთ ორიგინალი. თუ ჩვენ ამ ადგილის ხელში ჩაგდებას შევძლებთ, ძეგლიც დაცული და რესტავრირებული იქნება და კომიტეტიც თავის მუშაობას ფართოდ გაშლის". იქვე დ. შევარდნაძე მთავრობას თხოვდა ნება დაერთო, რათა კომიტეტს საკავშირო სახკომსაბჭოს მიერ საქართველოს ძეგლთა დაცვის კომიტეტისათვის გამოყოფილი 5.000.000 მანეთიდან გარკვეული თანხა სესხად აეღო იმ პირობით, რომ მას ორ წელიწადში დაფარავდა ადგილობრივი ბიუჯეტიდან. იგივე საკითხი მეორდება დოკუმენტში, რომელიც 1937 წლის 17 აპრილითაა დათარიღებული და მიმართულია საქართველოს სახკომსაბჭოს თავმჯდომარის გერმანე მგალობლიშვილისადმი.[212] აღნიშნულ თხოვნაზე მთავრობის საპასუხო რეაქცია კი ის იყო, რომ დარეჯან დეღოფლის სასახლის მაგივრად საქართველოს ძეგლთა დაცვის კომიტეტს გამოუყვეს მხოლოდ რამდენიმე ოთახი მახარაძის ქუჩაზე განთავსებულ ხელოვნების საქმეთა სამმართველოს შენობაში.

რაც შეეხებოდა 1937 წლის 25 მაისით დათარიღებულ საქართველოს მატერიალურ კულტურის ძეგლთა 1937 წლისათვის ჩასატარებელი სარესტავრაციო სამუშაოების ხარჯთაღრიცხვას, იგი, როგორც იქნა, დაამტკიცა საქართველოს სახალხო კომისართა საბჭომ. თითქოს უკვე აღარაფერი ეღობებოდა სამუშაოების დაწყებას. ეს სამუშაო დაიწყო კიდეც, მაგრამ ამ საქმის სულისჩამდგმელის, შესანიშნავი ორგანიზატორისა და ჭეშმარიტი გულშემატკივრის გარეშე, – ზუსტად ერთი თვის თავზე, 1937 წლის 10 ივნისს, დიმიტრი შევარდნაძე, როგორც „ხალხის მტერი", დააპატიმრეს.

თავი X

დიმიტრი შევარდნაძის შემოქმედებითი მემკვიდრეობა

1. მნიშვნელოვანი შემოქმედებითი დაკვეთების პირველი ეტაპი

1924 წლის თბილისის აღმასკომის სტატისტიკური განყოფილების განათლების სექციის მიერ ჩატარებულ „ტფილისის ხელოვანთა და ეურნალისტთა აღწერაში“[233] დიმიტრი შევარდნაძემ შემოთავაზებულ ანკეტაში კითხვას – მიგიღიათ თუ არა მონაწილეობა მხატვრულ გამოფენებში? უარყოფითი პასუხი გასცა – „არა“. იქვე მისი ხელით მიწერილია: „§26 შენიშვნა: გერმანიიდან დაბრუნების შემდეგ დავაარსე „ქართველ მხატვართა საზოგადოება“ და მოვაწყვე სამი მხატვრული გამოფენა, ერთი ხუროთმოძღვრების (ქართული) ნიმუშების გამოფენა და ორი ექსპედიცია ძველი ქართული ხელოვნების შესასწავლად (ერთი ოსმალეთის საქართველოში), რომელიც 1917 წელს იყო მოწყობილი.[234] ზემოაღნიშნული მიზეზების გამო, მე პირადად: მხატვრობას თავი დავანებე დროის უქონლობის გამო“. თუ რაოდენ თავმდაბალი და ამავე დროს მომთხოვნი იყო მხატვარი საკუთარი მოღვაწეობის შეფასებისას, იქიდან ჩანს, რომ იგი არაფერს არ წერს სხვა მნიშვნელოვანი გამოფენების შესახებ, რომელიც მის მიერ იყო მოწყობილი, იმ დიდი მნიშვნელობის ფაქტების შესახებ, რომელიც ეროვნული სამხატვრო გალერეის დაარსებაში, სამხატვრო აკადემიის ეახსნაში მდგომარეობდა, რომ აღარაფერი ვთქვათ იმაზე, რომ მიუხედავად მართლაც დიდი დატვირთვისა, დიმიტრი შევარდნაძემ მაინც მოახერხა საკმაოდ მდიდარი შემოქმედებითი მემკვიდრეობის დატოვება, როგორც ფერმწერმა, თეატრისა და კინოს მხატვარმა, ქართული შრიფტის რეფორმატორმა და, ბოლოს, როგორც მხატვარ-რესტავრატორმა.

მიუნხენიდან დიმიტრი შევარდნაძემ ჩამოიტანა მიუნხენის სამხატვრო აკადემიის კედლებში მის მიერ შესრულებული ნამუშევრები.

უპირველეს ყოვლისა, ეს იყო მნიშვნელოვანი შემოქმედებითი

დაკვეთა ჭიათურის შავი ქვის საბჭოსი, რომლის სტიპენდიატადაც იგი ითვლებოდა. როგორც ვიცით, 1912 წელს ჭიათურის შავი ქვის საბჭოს დ. შევარდნაძისათვის დაუვალებია სამოქალაქო სამთო სასწავლებელთან არსებული ეკლესიის შენობისათვის ხის კანკელის მოხატვა, რისთვისაც საბჭოს მხატვრისათვის მიუცია 1200 მანეთი. 1912 წლის 19 ივლისს დიმიტრი შევარდნაძემ საბჭოს პირადად წარუდგინა კანკელის ეგვმის სამი ვარიანტი და თვით კანკელის მოხატულობის ექვსი ესკიზი. ასეთი ფართო არჩევანი ახალგაზრდა მხატვრის დიდ პასუხისმგებლობაზე მეტყველებდა, რამაც დამკვეთთა დიდი მოწონება დაიმსახურა. კომისიის ხელმძღვანელობას, რომელშიც ცნობილი საზოგადო მოღვაწე კიტა აბაშიძე შედიოდა, იმდენად მოსწონებია პროექტები, რომ ახალი დაკვეთებიც კი შეუთავაზებია მხატვრისათვის. ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმში დაცულია 8 გრძელი ფორმატის ფერწერული ტილო წმინდანთა გამოსახულებით და ხუთი ცალი ტონდო, მასში ჩაწერილი წმინდანებით. აღნიშნული კანკელისათვის დიმიტრი შევარდნაძეს შეუსრულებია ორნამენტების ესკიზებიც. საქართველოს ხელოვნების მუზეუმის ფონდსაცავებში წარმოდგენილია ხეზე ჭრის 87 ნიმუში. აქვეა საეკლესიო მიტრის დაუმთავრებელი ესკიზიც ქართული წარწერებით. საფიქრებელია, რომ დაკვეთითაა შესრულებული აგრეთვე მეომარ მხედართა ფერწერული და გრაფიკული კომპოზიციები, ზოგი დასრულებული, ზოგიც დაუსრულებელი. ითითოეული ეს ნამუშევარი შესანიშავად ავლენს. ახალგაზრდა მხატვრის მიერ მიუნხენის სამხატვრო აკადემიაში შეთვისებულ კომპოზიციის აგების საიდუმლოებისა და ნახატის ხელოვნების დაუფლების უნარს. თავშეკავებული ფერთა პალიტრა, შუა საუკუნეების კედლის მხატვრობის ხასიათისადმი მისადაგებული კოლორიტი დასამახსოვრებელს ხდის ამ ნამუშევრებს. მიუხედავად იმისა, რომ ნაწარმოებები დაზიანებული სახითაა შემორჩენილი, ტონდოებში მოთავსებული წმინდანთა გამოსახულებები გარკვეულ ასოციაციას იწვევენ შუა საუკუნეების მედალიონებში ჩასმულ მინანქრის ტექნიკით შესრულებულ ხატებთან. პროფილში, ანფასში თუ სამ მეოთხედში გამოსახული სხვადასხვა ასაკისა და სქესის წმინდანები, ხელში საღვთო წიგნითა თუ გრაგნილით, მეტყველებენ ახალგაზრდა მხატვრის დაკვირვების იმ უნარ-

ზე, რომლითაც იგი ეცნობოდა ძველი ხელოვნების ნიმუშებს ქართულ ეკლესიებსა და მუზეუმებში. მათში მეტ-ნაკლებად დაცულია წმინდანთა გამოსახვის დაკანონებული იკონოგრაფიული სქემები.

დ. შევარდნაძეს მიუნხენში შეუსრულებია აგრეთვე გიორგი სააკაძის პორტრეტი, ტილოზე გამოსახულია გიორგი სააკაძე ცისფერ სამოსში გამოწყობილი, თავზე აღმოსავლური თავსაბურით. მკერდამდე მოცემული პორტრეტის უკანა ფონზე მკრთალად მოსჩანს მხედართა ფიგურები. პორტრეტის ქვემო კუთხეში კი მხატვრის ხელით მიწერილია: „Эскиз для Г. Саакадзе". გამოჩენილ მხედართმთავარს ასახავს აგრეთვე დიდი ზომის ტილოზე შესრულებული დაუსრულებელი პორტრეტული მონახაზი. ეს ის ესკიზები უნდა იყოს, რომელიც წინ უძღოდა დიმიტრი შევარდნაძის ჩანაფიქრს – აღებეჭდა ნიჭიერი მხედართმთავრის სახე, რის შესახებაც გარკვეულ ინტერესს იჩენს მხატვრის ახლო მეგობარი, მწერალი ნესტორ კალანდაძე.

1914 წელს მიუნხენიდან დაბრუნებულმა მხატვარმა თან ჩამოიტანა სამხატვრო აკადემიის კედლებში შესრულებული შტუდიური სამუშაო შიშველ ნატურთა გამოსახულებების, პორტრეტული ჩანახატების, ნატურმორტებისა და პეიზაჟების სახით. ეს შტუდიები და ეტიუდები, რომელთა შორისაც დასრულებული ხასიათის მშვენიერი ფერწერული კომპოზიციებიც იყო (მარჯვენა კუთხეში გერმანულ ენაზე მხატვრის ავტოგრაფით), მეტყველებდა ახალგაზრდა მხატვრის დიდ შრომისმოყვარეობაზე. მართლაც, მიუხედავად ცხოვრების მძიმე პირობებისა, დიმიტრი შევარდნაძე პროფესიული დოსტატების მისაღწევად ძალ-ღონეს არ იშურებდა.

როგორც ვიცით, მიუნხენიდან დაბრუნების შემდეგ, 1916 წელს დიმიტრი შევარდნაძემ დააარსა „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოება". აღნიშნული საზოგადოების ერის სასიკეთოდ მომართული მოღვაწეობის აქტიში ოქროს ასოებით ჩაიწერა საქართველოს ისტორიული ძეგლების შესწავლისა და გადარჩენის მიზნით წარმოებული სამეცნიერო-სამხატვრო ექსპედიციები. ექვთიმე თაყაიშვილისა და დიმიტრი შევარდნაძის მიერ მოწყობილ ექსპედიციებში, სხვა მხატვრებთან ერთად, როგორც მხატვარ-რესტავრატორი, აქტიურად მონაწილეობდა თვით დიმიტრი შევარდნაძე. საქართველოს ისტორი-

ის სახელმწიფო მუზეუმისა და ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის ფონდსაცავებში დაცულია დიმიტრი შევარდნაძის მიერ აღნიშნულ ექსპედიციებში შესრულებული პირები. დიმიტრი შევარდნაძეს ნაბახტევში შეუსრულებია შემდეგი ფრესკის პირები: ეკლესიის აღმდგენელი ქუცნა ამირეჯიბის ოჯახითურთ (210X215); ქრისტე ემანუილის (თვალდახუჭული) ვნებათა სიმბოლოებით და ანგელოზებით (198X207); წმ. იოაკიმე და წინასწარმეტყველი სოლომონის (173X103).

მაღალაანთ ეკლესიის ფრესკათა პირები წინარეხში; მაღალაანთ წინაპრები. ფრესკა სამრეკლოში (0,35X0,43): ეკლესიის აღმდგენელი ელენე; ღვთისმშობელი და ოთხი წმინდანი; უცნობი წმინდანი.

ისპირის ხეობაში დორთ-ქილისას (ოთხთა ეკლესია) კედლის წარწერების პირები. ასევე ოშკის სამხრეთ კედლის წარწერა. მოგვიანებით, 1930 წელს, გერმანიაში მოწყობილი ძველი ქართული ხელოვნების ნიმუშების გამოფენისათვის დიმიტრი შევარდნაძემ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში მიმობნეულ ძეგლებში დაცული ფრესკების პირები გააკეთა, რითაც საფუძველი ჩაუყარა შუა საუკუნეების მონუმენტური კედლის მხატვრობის პირების კოლექციას.

საქართველოს ხელოვნების მუზეუმის ფონდსაცავებში დაცულია დიმიტრი შევარდნაძის მიერ ერზურუმში მოწყობილი ექსპედიციის დროს შესრულებული გრაფიკული ჩანახატების ალბომი. მცირე ზომის (14,5X20,5) ოცი ჩანახატი დათარიღებული და სახელდებულია თვით მხატვრის მიერ. მათზე აღბეჭდილია დ. შევარდნაძის მახვილი თვალით შენიშნული სახასიათო აღმოსავლური ტიპაჟი, ფანქრის სწრაფი მონასმით დაფიქსირებულია სხვადასხვა რაკურსით წარმოდგენილი საინტერესო მოძრაობანი, აღმოსავლური ქალაქის ხედები, არქიტექტურული ჩანახატები, პორტრეტები მხატვრისეული მინაწერებით: „ბერძენი", „ქურთი მესაფლავე", „ფეხსაცმელების მკერავი", „ღურგალი", „ზოლა". ეს და სხვა ჩანახატები მოწმობენ, თუ რაოდენ გაზრდილა და დაოსტატებულა მხატვარი მიუნხენის შემდეგ. ნახატი უფრო დაიხვეწა, მეტ დამაჯერებლობას იძენს თითოეული შტრიხი, აღმოსავლური ტიპაჟის ხასიათის გახსნა მიღწეულია ლაკონიური სახეითი საშუალებებით.

1918 წელს დიმიტრი შევარდნაძე იღებს უმნიშვნელოვანეს დაკვეთას ცნობილი მეცნიერის ივანე ჯავახიშვილისაგან, – ახალგაზრდა

მხატვარს დაეკისრა ახლად გახსნილი ქართული უნივერსიტეტის ბეჭდისა და გერბის შექმნა.[235] ამ ფრიად საპასუხისმგებლო დავალების შესრულებისას კვლავ იჩინა თავი დიმიტრი შევარდნაძის სერიოზულმა დამოკიდებულებამ დასახული შემოქმედებითი ამოცანის განსხეულებისას. ერთის ნაცვლად კვლავაც რამდენიმე ვარიანტით წარსდგა მხატვარი უნივერსიტეტის ავტორიტეტული საბჭოს წინაშე, საღაც შეირჩა საუკეთესო და იგი დღესაც, გამარტივებული სახით, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გერბის საფუძველს წარმოადგენს. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში, ი. ჯავახიშვილის ფონდში დაცულია თბილისის უნივერსიტეტის ბეჭდის ესკიზები, ხოლო თვით ბეჭედი თსუ-ში ინახება. ბეჭედი გერბის საფუძველს ქმნიდა.

წარმართული ეპოქის ქართული ბრინჯაოს ბალთების, კოლხური აბზინდების კომპოზიციური სქემის მსგავსად, ორმაგ წრეში ჩასმულ დეკორატიულ ფონზე ასტრალური ნიშნებით შემკობილი შველია გამოსახული, ნუკრს რომ კვებავს. კომპოზიციის პლასტიკური გადაწყვეტა რთულ დეკორატიულ ქარგას ქმნის, რომელშიც ჩაქსოვილია დიმიტრი შევარდნაძის მიერ ამ ჰერალდიკური ნიშნისთვის შესაფერი მსხვილი შრიფტით ამოწერილი სიტყვები „ტფილისის უნივერსიტეტი“ (ქართულად და ლათინურად).

საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებამ საოცარი ეროვნული გრძნობით დამუხტა იმდროინდელი ქართული საზოგადოება, განსაკუთრებით კი შემოქმედებითი ახალგაზრდობა. „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებას“, კერძოდ კი მის დამფუძნებელს დიმიტრი შევარდნაძეს, ზედიზედ ეძლევა დაკვეთა შეასრულოს ეროვნული ფულის ნიშნების, საფოსტო მარკების, სამხედრო ტანისამოსის ესკიზები.

დამოუკიდებელი სახელმწიფოს ფულის ნიშნების ესკიზების შესრულებისას, ისევე როგორც საფოსტო მარკების [236]მხატვრული გადაწყვეტისას, დიმიტრი შევარდნაძე კვლავ დაეყრდნო ისტორიულ გამოცდილებას საქართველოს სახელმწიფოებრივი მთლიანობის საუკეთესო წლების, მისი აღმევების და ოქროს ხანის ნუმიზმატიკურ კოლექციებსა და საფოსტო გზავნილებზე ქართული ჰერალდიკის ნიშნებს.

საქართველოს დამოუკიდებლობის პერიოდს ეკუთვნის ჩვენს მიერ აღნიშნული ბაქოს ქართული დრამატული საზოგადოების მესვეურთა – ალ. წუწუნავას და შ. დადიანის დაკვეთით „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ წევრ-მხატვართა მიერ განხორციელებული ქართულ ისტორიულ ეპოქათა შესაბამისი თეატრალური კოსტიუმების ესკიზები.

არსებობს ცნობა, რომ დიმიტრი შევარდნაძეს 1920 წელს შეუსრულებია „ჩემოს“ (ჭიათურის საექსპორტო მანგანუმის საზოგადოების) აქციების მხატვრული გაფორმება.[237] აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ კვლევა-ძიებით არ დასტურდება მხატვრის ნათესავის, პედაგოგ შალვა შევარდნაძის მიერ ჩვენთვის მოწოდებული ცნობა, რომლის მიხედვითაც დიმიტრი შევარდნაძეს გიორგი ჯაბადარის სტუდიაში გაუფორმებია რამდენიმე სპექტაკლი. თვით გ. ჯაბადარის სტუდიის მხატვარს, დ. შევარდნაძის უახლოეს მეგობარს, გიორგი ერისთავს ჩვენთან საუბრისას ეს არ დაუდასტურებია,[238] არც საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმი და არც თეატრის, მუსიკის და კინოს მუზეუმი ინახავს მსგავს რაიმე საბუთს.

რაც შეეხება საბჭოთა პერიოდს, საქართველოს ლიტერატურისა და ხელოვნების სახელმწიფო არქივში დაცულია მთავარი სახელოვნო კომიტეტის თავმჯდომარის გრიგოლ რობაქიძის მიმართვა-თხოვნა დიმიტრი შევარდნაძისადმი – პროლეტარული პერალდიკის ნიმუშების შესრულების თაობაზე. ჩვენთვის ჯერჯერობით უცნობია ამ ოფიციალური დაკვეთის ბედი.[239]

2. დიმიტრი შევარდნაძე ქართული თეატრისა და კინოს მხატვარი

მხატვრის შემოქმედების პირველ ეტაპზე განხორციელებული მნიშვნელოვანი ეროვნული დაკვეთები გაგრძელდა დ. შევარდნაძის შემოქმედებითი დაღვინების შემდგომ ეტაპზეც, ოცდაათიან წლებში. ამ პერიოდში სრულდება ქართული კულტურის ისტორიისათვის უმნიშვნელოვანესი სათეატრო და კინოდაკვეთები.

დიმიტრი შევარდნაძე ქართული თეატრის დიდი თაყვანისმცემელი ვახლდათ. 1924 წელს, როდესაც კოტე მარჯანიშვილმა განახ-

ორციელა ზაქარია ფალიაშვილის ოპერის „აბესალომ და ეთერის“ განახლებული დადგმა, უკვდავი ოპერის ამ ახალ სცენურ სიცოცხლეში დიდი ადგილი დაეთმო სრულიად ახლებურ დეკორაციებსა და კოსტიუმებს, რომელთა ესკიზების შესრულებაც დიმიტრი შევარდნაძეს მიანდეს.

ჟურნალი „დროშა“ (1924 წ., № 13) ქრონიკაში იუწყებოდა: „1924 წლის 18 აპრილს თბილისის სახელმწიფო საოპერო თეატრში შედგა პრემიერა ზ. ფალიაშვილის ოპერის „აბესალომ და ეთერი“. წლევანდელ სეზონში პირველად იქნა წარმოდგენილი ახალი დეკორაციებით და ტანისამოსით. დეკორაციები დახატა მხატვარმა დ. შევარდნაძემ. ოპერა დადგა კ. მარჯანიშვილმა. საზოგადოებას მოეწონა, როგორც დადგმა, ასევე დეკორაციები“. დიმიტრი შევარდნაძის მიერ შესრულებული მხატვრული გაფორმება განახლებული დადგმისათვის ძირეულად განსხვავდებოდა აღნიშნული ოპერის პირვანდელი გაფორმებისაგან, რომელიც ეკუთვნოდა საკმაოდ ცნობილ სათეატრო მხატვარს ალექსანდრე ზალცმანს.

შემორჩენილი რეცენზიების მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, დიმიტრი შევარდნაძეს აურჩევია ის გზა, რომელიც ისტორიული ეპოქის გადმოცემას ემსახურებოდა, რაც წარმოჩნდა კიდეც დეკორაციულ ფონად შუა საუკუნეების ქართული კედლის მხატვრობის საუკეთესო ნიმუშების გამოყენებით.

ჟურნალი „ხელოვნების დროშის“ (1924 წ., № 1) კორესპონდენტი თავის მიმოხილვითი ხასიათის წერილში „დეკორატიული ხელოვნება საქართველოში“ ასეთ შეფასებას აძლევდა დიმიტრი შევარდნაძის აღნიშნულ სათეატრო მხატვრობას: „... აგრეთვე გამარჯვებით დაიწყო „აბესალომ და ეთერში“ დიმიტრი შევარდნაძემ. მართალია, აქ უფრო სტილიზაცია იყო, ვინემ დამოუკიდებელი შემოქმედება, მაგრამ „აბესალომის“ დადგმა ისტორიული მოვლენაა“. როგორც ვხედავთ, ამ შემთხვევაში კორესპონდენტს იმის თქმა სურდა, რომ მხატვარი ისტორიული ეპოქის სტილს, „ისტორიზმს“ ზედმიწევნით იცავდა, ხოლო რაც შეეხება სტილიზაციას, იგი სრულიადაც არ გამორიცხავს დამოუკიდებელ შემოქმედებას.

დიმიტრი შევარდნაძე, რომელიც საკმაოდ ღრმად და საფუძვლიანად იცნობდა საქართველოს წარსულის დიად ნაშთებს, ეროვნულ

ისტორიულ ძეგლებს, ბუნებრივია, სწორედ ისტორიული რეალიების დაცვის გზით ივლიდა. იმის გამო, რომ არ შემორჩა აღნიშნული დადგმის დ. შევარდნაძისეული ესკიზები, მათ შესახებ წარმოდგენა შეიძლება ვიქონიოთ მხოლოდ იმ დადებითი გამოხმაურებით, რომელიც „აბესალომ და ეთერის" განახლებულ დადგმას ახლდა ქართული პრესის ფურცლებზე.

ჩვენს მიერ ზემოაღნიშნული ჟურნალის იმავე ნომერში სპექტაკლზე დაწერილი საკმაოდ საფუძვლიანი რეცენზიის ავტორი ვლადიმერ ანანოვი მაყურებელს აცნობს, თუ შემოქმედებით ინტერპრეტაციათა როგორი სრული მერწყმა მოხდა რეჟისორ კ. მარჯანიშვილისა და მხატვარ დ. შევარდნაძის სპექტაკლის რეჟისორული და მხატვრული გადაწყვეტის თვალსაზრისით.

რეცენზენტი აღნიშნავდა: „...ეს დადგმა განზრახულია ძველი ფრესკების სტილით. ეპოქა აღებულია X და XI საუკუნეებისა და ეს ფეგმა კოტე მარჯანიშვილის განათებულია მისი ტემპერამენტის ძლიერებით. ეს განსაკუთრებით უნდა ითქვას I და II სურათებზე. აქ არ არის არც ერთი კომპრომისი, დეკორაციის სტილი დაყვანილია უკიდურესობამდე. ეს ბუნება კი არ არის სტილის პრიზმაში, ეს თვითონ ფრესკების და მინიატურების სტილია კედლებიდან და პერგამენტებიდან გადმოღებული ცენტრალურ ტილოებზე და თამამად დადგმულია რამპაზე. ეს არის ცოცხალი მინიატურა, არა მკვლევარის მყუდრო მაგიდაზე, არამედ ბოლიათ პროექტორის გიგანტურ პროექციაში. ეს ქმნის მონუმენტურ ფონს. აქედან დაგვიქროლებს სიდიადე არქაიკის. ეს ჭეშმარიტი დეკორატიული გადაჭრაა სცენური ამოცანის, ანდა ავიღოთ სცენა საქორწილო ნადიმისა. მარჯანიშვილს მოუნდომებია მოეცა რაღაც ზღაპრული ღრეობა და ზეიმი და იქ, როგორც ფოკუსში, შეუერთებია მთელი თავისი ჯადოები ძველი ზღაპრის გადმოსაცემად. მესამე აქტში აღსანიშნავია გაბედული დეკორაცია ჭერის, მონადირეთა სცენებით ლურჯ ფონზე. უფრო ნაკლებად გამოსვლია უკანასკნელი აქტი. აქ არ არის გრძნობა იმ სიმაღლისა, საიდაც მიდგმულია არწივის ბუდესავით მურმანის კოშკი და თვითონ კოშკიც მოკლებულია საბედისწერო ხასიათს. მიყვება რა ფრესკების სტილით დადგმის აზრს რეჟისორი, თითქმის ყოველთვის თავის ჯგუფებს და ფიგურებს აქცევს ფრესკულ

რაკურსში. ...ყველაზე უფრო ძლიერია დადგმაში მხატვრული და ისტორიული სისწორე კოსტუმებისა, რომელნიც ისე, როგორც დეკორაციები, გაკეთებულია მხატვარ დიმიტრი შევარდნაძის ესკიზებით, რომელიც როგორც ეტყობა, მშვენიერად ყოფილა გაცნობილი ეპოქას, და თვითონ არჩევანი ეპოქისა ამ ზღაპარში თავიდანვე იძლევა დიდ გასაქანს. ყველაზე უფრო მომხიბლავია სწორედ ეს საუკუნეები, რომელშიც ბიზანტიური და სპარსული გავლენები ქართველმა ხალხმა თავისი შემოქმედებით შეითქვიფა და მოგვცა დიდძალი სინთეზი. ეს აძლევდა ამ დადგმასაც მხატვრულ ღირსებას და სიდიადეს". ამ სიტყვებით ამთავრებს რეცენზიას ვლ. ანანოვი.

არ შეიძლება არ მოვიხსენიოთ ის დისკუსია, რომელიც ქართული სათეატრო მხატვრობის შესახებ გაიშალა პერიოდულ პრესაში 1924-25 წლებში. იგი გარკვეულწილად ეხმიანებოდა ცხრაასიანი წლების პუბლიკაციებს აღნიშნულ საკითხზე.

ამ მხრივ საინტერესოა შესანიშნავი ქართველი პოეტის ტიციან ტაბიძის წერილი, რომელიც გამოქვეყნდა ჟურნალში „ხელოვნების დროშა" (1924 წ., № 1), აღნიშნულ წერილში პოეტი მიმოიხილავდა საქართველოში თეატრალურ-დეკორაციული ხელოვნების განვითარების გზას და წერდა: „მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს ამდენი ხნის თეატრის ტრადიციები აქვს, დეკორატიული ხელოვნება მხოლოდ ეხლა იწყებს ჩვენში განვითარებას. უეჭველია, რომ ქართველი ხალხის რასიული სხვანაირობა იმთავითვე აძლევს თეატრს თავისებურ ხასიათს. ჯერ კიდევ არ არის გამორკვეული, როგორია ქართული თეატრის საკუთარი გზა და რომელი თეატრი უფრო ეთვისება მის ეროვნულ აპერცეპციას. ყოველ შემთხვევაში შეიძლება ითქვას, რომ საქართველო შექმნილია დეკორაციისათვის. სრულიად არ იქნება გადამეტება იმის თქმა, რომ ძვირად სადმე დედამიწაზე იქნება სხვა მხარე, რომელიც იძლეოდეს ამდენ ბუნებრივ შესაძლებლობას სახეითი ხელოვნების განვითარებისათვის...

ქართულ თეატრში პირველად კოტე მარჯანიშვილის დადგმების დროს მიეცა დაფასება დეკორაციებს, ეს თავისთავად ასახსნელია: ძველი თეატრი უფრო ბალაგანს გავდა და იქ დეკორაციები მგონია ვორონცოვის დროიდან არ გამოცვლილან, და მაშინაც ალბათ იოლად მიდიოდნენ მღებავებით: ახალმა თეატრმა თავის თავად

დააყენა საკითხი დეკორაციული ხელოვნების". – წერდა ტიციან ტაბიძე. შემდეგ კი ავტორი რუსეთის წამყვან თეატრებში ცნობილი სათეატრო მხატვრების – გოლოვინის და კოროვინის, კუზნეცოვის თანამშრომლობის შესანიშნავი მაგალითების მოშველიებით ასეთ დასკვნას გვთავაზობს: „ახალმა თეატრმა დააყენა ეს მოთხოვნილება და ამიტომ გასაგებია ქართული თეატრის პირველი რეფორმაციების დაწყებასთან ჩვენშიაც გაჩნდა ამის საჭიროება, ასევე უნდა ითქვას, რომ კოტე მარჯანიშვილის ბევრ თეატრალურ მიღწევებსა და დამსახურებას ემატება ქართული დეკორატიული ხელოვნების პირველი გამართვა.

არ შეიძლება ითქვას, რომ კოტე მარჯანიშვილს ჰყავდეს დღეს საქართველოში კონკრეტული მხატვარი თეატრისათვის, მაგრამ პირველი ნიშნები მაინც ბევრის იმედის აღმძვრელია".

აღნიშნულ წერილში ტიციან ტაბიძე დადებითად აფასებს ვ. სიდამონ-ერისთავის, ახალგაზრდა ირაკლი გამრეკელის, კირილე ზდანევიჩის და, რაც ამჯერად ჩვენთვის მთავარი და საინტერესოა, დიმიტრი შევარდნაძის შემოქმედებით თანამშრომლობას ქართულ თეატრთან.

აღნიშნული დისკუსიის ერთგვარ გაგრძელებას წარმოადგენდა თამაზ ბორელის მიმოხილვითი სტატია „მხატვრები თეატრში", რომელიც ჟურნალ „ხელოვნების" 1925 წლის სამ ნომერში (№№ 7,8,9) დაისტამბა. ამ ვრცელ სტატიაში ავტორი მიმოიხილავდა სათეატრო მხატვრობის თანამედროვე ტენდენციებს როგორც რუსული, ასევე ქართული თეატრების მაგალითზე. თ. ბორელი გულისტკივილით აღნიშნავდა, რომ ქართველი მხატვრები სამწუხაროდ დაშორებული არიან თეატრს, რომ ჯერ კიდევ არ არის მიღწეული რეჟისორის ჩანაფიქრისა და მხატვრული განსხვეულების სრული სინთეზი. რომ „...მხატვრს უსათუოდ უნდა ჰქონდეს თავისი პრინციპები და როცა სცენიურ ატმოსფეროს ამზადებს მოქმედებისათვის, ეს პრინციპებიც ამ მოქმედებას უნდა შეუფარდოს და გაატაროს კიდეც. მხატვარი-დეკორატორი სცენიურ მოქმედების შინაგან ბუნებასთან შეთანხმებაში სრული პასუხისმგებელი უნდა იყოს: მან უნდა განდევნოს სცენიდან ის საგნები და ფრესკები, რომელნიც მოქმედების მიზანსცენასთან უშუალოდ არ არიან დაკავშირებულნი". შემდეგ თამაზ

ბორელი ათი ასპექტით მიმოიხილავდა ქართული სათეატრო მხატვრობის ნიმუშებს და საკმაოდ მკაცრ შეფასებას აძლევდა მათ. ასე, მაგალითად, რეცენზენტმა კრიტიკის ქარცეცხლში გააგარა ზ. ფალიაშვილის ოპერა „დაისის“ მხატვრული გაფორმება, არც ზ. ფალიაშვილის მეორე ოპერას „აბესალომ და ეთერს“ იწონებდა, თუმცა თავის სადისკუსიო წერილში ნაკლოვანების ძიებით მომართული თ. ბორელი ვერ უვლის იმ დადებით მხარეებს, რომელიც ლიმიტრი შევარდნაძისეულ „აბესალომ და ეთერის“ თეატრალურ მხატვრობას გააჩნდა. იგი აღნიშნავდა: „...აბესალომ და ეთერის“ ახალი დადგმა ერთი შეხედვით თვალს მოგჭრის. აქ ყველაფერი მზიურია და ცოცხალი, სანამ მოქმედება დაიწყება“, შემდეგ რეცენზენტი, რეჟისორის მიზანსცენების მისი (თ. ბორელის – ი. ა., ქ. ბ.) აზრით გაუმართლებელ გადაწყვეტას სამხატვრო გაფორმებაზე ანგოგადებს: „...ქორწილის სცენა ხდება შესანიშნავი ხელოვნებით აგებული სასახლის ეზოში. პირველი შეხედვა დიდ სიხარულს იწვევს, მაგრამ ეს წუთიც გაივლის და ეს ბრწყინვალე სასახლე საფრთხობელად იქცევა...“

ცნობილი ჩახიობი აკაკი ვასაძე კი თავის მოგონებებში ასე აფასებს აღნიშნულ დადგმას: „...„ცხვრის წყაროს“ დადგმის შემდეგ ბატონმა კოტემ ცნობილ დირიჟორთან ივანე ფალიაშვილთან ერთად ოპერა „აბესალომ და ეთერი“ განახორციელა. მათ ხელში შეიძლება ითქვას, „აბესალომ და ეთერი“ განთავისუფლდა მუსიკალური გადატვირთვისაგან და ნაწარმოების ტემპრო-რიტმი გამოცდილმა რეჟისორმა უფრო ზუსტად გამოკვეთა. ...დაუვიწყარია კ. მარჯანიშვილის მიერ შექმნილი სასცენო ფონი ქორწილის სცენაში, პანორამაზე ცეცხლის მზე იყო გამოხატული. მეორე აქტის ბოლოს, როდესაც ეთერზე გასჭრის წამალი მურმანის მიერ საჩუქრის სახით მორთმეული, ეს მზე ჩაქრებოდა და მის ნაცვლად პანორამაზე შავი დისკო დარჩებოდა გამოსახული, როგორც მზის ფიტული“. – იგონებს აკაკი ვასაძე.[240] თუმცა, აკაკი ვასაძის აზრით, სპექტაკლის დეკორაციული მხარის გადაწყვეტისას შეინიშნებოდა ერთგვარი აღმოსავლური სტილიზაცია, სპარსული მინიატურული მხატვრობის გავლენა. უნდა ითქვას, რომ ორიენტალიზმით გატაცება საერთო სენი იყო იმ თაობის ქართველ მხატვრებში, ეროვნული მხატვრული ფორმის

ძიებაში მყოფი, ათიან წლებში სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსული მხატვრები „მხატვრულ ქართულობას“ ირანული მინიატურული მხატვრობის სტილიზაციაში ხედავდნენ.[241]

ზ. ფალიაშვილის „აბესალომ და ეთერის“ კ. მარჯანიშვილისეული განახლებული დადგმის მხატვრული ხორცშესხმის ერთგვარი რეკონსტრუქციის საშუალებას და ადრინდელი დადგმის ალ. ზალცმანისეულ მხატვრულ გადაწყვეტასთან შედარების შესაძლებლობას გვაძლევს 1925 წლის იუმორისტულ ჟურნალში („ნიანგი“, № 10) გამოქვეყნებული ხელმოუწერელი სტატია „რეცენზიის მაგიერ“, რომლის მიხედვითაც თუკი ალ. წუწუნავასეულ დადგმას ავსებდა ალ. ზალცმანის დეკორატიული გადაწყვეტა, ერთგვარად „დაწიხლულია შინაარსის რეალისტური გადმოცემა, ახალ დადგმაში – პირველი ორი სურათის შთაბეჭდილება ძლიერდება საუცხოო გრიმებითა და ტანჩაცმულობით, რაიც ძველად რასაკვირველია მიღწეული არ იყო“.

1926 წელს დიმიტრი შევარდნაძემ თბილისის აკადემიური თეატრის სახელმწიფო დრამატული სტუდიისათვის შეასრულა თამარ ვახვახიშვილის პირველი ქართული პანტომიმა „მზეთამზის“ კოსტიუმები და ბუტაფორიები. დეკორაციები კი ეკუთვნოდა ლადო გუდიაშვილს.

„მზეთამზის“ მთავარი როლის შემსრულებელი მსახიობი თამარ წულუკიძე ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ ქართული თეატრისათვის „მზეთამზე“ ისტორიული მნიშვნელობის სპექტაკლი აღმოჩნდა, უპირველეს ყოვლისა, იმის გამო, რომ იგი იყო პირველი პანტომიმა ქართულ სცენაზე, მეორეც იმიტომ, რომ მას დგამდა კოტე მარჯანიშვილი, მესამეც იმიტომ, რომ იგი პირველი დამოუკიდებელი სპექტაკლი იყო აკაკი ფაღავას სტუდიის კურსდამთავრებულთათვის.[242]

როგორც პრესა იუწყებოდა, 1926 წლის 16 მარტს თბილისის აკადემიურ თეატრში დაიდგა პირველი ქართული პანტომიმა „მზეთამზე“, რომლის მუსიკაც ეკუთვნოდა კომპოზიტორ თამარ ვახვახიშვილს, დეკორაციის ესიკზები, როგორც აღვნიშნეთ, ლადო გუდიაშვილის მიერ იყო შესრულებული, ხოლო კოსტიუმები და ბუტაფორიები ეკუთვნოდა დიმიტრი შევარდნაძეს. ესკიზებში დაცული ყოფილა ქართული ტანისამოსის სტილი და ფერი, ახლოს მდგარა XII საუკუნის საკარდერობო ხელოვნებასთან (ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1926 წ., № 16). შემთხვევითი არ უნდა ყოფილიყო, რომ პირველი

ქართული პანტომიმის მხატვრული ხორცშესხმა კოტე მარჯანიშვილმა და სანდრო ახმეტელმა გამოცდილ მხატვარს დიმიტრი შევარდნაძეს და ნიჭიერ ახალგაზრდა ლადო გუდიაშვილს მიანდეს.

იმ პერიოდის პრესა და კომპოზიტორ თამარ ვახვახიშვილის მოგონებები წარმოდგენას გვიქმნის, თუ როგორი იყო აღნიშნული სპექტაკლის მხატვრული მხარე: „მზეთამზე", როგორც ფორმით, ისე განსახიერებით, მშობლიური სულისა და ყოფიდან მომდინარეობდა" (თამარ ვახვახიშვილი)."[24] „...პანტომიმის შინაარსს გადაპყავს მკითხველი პირქუშ და ამავე დროს ფერადოვან აღმოსავლეთში... სპექტაკლის დადებითი მხარეა პანტომიმის მშვენიერი ბღაპრული სტილური დადგმა, ... ძალიან კარგია სინათლის ეფექტები" (გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი", 1926 წ., 18. III).

გაზეთი „კომუნისტი" კი სპექტაკლის პრემიერიდან ორი დღის შემდეგ ასეთი შინაარსის მოკლე ინფორმაციას სთავაზობდა მკითხველს: „პირველი ქართული პანტომიმა, დადგმული ქართული დრამატული სტუდიის ძალებით, წარმოადგენს ახალ და საინტერესო ფურცელს ქართული თეატრის განვითარებაში. დადგმულია ის მარჯანიშვილის იდეით და ესკიზებით, ახმეტელის დახმარებით. პანტომიმის შინაარსი ლეგენდარულია და შლის მაყურებლის წინაშე აღმოსავლეთის ლამაზ და ფანტასტიკურ ყოფა-ცხოვრებას" („კომუნისტი", 1926 წ., № 62).

კერძო კოლექციაში დაცულია აღნიშნული დადგმის მთავარი მოქმედი პირის კოსტიუმის დ. შევარდნაძისეული ესკიზი, რომელიც ნატიფი დეკორატიული გადაწყვეტით, ფერთა ფაქიზი პალიტრით ბღაპრისეული მიმქრალი კოლორიტით გამოირჩევა.

აკვარელის საღებავებით შესრულებული მთავარი გმირის მზეთამზის კოსტიუმის ესკიზი ერთგვარი ნაზავია ქართული და აღმოსავლური მინიატურული მხატვრობისა. მოგრძო ფორმატის ქაღალდზე მთელი ტანით წარდგენილ ახალგაზრდა ტანკენარ ქალს მწვანე, ოდნავ შესამჩნევი ყვავილებით დაჩითული თხელი კაბა მოსავს, უეხთ წითელი მაღალქუსლიანი ფეხსაცმელი აცვია. მხატვარს ფაქიზად, ზომიერების დაცვით აქვს გამოყენებული მოსართავი აქსესუარები – ოქროსფერი სარტყელი, წითელი, წვრილი მძივები ქალის მაღალ ყელზე, სასაფეთქლე თეთრი მარგალიტების ასხმა მჭიდ-

როდ ეელება ქალის ოდნავ ვარდისფრად შეფაკლულ ღაწვებს. პატარა წითელი ბაგე, ნუშის მოყვანილობის ლამაზი თვალები, ოდნავ კეხიან ცხვირთან შეერთებული შავი გადაკალმული წარბებით, მხრებზე გადმოშვებული, გრძელი შავი ნაწნავებით დამშვენებულ მზეთამზეს, თავზე მზის სადარი სხივანა გვირგვინით, ბევრი რამ აქვს საერთო როგორც XVII საუკუნის ირანული მინიატურების გავლენით შესრულებულ ქართულ მინიატურულ მხატვრობასთან, ისე XIX ს.-ის ქართულ მონუმენტურ პორტრეტულ მხატვრობაში წარმოდგენილ ნინო ქსნის ერისთავის ასულის პორტრეტთანაც, რომელიც XVIII-XIX საუკუნეების ქართული პორტრეტული მხატვრობის ნიმუშებთან ერთად სწორედ დიმიტრი შევარდნაძის დაუღალავი მეცადინეობით იყო შეძენილი. „მზეთამზის" მთავარი როლის შემსრულებლის თამარ წულუკიძის მოგონებაზე დაყრდნობით უნდა ვირწმუნოთ, რომ დიმიტრი შევარდნაძის მიერ შექმნილი კოსტიუმები და ბუტაფორიები, ლადო გუდიაშვილის დეკორაციულ მხატვრობასთან ერთად, ხელს უწყობდა შესანიშნავი რეჟისორების – კოტე მარჯანიშვილისა და სანდრო ახმეტელის ჩანაფიქრს – გადმოეცათ ხალხური ლეგენდის ირრეალური ზღაპრული გარემო.

დიმიტრი შევარდნაძეს განუხორციელებია აგრეთვე მელიტონ ბალანჩივაძის ოთხმოქმედებიანი ოპერის „თამარ ცბიერის" მხატვრული გაფორმება და დიმიტრი არაყიშვილის ოპერა „შოთა რუსთაველის" განახლებული დადგმის კოსტიუმების ესკიზები (დეკორაციები ეკუთვნოდა მხატვარ კ. ირანოვს).

დიმიტრი შევარდნაძე იმ ქართველ მხატვართა რიცხვში აღმოჩნდა, რომელნიც ქართული კინემატოგრაფიის სათავეებთან იდგნენ. ქართული კინომხატვრობის ისტორიის საწყისი ეტაპი დიმიტრი შევარდნაძის სახელთანაა დაკავშირებული. მიუნხენიდან დაბრუნებისთანავე დიმიტრი შევრდნაძემ მიიღო მიწვევა პირველი ქართული მხატვრული ფილმის „ქრისტინეს" გადამღები ჯგუფიდან, კერძოდ, რეჟისორ ალ. წუწუნავასაგან ფილმის მხატვრულ გაფორმებაში მონაწილეობის მისაღებად. მხატვრის დის – ნინოს 1916 წლის 16 აპრილით დათარიღებული, ოზურგეთიდან ქუთაისში დედისადმი მიწერილი წერილიდან ვგებულობთ: „...დიტოს არ სცალია ჩვენთვის დაკავებულია. ხვალ თუ დარი დარჩა, 12 საათისათვის სინემას გადაღე-

ბას დაიწყებენ, დიდი სამზადისი აქვთ". ოცდან და ოცდაათიან წლებში დიმიტრი შევარდნაძეს მხატვრულად გაუფორმებია რეჟისორ ალ. წუწუნავას მიერ ნინო ნაკაშიძის ნაწარმოების მიხედვით შექმნილი ფილმი „ვინ არის დამნაშავე?", რეჟისორ ნიკოლოზ შენგელაიას მიერ ალ. ყაზბეგის ნაწარმოების მიხედვით გადაღებული ფილმი „ელისო" (1928 წ.) და კვლავ რეჟისორ ა. წუწუნავას მიერ ეგნატე ნინოშვილის ისტორიული რომანის „ჯანყი გურიაში" მიხედვით შექმნილი ფილმი (1929 წ.). ეს ის პერიოდი იყო, როდესაც ქართული კინემატოგრაფი მჭიდროდ დაუკავშირდა ქართულ მწერლობას.

კლასიკური მწერლობის ნიმუშების ეკრანიზაცია, იქნებოდა ეს დანიელ ჭონქაძის, ალექსანდრე ყაზბეგის, გიორგი წერეთლის, ეგნატე ნინოშვილის, ნინო ნაკაშიძის თუ სხვათა ნაწარმოებები, პროფესიულად მომწიფებული კინოდრამატურგიის საფუძველი გახდა. როგორც ცნობილია, ხელოვნების ამ ახალ დარგს თავისი კადრები ჯერ კიდევ არ ჰყავდა, ამიტომ ქართული კინოს სათავეებთან სწორედ ქართული სცენის სახელგანთქმული რეჟისორები და მსახიობები მოვიდნენ. მათ რიცხვში იყვნენ მხატვრებიც: დიმიტრი შევარდნაძე, ვალერიან სიდამონ-ერისთავი, დავით კაკაბაძე, ლადო გუდიაშვილი, ელენე ახვლედიანი და სხვები.

აკად. შ. ამირანაშვილის სახელობის საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის ფონდსაცავებსა და კერძო კოლექციაში დაცულია დიმიტრი შევარდნაძის მიერ შესრულებული თეატრისა და კინოს მხატვრობის ესკიზური ჩანახატები. ყურადღებას იპყრობს ჩანახატი, რომელიც ალექსანდრე ყაზბეგის ნაწარმოების „ელისოსათვის" უნდა იყოს შექმნილი. მუყაოზე ტუშით სოფლის დღესასწაულია ასახული. წინა პლანზე შავფაფახიანი, ჩოხაში გამოწყობილი მამაკაცების შავი სილუეტები იკვეთება. წრეში თეთრ ეროვნულ სამოსში გამოწყობილი ქალები ცეკვავენ. შორს მოჩანს მთაზე შეფენილი სახლები, მეორე ესკიზში ცალკე დაკონკრეტებულია მოცეკვავე ქალის პლასტიკური მოძრაობა, მისი ეროვნული ჩაცმულობა. აქვეა პეიზაჟური ჩანახატები, რომელშიც ქაღალდზე ნახშირით შესრულებულია აულის სქემატური მონახაზი. აღნიშნული ჩანახატების ალბომის, პრესაში გაბნეული ცნობების, ქართული კინოს ისტორიის ამსახველი სამეცნიერო ლიტერატურის და, რაც მთავარია, თვით

აღდგენილი ფილმების ხილვის შედეგად შესაძლებელია დავასკვნათ, რომ დიმიტრი შევარდნაძე, როგორც კინოს მხატვარი, გამოირჩეოდა უაღრესად სერიოზული, ერთგვარი პედანტური დამოკიდებულებითაც ლიტერატურული პირველწყაროსადმი, ისტორიული რეალიებისადმი. იგი იყო ამავე დროს რეჟისორის ჩანაფიქრის კეთილსინდისიერი აღმსრულებელიც, რამაც ეარკეულწილად განაპირობა ხანგრძლივი შემოქმედებითი თანამშრომლობა ქართული თეატრისა და კინოს ისეთ აღიარებულ ოსტატთან, როგორიც ალექსანდრე წუწუნავა იყო. ორივე მათგანს აერთიანებდა საოცარ სისადავეში გამოვლენილი მაღალი პროფესიული კულტურა, პერსონაჟთა სახეებისა და ხასიათების ღრმა ფსიქოლოგიური გახსნისაკენ სწრაფვა, შინაგანი დინამიზმი. ამიტომაც იყო, რომ ქართველმა მაყურებელმა გულთბილად მიიღო მათი ერთობლივი თანამშრომლობით შექმნილი ფილმები: „ქრისტინე", „ვინ არის დამნაშავე?" და „ჯანყი გურიაში". არანაკლები წარმატება ხვდა წილად დიდი რეჟისორული ხელოვნებით, მძაფრი კინემატოგრაფიული ხერხების გამოყენებით შექმნილ ნიკოლოზ შენგელაიას ფილმს „ელისო", რომლის შემოქმედებით გამარჯვებას უდაოდ შეუწყო ხელი დიმიტრი შევარდნაძის მხატვრობამ.

მხატვრის მოუცლელობა, დიდი საზოგადოებრივი დატვირთვა გახდა მიზეზი ქართულ კინემატოგრაფიასთან დიმიტრი შევარდნაძის შემოქმედებითი თანამშრომლობის საკმაოდ ხანგრძლივი დროითი ინტერვალისა.

მხოლოდ მხატვრისათვის საბედისწერო 1937 წელს დაუკავშირდა დიმიტრი შევარდნაძე კინოს, ამჯერად იგი მიიწვიეს ა. პუშკინის საიუბილეო თარიღთან დაკავშირებული მხატვრული ფილმის „მოგზაურობა ერზურუმში" სამხატვრო კონსულტანტად. იმავე წელს მას დაევალა ალ. პუშკინის საიუბილეო დღეებთან დაკავშირებით ჩვენი დედაქალაქის ეაფორმებაში მონაწილეობაც. აღნიშნულთან დაკავშირებით საინტერესოა კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცული დ. შევარდნაძის წერილები, რომლებიც მას მხატვარ ქეთევან მაღალაშვილისათვის რუსეთიდან გამოუგზავნია.

1936 წლის 3 დეკემბრით დათარიღებულ წერილში ვკითხულობთ: „...სხვათა შორის ერთი ახალი ამბავი უნდა გაცნობო. ჩემთვის ყოვ-

ლად მრულოდნელი, – მოწვეული ვარ ლენინგრადის „Лен-Фильм“-ში კონსულტანტად სურათისა „Путешествие в Арзрум“ და 1 იანვარს ისევ ლენინგრადში უნდა ვიყო. მე ძალიან უარზედ ვიყავი, მაგრამ არ მომეშვნენ, ტელეგრამით უნდა გამოგვეწერე და მადლობა ღმერთს, თვითონ რომ ჩამოდითო. ტფილისში ამის შესახებ სპეციალური მომართვა გაუგზავნიათ, ბოლოს როგორც იქნა დამითანხმეს და რომ ჩამოვალ ტფილისში, 26 დეკემბერს ისევ უკან უნდა დავბრუნდე“.

მეორე წერილში კი, რომელიც 1937 წლის 5 იანვრითაა დათარიღებული და ლენინგრადიდანაა გამოგზავნილი, მხატვარი უკვე ფილმზე მუშაობის დაწყებას იტყობინებოდა: „...ვცხოვრობ სასტუმრო „ასტორიაში“... კარგი თბილი ოთახი ვანით დამახვედრეს. მუშაობა უკვე დავიწყეთ სურათზე. ჩემი რჩევით სცენარი გადააკეთეს, ის ადგილები, რომელიც საქართველოს ეხება და მალე გადაღებასაც დაიწყებენ. შეიძლება ორი დღით მოსკოვში წავიდეთ ქართული სიმღერების ჩასაწერად, გამოვიყენებთ კავსაძის ხოროს. გუშინ, 4 იანვარს, მოსკოვიდან ჩამოვიდა შურა თოიძე, დააბინავეს იმავე სასტუმრო „ასტორიაში“. გუშინ საღამოს უკვე ვნახე. მთხოვა მოკითხვა გადმოგცე“[244]

ვფიქრობთ, რომ დიმიტრი შევარდნაძე არა მხოლოდ ფილმის სამხატვრო კონსულტანტი იყო, არამედ, თავისი ფართო ერუდიციის წყალობით, ფილმი ფაქტობრივად მისი უშუალო ხელმძღვანელობით გადაიღეს.

3. დიმიტრი შევარდნაძის გრაფიკული და ფერწერული ნაწარმოებები

დიმიტრი შევარდნაძის გრაფიკული და ფერწერული ნაწარმოებების შესახებ საუბარი არ შეიძლება იმ უმნიშვნელოვანესი შემოქმედებითი დაკვეთის გათვალისწინების გარეშე, რომელიც ქართული შრიფტის რეფორმასთანაა დაკავშირებული.

გრაფიკის განვითარების ისტორიისათვის ამ ფრიად მნიშვნელოვან ოფიციალურ დაკვეთაზე მუშაობა დიმიტრი შევარდნაძემ დაიწყო 1925 წლიდან, როდესაც საქართველოს განათლების სახალხო კომისარიატთან შეიქმნა ქართული შრიფტის გარდაქმნის პროექტზე

მომუშავე საგანგებო კომისია, რომლის შემადგენლობაში შედიოდა დიმიტრი შევარდნაძე. მას, რომგორც მხატვარს, დაევალა ქართული შრიფტის გრაფიკული მოხაზულობის შეცვლის პროექტის წარმოდგენა. მხატვრის ეპისტოლურ მემკვიდრეობაში დაცულია დ. შევარდნაძის წერილი დისადმი. აი რას წერდა მხატვარი: „...მე ჩემი შრიფტის საქმე გავათავე და სამ ამ თვეს მიიღო კომისიამ – ეხლა ვუცდი ავანსის აღებას და მაშინათვე ჩამოვალ ქობულეთში". წერილი დათარიღებულია 1925 წლის 9 სექტემბრით. როგორც ჩანს, შრიფტზე მუშაობა ამით არ დასრულებულა და საბოლოო ინსტანცია მას მოსკოვში უნდა გაევლო, რათა შრიფტი ოფიციალურად დანერგილიყო წარმოებაში. ამასთან დაკავშირებით დიმიტრი შევარდნაძე ეხლა უკვე მოსკოვიდან ამცნობდა თავის დას 1930 წლის გაზაფხულზე: „...დღეს როგორც იქნა მოვაწერეთ ხელი ხელშეკრულებას შრიფტის შესახებ. ეხლა ერთი საქმე მაკავებს აქ და რომ მოვრჩები მალე წავალ ლენინგრადში".

სასტამბო შრიფტი, როგორც ცნობილია, წარმოადგენს პოლიგრაფიული წარმოების ურთულეს ნაყოფს. შრიფტის ხელოვნება მხატვრისაგან მოითხოვს ყველა ძირითადი მოთხოვნის დაცვას შრიფტის ნახაზში. მხატვარმა თუ შრიფტის ნახაზის შექმნის დროს არ გაითვალისწინა წარმოების მოთხოვნილებანი, ისე მისი ნამუშევარი ლითონზე ვერ გამრავლდება.[245] ეს ძალიან კარგად იცოდა დიმიტრი შევარდნაძემ. მან სპეციალურად შეისწავლა ეს უაღრესად საპასუხისმგებლო საქმე და ისე შეუდგა მუშაობას. აკად. შ. ამირანაშვილის სახელობის საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის ფონდებში დაცულია დიმიტრი შევარდნაძის გრაფიკული ესკიზები ქართული ანბანის შრიფტისათვის შესრულებული ქაღალდზე ფანქრითა და ტუშით. მხატვრის მიერ ქართული ანბანისათვის შერჩეული შრიფტი თავისი მოხაზულობით მარტივი, გრაფიკულად ნათელი და სახიერია. გამოცდილი პოლიგრაფისტების აზრით, დიმიტრი შევარდნაძის მიერ შემუშავებული ქართული შრიფტის ახალი ვარნიტური უაღრესად მოხერხებულია წასაკითხად, ვინაიდან დაცულია ასოების მონახაზის პროპორციები, ასოთაშიდა შუქი, ასოს ნახატის სისადავე, რიტმულობა. ქართული დამწერლობისათვის აგრერიგად დამახასიათებელი ესთეტიკური მხარე. შესაძლოა ამიტომაც თვლის

აკად. ვ. ბერიძე, რომ „დიმიტრი შევარდნაძის მიერ შექმნილი მშვენიერი ქართული სასტამბო შრიფტი, სავსებით იმსახურებს, რომ კვლავ შემოვიღოთ ხმარებაში" („კომუნისტი", 1986 წ. 15. II).

დიმიტრი შევარდნაძის დამოუკიდებელი დაზგური ნამუშევრები, როგორც გრაფიკული, ასევე ფერწერული, ძირითადად დაუთარიღებელია, ამიტომ ძნელია მათი გარკვეულ ქრონოლოგიურ ჩარჩოებში მოქცევა და ეტაპობრივად განხილვა. თუმცა, ხელწერის მიხედვით, პროფესიული დოსტატების სრულყოფის თვალსაზრისით, მაინც შეიძლება ისინი ორ ძირითად ჯგუფად დაიყოს. პირველი — მიუნხენში მოწაფეობის პერიოდსა და სამშობლოში დაბრუნების ათიან წლებში შესრულებული ნამუშევრები, მეორე — ოციანი და ოცდაათიანი წლების ნამუშევრები. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მხატვრის შემოქმედებით გზაზე მის ხელწერას არ განუცდია რაიმე მნიშვნელოვანი ცვლილება, ამ ორი ჯგუფის ნაწარმოებებს შორის განსხვავება მხოლოდ პროფესიული ოსტატობის სრულყოფის თვალსაზრისით თუ შეინიშნება. აკად. შ. ამირანაშვილის სახელობის ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმში დიმიტრი შევარდნაძის ფონდში დაცული მხატვრის ადრეული ნაწარმოებებიდან შემონახულია ქაღალდზე შესრულებული კერამიკული ჭურჭლის ჩანახატი, რომელსაც ქვემოთა მხარეს ფანქრით მიწერილი აქვს: Шеварднадзе Димитрий, ученик III кл. მოწაფეობის პერიოდს ეკუთვნის აგრეთვე სოფელ ბახვის ჩანახატები ხბოსა და ბიჭუნასი, სოფლის კარმიდამოსი, სადაც გურული ოდა-სახლის ეზოში ურმის თვალი მოსჩანს, წინა პლანზე კი ხისა და მასზედ მიბმული ცხენის გამოსახულებებია აღბეჭდილი.

მოწაფეობის პერიოდის აღნიშნული ნამუშევრები ადასტურებენ ნორჩი მხატვრის მახვილ თვალს და საოცარ ინტერესს მშობლიური სოფლის ხელების მიმართ. გარემომცველი ბუნების, გარემოს მახვილი აღქმის უნარი და საოცარი შრომისმოყვარეობა უფრო მეტად გამოვლინდა მიუნხენში, სამხატვრო აკადემიაში სწავლის დროს. ახალგაზრდა მხატვარი ყველგან და ყველაფერზე — პერგამენტზე, მუყაოზე თუ ქაღალდზე — იტალიური ფანქრით, ნახშირით, სანგინით, შერეული ტექნიკით აკეთებს გრაფიკულ ჩანახატებს, ავარჯიშებს ხელს ადამიანის სხეულის ცალკეული ნაწილის გამოსახვაში — იქნება ეს თავის ქალა, ხელის მტევანი თუ ფეხის ტერფი. მიშველი ნატურე-

ბიდან გაკეთებული მტკიცური ჩანახატები სხვადასხვა რაკურსში ასახავენ ქალისა თუ მამაკაცის სხეულის პლასტიკას. შიშველი ნატურის ზოგიერთი მტკიცური ნამუშევარი, დასრულებული, დათარიღებული და გერმანულ ენაზე ხელმოწერილი გვამცნობს, რომ დ. შევარდნაძეს ისინი ძირითადად 1907-1908 წლებში, მიუნხენის სამხატვრო აკადემიის კურსიდან კურსზე გადასასვლელი გამოცდისათვის შეუსრულებია. ზოგიერთი დაუსრულებელი, მოსამზადებელი ნამუშევრები კი უთარიღოდ ქაღალდის ორივე მხარეს, უწესრიგოდ თავ-ბოლო შექცევითაა განლაგებული . ისინი ძირითადად წარმოადგენენ შიშველი ქალის ნატურას ანფასში, სამ მეოთხედში, პროფილში, ზურგიდან, მწოლიარე მდგომარეობაში თუ მუხლმოდრეკილად ასახულს. ასევეა ქაღალდზე დაფიქსირებული სხვადასხვა ასაკის მამაკაცთა ფიგურები სიარულის დროს თუ უძრავად ჯოხზე დაყრდნობილი ან უჯოხოდ, თავისუფალ პოზაში გამოსახული.

მიუნხენში მხატვარი, როგორც ჩანს, ბევრს მუშაობდა გრაფიკულ პორტრეტებზე. ამ მხრივ საინტერესოა პორტრეტული ჩანახატები, რომლებზეც მხატვრის სტუდენტი მეგობრები არიან ასახული. საოცარი ტრაგიზმი ირეკლება ფერმკრთალი ახალგაზრდის თვალებიდან. მხატვარმა თითქოს წინასწარმეტყველურად ამოიცნო ცხოვრების ის სამინელი აღსასრული, ამ ახალგაზრდამ თავის თავს თვითონ რომ განუწესა. ჩანახატის მარჯვენა კუთხეში გაკეთებული მინაწერი „მაღლაკელიძე" გვამცნობს, რომ ასახულია ის პიროვნება, რომლის თვითმკვლელობაც გულთან ასე ახლოს მიიტანა, მტკივნეულად განიცადა დიმიტრი შევარდნაძემ. აქვეა თვითდაჯერებული, ცხოვრებით კმაყოფილი ახალგაზრდის სახე, რომლის ქვემოთ მინაწერი „პროკოფი" გვახსენებს მხატვრის წერილებში მოხსენიებულ რუსი მეგობრის სახელს.

განსხვავებული ფსიქოლოგიური ტემპერამენტისა და ხასიათის გადმოცემის სწრაფვა ამოძრავებდა ალბათ ახალგაზრდა მხატვარს, შერეული ტექნიკით – სანგინით, ნახშირით და იტალიური ფანქრით ქაღალდის ერთ მხარეს ექვსი ახალგაზრდის სხვადასხვა სახასიათო ტიპაჟი, მეორე მხარეს კი ცხოვრებით გამობრძმედილ ჭეროსან მოხუცთა გრაფიკული პორტრეტები რომ დააფიქსირა. არდადეგებზე სამშობლოში დაბრუნებული მხატვარი, სხვადასხვა დროს

ქმნის სოფელ ბახვის გრაფიკულ პეიზაჟურ ჩანახატებს, რომლებშიც გურიის მთებს, ველებს, ხეთა შეფოთვლაში „ჩაძირულ“ ეკლესიებსა და სამრეკლოებს აღბეჭდავს.

მხატვრის გრაფიკულ მემკვიდრეობაში ყურადღებას იპყრობს ჩანახატები, რომლებიც გარკვეული მნიშვნელობითაა შესრულებული. ასეთია მხატვრის მეგობრის, რედაქტორ ნესტორ კალანდაძის თხოვნით ქაღალდზე მელნით შესრულებული მახვილი პოლიტიკური კარიკატურა, ეს არის „ვეფხისტყაოსნის“ მინიატურიდან პერგამენტზე ფანქრით შესრულებული კონტურული მონახაზი ფერთა აღნიშვნით. აქვეა თამარ მეფის, წმინდა ნინოს, შოთა რუსთაველის გრაფიკული გამოსახვის ცღაც, ცალკეა ქაღალდზე ფანქრით და ტუშით შესრულებული ძმები ქავთარაძეების თამბაქოს ქარხნის სარეკლამო მასალა და ესკიზები ფულის ნიშნებისათვის. გამოირჩევა მხატვრის რამდენიმე დასრულებული, დამოუკიდებელი გრაფიკული კომპოზიცია, რომლებიც, როგორც ჩანს, საგამოფენოდ ჰქონდა გამიზნული მხატვარს. ესაა 1914 წლის 8 მაისით დათარიღებული გრაფიკული ნამუშევარი, რომელიც ბუნების წიაღში ახალგაზრდა კაცის გამოსახულებას წარმოადგენს, ხოლო მსგავსი სახის მეორე ნამუშევარი კი 1916 წლის 6 იანვრით თარიღდება. აღნიშნულ ნამუშევრებში, რომლებიც ქაღალდზე იტალიური ფანქრით არის შესრულებული, მხატვარი მოქნილი ხაზთა რიტმით, ხატვის თავისუფალი მანერით ადამიანისა და ბუნების ერთიანობას განგვაცდევინებს, უაღრესად საღა და მეტყველი კომპოზიციური გადაწყვეტა თითქოს ჩვეულებრივ ყოფით სცენას პოეტურ, ამაღლებულ განწყობას ანიჭებს.

მხატვრის ფერწერული შემოქმედებისათვის განმსაზღვრელია პორტრეტული ჟანრი. მრავალი მხატვრისათვის პორტრეტული ხელოვნება, უპირველეს ყოვლისა, საკუთარი თავის შეცნობაა, საკუთარი „ეგოს“ გამოვლენა კი ეხმარება მხატვარს უკეთ შეიგრძნოს და საერთო „ნაცრისფერი მასიდან“ ამოარჩიოს მკვეთრი ინდივიდუალობის მქონე პიროვნებანი, გახსნას სხვადასხვა ხასიათი.

დიმიტრი შევარღნაძე თავისი პიროვნული „მეს“ ამოცნობას, თვითდაკვირვებას ავტოპორტრეტთა სერიაში აღწევს. 1910 წლის 8 აგვისტოთი თარიღდება პატარა ზომის (42X35 სმ.) ფერწერული ავტოპორტრეტი. ტილოზე ზეთის საღებავებით აღბეჭდილია ძლიერი

ნებისყოფის ახალგაზრდა აწეწილი სქელი თმით; საოცრად გონიერი ნათელი მზერა საკუთარ შესაძლებლობებში ღრმად დარწმუნებული ადამიანის გამომეტყველებას ანიჭებს პორტრეტს. მუქი სამოსის შიგნით, პერანგის თეთრი გულისპირის ვიწრო ზოლიდან არეკლილი სხივები მხატვრის ენერგიული სახის ნაკვთების მუქი ფონიდან ამონათებას უწყობს ხელს. ფუნჯის თავისუფალი მონასმი ძერწავს ახალგაზრდა კაცის სახის მსხვილ ნაკვთებს, ოდნავ მეოცნებე თვალთა ლამაზ მოყვანილობას, ულვაშებით დამშვენებულ ვნებიან წითელ ბაგეს, აწეწილ თმას, რაც, თავის მხრივ, ხელოვანის უშრეტ შემოქმედებით ბუნებას წარმოაჩენს.

აკად. შ. ამირანაშვილის სახელობის საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმში მხატვრის კიდევ ორი ავტოპორტრეტია დაცული. ორივე მათგანი დაუსრულებელია და მუყაოზე ზეთის საღებავებით არის შესრულებული. მიუნხენში ყოფნისას და მერეც დიმიტრი შევარდნაძე, სახატავი მასალის ეკონომიის მიზნით, ერთი და იგივე მუყაოზე ორივე მხარეს ხატავდა, რაც იმასაც მოწმობს, რომ დიმიტრი შევარდნაძე ამ ნამუშევრებს ხელის გავარჯიშების მიზნით ასრულებდა და არა საგამოფენოდ.

ამჯერადაც, მუყაოს ერთ მხარეს წყვილი პორტრეტია მოცემული, მეორე მხარეს კი ცილინდრიანი ხანში შესული კაცის პორტრეტი. მამაკაცთა წყვილი პორტრეტიდან ერთი მხატვრის ავტოპორტრეტია, მეორე კი მხატვრის სტუდენტობის წლების მეგობარი უნდა იყოს. თუკი წინა პლანზე წარმოდგენილი მეგობარი შავი თმითა და ულვაშებით, ლამაზი სწორი ცხვირით, ფიქრებშია ჩაძირული, უკანა პლანზე წარმოდგენილი მხატვარი პირდაპირ გვიმზერს. რამდენადაც თავისთავში ჩაკეტილი, შინაგანად დაძაბულია მეგობრის ხასიათი, იმდენად უშუალო და გახსნილია თვით მხატვარი. მესამე ავტოპორტრეტი კი, საფიქრებელია, სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ, დაახლოებით 1916-1917 წლებშია შექმნილი. მხატვარი აქ პროფილშია წარმოდგენილი, უწვერულვაშოდ, თავზე ქუდითა და პალტოში გამოწყობილი. სწორედ ამგვარად არის ასახული დიმიტრი შევარდნაძე მიხეილ ჭიაურელის მიერ დახატულ მეგობრულ შარჟში 1916 წლის 28 თებერვლის გაზეთ „საქართველოს“ სურათებიანი დამატების ფურცლებზე.

ავტოპორტრეტი ასახავს მხატვარს რაღაცაზე ჩაფიქრებულს, ჩასაფიქრებელი კი დიმიტრი შევარდნაძეს ამ პერიოდში მართლაც ბევრი ჰქონდა. ეს ხომ მის მიერ 1916 წელს დაარსებული „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" აქტიური მოღვაწეობის წლებია. პალტოს საყელოში ღრმად ჩამჯდარი, ოდნავ მხრებში მოხრილი, ადრე დაბრძენებული ახალგაზრდა მხატვრის პროფილი, ოდნავ კეხიანი ცხვირი, მჭიდროდ მოკუმული ბაგე, ძლიერი ყვრიმალის ძვლები და ნიკაპი მკვეთრად იკვეთება მუქი შავი, თვალებზე ჩამოფხატული უცნაური ფორმის ქუდის ქვეშ. შესაძლოა ეს სწორედ ის ქუდი და პალტოა, რომელიც მხატვრის მეგობრის – გიორგი ერისთავის მოგონებით მიუნხენიდან დაბრუნებულ დიმიტრი შევარდნაძეს, საოცრად ხელმარჯვე ოსტატს, თვითონ შეუკერია.

რეალისტური პორტრეტული მხატვრობის საუკეთესო მაგალითებს წარმოადგენს დიმიტრი შევარდნაძის მიერ შესრულებული მამაკაცთა პორტრეტების მთელი გალერეა. ქუთაისის გიმნაზიაში მხატვრის მათემატიკის მასწავლებლის – კონსტანტინე ტიმოთეს ძე ვასილიევის პორტრეტი 1918 წელს განეკუთვნება. დიდი ზომის ტილოზე (141X82) ზეთის საღებავებით აღბეჭდილია წარმოსადეგი გარეგნობის ხანშიშესული მამაკაცი მუქი სათვალით. მას ერთი ხელი ბოლომდე ღილებშეკრული მუქი ქურთუკის ჯიბეში ჩაუყვია, მეორეთი კი სიგარეტის ფერფლს ყრის საფერფლეში. მხატვარს საგულდაგულოდ ამოპყავს ფონიდან ინტერიერის საგნები. ჭრელი ნოხი, მაქმანის სუფრა, მაგიდის კუთხე, საფერფლე, წიგნი, სავარძლის მოჩუქურთმებული სახელური. თუმცა ამავე დროს სულაც არ იგრძნობა თვითმიზნური გატაცება მეორეხარისხოვანი დეტალებით. ისინი მიმართულია მხოლოდ და მხოლოდ ძირითადის – პორტრეტის ხაზგასასმელად. მხატვრის დაკვირვებული თვალი საოცრად დამაჯერებლად წარმოგვიდგენს მდიდარი შინაგანი ბუნების ადამიანს, რომელმაც თავისი კეთილშობილური, პუმანური დამოკიდებულებით დიდი როლი შეასრულა მხატვრის პიროვნულ ჩამოყალიბებაში. იგი ყოველმხრივ, მატერიალურად თუ მორალურად, ხელს უწყობდა ნიჭიერი მოწაფის პროფესიულ დაოსტატებას საზღვარგარეთ.

მასწავლებლის სახე ღია ფერის კანით, ქერა წვერ-ულვაშით და თმით, მედიდური, კეთილშობილური გამომეტყველებით მხატვრის

მიერ ფაქიზად არის მოდელირებული შუქ-ჩრდილით. ფერი მკვრივი და ღრმაა, პლასტიკური ფორმის ორგანიზებულობა, თავშეკავებული ფერთა პალიტრა, კომპოზიციური ნახატის სიცხადე დასამახსოვრებელს ხდის ამ ნამუშევარს.

აჭარელი მოხუცი მამაკაცის და ქართველი ოფიცრის, თეთრწვერა მოხუცის ესკიზური ჩანახატი, მაღალი სამღვდელო პირის ორი პორტრეტი გამოირჩევა მსგავსი მხატვრული ხერხების გამოყენებით. სასურათე სიბრტყე მთლიანად დაკავებულია პორტრეტით, სადაც ფორმათა ძერწვა შუქ-ჩრდილის თანაბარი განაწილებით, რბილი ნახატით მიიღწევა. სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ შესრულებულ პორტრეტთა ამ სერიას თუ შევადარებთ მიუნხენის აკადემიაში სწავლის წლებში შესრულებულ ხანშიშესულ მამაკაცთა პორტრეტებს, დავინახავთ, რომ მუყაოზე ზეთის საღებავებით შესრულებული მიუნხენური ქმნილებანი ადგილობრივი ტიპაჟისა სხვადასხვა ხასიათის ფსიქოლოგიური გახსნის ცდას წარმოადგენს, მათში გარკვეული აკადემიზმი პლასტიკურ ფორმათა დახვეწილ, ფაქიზ დამუშავებაში გამოელინდა. აღნიშნული პორტრეტები, ერთგვარი „სამუზეუმო" ელფერი რომ დაჰკრავთ, მუქი ხავერდოვანი ფერადოვნებით გამოირჩევა. ფუნჯის მოწესრიგებული მონასმი ძერწავს ერთგან ძუნწი, მომჭირნე მამაკაცის სახეს, მეორეგან კი ცხოვრებით გაღალილი მოხუცის პორტრეტს. ანატომიური სიზუსტით, ოდნავ ნატურალისტურადაც კი აუსახავს მხატვარს მოხუცთა ნაოჭებით დაღარული სახეები, ნიკაპის ქვევით ჩამოკიდებული ღაბაბი, შეთხელებული თმა. შუქ-ჩრდილით ძერწვა, მუქი ფონიდან ამოკვეთილი, თითქოს შიგნიდან ამონათებული გამჭოლი მზერა, კუშტი გამომეტყველება თუ ირონიული ღიმილი ეკარწმუნებს, რომ მხატვრის დაკვირვებული თვალი ამჩნევს ყველაფერს. პოზების უშუალობა, ადამიანთა სულიერი მდგომარეობის უფაქიზესი ნიუანსების გადმოცემის ცდა ეკიბლავს თავისი ცხოვრებისეული დამაჯერებლობით.

მიუნხენშივეა შესრულებული ბავარიელ გლეხთა პორტრეტები, რომლებშიც ლაღი კომპოზიციური გადაწყვეტა ჯანსაღი, სისხლსავსე, მზისგან დამწვარ მიწის მუშათა სახეებისა, უპირველეს ყოვლისა, საინტერესოა მეღერი, კონტრასტული ფერთა გამის გამოყენების თვალსაზრისით. ეს პორტრეტები მუქი ფარფლებიანი ქუდებ-

ით, ისევე როგორც სამშობლოში, დაახლოებით 30-იან წლებში შესრულებული მსგავსი პორტრეტი ქართველი მშრომელი ელეხისა ფართო თეთრი ქუდით, ერთ სეანსში შესრულებული პორტრეტული ჩანახატების შთაბეჭდილებას ტოვებენ.

სრულიად განცალკევებულ ჯგუფს ქმნის გარკვეულ შემოქმედებით საქმიანობასთან დაკავშირებული პორტრეტული გამოსახულებანი. სხვადასხვა პოზა და ჟესტი, ტიპაჟის გამომეტყველება ამა თუ იმ ცხოვრებისეულ გაგაცებაზე თუ პროფესიაზე მიგვანიშნებს. ასეთია: გრძელი, ღია ფერის ხალათში გამოწყობილი მელოტი მხატვარი საკუთარ სახელოსნოში მოლბერტთან მუშაობის დროს, აგრეთვე, ახალგაზრდა მელომანი, ქართულ მუთაქიან ტახტზე რომ ჩამომჯდარა გიტარით ხელში და, ბოლოს, ეს არის „მსახიობი – არლეკინი", საოცრად ექსპრესიული, მეტყველი სახით და გრძელი თითებით. ჩვენგან თითქმის ზურგით მდგომ მხატვარს მარჯვენა ხელში ფუნჯი უჭირავს, მარცხენაში კი ფერთა შესაზავებელი პალიტრა. იგი ფართო სახელოსნოს ფონზეა ჩვენგან ზურგით ასახული. მას გრძელი ხალათი აცვია, სიღრმეში შავი სავარძელია. მხატვარი გატაცებით ხატავს. მეორე მუყაოზე ახალგაზრდა მამაკაცი გიტარაზე უკრავს. ახალგაზრდას გრძელი ლაბადის მსგავსი ღია ფერის სამოსი აცვია, საიდანაც მუქი შარვალი და მაღალყელიანი ფეხსაცმელი მოჩანს. შავი ულვაშებით და მუქი თმით დამშვენებული მამაკაცის სახე თითქოს მუსიკის ჰანგებში ჩაძირულა. შემდეგ მუყაოზე კი „არლეკინია" ასახული. იგი არაბუნებრივად ფართოდ გახელილი თვალებით, აზიდული წარბებით, ირონიული ღიმილით, ყვერდზე მოქცეული ცილინდრით თავზე. საოცრად ექსპრესიულია. მას ერთი ხელის გრძელ მტევანში ჩაიდანი უჭირავს, ხოლო მეორე ხელის მტევანი კი ჩაიდნის სახურავზე აქვს დადებული, თითქოს სახურავის მოხდა უნდაო. აღნიშნული ნამუშევარი ექსპრესიონისტული მიმართულების ნამუშევართა მსგავსია. ეს არც არის გასაკვირი, თუ გავითვალისწინებთ, რომ სწორედ იმ წლებში მიუნხენის აკადემიის კედლებშიც კი შეაღწია იმ მიმდინარეობამ, რომელიც ექსპრესიონიზმის სახელითაა ცნობილი და რომელიც სწორედ იმ წლებში გერმანიაში დაიბადა. საოცარი შიში, მიუსაფრობა, ურბანისტულ სამყაროში ადამიანის გაუცხოების მტკივნეული შეგრძნება ირეკ-

ლება არლეკინის ნიღაბის მსგავსი სახიდან. მხატვარი ფერადოვანი ლაქებით გადმოგვცემს სახეს, ხელებს, ჩაიღანს, სამოსს. მოძრავი, მოქნილი კონტურული ხაზით შემოსწერს ფორმებს. სიბრტყეზე ხაზთა და ფერთა რიტმულ განაწილებაში მძაფრი შინაგანი დრამატიზმი იგრძნობა.

სრულიად განსხვავებულ რეგისტრში ეღერს ქალთა პორტრეტული გალერეა. შესრულების მანერის, კომპოზიციური აგების თვალსაზრისით აქაც ორ განცალკევებულ ჯგუფს ქმნის მიუნხენისა და სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ შესრულებული პორტრეტული სახეები. მიუნხენში შესრულებული ქალთა ფერწერული პორტრეტებისათვის დამახასიათებელია დაუსრულებელი, ესკიზური ხასიათი, გამახვილებული ყურადღება ფაქტურული დამუშავებისადმი. 1908-1909 წლებშია შესრულებული „ქალი შავი ქუდით", „ქალი თავშალით", „ქალი წითელ ფონზე", „ქალი საკერავით", „ქალი შავი ბერეტით", „პირბადიანი ქალბატონები".

აღნიშნული ინტიმური პორტრეტების გამომსახველობა მიიღწევა მსუბუქი ნატიფი შტრიხით, კარგად რომ ავლენს სახის პლასტიკას და პაეროვან გამჭვირვალებას ანიჭებს მას. მხატვარი აღწევს ქალთა ხასიათების მრავალფეროვნების, ემოციური განწყობის ცვალებადობის გადმოცემას.

მხატვრის მიერ ცხოვრების პოეტური შეგრძნების უნარი გამოჩნდა პორტრეტულ ეტიუდებში – „ქალი საკერავით", „ქალი თეთრი პერანგით", რომლებიც დაწერილია მღელვარე, უშუალო განცდით. იმპრესიონისტულ, წუთიერ შთაბეჭდილებათა ასეთ აღქმას ხელს უწყობს ფერთა პალიტრის ერთგვარი სიმსუბუქე. ფერი მდიდარი ნიუანსებით, მსუბუქი ტონალური გადასვლებით გამჭვირვალებას ანიჭებს მხატვრის მიერ ამ ეტიუდებისათვის შერჩეულ საერთო კოლორიტს.

ოდნავ განსხვავებულია ასევე გერმანიაში შესრულებული ბავარიელი ქალების პორტრეტები. დიმიტრი შევარდნაძე სიყვარულით ხატავს მათ გულღია, ზოგჯერ მიამიტ გამომეტყველებას, სისხლსავსე ქალების უემმაკო, ნათელ მზერას. ეს პორტრეტები შესრულების ხარისხით განსხვავდება ერთმანეთისაგან, მაგრამ ყველა მათგანი გამსჭვალულია უბრალო ხალხისადმი ინტერესით. ნატურათა მშვიდი პოზა (ხან ანფასში, ხან სამ მეოთხედში, ხანაც პროფილში), კო-

მპოზიციური აზების სისადავე, თავშეკავებული, ნატიფი ფერწერა, ფაქტურის დამუშავება და ფორმათა მოდელირება მხატვრის მიერ მიუნხენში შეთვისებულ აკადემიზმზე მეტყველებს. ასეთია ტილოები: „ახალგაზრდა ბავარიელი ქალის პორტრეტი", „ქალი წნული თმით", „ბავარიელი შუახნის ქალბატონი".

საქართველოში დაბრუნების შემდეგ შესრულებული პორტრეტები გამოირჩევა უფრო ღია, ნათელი კოლორიტით, ხასიათის ღრმა ფსიქოლოგიური დამუშავების მცდელობით, განათების ეფექტებით, რაც ერთგვარ რომანტიკულ ელფერს ანიჭებს ამ ფერწერულ პორტრეტებს.

მხატვარი ფუნჯის თხელი, ფართო მონასმით ძერწავს ახალგაზრდა ქალის – ლიდა ჯაფარიძის პორტრეტს. კონტრასტული ფერადოვანი ლაქების ფონზე იძერწება ქალის ოდნავ წინ წახრილი, მიზანსწრაფი, ენერგიული სახე. ამავე რეგისტრში ეღერს ახალგაზრდა ქართველი ქალიშვილის პორტრეტი, იგი სამ მეოთხედში მობრუნებული სავარძელში თავისუფლად ჩის, საკუთარ ფიქრებში ჩაძირული ლამაზი, თვინიერი თვალების მზერა რაღაცისათვის მიუპყრია. შავგვრემანი ქალის საოცრად ნაზი, თითქოს გამჭვირვალე სახის კანი, ლამაზი ნაკვთები შინაგანად ასხივებს სიმშვიდეს, არაფერი ზედმეტი არ ფანტავს ჩვენს ყურადღებას. იგი მხოლოდ ქალიშვილის მეოცნებე სახის გამომეტყველებისაკენ არის მიპყრობილი.

ცისფერ კაბაში გამოწყობილი ახალგაზრდა ქალის პორტრეტი კი ანფასშია წარმოდგენილი. ახალგაზრდა ქალს გრძელი თმა მხრებზე აყრია, შუბლზე მოკლედ შეჭრილი თმა კი ხაზს უსვამს ლამაზი მოყვანილობის თვალებს. ქალიშვილი ორივე ხელით მხრებზე მოგდებულ მოსასხამს ისწორებს. ფართო, შავი თვალები გადაკალმული წარბებით, ოდნავ კეხიანი მოგრძო ცხვირი, წითელი ბაგე, მაღალი ყელი ქართველი ქალის ეთნიკურ ტიპს ასახავს. იმავე ტიპს წარმოადგენს აგრეთვე ეროვნულ სამოსში გამოწყობილი, ამჯერად ხანში შესული ქალის პორტრეტი. ქართული ჩიხტაკოპი შავი დალალებით, ქართული კაბის აგლასის გულისპირი ავლენს მხატვრის სურვილს სასურათო სიბრტყეზე დააფიქსიროს ქართველი ქალბატონის (შესაძლოა მხატვრის ბებიისაც) მედიდური, საკუთარი ღირსების გრძნობით აღსავსე, კეთილშობილი გამომეტყველება, მისი ჩაც-

მულობის სილამაზე. წინა პორტრეტებისაგან განსხვავებით, მხატვარი განსაკუთრებული გულისყურით ამუშავებს სამოსის დეტალებს, აქსესუარებს – ჩიხტაკოპს, მაქმანის, ატლასის ფაქტურას, ყოველივე კი პროფესიულ გაწაფულობაზე მეტყველებს.

თავზე ხილაბანდწაკრული მოხუცი მანდილოსნის და პატარა გოგონას – ქეთევან ჯაჯანაშვილის ბავშვური უშუალობითა და გულუბრყვილობით მიმზიდველი პორტრეტები დაუსრულებელია. როგორც ჩანს, მხატვარს, რომელიც მრავალი საზოგადო საქმით იყო დატვირთული, არც ეცალა დაესრულებინა, ბოლომდე დაემუშავებინა მის მიერ დაწყებული პორტრეტები, თუმცა საქართველოში შესრულებულ თითოეულ, თუნდაც დაუსრულებელ პორტრეტულ ჩანახატს ეტყობა პროფესიული ზრდა, ოსტატობის სრულყოფა. აღნიშნულის მისაღწევად კი მხატვარი ძალიან ბევრს მუშაობდა მიუნხენში სწავლის პერიოდში. უაღრესად საინტერესოა ამ თვალსაზრისით მხატვრის მიერ სხვადასხვა დროს, ძირითადად კი გერმანიაში ყოფნისას შესრულებული შიშველი ნატურების გამოსახულებანი.

თითოეულ მათგანში იგრძნობა მხატვრის ხელწერის თანდათანობითი დახვეწა, ოსტატობის დაუფლების რთული გზა. თუკი 1907-1908 წლებში შესრულებულ შტუდიების, – „მჯდომარე შიშველი ქალის", „ნიუს" ფერწერული გამოსახულებების მოუხეშავი პლასტიკური ძერწვა ახალგაზრდა მხატვრის ჯერ კიდევ გაუწაფავ ხელზე მეტყველებს, 1911-12 წლებში შექმნილი ქალთა შიშველი ნატურების გამოსახულებანი გაცილებით უკეთ არის დამუშავებული. დრაპირების ფონზე წარმოდგენილი „ნიუს" რამდენიმე ფერწერული ვარიანტის პლასტიკური ნახატი უფრო ლაღია, ანატომიურად გამართული, თუმცა სხეულის ფაქტურული დამუშავებისას, ფერით მეტყველების თვალსაზრისით, ჯერ კიდევ არ არის მიღწეული პალიტრის გამთლიანება.

ამ სერიაში გამოირჩევა მთელი ტანით წარმოდგენილი შიშველი ნატურის ორი ფერწერული გამოსახულება – ერთი თავისუფლად მდგომი ნიუ ღია მოცისფრო ფონზე, მეორე კი ღონჯშემოყრილი თეთრი დრაპირების წინ მდგომი. მუყაოზე ზეთის საღებავებით შესრულებულ ამ ეტიუდებში დიმიტრი შევარდნაძე ეძებს სხეულის პლასტიკის გადმოცემის სხვადასხვა ხერხს, ხან კონტურული ხაზი მკვეთრად გამოპყოფს ფონიდან სხეულის ფორმებს, ხანაც ფუნჯის

თხელი, მსუბუქი მონასმი ნარნარად ეკვლება სხეულის კონფიგურაციას და ფერთა ფაქიზი, მსუბუქი გრადაციით ერწყმის ფონს.

ნახატის ხელოვნების დაუფლების თვალსაზრისით გაცილებით წინგაღადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენს ბურგით წარმოდგენილი მამაკაცის შიშველი ნატურა და კერძო კოლექციაში დაცული ქალის შიშველი ფიგურა დრაპირების ფონზე. მამაკაცის ფიგურა სწრაფი კონტურული მონახაზით, შუქ-ჩრდილის აღმნიშვნელი ენერგიული დაშტრიხვით, მკვრივი, შეკრული ნახატით გამოირჩევა. ქალის შიშველი ნატურის გამოსახულება, რომელიც მუყაოზე ზეთის საღებავებითაა შესრულებული, კარგად ესადაგება მუყაოს ფორმატს. მხატვარი კომპოზიციურ ნახატს დეკორატიული ფერადოვანი ლაქებით ძერწავს.

დიმიტრი შევარდნაძეს, გარდა პორტრეტული მხატვრობისა, საკმაო გატაცებით უმუშავნია ნატურმორტის და პეიზაჟის ჟანრში.

1911 წელს ეკუთვნის მცირე ფორმატის ტილოზე (30X29) ზეთის საღებავებით შესრულებული ნატურმორტი, რომელიც არ არის გადატვირთული საგნებით. არშიამშემოელებულ სადესერტო თეფშზე სამი ვაშლი დევს, რამდენიმე კი პირდაპირ სუფრაზე აწყვია. შესრულების თვალსაზრისით აღნიშნულ ნატურმორტს ჯერ კიდევ გაუწაფავი ხელი ატყვია. ფერწერულობის მხრივ უფრო საინტერესოა ნატურმორტი ხილით სავსე ორი თეფშით თეთრ სუფრაზე, რომელზეც კონტრასტული მუქი ფერის ხელსახოცია დაგდებული. კომპოზიცია აგებულია მრგვალი, ნარნარი ხაზების თავმოყრით ცენტრის გარშემო, იქ სადაც ერთმანეთს „ეჯიბრება“ ხელსახოცის მუქი და სუფრის ნათელი ფერადოვანი ლაქები.

კომპოზიციური თვალსაზრისით უფრო რთულ ნატურმორტს წარმოადგენს საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმში დაცული ტილო, რომელზეც ზეთის საღებავებით არის ასახული თეთრ სუფრაზე დადებული ორი კერამიკული ლარნაკი, ხილით სავსე ორი თეფში და ერთმანეთზე დადებული ჟურნალ-გაზეთები. აღნიშნულ ნატურმორტს ეხმიანება „ნატურმორტი ორყურა სურით“, „ნატურმორტი ყვითელი დოქითა და ატმებით“ და „ნატურმორტი ბუხარული ქსოვილით“. ამ ნატურმორტებს ახასიათებთ უშუალობა, სისადავე, გამოსახვის ეკრანული სიცხადე, კომპოზიციური და ფერა-

დოვანი სიმწყობრე. აღნიშნულ ნატურმორტებთან ერთად კერძო კოლექციებში დაცული დიმიტრი შევარდნაძის ორი ნატურმორტი საშუალებას გვაძლევს თვალი გავადევნოთ, თუ როგორ იხვეწება მხატვრის ხელწერა, როგორ აღწევს მხატვარი ფერთა პარმონიულ თანაფარდობას, კომპოზიციურ გამთლიანებას, ფერ-სინათლის სინთეზურობას. ნატურმორტში ყვითელი დოქით ლაკონიურად არის გადმოცემული ნატურმორტის დეკორატიული ქარგა, შეკრული კომპოზიცია გამოარჩევს ნატურმორტს „ორყურა თიხის ლარნაკითა და ხილით". მსხლების ვერტიკალური დაყენება რიტმულად მეორდება კერამიკული სურის გამობერილ მუცელში და დეკორატიულად დახვეულ სახელურებში, იქვე დაუდევრად მიგდებული თეთრი ხელსახოცის ნაოჭების ფონზე ლამაზად იკვეთება ვარდისფერი ატმები.

ნატურმორტში „კერამიკული ლარნაკები და ხილი ბუხარული ქსოვილის ფონზე" აშკარად ჩანს მხატვრის ინტერესი – გამოაელინოს ხალხური ხელოვნების ნიმუშის (ბუხარული ქსოვილის) ორნამენტების ხიბლი. მხატვარი ცდილობს, რაც შეიძლება სახიერად გადმოსცეს დეკორატიული ქსოვილის სილამაზე.

ამ დეკორატიულ ფონზე კი თითქოს უნდა დაჩრდილულიყო ნატურმორტის სხვა საგნები, მაგრამ არა, საკმაოდ რელიეფურად იკვეთება ლურჯი ფერის დაბალი კერამიკული სურა, მეორე თიხის ლარნაკი და მათ შორის მიმობნეული ხილი. ფერწერული ტილო „ყვავილები" კი ასახავს ფუნჯის სწრაფი ფერწერული მონასმით პირობითად, ყოველგვარი დეტალიზაციის გარეშე მოხაზული ვარდების კონას.

სილამაზის გამახვილებული შეგრძნება ჩანს დიმიტრი შევარდნაძის ნატურმორტების საგანთა ფაქტურის ფაქიზ ასახვაში. თავშეკავებული ფერთა პალიტრა, სადა კომპოზიციური ნახატი იმ დეკორატიულ ქარგას ქმნის, რომელიც ეხმიანება დეკორატიული გამოყენებითი ხელოვნების ნიმუშების – თიხის ლარნაკების, მინის სურების, ფაიფურის ჭურჭლის, ქსოვილების ორნამენტული სახეების რიტმიკას.

აღნიშნულ ნატურმორტებში მხატვარი პოულობს ფერადოვანი და კომპოზიციური გადაწყვეტის ისეთ ხერხებს, რომლებიც ხელს უწყ-

ობენ თითოეული საგნის, იქნება ეს ხალხური რეწვის ნიმუშები თუ ბუნების ნაყოფი – ათასგვარი ხილისა და ყვავილის, შინაგანი სილამაზის გამოვლენას.

პეიზაჟური მხატვრობა დიმიტრი შევარდნაძის შემოქმედებაში ძირითადად სამშობლოში, არდადეგების დროს სტუმრობისას და დაბრუნების შემდეგ შესრულებული ნამუშევრებით აისახა. მხატვრის პეიზაჟებს განეკუთვნება „სოფლის ეზო“, „სიღნაღი“, „ბახმარო“, „მდინარე“, „სოფლის კუთხე“, „პეიზაჟი აღმოსავლური მეჩეთით“, „ხეები“ და სხვ. აღნიშნული პეიზაჟების უმეტესობაში მშობლიური ბახვის შემოგარენი, პატარა სახლი, სიმინდის ყანა, ურემი ხედვის სხვადასხვა წერტილიდან არის დანახული. ფუნჯის მოკლე პასტოზური მონასმი ამოწერს სასიმინდეს, კრამიტის სახურავებს, მარადმწვანე ნაძვის ხეს, მდინარე ბახვისწყლის ტალღებს, ოქროსფერი შემოდგომის ფოთოლცვენას.

დასამახსოვრებელია მუყაოზე ზეთის საღებავებით შესრულებული „სიღნაღის ხედი“. ამ პატარა, ლამაზი ქალაქის შესანიშნავი არქიტექტურული ნაგებობანი, ცადაჭრილი გუმბათები, მწვანეში ჩაფლული აივნიანი სახლების სახურავები, უკანა პლანზე გაშლილი სივრცე, ზედა რაკურსიდან დანახული პეიზაჟური პანორამა მეღერი, თბილი კოლორიტით არის გადმოცემული, იქმნება ბუნებაში განფენილი საოცარი სიმშვიდის შეგრძნება.

ძალზე დამაჯერებელია პეიზაჟი „მდინარე“, ბუნება კვლავ ხედვის ზედა წერტილიდანაა დანახული. მდინარე ბახვისწყლის ნაპირებზე მწვანე ბუჩქნარია, შორს მოჩანს ეკლესიის სილუეტი. ხეთა ტოტების შეფოთვლა ფერთა ფაქიზი შეხამებით, კონტურულ ხაზთა რიტმული დენადობით პოეტურ განწყობას ბადებს.

ვიწრო, ვერტიკალური ფორმატის ტილოზე კი, ჩრდილო კავკასიის მაღალმთიან სოფელში მიკარგული სახლების ფონზე, შორს მოჩანს მეჩეთი. მეჩეთის ვერტიკალური ნაგებობა, კომკისებრი სახლები, ცად აზიდული მთები მხატვარს ძუნწი, თავშეკავებული პალიტრით, მოძრავი კონტურული ხაზით აუსახავს.

დიმიტრი შევარდნაძეს უყვარს ბუნების გარდამავალი პერიოდების გადმოცემა, წლის დროის ცვლა – ოქროსფერი შემოდგომის ფო-

თოლცვენის, უკანასკნელი ყვავილობის ასახვა („შემოდგომა"), ზამთარში მიძინებული ბუნების, გადათეთრებული არემარეს გადმოცემა, რაც ასე კარგად აისახა პეიზაჟში „ბახმარო". ეს ნატიფი პეიზაჟი იაპონურ გრავიურებს მოგვაგონებს. ფაქიზად ამოწერილ მაღალ მთებზე შეფენილი სახლები, ალაგ-ალაგ შერჩენილი ,ბარაღმწვანე ნაძვის ხეები, სილუეტური, კონტურული კომპოზიციური ნახატით დეკორატიულ მაქმანისებურ ქარგას ქმნის.

ბუნების განახლების, გაზაფხულის ხანა კი ინტენსიურ ფერთა ახმიანებით, ფუნჯის ფართო მონასმით იძერწება (კერძო კოლექციაში დაცული პეიზაჟი „გაზაფხული").

დიმიტრი შევარდნაძის პეიზაჟებს ახასიათებს ბუნების პოეტური განცდა, პეიზაჟის „ხასიათის" დაჭერა, რომელიც ხშირად თვით მხატვრის განწყობის ადეკვატურია. უშუალო აღქმა ბუნებისა, ნათელი სიმშვიდის შეგრძნება კომპოზიციის აგების სიცხადეში, ფორმათა პლასტიკურ გამომსახველობაში იკითხება.

დიმიტრი შევარდნაძის შემოქმედებითი მემკვიდრეობის ბოლო აკორდად შეიძლება მივიჩნიოთ მხატვრის მიერ 1936 წელს შესრულებული შოთა რუსთაველის პორტრეტი.[246] აღნიშნული პორტრეტი შესრულდა 1937 წელს „ვეფხისტყაოსნის" 750 წლისთავის საიუბილეო დღეების აღსანიშნავი გამოფენისათვის. შოთა რუსთაველის დიდი ზომის პორტრეტი დაცულია პროფესორ მამია დუდუნაცვას კერძო კოლექციაში. მასზე ასახულია ტახტზე მჯდომი რუსთაველი ხელში „ვეფხისტყაოსნით".

ახალგაზრდა მგოსანი მაღალი შუბლით, ფართო, ნუშისებრი მოყვანილობის თვალებით, წაბლისფერი მოკლედ შეჭრილი წვერ-ულვაშით, შუქი ფერის ეროვნულ სამოსში გამოწყობილი ტახტზე ზის. მას ერთ ხელში ბატის ფრთა უჭირავს, მეორე ხელში კი „ვეფხისტყაოსნის" გადაშლილი ეტრატი უპყრია. პორტრეტის სტილი ითვალისწინებს ქართული მინიატურული მხატვრობის ტრადიციებს, ქართულ სახეით ხელოვნებაში მიღებულ შოთა რუსთაველის იკონოგრაფიას.

ნატიფი ნახატის საშუალებით, ძირითადად ხაზის დეკორატიული მოქნილობით, თავშეკავებულ ფერთა პალიტრით (ძირითადად ოქროსფერი და შავი) არის გადმოცემული დიდი პოეტის სახე.

ამრიგად, დიმიტრი შევარდნაძის შემოქმედებითი გზა ქანრობრივი

მრავალფეროვნებით, ინტერესთა მრავალგვარობით, პროფესიული დოსტატებისაკენ სწრაფვით აღინიშნა. მიუხედავად იმისა, რომ დიმიტრი შევარდნაძეს საკუთარი შემოქმედებისათვის აღარც ეცალა, მაინც შეიძლება თამამად ითქვას, რომ მხატვრის შემოქმედებითი გზა – ეს არის საკუთარი შესაძლებლობების თანდათანობით გაღრმავების, ოსტატობის სრულყოფის შედეგად კონკრეტული ცხოვრებისეული მასალის ღრმა ცოდნაზე დაფუძნებული, უშუალო, პოეტური აღქმა.

თავი XI

თანამედროვეთა ეროგნებები

დიმიტრი შევარდნაძის კეთილშობილმა სახემ ქართული ინტელიგენციის საუკეთესო წარმომადგენელთა მრავალ მოგონებაში გაიელვა. პატივისცემით, სიყვარულით და მადლიერებით აღსავსე სიტყვები უძღვნეს მხატვარს ეპისტოლურ მემკვიდრეობაში ივანე ჯავახიშვილმა, ექვთიმე თაყაიშვილმა, გრიგოლ წერეთელმა, გიორგი ჩუბინაშვილმა, პავლე ინგოროყვამ, გრიგოლ რობაქიძემ, დავით კაკაბაძემ, ლადო გუდიაშვილმა, ქეთევან მაღალაშვილმა, ელენე ახვლედიანმა, გიორგი ერისთავმა, შალვა ქიქოძემ, ნინო გაბიძემ, ალექსანდრე ბარამიძემ, ეახტანგ ბერიძემ და სხვ.

1932 წელს, როდესაც ხელოვნებათმცოდნე ლ. რემპელმა საბჭოთა ამიერკავკასიის ფერწერას სპეციალური ნაშრომი უძღვნა, შესავალ ნაწილში საგანგებოდ გამოყო და მადლიერების გრძნობით მოიხსენია დიმიტრი შევარდნაძის დახმარება ქართული ფერწერის შესახებ მასალების მიწოდებაში.[247] საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის ფონდებში დაცული მასალებიდან ჩანს, თუ როგორი პატივისცემით არიან გამსჭვალული მხატვრის მიმართ მისი რუსი და უცხოელი მეგობრები: ნორვეგიელი ქართველოლოგი პანს ფოხტი, ცნობილი რუსი მომღერალი ლეონიდ სობინოვი, მუსიკოსი ნინა დორლიაკი, მწერალი ევგენი კალუესკი, მსახიობი ელისო ტელეშოვა, პიანისტი ვალენტინა კუფტინა და სხვ.

შ. ამირანაშვილის სახელობის საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის მემორიალურ-საარქივო ფონდების განყოფილებაში დაცულია გამოუქვეყნებელი მოგონებები მხატვრის შესახებ. მოგონებების ნაწილი დაისტამბა ჩვენს პერიოდულ პრესაში და ცალკე გამოცემათა სახით.

მოგვყავს ცალკეული ფრაგმენტები ამ მოგონებებიდან.

1. მხატვარი გიორგი ერისთავი

„დიმიტრი შევარდნაძესთან დიდი ხნის მეგობრობა მაკავშირებდა, მაგრამ მას აქეთ, რაც იგი 1914 წელს, ომის დაწყების შემდეგ, გერმანიიდან დაბრუნდა სამშობლოში, საქმემ ჩვენ უფრო დაგვაახლოვა, მე მისი პირველი თანაშემწე ვიყავი და როგორც შემეძლო ყველა საქმეში ვშველოდი.

დიტო იყო მეტად კეთილი, უანგარო, თავმდაბალი და დაუზარელი ადამიანი, მუდამ სხვისთვის სიკეთის ქმნისათვის მზადმყოფი. დიდი საზოგადო მოღვაწის თვისებებით დაჯილდოებულს ყოველთვის ახალი იდეები ჰქონდა, უმთავრესად ქართული სახვითი ხელოვნების ძეგლების გამოვლინების, შეკრების, დაცვისა და შესწავლისაკენ მიმართული. რაც მთავარია, დიტოს ჰქონდა საოცარი უნარი თავისი იდეის პრაქტიკულად განხორციელებისა. ენერგიულად შეუდგებოდა ხოლმე საქმეს, მოზღვავებულ ენთუზიაზმს სხვებსაც გადასდებდა და საქმეში ჩააბამდა. მას ფართო განათლება და უნივერსალური ცოდნა ჰქონდა. ზედმიწევნით იცოდა მხატვრობა და ხუროთმოძღვრება. თვითონ იყო მხატვარი, მუშაობდა ზეთის ფერებით, აქვარელით და ხეზე კვეთაზეც... გააფორმა რამდენიმე საბავშვო წიგნი. ასრულებდა ფერწერული სურათების რესტავრაციასაც. ერთხელ კომპოზიტორმა კოტე ფოცხვერაშვილმა მოუტანა დამტვრეული ჩონგურები. მან ისინი მშვენივრად აღადგინა, კოტე მეტად კმაყოფილი იყო – ჩემი საყვარელი ინსტრუმენტები გამიცოცხლდაო. დახელოვნებული იყო ფოტოგრაფიაშიც. ერთ დროს იყო საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების ფოტოსახელოსნოს გამგე. ღვაწლი მიუძღოდა ქართულ კინოშიც... კარგად იცოდა საგამოფენო საქმეც...

საქმით გატაცებულს საკუთარი თავი არ ახსოვდა ხოლმე. უბრალო და შავი საქმის კეთებას არ თაკილობდა. ჩაცმასაც ყურადღებას

არ აქცევდა... ერთხელ სრულიად უბრალოდ ჩაცმული, გალერეის დარბაზს ჰგვიდა. შემოვიდა ვიღაც რუსი მხატვარი და დირექტორი იკითხა. დიტო გაუძღვა თავის პატარა კაბინეტისაკენ (შესასვლელში მარჯვნივ), დაჯდა მაგიდასთან და გააცნო თავი, როგორც დირექტორმა.

ამ თვისებების გამო, დიტოს დიდი ავტორიტეტი და პატივისცემა ჰქონდა მოპოვებული... გერმანიიდან ჩამოსვლის შემდეგ დიტო თავის მშობლებთან და და-ძმასთან ერთად ცხოვრობდა ღუნიბის (ამჟამად ბარნოვის) ქუჩაზე №23 სახლში. ...ამ სახლში ჩაისახა ყველა აზრი და იდეა იმ დიდი ეროვნული წამოწყებებისა, რაც ასე აწვალებდა და მოსვენებას არ აძლევდა დიტოს. დიტოს ბინის აივნიდან იშლებოდა თბილისის წარმტაცი ხედი მეტეხითურთ. ეს აივანი იყო ჩვენი შთაგონების და ახალგაზრდული სიხარულის მოწმე. აქ მოსვლა ყველას უხაროდა..."[248]

2. გიციან ტაბიძის მეუღლის – ნინო ტაბიძის მოგონებიდან

„ქალაქში სეირნობისას თუ ქართულ ჩაიხანაში ხშირად ეხვდებოდით საშუალო ტანის, წელში მოხრილ კაცს, რომელსაც ჭკვიანური გამოხედვა და ლამაზი სახე ჰქონდა. თავზე დიდი ქუდი ეხურა. ეს გახლდათ მხატვარი დიტო შევარდნაძე. სურათები ძალიან ცოტა დარჩა. მაგრამ უდიდესი მემკვიდრეობა დაგვიტოვა, ღრმა, განუსაზღვრელი სიყვარული ხელოვნებისა და სამშობლოსადმი.

იგი აგროვებდა ხელოვნების ნიმუშებს: სურათებს, კერამიკას, ფაიფურს, ბრინჯაოსა და ბრონზის ნაწარმს. ამით მან საფუძველი ჩაუყარა ქართულ მხატვრულ მუზეუმს. აგროვებდა დიდი სიყვარულით, წმენდდა, აღადგენდა შთამომავლობისათვის. დიტომ ჩამოაყალიბა ბრიგადები, რომელშიც შევიდნენ ნიჭიერი მხატვრები. ეს ბრიგადები მოგზაურობდნენ საქართველოში, ათვალიერებდნენ შემორჩენილ ძეგლებს, აკეთებდნენ ძველი ქართული ფრესკების ჩანახატებს– დიტო უცნაურად, ლამაზად და არაჩვეულებრივად ცხოვრობდა. ეწვეოდით თუ არა ბარნოვის ქუჩაზე, მამინვე სახლის სახურავზე მიგიპატიჟებდათ, სადაც შეზლონგები იდგა, შავ ყავას მოგართმევდათ და იწყებოდა საუბარი სურათებსა და ახალ ლექსებზე. ვიჯე-

ქით და შევყურებდით ლამპიონებში ჩაფლულ ქალაქს, ბღაპრული სანახაობა იშლებოდა ჩვენს თვალწინ! ვიგონებდით ფიროსმანს, მის ახლახან ნაპოვნ სურათებზე ვკამათობდით. ერთ საღამოს ტიციანმა უამბო დიტოს, როგორ აღმოაჩინეს მან და პაოლომ ფიროსმანის ტილოები... დიტომ ვეიამბო როგორ იპოვა სურათი „დათეი ტყეში მოვარის შუქზე", ერიხელ ეს სურათი ქართულ ჩაიხანაში გამოფინეს, სადაც ხშირად ეწყობოდა ხოლმე გამოფენები. მოხსენებებიც გამოდიოდნენ. დიტო დიდი გატაცებით ყვებოდა ფიროსმანზე. მსმენელებსაც უდიდესი სიყვარულით აღავსებდა ამ შესანიშნავი ხელოვანის მიმართ.

დიტოს ბინა პატარა მუზეუმს ჰგავდა, იქიდან ყველა მასპინძელზე შეყვარებული გამოდიოდა".[249]

3. აკადემიკოსი ალექსანდრე ბარამიძე

„დიმიტრი შევარდნაძე გარეგნული წარმოსადეგობით არ გამოირჩეოდა, ტანმორჩილი და ტანმოხრილი კაცი იყო. სახეს უმშვენებდა ფართო შუბლი, ცეცხლოვანი თვალები და აშლილი, უკან გადავარცხნილი ხშირი თმა. იგი გეხიბლავდა თავისი კეთილშობილური შინაგანი ბუნებით, ფაქიზი ზნეობით, მახვილი ჭკუით, ნაოელი გონებით, ღრმა განსწავლულობით, დახვეწილი გემოვნებით, ზრდილობით, დარბაისლობით, მაღალი რანგის ინტელიგენტურობით...

დიმიტრი შევარდნაძე თავდაუზოგავი საზოგადო მოღვაწე იყო, ნამუსიანი მამულიშვილი, ცოცხალი, მოძრავი, ენერგიული, საქმიანი, მაძიებელი სულის პატრონი. მუდმივ ახალ გეგმებზე და ახალ პროექტებზე ფიქრობდა. ხალისიანი მოსაუბრე იყო, იუმორის გრძნობით უხვად დაჯილდოვებული, ექვთიმე თაყაიშვილივით გურულად უქცევდა.

ღ. შევარდნაძის თაოსნობისა და ორგანიზატორული ნიჭის შედეგია თბილისის სამხატვრო გალერეის დაარსება. თვითონვე უნარიანად უძღვებოდა ამ გალერეას, როგორც დირექტორი.

ღ. შევარდნაძის სახელს უკავშირდება შოთა რუსთაველის ერთხანს დაკარგულად მიჩნეული განთქმული ძველი ხელნაწერული პორტრეტის მოპოვება".[250]

4. აკადემიკოსი ვახტანგ ბერიძე

„ჩემი ცხოვრების გზაზე იშვიათად შემხვედრია ისეთი მომაჯადოებელი ადამიანი, როგორიც დიმიტრი შევარდნაძე იყო. პატარა ტანისა, მხრებში ღრმად ჩამჯდარი თავით, თითქოს ოდნავ კუზიანიც კი, მშვენიერი თეთრი შეველიურით, მშვენიერი სახით, რომლის გამომეტყველებაც ჩემთვის დიდი შინაგანი ძალის, კეთილშობილებისა და სიკეთის მაჩვენებელი იყო. დასანანია, რომ ამ კაცს, რომელმაც 1937 წელს ვერ გადმოაღწია, დღეს ისე არ იცნობენ, როგორც იგი იმსახურებს.

მან დიდზე დიდი ამაგი დასდო ჩვენს ეროვნულ მხატვრულ კულტურას, როგორც ქართველ ხელოვანთა პირველი საზოგადოების დამფუძნებელმა (1916 წ.), როგორც სურათების ეროვნული გალერეის დამაარსებელმა და პირველმა დირექტორმა, როგორც ქართველ მხატვართათვის მზრუნველმა, როგორც მხატვარმა: ფერმწერი და თეატრის მხატვარი იყო, მისი დეკორაციებით დადგა მარჯანიშვილმა „აბესალომ და ეთერი“.[251]

5. მხატვარი ქეთევან მაღალაშვილი

„დიტოს ჩაფიქრებული ჰქონდა მეტეხის ტერიტორიაზე ახალი შენობა აეგო მუზეუმისათვის. იმ ხანებში (1937 წელი იყო) რუსთაველის იუბილე ეწყობოდა. ბერიას უნდოდა დაენგრიათ მეტეხის ეკლესია და იქ რუსთაველის ძეგლი დაედგა. ამისთვის იქ ერთ დღეს ამფეთქებელთა ბრიგადა გაგზავნეს. დიტომ შეკრიბა ქალაქის ინტელიგენციის წარმომადგენლები და ბერიასთან მივიდნენ. ეს ამბავი გახმაურდა, რაითნებსაც მისწვდა, ხალხი აღშფოთებას ვერ მალავდა (რუსთაველი აქ არაფერ შუაში იყო, – გამოინახებოდა მისთვის აღგილი ქალაქში). ბერიამ თითქოს უკან წაიღო თავის ნათქვამი, გამოისტუმრა ღელეგაციის წევრები, მაგრამ დიტო დატოვა: ეკლესიას-შენი ხელით დაანგრევინებო. მალე დიტო მოსკოვში წავიდა, ფული ითხოვა მუზეუმის ახალი შენობის ასაგებად, თანხა გამოუყვეს, მაგრამ მალე დააპატიმრეს“.

„როცა დიტო შევარდნაძე დირექტორობიდან მოხსნეს (დაპატიმრებამდე რამდენიმე თვით აღრე), მას ბევრი „მეგობარი“ და ნაც-

ნობი ჩამოშორდა. განსაკუთრებით თვალში საცემი იყო ერთი, რომელიც დღედაღამ მასთან იყო განუშორებლად. მე ვერ მოვითმინე და გრიგოლ წერეთლის თანდასწრებით ვუთხარი, დიდი გაიძვერა ვინმეა თქვენი მეგობარი-მეთქი. ნუ, ქეთევან, ნუ ლაპარაკობ ეგრეო, – მითხრა. მაშინ გრიგოლი მიუბრუნდა დიტოს: დიახ, ქეთევანი მართალია, იგი საგნებს თავის სახელებს არქმევსო."

„ერთ ღამეს დიტომ ჩემს კარებზე დააკაკუნა, მივხვდი, რომ საქმე ცუდად იყო. მან დამიბრუნა ძმის სამკურნალოდ გადადებული ორი ათასი მანეთი, სეიფში შესანახად რომ მივაბარე, გადმომცა აგრეთვე თავისი ჯიბის საათი. ეს საათი მის ბიძაშვილს გადავეცი, მაგრამ ქალმა მალევე დამიბრუნა, მისი ადგილი შენთანაა...დიტო მალე დააპატიმრეს."

„გრიგოლ წერეთელი თავისი ცოლით ცხოვრობდა მარჯანიშვილის თეატრის გვერდით. მალე დაატოვებინეს ეს ბინა, რომელშიც რომელიღაცა საკონსულო მოეწყო. გრიგოლი კამოს ქუჩაზე ერთი სომეხი მკერავის ბინაში ჩაასახლეს (მაშინ სომხებს ასახლებდნენ თბილისიდან). მერე იმ სომეხს უთხოვია თავის ბინაში დაბრუნება და იგი ამ ბინიდანაც გააგდეს. მაშინ გრიგოლ წერეთელი მეტეხში მივიდა დიტო შევარდნაძესთან და პირდაპირ ეს სიტყვები უთხრა: აი, მე დავრჩი უპატრონოდო. დიტომ ბუდუ მდივანს მიაკითხა. ასეთ მეცნიერებს საზღვარგარეთ ცალკე ბინებს უშენებენ, ჩვენ კი ქუჩაში ვყრით... სანამ რამე გამოჩნდებოდეს, მეტეხში მოათავსეთო, ბუდუს უთქვამს. დიტომ გრიგოლს მეტეხში ორი ოთახი მისცა... „9" საბედისწერო რიცხვია ჩემთვის, დიტოსთან 19 წლის მეგობრობა მაკავშირებდა, გრიგოლ წერეთელთან – 9!..."

„ლეონიდ სობინოვი დიტო შევარდნაძისაგან გავიცანი... დიტომ ლეონიდ სობინოვს ბიბლია აჩუქა, – სობინოვს ბიბლიის კოლექცია ჰქონდა... ექვთიმე თაყაიშვილს ძალიან უყვარდა დიტო, მეგობრობდნენ ერთმანეთს. ექსპედიციებში ერთად დადიოდნენ. საფრანგეთშიც ვხვდებოდით მას მე და ელენე ახვლედიანი... აქაც დამიბარა, მოიგონა დიტო...დიტო აგროვებდა ფიროსმანის სურათებს, ამიტომ მირზაანის მუზეუმის დირექტორმა მთხოვა, დიტო შევარდნაძის პორტრეტი მირზაანის მუზეუმისათვის მიმეყიდა. უარი ვუთხარი, დიტო შევარდნაძის პორტრეტს თუ გავცემ, მხოლოდ მის მიერ დაარსე-

ბულ მუზეუმს მივცემ თბილისში... დიტო შევარდნაძე ვალერეის დამაარსებელი იყო, ... დიტომ შექმნა მისი ფონდი: საიდან არ მოპქონდა ექსპონატები, კერძო პირებისგანაც კი!.. დიტომ ისეთი გემოვნებით იცოდა ექსპოზიციის მოწყობა, რომ გერმანელებიც კი გაკვირვებულები იყვნენ, როცა იქ გამოფენა მოეწყო. ექსპონატები ისეთი ხელოვნებით იყო შეფუთული და ჩალაგებული ყუთებში! მანვე მოაწყო გამოფენა მოსკოვში... რუსეთიდან მეორეხარისხოვანი მხატვრების სურათები უნდა დაეგზავნათ რესპუბლიკებში. დიტომ უარი თქვა: მე საქართველოში ქართული ლუვრი უნდა დავაარსოო... დიტო შევარდნაძე ენერგიული კაცი იყო, მოქმედი. რამდენია კარგი მხატვარი, მაგრამ ამ თვისებას მოკლებული... როცა სურათი არ მომწონს, ვხევ. იქნებ ვცდები? იაკობ ნიკოლაძე სულ იმას ეუბნებოდა დიტო შევარდნაძეს, ჩამოართვით მაგას თავისი სურათები, ეგ ხომ არანორმალურიაო. ეეხ, დიტომ კი შეინახა ჩემი რაღაც-რაღაცები, მაგრამ მისი დაპატიმრების შემდეგ ყველაფერი დაიკარგა: რეპროდუქციების შესანიშნავი კოლექცია მქონდა, ჩემი ავტოპორტრეტი. მეტეხს შესწირა მან თავისი სიცოცხლე, დიტოს საფლავი მეტეხთან მგონია!".[22]

მოგონებათა ამ ფრაგმენტებიდანაც კი იკვეთება პორტრეტი საოცარი ადამიანისა, მის წინააღმდეგ მიმართული ერთი ცილისმწამებლური წერილის ავტორს ნ. შებუევს თუ დაეესესხებით, ჭეშმარიტი კულტურტრეგერის დიმიტრი შევარდნაძისა (ოღონდ დასახელებული ავტორისაგან განსხვავებით ეს სიტყვები მოგვყავს ბრჭყალების გარეშე — ი. ა., ქ. ბ.), პიროვნებისა, რომლის შემოქმედებითი მემკვიდრეობა, პირადი არქივი ბეწვზე გადაურჩა განადგურებას. 1937 წლის 10 სექტემბერს „მეტეხის" იმჟამინდელი დირექტორის განკარგულებით შექმნილმა კომისიამ (ი. სონღულაშვილი, ვ. გაფრინდაშვილი და გ. გოგოლაშვილი) შეამოწმა დიმიტრი შევარდნაძის ბინაში (იგულისხმება „მეტეხი" — ი. ა., ქ. ბ.) მოთავსებული ნახატობა და აღმოაჩინა: 64 დასახელების ექსპონატი, რომელთაც ბოლოში დაემატა კიდევ 11 ერთეული. გარდა საკუთრივ დ. შევარდნაძის ნაწარმოებებისა, ამ ჩამონათვალში იყო: დასავლეთ ევროპის და რუსული მხატვრობის რამდენიმე ნიმუში (მათ შორის ვ. სე-

როეის მურომცევის პორტრეტი), ჩინური და სპარსული მინიატურები, ქ. მაღალაშვილის ავტოპორტრეტი და მისეული ე. ახვლედიანის პორტრეტი, კ. ზდანევიჩის კ. ჩერნიავსკის პორტრეტი, ლ. გუდიაშვილის ნახატები, მ. თოიძისა და ტ. ხმალაძის ნამუშევრები, ნ. ფიროსმანაშვილის „ნადირობა“ და სხვ. კომისიამ ზემოთ აღნიშნული ნაწარმოებები დასაცავად ჩააბარა „მეტეხის“ თანამშრომელს, ხელოვნებათმცოდნე შ. კვასხვაძეს.[29] იმ დღესვე, როგორც ჩანს, არასამუზეუმო უასეულობებად მიჩნეული სხვა ნივთები დიმიტრი შევარდნაძისა „მეტეხის“ ეზოში საჯაროდ დაწვეს. ამ „აუტოდაფეს“ მოწმეთა შორის იყო თვით ამ სტრიქონების ავტორთაგანი, მაშინ „მეტეხის“ ახალბედა თანამშრომელი ქეთევან ბაგრატიშვილი. სწორედ მაშინ „მეტეხის“ ეზოში აგიზგიზებული კოცონის ერთ-ერთმა მხილველმა, ხელოვნებათმცოდნე მამია დულუჩავამ, ქ. ბაგრატიშვილისადმი გაზიარებული მოგონების თანახმად, სხვათაგან მალულად გადაარჩინა ეზოში მიგდებული, დასაწვავად გამზადებული დიმიტრი შევარდნაძის მიერ დახატული შოთა რუსთაველის პორტრეტი, რომელიც ეხლაც ამშვენებს მეცნიერის კერძო კოლექციას. ქეთევან ბაგრატიშვილს, რომელიც სწორედ 1937 წელს მოვიდა „მეტეხის“ მუზეუმში სამუშაოდ, ისიც კარგად ახსოვს, როგორი შიშით შეპქონდათ საინვენტარო წიგნში, გვარის მიუთითებლად, დიმიტრი შევარდნაძის ნაწარმოებები ან მის კოლექციაში დაცული ნივთები. სწორედ მაშინ ნამდვილი გმირობის ტოლფასი იყო მხატვრის ბინაზე, ბარნოვის ქუჩაზე, მხატვრის უახლოესი ნათესავის ქეთევან ჭელიძის მიერ დ. შევარდნაძის პირადი არქივისა და მისი შემოქმედებითი მემკვიდრეობის დიდი ნაწილის გადარჩენა. მხატვრის ბინიდან გამოსახლებულმა და ათკვადრატულ მეტრიან ოთახში „შემწყვდეულმა“ ამ შესანიშნავმა ქალბატონმა სათუთად შეუნახა შთამომავლობას ის მასალა, რომელიც არა მარტო დ. შევარდნაძის, არამედ ქართული ხელოვნების ისტორიის უმნიშვნელოვანესი ფურცლების, იმ პერიოდის კულტურული ცხოვრების ქრონიკას წარმოადგენს. წლების განმავლობაში [illegible] ამ არქივმა დღის სინათლე მხოლოდ 1977 წლის 10 ივნისს იხილა, როდესაც ქეთევან ჭელიძემ მხატვრის მიერ დაარსებულ [illegible] გადასცა მხატვრის არქივისა და შემოქმედებითი მემკვიდრეობის დიდი ნაწილი იმ იმედით, რომ მუზეუმისათვის

უსასყიდლოდ შეწირული არქივის და ნაწილობრივ შესყიდული ფერწერული ნაწარმოებების საფასურით მაინც აღასრულებდა დიმიტრი შევარდნაძის ბოლო სურვილს – ტრაგიკულად დაღუპული ძმის საფლავზე დაედგა მემორიალური ძეგლი. „მინდა იცოდეთ შემდეგი, – წერდა ხელოვნების მუზეუმის იმჟამინდელი დირექტორის თამაზ სანიკიძის სახელზე დაწერილ განცხადებაში ქ. ჭელიძე, – როდესაც მიხეილს (მხატვრის ძმა – მიხაკო – ი. ა., ქ. ბ.) 40 დღის პანაშვიდი ვადასახადა, დიტომ მოიყვანა ცნობილი არქიტექტორები და უნდოდა, რომ გაეკეთებინა ისეთი ძეგლი, რომ თუ ქალაქი იმ მიმართულებით გაიზრდებოდა (თვითონ ფიქრობდა ასე მოხდებოდა), დაენანებინათ როგორც ხელოვნების ძეგლი. აგრეთვე უნდოდა გადმოესვენებინა შვილებისათვის თავდადებული მშობლები ვერის ძველი სასაფლაოდან ვაკის სასაფლაოზე, სადაც ძმა იყო დასაფლავებული (შემდეგ დაც იქ დაასაფლავეს – ი. ა., ქ. ბ.), – მაგრამ ორი დღის შემდეგ ყველაფერს შავი ფარდა ჩამოეფარა“.

თვით უსაფლავოდ დარჩენილ მხატვარს თურმე სურდა მთელს ოჯახს ერთად განესვენა, პატივი მიეგო ყველას ხსოვნისათვის.

ეპილოგის მაგიერ

„ეს ბრალი არაფერში არ მიმიჯლვის"

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის ქ. მაღალაშვილის ფონდში დაცულია ორი დოკუმენტი: ერთი – მხატვრის რეაბილიტაციის ცნობა,[254] ხოლო მეორე – ამ რეაბილიტაციისათვის ქეთევან მაღალაშვილის დაკითხვის ოქმი, შედგენილი 1956 წელს.

საკავშირო სამხედრო უწყების მიერ გაცემულ ტრაფარეტულ რეაბილიტაციის ცნობაში, რომელიც იმ ხანად მრავალ გამწარებულ ოჯახს დაეგზავნა მთელს საბჭოეთში, საოცარი ცინიზმი ელერს: "Дело за отсутствием состава преступления прекращено, реабилитирован посмертно".

ბედის დაცინვასავით გაისმის ეს სიტყვები დიმიტრი შევარდნაძის მისამართითაც, თითქოს განგებ დაამთხვიეს რეაბილიტაციის ცნობა ზუსტად იმ დღეს, როდესაც 19 წლის წინ საშინელი განაჩენი გამოუტანეს. ეს ღღე განაჩენის გამოტანისა და შეწყალებისა (ოღონდ სიკვდილის შემდეგ) 13 სექტემბერია.

შეუძლებელი იყო აუღელვებლად მოსმენა იმ მოხსენებისა, რომელიც აკად. შ. ამირანაშვილის სახელობის საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის 1996 წლის 6 ივლისის სამეცნიერო სესიაზე დიმიტრი შევარდნაძის დაპატიმრების შესახებ არსებული მასალის ირგვლივ წარმოადგინა ამავე მუზეუმის განყოფილების გამგემ ქალბატონმა ლია ღოლაბერიძემ. არანაკლებ საზარელია 1937-38 წლების პერიოდულ პრესაში დაბეჭდილი ინფორმაციები „ხალხის მტრების მამხილებელი აქტივებისა და საგანგებო კრებებიდან". დიმიტრი შევარდნაძის მისამართით წაყენებული ბრალდებებიდან მეტად უცნაური და სიმპტომატურია ასეთი კურიოზული „სამხილი": „Во всей работе музея был дух „домашности". Все собранное он считал необходимым опекать даже от Советской власти. В музее не было ни трудовой дисциплины, ни соц. соревнования, нечего говорить, что не было парт. ячейки". ვფიქრობთ, ეს „საშინელი სიტყვები" იმ საოცარი ეპოქის ზუსტ კარდიოგრამას იძლევა.

ხელნაწერთა ინსტიტუტის მეორე დოკუმენტში კი, ერთი შეხედვით მშრალი ოქმის ენით დაწერილ ქ. ბაღალაშვილის ჩვენებაში არ იფარება ის მღელვარება, უნუგეშო სევდა, სულიერი მეგობრის დაკარგვით მიყენებული მოუშუშებელი ჭრილობის ხელახლა გახსენებას რომ ახლდა. დაკითხვის ეს ოქმი კიდევ ერთხელ შეგვახსენებს, ამჯერად უფრო დაწერილებით, იმ ცნობილ ისტორიულ ფაქტს, რომელიც ნახსენები აქვს თავის მოგონებაში მამაზე ქალბატონ ქეთევან ჯავახიშვილს.[255] ამ ფაქტმა ხომ მეტნაკლებად განაპირობა შესანიშნავ მამულიშვილთა ხვედრი, ვაქვეყნებთ აღნიშნული დაკითხვის ოქმის ქართულ თარგმანს სრულად.

„თქვენს კითხვაზე, თუ რა ვიცი დიმიტრი ირაკლის ძე შევარდნაძეზე, გიპასუხებთ:

დიმიტრი ირაკლის ძე შევარდნაძეს მე ვიცნობ დაახლოებით 1919 წლიდან. ჩემი, როგორც ხელოვანის ცხოვრება, მიმდინარეობდა მისი უშუალო ყურადღების ქვეშ. არაჩვეულებრივად ნათელი, პატიოსანი სახე დიმიტრი ირაკლის ძისა, მისი მხატვრული ალღო და ღრმა ერუდიცია განსაკუთრებით იზიდავდა მისკენ ადამიანებს. რომ არაფერი ვთქვათ საქართველოს ხელოვნების მოღვაწეებზე, რომელთაც იგი შეუფასებელ სამსახურს უწევდა თავისი რჩევა-დარიგებით, მასთან ახლო მეგობრული და შემოქმედებითი ურთიერთობა ჰქონდა ხელოვნების მრავალ ცნობილ წარმომადგენელს. მისი როლი განსაკუთრებით დიდია ქართული კულტურის განვითარებაში. მას პირველს გაუჩნდა იდეა საქართველოში სურათების გალერეის შექმნისა. ბევრი ძალა და ენერგია შეალია მან ამ იდეის ცხოვრებაში გატარებას, მის განხორციელებას. მთელს საქართველოში დაეძებდა იგი ხელოვნების ნიმუშებს. ნაბიჯ-ნაბიჯ შეაგროვა მან ექსპონატების ის რაოდენობა, რომელიც აღარც კი ეტეოდა გალერეის შენობაში. მალე ახალი დიდი შენობის გამოძებნის აუცილებლობა შეიქმნა. ისტორიული მნიშვნელობით და ადგილმდებარეობით ახალი მუზეუმის შესაქმნელად შესაფერისად ცნეს ყოფილი „მეტეხის“ ციხე-სიმაგრე, სადაც მაშინ საპყრობილე იყო მოთავსებული. დიმიტრი ირაკლის ძემ თავისი ბრუნვა ამ მიმართებით წარმართა, დაასაბუთა რა თავისი წინადადების საფუძვლიანობა და მიაღწია, რომ საპყრობილე გადაიტანეს ორთაჭალაში, ხოლო „მეტეხის“ ციხე-სიმაგრე გადასცეს მუზეუმს.

ამ პერიოდიდან დაიწყო საქართველოს ხელოვნების მუზეუმის შექმნის ახალი ეტაპი.

გაარემონტა ერთ-ერთი კორპუსი იმისათვის, რომ ექსპონატების ნაწილი დაებინავებინა. დიმიტრი ირაკლის ძე შეუდგა მუზეუმის მომავალი შენობის პროექტზე მუშაობას. სამუშაოები უკვე გაჩაღებული იყო, როდესაც მოულოდნელად მოვიდა ბრიგადა, რომ ბერიას განკარგულებით აეუთქებინათ მეტეხის საყდრის შენობა, რათა იმ ადგილას აღემართათ შოთა რუსთაველის ძეგლი. დიმიტრი შევარდნაძემ უფლება არ მისცა ტაძრის აფეთქებისა და დაუყოვნებლივ წავიდა ბერიასთან ხელოვნების დარგის წარმომადგენლებთან ერთად (გ. ჩუბინაშვილი, ა. ახმეტელი, მ. ჯავახიშვილი და სხვ.).

მოისმინა რა მათი პროტესტები ბერიამ შესთავაზა ამ ტაძრის იერი მოგონებაში ფოტოსურათებითა და მაკეტის საშუალებით შეენარჩუნებინათ. ამაზე მას მიუგეს „რა პასუხს გავცემთ ჩვენს შთამომავლობას, როდესაც გვკითხავენ, თუ რატომ დავანგრიეთ ქართული ხუროთმოძღვრების ასეთი უმნიშვნელოვანესი ძეგლი, უმჯობესი არ იქნება, რომ შევინარჩუნოთ ის ერთადერთი ძეგლი თბილისში, რომელშიც ფეხი დაუდგამს რუსთაველს?!". ბერიამ ყველას თხოვა დაეტოვებინათ იგი, მხოლოდ შევარდნაძეს მოსთხოვა დარჩენა. „რისთვის მოიყვანეთ ისინი, საზოგადოებრივი აზრის შექმნისათვის, არა?!" – ჰკითხა ბერიამ შევარდნაძეს და იქვე დასძინა: „თქვენ მეტეხის ციხეს დაანგრევთ, ოღონდ თქვენივე ხელით. მე კი თქვენ დაგეხმარებით მუზეუმის ახალი შენობის აგებაში". დიმიტრი ირაკლის ძემ კატეგორიული უარი განაცხადა შემოთავაზებულ წინადადებაზე. მალე, აღნიშნული ფაქტის შემდეგ დიმიტრი ირაკლის ძე გაემგზავრა მოსკოვს და იქ მიაღწია 5 მილიონი მანეთის გამოყოფას მუზეუმის ასაგებად. მოსკოვიდან დაბრუნებისთანავე იგი ყოველგვარი გაფრთხილების გარეშე მოხსნეს დირექტორის თანამდებობიდან. ამას მოჰყვა გარკვეული პიროვნებათა ჯგუფის, რომელთა შორისაც იყო დიმიტრი შევარდნაძე, განმაქიქებული სტატია გაზეთში, მალე იგი დააპატიმრეს.

დიმიტრი ირაკლის ძის ჩემს მიერ ზემოთ მოგანილი დიალოგის შესახებ ვიცი თვით დიმიტრი შევარდნაძის სიტყვებიდან. გარდა ხელოვნების მუზეუმის შექმნის ირგვლივ წარმოებული მუშაობისა,

დიმიტრი ირაკლის ძე დაინტერესებული იყო ქართული ხელოვნების თითქმის ყველა დარგით. აქტიურ მონაწილეობას იღებდა თეატრების ცხოვრებაში, მხატვრულად აფორმებდა სპექტაკლებს („აბესალომ და ეთერი“ და სხვ.), ორგანიზაციას უკეთებდა სამეცნიერო ექსპედიციებს საქართველოს ისტორიული ძეგლების შესასწავლად, აწყობდა ჩვენი დიდი პოეტების ხსოვნისადმი მიძღვნილ გამოფენებს, მონაწილეობა მიუღია ჩვენი ქვეყნის ყველა დიდ კულტურულ წამოწყებაში. ჩემი ღრმა რწმენით, ასეთი პატიოსანი კაცის დაკარგვა, რომელმაც მთელი თავისი ძალა და შესაძლებლობა შესწირა საზოგადოებრივ საქმეებს, დიდი დანაკლისია საბჭოთა საზოგადოებისათვის. იგი საბჭოთა ქვეყნის დიდი მოქალაქე იყო, ერთგული თავისი საქმისა, იგი მუხლჩაუხრელად იდგა ხალხის საღარაჯოზე. საჭიროდ ვთვლი, ზემოთ ნათქვამს დავუმატო, რომ როდესაც დიმიტრი შევარდნაძემ გაზეთებიდან შეიტყო იმ პიროვნებათა დაპატიმრების შესახებ, რომლებიც მის გვერდით იღვწოდნენ, განაცხდა: „მე არაფრის მეშინია, იმიტომ, რომ არაფერში ბრალი არ მიმიძღვის.“[256]

მართლაც და, რა დანაშაული უნდა ჰქონოდა ადამიანს, რომელმაც თავისი სიცოცხლე ქართული კულტურის სამსხვერპლოზე მიიტანა.

შენიშვნები

1. დიმიტრი შეყარდნაძის ნაწარმოებები დაცულია აკად. შ. ამირანაშვილის სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ფონდებში, ე. ნინოშვილის სახლ- მუზეუმში და კერძო კოლექციებში.
2. დ. შეყარდნაძის სალიტერატურო და კინოს მხატვრობის ამსახველი მასალა დაცულია აკად. შ. ამირანაშვილის სახელობის საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმსა და კერძო კოლექციებში.
3. დ. შეყარდნაძის მიერ შესრულებული ქართული მონუმენტური მხატვრობის ესკიზები დაცულია აკად. შ. ამირანაშვილის სახელობის ქართული ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის (სხსმ) მონუმენტური კედლის მხატვრობის ფონდში.
4. მხატვარი რეაბილიტირებულ იქნა სიკვდილის შემდეგ, 1956 წლის 13 სექტემბერს. რეაბილიტაციის ცნობა დაცულია საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში, ქ. მაღალაშვილის ფონდში.
5. შემორჩენილია 1938 წლის ოფიციალური პრესის — „ბარია ეოსტოკასა" და „კომუნისტის" ინფორმაციები საქართველოს მხატვართა კავშირსა და ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმში გაძარცული აქტების საგანგებო კრებებიდან, სადაც გამომსყველები „აბუელენ ხალხის მტრის დ. შეყარდნაძის ძირგამოთხრილ საქმიანობას".
6. „ქართველ ხელოვანთა საზიგადოებას" ან დროის მოითხოვნათა შესაბამისად კრიტიკის ქარცეცხლში ატარებდნენ, ან განბრალ უგულებელყოფდნენ მაგ. მ. ღუღუჩავა, ახალი ქართული ხელოვნება, თბ., 1950 წ., Изобразительное искусство Грузинской ССР, М. 1957 წ., საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, თბ., ტ. VI, 1972 წ., ქართული ლიტერატურის ისტორია, თბ., ტ. VI. 1982 წ.
7. შ. ამირანაშვილი, ხელოვანის ღვაწლი, ჩვენი კულტურის მეგობელები, გაზ. „კომუნისტი", 15 აგვისტო, 1967 წ.
8. ელგუჯა შეყარდნაძე, ქართული კულტურის დიდი მოამაგე, მახარაძის რაიონის ორგანო, გაზ. „ლენინის დროშა", 17 მაისი, 1980 წ.
9. ალ. ბარამიძე, ახლო წარსულიდან (მოგონებები), თბ., 1983 წ., გვ.320.
10. ე. ბერიძე, მოგონებები, ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება", № 5, 1984 წ.
მისივე, ქართული კულტურის გამოჩენილი მოღვაწე, გაზ. „კომუნისტი", 15 თებერვალი, 1986 წ., მისივე, მოგონებები, თბ., 1987 წ.
11. ლ. გუდაშვილი, მოგონებების წიგნი, ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება," № 18, 1975 წ.
12. ბ. ერისთავის დიმიტრი შეყარდნაძის გახსენება გამოქვეყნებული ს. ბოლქვაძის მიერ, ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება", № 11, 1985 წ.
13. ნ. ტაბიძე, ტიციანი და მისი მეგობრები, თბ., 1985 წ.

14. ე. ბერიძე, ნ. ეზერსკაია, Искусство Советской Грузии (1921-1970), М., 1975.

15. ქ. ბაგრატიშვილი, დიმიტრი შევარდნაძე და ნიკო ფირცხალავა, ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება", № 10, 1984 წ.

16. ს. ჯორბენაძე, ცხოვრება და ღვაწლი ივანე ჯავახიშვილისა, თბ., 1984 წ.

17. ე. ბერიძე, ქართული კულტურის გამოჩენილი მოღვაწე, გაზ. „კომუნისტი", 15 თებერვალი, 1986 წ.

18. ქ. ბაგრატიშვილი, ეროვნული კულტურის დიდი მოამაგე, გაზ. „თბილისი", 15 თებერვალი, 1986 წ.

19. თ. სანიკიძის წერილი მხატვარზე გამოქვეყნდა „ლიტერატურულ საქართველოში" 1986 წ. 14. II.

ნ. ოქროსცვარიძის და ი. ქურდაძის წერილი, გაზ. „Молодежь Грузии", 1985 წ. 15. II.

ი. ტუღოვას ქართული კულტურის რაინდი, გაზ. „Веч. Тбилиси", 1986, 18. II, აგრეთვე მ. ბურჯანაძის მამულიშვილი, გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი", 1986 წ. 15. II.

20. ი. ლორთქიფანიძე, ძნაველული ხმოვნა, გაზ. „საბჭოთა-ფირგე", № 16, 1996 წ., მ. სოხაძე, დაუვიწყარი ღვაწლი, გაზ. „სალიტერატურო გაზეთი", № 2, იანვარი, 1996 წ.

21. ი. ლორთქიფანიძე, ხელოვანი და მოქალაქე, ჟურნ. „მნათობი", № 12, 1985 წ.

22. დიმიტრი შევარდნაძის არქივის ნაწილი დაცული იყო მხატვრის ბიძაშვილის (დედის მხრიდან) ქეთევან ჭელიძე – ყიფშიძის ოჯახში, რომელიც ცხოვრობდა მხატვრის ბინაში ყოფ. ლენინის ქ. № 23 (ამჟამად ბარნოვის). მან 1977 წელს მხატვრის არქივის დიდი ნაწილი გადასცა აკად. შ. ამირანაშვილის სახელობის ქართული ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმს. აქვეა დიმიტრი შევარდნაძის მამის ორაკლი შევარდნაძის მასალებიც.

23. მიხეილ (მიხაკო) შევარდნაძე – მხატვრის უმცროსი ძმა, დაიბადა 1884 წლის 8 ნოემბერს, სწავლობდა ცაცარიაში. საშობლოში დაბრუნების შემდეგ მუშაობდა ქუთაისში მასწავლებლად ქართულ გიმნაზიაში, შემდეგ თბილისში პირველი სკოლის გერმანული ენის მასწავლებლად, აკად. ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს ისტორიის სახელმწიფო მუზეუმის ბიბლიოთეკის გამგედ და შეთავსებით ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის სწავლულ მდივნად. მ. შევარდნაძე ტრაგიკულად დაიღუპა ავტოკატასტროფაში 1937 წელს. მ. შევარდნაძის პირადი საქმე დაცულია აკად. ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს ისტორიის სახელმწიფო მუზეუმის ფონდებში.

24. ნინო (ნუცა) შევარდნაძე – მხატვრის და, ფრანგული ენის სპეციალისტი. წლების განმავლობაში ასწავლიდა თბილისის სახელმწიფო სამედიცინო ინსტიტუტში ფრანგულ ენას. გარდაიცვალა 1942 წ.

25. ქების სიგელი რუსულ ენაზეა შედგენილი და შემდეგი შინაარსისაა: „По определению педагогического совета Кутаисского реального училища дан этот похвальный лист ученику второго класса Димитрию Шеварднадзе за благонравие, прилежание и отличные успехи в науках, оказанные им в минувшем 1900/1901 учебном году и на годичных испытаниях. Кутаисъ, сентября I-го дня 1901 года. ქუთაისის რეალური სასწავლებლის დირექტორის და საბჭოს წევრთა ხელმოწერებით. სიგელი დაცულია დ. შევარდნაძის არქივში სხსმ.

26. ცნობილ მწერალსა და საზოგადო მოღვაწეს გურონტი ქიქოძეს დიმიტრი შევარდნაძესთან აკავშირებდა მეგობრული ურთიერთობა, ჯერ კიდევ სოფ. ბახვიდან, სადაც ისინი ერთად სწავლობდნენ ბახვის დაწყებით სკოლაში.

27. გ. ქიქოძე, თხზ. სამ ტომად, ტ. III. თბ., 1965 წ., გვ. 442.

28. სილოვან ხუნდაძე, მწერალი და პუბლიცისტი, ჯერ ქართული ენის და ლიტერატურის მასწავლებელი, ხოლო შემდეგ ქუთაისის გიმნაზიის დირექტორი.

29. კონსტანტინე ვასილიევი გარდა იმისა, რომ მათემატიკის მასწავლებელი იყო ქუთაისის გიმნაზიაში, მუშაობდა საპასუხისმგებლო თანამდებობაზე ჭიათურის მარგანეცის საბჭოში. დ. შევარდნაძეს შესრულებული აქვს მისი ფერწერული პორტრეტი, რომელიც დაცულია სხსმ.

30. ვ. ბერიძე, ქართული კულტურის გამოჩენილი მოღვაწე, გაზ. „კომუნისტი", 15 თებერვალი, 1986 წ., ე. შევარდნაძე, ქართული კულტურის დიდი მოამაგე. გაზ. „ლენინის დროშა", 17 მაისი 1980 წ., ი. ლორთქიფანიძე, ხელოვანი და მოქალაქე, ჟურნ. „მნათობი", № 12, 1985 წ.

31. იხ. დიმიტრი შევარდნაძის უთარიღო ლია ბარათი მიუნხენიდან. ბარათის ერთ მხარეს მიუნხენის პანაკოთეკის შენობაა ასახული. ბარათში ნახსენები მიხაკო მზატერის ძმა მიხეილია, რომელიც იმხანად ციურიხში იმყოფებოდა იურიდიული განათლების მისაღებად.

32. ი. დათეშიძე, პროფესორი ეჭიმი, ქუთაისის გიმნაზიის საბჭოს წევრი იყო.

33. იხ. დედის წერილი დ. შევარდნაძისადმი, 9 ენკენისთვე, წელი არ არის მითითებული (სხსმ).

34. აღნიშნული წერილები შესაბამისი კუპიურებით პირველად გამოაქვეყნა მკვლევარმა ი. ლორთქიფანიძემ წერილში „ხელოვანი და მოქალაქე", ჟურნ. „მნათობი", № 12, 1985 წ.

35. ს. ხუნდაძის წერილები დაცულია სხსმ-ში.

36. გაზ. „კოლხიდა", № 11, 1912 წ.

37. გაზ. „კოლხიდა", № 12, 1912 წ.

38. ცნობები აშოკრეფილია მზატერის წერილებიდან ძმისა და დედისადმი 1911 წლის 25/VI და 1912 წ. 19/VI. წერილები დაცულია სხსმ-ში.

39. პროფესორმა, კანონმცოდნე გიორგი დოლიძემ მოგვაწოდა ცნობა, რომელ-

საც მან მიაკელია მიუნხენის სამხატვრო აკადემიის საკალოგო განყოფილებაში. აკადემიის ყოფილ სტუდენტთა კარიოტეკაში დ. შეკარდნაძეზე გახსნილია ბარათი შემდეგი დემოგრაფიული მონაცემებით, გერმანულად: „3331 – შეკარდნაძე დიმიტრი, დაბადა 1885 წ. ქუთაისში, მამა გიმნაზიის მასწავლებელი, ორთოდოქსი. 1907 წლის 19/X ჩაირიცხა სამხატვრო აკადემიაში პროფ. ოტი ბეიტცის კლასში". აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ არსებობს თვით დიმიტრი შეკარდნაძის მიერ დაწერილი განცხადება, რომლის მიხედვითაც მხატვარი მიუნხენის სამხატვრო აკადემიაში სწავლობდა 1906-1912 წლებში, 1912 წელს დაამთავრა აკადემია, მაგრამ ხელოვნების, ოსტატობის სრულყოფის მიზნით 1912-1914 წლებში დარჩა მიუნხენში და გააგრძელა მუყადირობა უნგრელ პროფესორ ხოლოშთან (ეს ცნობა მიგვაწოდა ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის განყოფილების გამგემ ლია დოლაბერიძემ, რისთვისაც დიდ მადლობას მოვახსენებთ).

40. ა. ცამციშვილი, უცხოეთში მოღვაწე ქართველი ხელოვანნი, თბ., 1962 წ.

41. იგულისხმება ფრანც (პანს) მარკი, გერმანელი ფერმწერი, ექსპრესიონიზმის ერთ-ერთი ლიდერი, გაერთიანება „ლურჯი მხედრის" ერთ-ერთი დამაარსებელი.

42. დ. შეკარდნაძის 1909 წლის 20/III წერილი ძმისადმი დაცულია სხსმ.

43. დ. შეკარდნაძის საინტერესო რეცენზია „გამოფენა მიუნხენში" – გამოქვეყნდა „სახალხო გაზეთში", 1910 წ. 10 სექტემბერს.

44. სხსმ ფონდებში დაცულია გ. ნათიძის, ეინშე ითრდანეს, მ. გაჩეჩილაძის, მხატვარი ქალის ეკ. ბარათაშვილის და სხვ. 1908-1909 წლებში დ. შეკარდნაძისადმი მიწერილი წერილები.

45. მხატვრის დის ნინოს (ნუკას) 1908 წ. ოქტომბრის წერილი დაცულია სხსმ.

46. სხსმ ფონდებში მხატვრის არქივში დაცულია აკაკის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით დაკრძალვის ცერემონიალზე მონაწილეობის მისაღებად დ. შეკარდნაძის სახელზე გაცემული ს

ათეულს. საფიქრებელია, ქუთაისში შექმნილი აკაკის დამკრძალავი საორგანიზაციო კომიტეტის წევრი პაოლო იამბელი სწორედ დიმიტრი შევარდნაძეს, რომელიც ამ დროისათვის უკვე გარკვეული ავტორიტეტით სარგებლობდა, დაავალებდა ამ საპასუხისმგებლო საქმეს. აღნიშნულს კიდევ უფრო სარწმუნოს ხდის სხვა დაცული ოფიციალური დოკუმენტი 1915 წ. 2 ოქტომბერს გაცემული შაკი ქვის მრეწველთა საბჭოს თავმჯდომარის მიერ, რომ ალ. ფალავა და დ. შევარდნაძე მიელინებული არიან საშგლოვიანო ეკვოსის გასაფორმებლად.

47. სხვა ფონდებში დაცული ცნობილი პუბლიცისტის ნესტორ კალანდაძის (დაბადა 1874 წელს, გარდაიცვალა პარიზში 1942 წელს) დიმიტრი შევარდნაძისადმი მიწერილ წერილებში ნახსენები „ჭიათურის შეკვეთები" გულისხმობს ჭიათურის სამთო სასწავლებლის ეკლესიისათვის დიმიტრი შევარდნაძის მიერ ხის კანკელისათვის შესრულებულ ესკიზებს, ფერწერულ ნაწარმოებებს, რომლებიც დაცულია სხვა ფონდებში. აქვეა დ. შევარდნაძის მიერ შესრულებული გიორგი საკაძის პორტრეტის ესკიზები.

დიმიტრი შევარდნაძის საარქივო მასალებში (სხვ) დაცულია მხატვრის მიერ გერმანიიდან თბილისში გამოგზავნილი გერმანული პოპულარული სატირულ-იუმორისტული ჟურნალის „სიმპლიციმუსის" რამდენიმე ნომერი. ჟურნალი გამოდიოდა 1896-1942 წლებში.

48. იხ. რევაზ მეტრეველი, საქართველოს სამეცნიერო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება, თბილისი, 1982 წელი.

49. ექვთიმე თაყაიშვილის და დიმიტრი შევარდნაძის პირადი ურთიერთობა გაშუქებულია რ. მეტრეველის ნაშრომში „საქართველოს სამეცნიერო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება", თბილისი, 1982 წ. აგრეთვე, ნ. ყანჩაველის სტატიაში „მხატვარი და საზოგადო მოღვაწე", ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება", № 9, 1985 წ., ი. ლორთქიფანიძე, „ხელოვანი და მოქალაქე", ჟურნ. „მნათობი", № 12, 1985 წ.

50. დ. შევარდნაძის მ. შევარდნაძისადმი ციურიხში 1909 წ. მწერილი წერილი (სხვ).

51. ნ. ყანჩაველი, მხატვარი და საზოგადო მოღვაწე, „საბჭოთა ხელოვნება", № 9, 1985 წ.

52. წერილები დაცულია აკად. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის ექ. თაყაიშვილის ფონდში № 1255.

53. იხ. ს. ფირცხალავას 1911 წლის 13 ნოემბრის ოფიციალური წერილი დ. შევარდნაძისადმი (სხვ), აგრეთვე 1911 წლის 14 ნოემბრის შეტყობინება ექ. თაყაიშვილისა და ს. გორგაძის ხელმოწერით დ. შევარდნაძის სამეცნიერო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ნაძღვილ წევრად არჩევის შესახებ (სხვ).

54. გ. ერისთავის მოგონებები, ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება“, № 11, 1985 წ.
55. 1911 წლის 25 იუნისის წერილი დ. შევარდნაძისა ძმისადმი (სსსმ).
56. გაზ. „იმერეთი“, № 99, 1914 წ.
57. სსსმ ფონდებში დაცულია გაზეთ „სახალხო ფურცლის“ რედაქტორის იოსებ გოგოლაშვილის თხილისიდან მიუსხენს დიმიტრი შევარდნაძისადმი ბლანკიან ქაღალდზე 1915 წლის 16 თებერვალს გაგზავნილი თხოვნა ფოტოსურათის გამოგზავნის თაობაზე.
58. იხ. დ. შევარდნაძის 1913 წლის წერილი ძმისადმი (სსსმ).
59. დ. შევარდნაძის 1912 წლის 22.VIII წერილი დედისადმი.
60. მამის – ი. შევარდნაძის 1909 წლის 22 იუნისის წერილი დ. შევარდნაძისადმი (სსსმ).
61. ე. ნინოშვილის პორტრეტი დაცულია ლენინგრადის ე. ნინოშვილის სახლ-მუზეუმში.
62. დედის 1910 წლის წერილები დ. შევარდნაძისადმი, აგრეთვე დ. შევარდნაძის 1909 წ. 25.III წერილი დედის (სსსმ).
63. ჩვენი ეარაუდი ეკუთვნის დედის 1907 წლის წერილების დ. შევარდნაძისადმი (სსსმ).
64. დ. შევარდნაძის 1909 წლის თებერვლის წერილი ძმის (სსსმ).
65. იხ. მზაგერის 1909 წ. 18 მარტის და 1913 წ. 14 ოქტომბრის წერილები ახლობლებისადმი (სსსმ).
66. იხ. მზაგერის 1909 წლის 18 მარტის, 1913 წ. 14/X წერილები ახლობლებისადმი (სსსმ).
67. ნიშანდობლივია ანონიმური წერილის ავტორის მიერ დ. შევარდნაძის მისამართით წარმოთქმული იუმორიი და სიყვარულით გამთბარი სიტყვები: „...ბა შენი დაეიწყება როგორ შეიძლება, ისტორია არ გეპატიების კაეკასიელი რაფაელის დაეიწყებას“ (სსსმ).
68. იხ. ჰენრიხ როტეს 1914 წ. 8. VI წერილი (სსსმ).
69. ნინა ბაკუსოვას 1911 წლის 17. X წერილი (სსსმ).
70. ე. ბარათოვა – იგივე ეკატერინე ბარათაშვილი, მზაგერი. მუშაობდა საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმში, მისი 1909 წ. წერილი დ. შევარდნაძისადმი დაცულია იქვე.
71. გ. ნათიძის 1913 წლის 20 მაისის წერილი მზაგერისადმი (სსსმ).
72. დ. შევარდნაძის 1910 წლის თებერვლის წერილი ძმობლებისადმი (სსსმ).
73. დ. შევარდნაძის 1913 წ. 23/II და 1913 წ. 14/X ძმისადმი მიწერილ წერილში ნახსენები ლეკი მზაგერი ხალილ-ბეგ მუსაევია, რომელიც მოღვაწეობდა საქართველოში. იგი აქტიურ მონაწილეობას იღებდა „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ მიერ მოწყობილ ექსპედიციებსა და გამოფენებში.
74. იგულისხმება „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ მიერ მოწყობილი 1919

წლის საშემოდგომო გამოფენა და 1920 წლის გამოფენა, ორივე გამოფენაზე ქართველ მხატვრებთან ერთად არაქართველი მხატვრებიც მონაწილეობდნენ.

75. ა. ალლოხის მიერ სპეციალურად აკაკის დაკრძალვისადმი მიძღვნილი ჟურნალი „აკაკი და მისი პოეზია“ 1915 წ. (რუსულ ენაზე).

76. იხ. დ. შევარდნაძის 1915 წლის 11 აპრილს ძმისადმი თბილისიდან ქუთაისში მიწერილი წერილი და ეინბე ტიტეს 1915 წლის 8 ოქტომბრის პასუხი: „ძმაო ტიტო (ასე ეძახდნენ მინაურულად დ. შევარდნაძეს – ი. ა., ქ. ბ.) ძალიან ეწუხ, რომ არ შემიძლია ჩემი პასუხით გასაამოვნო, მიელი შემაძგენლობა გამგეობის ძალიან უარსაა ფულის ჯერ-ჯერობით გაცემაზე. შენი ტიტე“.

77. ანკეტა დაცულია თბილისის ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში, ფონ. № 1, ანაწ. I, საქმე № 244 ა.

78. დ. შევარდნაძის 1916 წლის 3 თებერვლის წერილი მიწერილი ძმას (სხსმ).

79. მ. ად-ლი, ქართული ეროვნული ძუზეუმი, გაზ. „დროება“, № 278, 1909 წ., აღნიშნული წერილი მნიშვნელოვანი ცენზურული სწორებებით გამოქვეყნდა მწერლის რჩეული თხზულებების შე-ნ ტ., თბ, 1964 წ., გვ. 259.

80. გ. ქიქოძის წერილი ექ. თაყაიშვილისადმი დაცულია კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის ფონდებში (ე. თაყაიშვილის ფონდი № 1365).

81. ქ. კრონი, ეისნერი, თ. კიუნე არა მარტო მხატვრები, არამედ კარგი ფოტოგრაფებიც იყვნენ. ამ მხრივ საინტერესოა გაზ. „თემში“ (1911 წლის № 14) გამოქვეყნებული ინფორმაცია: „...მხატვარ ეისნერს, რომელმაც მარშან ამოგზაურა აფხაზეთსა და სვანეთში, 28 მარტს პეტერბურგში „რუსული საკრებულოს“ დარბაზში გამოფენა გაუმართავს თავისი ნახატების და აკვარელებისა. გამოუფენია იქვე ძველი ქართული მონასტრების და ტაძრების ფოტოგრაფიული სურათები, აგრეთვე სურათები მეკიდრთა სხვადასხვა ტიპური სახეებისა. მხატვარს წაკითხულ რეფერატში უთქვამს, რომ ბევრი საინტერესო ნამუშევები მოიძებნება საქართველოში, მხოლოდ მესაფერ ყურადღებას არ აქცევენო. რუსის ბერები ძალიან უტიფრად ეპყრობიან ამ ნაშთებსო, მაგალითად, წინამძღვარმა დედა დოსითეამ, რომელიც დაეუფლა აფხაზეთში ერთ მონასტერს – ძველი პატრიარქის საბყოფს – მხატვრულად გაკეთებული მარმარილო დაამტვრევინა და სამაგიეროდ ტლანქი ხის ნაშენი გააკეთებინაო“.

82. უცხოელი ხელოვნების მიერ გამოვლენილ საშეცნიერო-საშხატვრო ინტერესზე ქართული ძეგლების მიმართ მოწმობს გაზეთ „თემში“ (1913 წლის № 141) გამოქვეყნებული ასეთი ინფორმაცია: „...კავკასიის ესტეტრენ დირექტორი ეენის ინსტიტუტის პროფესორი ოსეფ სტრიგოვსკი (სტრიგოვსკი – ი. ა., ქ. ბ.) და რამდენიმე მოწაფე, რომელთაც მიზნად აქვთ შეისწავლონ ქართული და სომხური ხეროოიმოძღვრება. სასურველია, ჩვენმა მცოდნეებმა ხელი შეუწყონ მაი ამ საქმეში“. ეს ის ოზეფ სტრიგოვსკია, რომელმაც მცდარი თეორიული კონსტ-

რეტროსპექტივა ქართული ხელოვნებისა ხიმშიერისაგან წარმოშდგარად მიიჩნია.

83. ამ ასპექტით საყურადღებოა გაზეთ „თემში“ (1914 წლის № 156) გამოქვეყნებული ცნობა: „თბილისის გუბერნიის განსვენებული წინამძღოლის კონსტანტინე მუხრანბატონის ქერიმა ელისაბედ ნიკოლოზის ასულმა მეხეთის ტაძრის განსაახლებლად შესწირა 1000 მანეთი“.

84. ვ. ბერიძე, ნ. ეზერსკაია, „Искусство Советской Грузии (1921-1970)“ М., 1975. ვ. ბერიძე, „კულტურა და ხელოვნება დამოუკიდებელ საქართველოში“ (1918-1921 წლები), თბ., 1992 წ.; ლ. რჩეულიშვილი, დავით კაკაბაძე (ალბომი) თბ., 1966 წ.; ალ. ფუდუჩავა, Грузинская живопись. Опыт социально-эстетического исследования, Тифлис, 1930 წ., ლ. რემპელი, Живопись Советского Закавказья М-Л, 1932.

85. ვ. ბერიძე, ქართული კულტურის გამოჩენილი მოღვაწე, „კომუნისტი“, 1986 წლის 15 თებერვალი.

86. ის. 1916 წლის 24 თებერვლის „ქართველ მხატვართა და მათ თანამგრძნობთა საზოგადოების“ მეორე დამფუძნებელი კრების ოქმი (სსსმ).

87. „ქართველ მხატვართა საზოგადოების“ ოქმები დაცულია სსსმ. საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ საზოგადოების მასალები გარდა სსსმ, დაცულია აგრეთვე საქართველოს ლიტერატურისა და ხელოვნების ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში, ფონ. № 5, ანაწ. I, საქმე I და ფონ. № 10., ანაწ. I. საქმე № 1.

88. ი. ლორთქიფანიძე, ნანახტევის მხატვრობა, თბ., 1973 წ.
მისივე, ხელოვანი და მოქალაქე, ჟურნ. „მნათობი“, № 12, 1985 წ.

89. ი. ლორთქიფანიძე, ნანახტევის მხატვრობა, თბ., 1973 წ.
გ. ერასიავის მოგონება, ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება“, № 11, 1985 წ.
ს. ჯორბენაძე, ცხოვრება და ღვაწლი ივანე ჯავახიშვილისა, თბ., 1984 წ.

90. დ. შეყარდნაძის წერილი 1916 წ. 10.VI ვ. შეყარდნაძისადმი (სსსმ).

91. ციტირებულია ს. ჯორბენაძის მონოგრაფიული გამოკვლევიდან „ცხოვრება და ღვაწლი ივანე ჯავახიშვილისა“, თბ., 1984 წ.

92. გაზ. „სახალხო ფურცელი“, № 681, 1916 წ.

93. ივ. ჯავახიშვილის მოხსენება „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების გამგეობის“ გამოქვეყნდა ჟურნ. „ძველის მეგობარი“, № 7, 1966 წ.

94. გაზ. „სახალხო ფურცელი“, 1916 წ. 9 აგვისტო.

95. ი. ლორთქიფანიძე, ხელოვანი და მოქალაქე, ჟურნ. „მნათობი“, № 12, 1985 წ.

96. დავით-გარეჯში ნაგარდა რამდენიმე ექსპედიცია: 1916, 1919, 1921, 1929, 1967 წწ. თითოეული სამეცნიერო ექსპედიციის შესახებ: ის. Н. Амиранашвили, История Грузинского искусства, т. I, М. 1950 г.
მისივე, История Грузинской монументальной живописи, Тб., 1957 г.

Г. Н. Чубинашвили, Пещерные монастыри Давида-Гареджи, очерк по истории искусства Грузии, Тб., 1948 г.
გ. აბრამიშვილი, დავით-გარეჯის ციკლი ქართული კედლის მხატვრობაში, თბ., 1972 წ.
97. გაზ. „სახალხო ფურცელი", № 570, 1916 წ.
98. გაზ. „სახალხო ფურცელი", № 575, 1916 წ.
99. 1918 წელს ექვთიმე თაყაიშვილმა დიმიტრი შევარდნაძეს შესთავაზა „საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების" ფოტოსახელოსნოს გაძღვა თანამდებობა. იმავე წლის 5 აგვისტოს ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ შედგენილ ანდერძის ტექსტს ამოწმებენ ექვთიმე თაყაიშვილის უახლოესი ადამიანები: დიმიტრი შევარდნაძე, ირეოდორ სონღულაშვილი და ილია ზღანევიჩი. რ. შეტრეველი, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება, თბ., 1982 წ.
100. ექვთიმე თაყაიშვილი, 1917 წლის არქეოლოგიური ექსპედიცია სამხრეთ საქართველოში, თბ., 1960 წ.
101. ექვთიმე თაყაიშვილი, დასახ. ნაშრომი.
102. დოკუმენტები დაცულია სხსმ.
103. ექვთიმე თაყაიშვილი, 1917 წლის არქეოლოგიური ექსპედიცია სამხრეთ საქართველოში, თბ., 1960.
104. იოსებ გოგოლაშვილი გაზეთ „სახალხო ფურცლის" რედაქციისა და „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" ყოფილი მდივანი, საქართველოს ელჩი თურქეთში. სხსმ-ში დაცულია ი. გოგოლაშვილის მიერ კონსტანტინოპოლიდან გამოგზავნილი სათანადო წერილები ექვ. თაყაიშვილისა და დ. შევარდნაძისადმი.
105. დოკუმენტი დაცულია სხსმ-ში.
106. საქართველოს სახალხო განათლების კომისრის სახელზე შედგენილი „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" გამგეობის ოფიციალური მიმართვა – თხოვნა ქართული არქიტექტურული ძეგლების შესასწავლად და ოიორუმ-ალაბრის ხეობაში სამეცნიერო-საბჭაგერო ექსპედიციის მასალების ეკსპონირებისათვის მატერიალური დახმარების გაღების თაობაზე (სხსმ).
107. იხ. ქართული ხუროთმოძღვრების გამოფენის კატალოგი, ტფილისი, 1920 წ.
108. გ. ერისთავის მოგონება, „საბჭოთა ხელოვნება", № 11, 1985 წ.
109. „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" 1916 წლის 30 ოქტომბრის კრების ოქმი (სხსმ).
110. გაზ. „სახალხო ფურცელი", 10 იანვარი, 1917 წ.
111. გაზ. „სახალხო ფურცელი", № 798, 1917 წ.
112. იხ. „ქართული ხუროთმოძღვრების გამოფენის" კატალოგი, ტფილისი, 1920 წ.
113. ექვ. თაყაიშვილის 1920 წლის 16 ივლისის ბარათი დ. შევარდნაძისადმი (სხსმ).

აბასვე ადასტურებს კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში ქ. მაღალაშვილის ფონდში № 463 დაცული დ. შევარდნაძის წერილი ქ. მაღალაშვილს.

114. „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" სარევიზიო კომისიის ანგარიში (სსსმ).

115. Изобразительное искусство Грузинской ССР, М., 1957 г.

116. იხ. „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" 1920 წლის 23 მაისის კრების ოქმი. (სსსმ).

117. იხ. „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" გამგეობის ანგარიში (სსსმ).

118. 1921 წლის 19 იანვარს „საზოგადოების" კრების ოქმში დაფიქსირდა, რომ საანგარიშო პერიოდში (იგულისხმება 1920 წ.) საზოგადოების სალაროში არავითარი შემოსავალი არ შემოსულა.

119. გრ. რობაქიძე, ქართველ მხატვართა სურათების გამოფენა, გაზ. „საქართველო", 1919 წ., 9 მაისი (№ 99).

ტ. ტაბიძე, იხმ. ტ. II, გვ. 56.

დ. კაკაბაძე, წერილები ხელოვნებაზე, „შუადღე მზათობა", 1919 წ., № 2.

ვ. კოტეტიშვილის რეცენზია, გაზ. „სახალხო საქმე", 1919 წ. 9 და 14 მაისი.

გ. ლუსიაშვილი, ქართველ მხატვართა გამოფენა, „ხელოვნება" № 2, 1919 წ. (ქუთაისი).

120. გრ. რობაქიძე, ქართველ მხატვართა სურათების გამოფენა, გაზ. „საქართველო", 1919 წ. 19 მაისი (№ 99).

121. იხ. საქართველოს განათლების სახალხო კომისრის სახელზე დაწერილი 1916-1919 წლების საანგარიშო მოხსენება (სსსმ).

122. იხ. „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" შემოსავალ-გასავლის წიგნის ჩანაწერები.

123. დ. შევარდნაძე, ს. კლდიაშვილთან ერთად, დროულად არ მიიჩნეოდა ხურეთ-მოძღვრების, როგორც სასწავლო დისციპლინის შეტანა ფრანგული ტიპის სასწავლებლის პროექტში, რადგან აბსოლუტის, მათი აზრით, განსაკუთრებული პირობები იყო საჭირო.

124. როგორც ცნობილია, ამ იდეამ საბოლოო ხორცშესხმა პოეა თბილისის საბჭოგერო აკადემიაში, ხოლო საინჟინრო პროფილის ხურეთმოძღვრული ფაკულტეტი კი გაიხსნა მოგვიანებით პოლიტექნიკურ უმაღლეს სასწავლებელში, ამჟამინდელ ტექნიკურ უნივერსიტეტში.

125. იხ. „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" 1918 წ. 31 იანვრის კრების ოქმი (სსსმ).

126. 1919 წლის 21 ოქტომბრის სხდომის ოქმში ამ საკითხზე ასეთი განმარტებაა გამოგანილი: „გაგზავნილ იქნას დელეგაცია და წერილობითი განცხადება დამფუძნებელი კრების სახელოვნო კომისიასთან და განათლების სამინისტროსთან და ამგვარად ეუწყოს მათ ხელოვანთა საზოგადოების გაჭირვება საბჭოგერო სკოლისათვის ბინის უქონლობის გამო. ეთხოვოს მათ უეჭველად

უშოვონ საზოგადოებას სკოლისათვის ბინა. განცხადების შედგენა დაევალოს დ. შევარდნაძეს და ირეოდიონ ხინდულაშვილს. დელეგაციაში არჩეული არიან: გ. ყურული, ი. ნიკოლაძე, მ. ოთიძე და დ. შევარდნაძე."

127. აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით საინტერესოა რამდენიმე დოკუმენტი „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებისა" გამოქვეყნებული გ. შეგრელიძის მიერ ყურნ. „ხელოვნებაში" 1991 წ. № 1. „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" საქართველოს პარლამენტის ხელოვნების კომისიისადმი 1918 წლის 16/XI მიმართვაში დასაბუთებულია, რომ „საბჭოგვრო შკოლა-სტუდიისათვის საჭიროა განსაკუთრებული შენობა ჩრდილოეთის სინათლით, რომელსაც წინ არ ეღობება სხვა შენობა, რადგანაც წინა შენობა სულ სხვა ჩრდილს აღებს საგნებს". შემდეგ მიმართვის ავტორები – დ. შევარდნაძე და მდივანი ი. გოგოლაშვილი შესაბამისი ხარჯთაღრიცხვის წარდგენით მთავრობისაგან ითხოვდნენ საჯინიბოს საბჭოდრო ტაძრის უკან. „...თუ ევროპაში ხელოვნებისათვის საუცხოო სასახლეებია აგებული, ჩვენ ვთხოვთ მთავრობას საჯინიბო მაინც დაგვითმოს". იმავე საკითხს ეხება საქართველოს დამფუძნებელი კრების ხელოვნების კომისიის თავმჯდომარისადმი 1919 წლის 28 ოქტომბერს წარდგენილი „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" დამატებითი განცხადება, სადაც უკვე საუბარია არა საბჭოგვრო შკოლაზე, არამედ ევროპული ხასიათის აკადემიაზე და მისთვის შუხრანისეული სასახლის გამოყოფაზე, რადგან იგი სრულიად აკმაყოფილებს საბჭოგერო აკადემიისათვის აუცილებელ ყველა მოთხოვნას", დოკუმენტს ხელს აწერენ დ. შევარდნაძე, ი. ნიკოლაძე, ლ. გუდიაშვილი და შ. ქიქოძე.

128. „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" 1920 წლის 7 დეკემბრის კრების ოქმი (სხსმ).

129. იხ. 1921 წლის 9 აპრილის „საზოგადოების" სხდომის ოქმი (სხსმ).

130. მიხეილ ჭიაურელი გერმანიაში სასწავლებლად გაიგზავნა 1922 წ.

131. შ. ძნელაძის 1918 წლის 24 იელისის წერილი დ. შევარდნაძისადმი (სხსმ).

132. აღნიშნულ საკითხზე იხ. ი. აბესაძე, ქართველ ხელოვანთა საზოგადოება პარიზში, ალმანახი „სპექტრი", № 1, თბ., 1990 წ.

133. 1919 წლის 22 ივნისის „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" კრების ოქმის რეზოლუცია, რომლის შესრულებასაც მოგვიანებით გააკონტროლებს გ. ყურული.

134. ფაქტობრივად, 1919 წლის 22 ივნისის „საზოგადოების" სხდომაზე ოქმის რეზოლუცია ორაკლი თოიძის შესახებ განმეორდა საქართველოს დამფუძნებელი კრების ხელოვნების კომისიისადმი გაგზავნილ მიმართვაში.

135. იხ. „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" 1916 – 1920 წლების საანგარიშო მოხსენება, სარევიზიო კომისიის წევრის ს. დადიანის თანდართული განმარტებით (სხსმ).

136. როგორც ცნობილია, ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა სრულიანი გამოცემის სარედაქციო კომისიის შემადგენლობა ასეთი იყო: კ. აბაშიძე, ი. გრიშაშვილი, ი. გელეანიშვილი, გრ. დიასამიძე, შ. ვეშვერიშვილი (პოეტის დისწული), გ. ლასხიშვილი, ი. ნიკოლაძე, გ. ყურული, დ. შევარდნაძე, ა. ჯავახიშვილი, ს. ფირცხალავა. აღნიშნულმა კომისიამ რამდენიმე სხდომა მოიწყო, შეიმუშავა ლინიმიზებები, ჩაატარა წიგნზე ხელისმოწერა და შეუდგა მუშაობას. შეგროვდა ავტოგრაფები, მოგონებები, ბიოგრაფიული მასალა, ნ. ბარათაშვილის ეპოქის ამსახველი ფოტოსურათები. ქართულ პრესაში სისტემატურად იბეჭდებოდა განცხადებები გამოცემის მომზადების შესახებ. მიუხედავად სირთულეებისა, რაც პოლიტიკური მდგომარეობით იყო გაპირობებული და რამაც კომისიის დაშლა გამოიწვია, კომისიის წევრმა საშინონ ფირცხალავამ მაინც ითავა რედაქტორობა და 1922 წელს მკითხველმა მიიღო ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა პირველი აკადემიური გამოცემა.

იხ. ლეილა ნანიგაშვილი, წერილები, „საბჭოთა საქართველო", 1982 წ., გვ. 19-33.

137. ამგვარი პორტრეტები, ზოგი დასრულებული, ზოგიც ესკიზური, ჩანახატის სახით შეიქმნა ქართველი მხატვრების შ. იოთიკის, ა. მრეველიშვილის და მოქანდაკე ი. ნიკოლაძის მიერ.

138. როგორც ცნობილია, დიდუბის საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონი საბოლოოდ აიგო ისევ „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების" მიერ შერჩეულ ადგილას, დიდუბეში, ღვთისმშობლის ეკლესიის ეზოში.

139. დ. შევარდნაძის არქივში დაცულია „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" თავმჯდომარის გ. ყურულის სახელზე საქართველოს ეკლესიის დროებითი მთავრობის 1917 წლის მარტამრობის დღის შემდეგი შინაარსის მიმართვა: „დროებითი მთავრობა ამით გაგახსენებთ, რომ მმართველობის დადგენილებით, თქვენ როგორც ქართველ მხატვართა საზოგადოების თავმჯდომარეს, დაგევალათ საეკლესიო ბეჭდის ნიმუშის დამუშავებაზე ზრუნვა. მმართველობა უმორჩილესად გთხოვთ ასეთი ნიმუშის წარმოდგენა, რაც შეიძლება დაარჩაროთ, რადგანაც აუცილებლად საჭიროა სწრაფად". აღნიშნულ მიმართვას გ. ყურულის რეზოლუცია ადევს – „სასწრაფო! დიდად ვსთხოვ ი. ნიკოლაძეს, რაც შეიძლება მალე დაამთავროს ბეჭედი და თვითონ წარმოადგინოს ეპ. ლეონიდე დაეთანხმებლთან. გ. ყურული. 5. VIII. 1917 წ."

140. მ. ვახვახიშვილი – წერეთლის წერილი პირველად გამოქვეყნდა მკვლევარ ი. ლორთქიფანიძის მიერ.

ი. ლორთქიფანიძე, ხელოვანი და მოქალაქე, ყურნ. „მნათობი", № 12, 1985 წ.

141. იხ. „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" შემოსულობათა წიგნში 1917 წლის 20 იანვარს გატარებული „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების" ოფიციალური მიმართვა.

142. ცნობები ამოკრეფილია „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ კრებათა ოქმებიდან (სხსმ).

143. იხ. 1920 წლის 18 მაისის „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ კრების ოქმი (სხსმ).

144. აღნიშნულ საკითხზე იხ. რ. შეტრეველი, საქართველოს ისტორია და ეთნოგრაფიის საზოგადოება, ისტორიული ნარკვევი, თბ., 1982 წ., გვ. 96-104.

145. იხ. გრიგოლ გველესიანის 1916 წლის 8 დეკემბრის, 30 დეკემბრის და 1917 წლის 12 თებერვლის წერილები (სხსმ).

146. იხ. „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ 1921 წლის 9 აპრილის სხდომის ოქმი.

147. „ქართველ ხელოვანთა კავშირის“ სახვითი ხელოვნების სექციის 1921 წლის 10 ივნისის კრების ოქმი (სხსმ).

148. აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით იხ. ი. აბესაძე, შალვა ქიქოძე, თბ., 1990 წ., გვ. 31-34.

149. „ქართველ ხელოვანთა კავშირის“ 1921 წლის 15 ივნისის სხდომის ოქმი ქართველ მხატვართა I კონფერენციაზე 1921 წ. 25. V. იხ. საქართველოს ლიცსა ფონ. № 10, ანაწ.1, საქ. 1.

150. მთავარი სახელოვნო კომიტეტის 1921 წლის 17 აგვისტოს სხდომის ოქმი (სხსმ).

151. „ქართველ ხელოვანთა კავშირის“ 1921 წლის 21 ივნისის კრების ოქმი (სხსმ).

152. იხ. „ქართველ ხელოვანთა კავშირის“ 1921 წლის საანგარიშო მოხსენების ოქმი (სხსმ).

153. იხ. „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ 1922 წლის 14 ოქტომბრის სხდომის ოქმი (სხსმ).

154. იხ. ქართველ მხატვართა 1922 წლის ოქტომბრის კონფერენციის მასალებში დაცული დ. შეყარდნაძის საანგარიშო მოხსენება (სხსმ).

155. ქართველ მხატვართა 1922 წლის ოქტომბრის კონფერენციის მასალების შესახებ იხ. გაზ. „ლომანი“, № 12, 19 ნოემბერი.

156. სხდომათა გაცდენების გამო გამგეობის წევრობიდან გამოყვანილ იქნენ ელენე ახელედიანი და ალექსანდრე ბრეველიშვილი. მათ მაგივრად კი შეიყვანეს ირაკლი თოიძე და დავითი წერეთელი.

157. იხ. 1923 წლის 21 იანვრის „ქართველ მხატვართა საზოგადოების“ სხდომის ოქმი (სხსმ).

158. ვენეციაში მხატვართა საერთაშორისო გამოფენის შესახებ მასალები დაცულია დ. შეყარდნაძის არქივში (სხსმ) და საქართველოს ლიტერატურისა და ხელოვნების ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში ფ. 10, ანაწ. 1, საქ. 1.

159. 1924 წლის მარტისათვის შეგრიფდა მხოლოდ მხატვრების: ალ. ბრეველიშვილის, დ. გურამიშვილისა და ალ. ბერიძის, კოლექციონერებიდან მ. ბარათაშვილისა და ე. ურუშაძის შესახებ მასალები იხ. 1922 – 1924 წლების ქართველ

მხატვართა საზოგადოების მდივნის ი. ტოფაძის საანგარიშო მოხსენება (სხსმ).

160. იხ. „ქართველ მხატვართა საზოგადოების“ გაერთიანების 1924 წლის 5 აპრილის მიმართვა საქ. სახალხო განათლების კომისრის სახელზე (სხსმ).

161. იხ. მხატვრის ბინად არქივში დაცული 1928 წლის 13 იელისის „ქართველ მხატვართა საზოგადოების“ კრების ოქმი [illegible] კოტეტიშვილის საანგარიშო მოხსენება 1924-1928 წლების მუშაობის შესახებ (სხსმ).

162. უნდა თქვა 1916 წლიდან, შესაძლოა ვ. კოტეტიშვილი გულისხმობდა იმ მოსამზადებელ პერიოდსაც, რომელიც წინ უძღოდა „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ დაარსებას.

163. იხ. 1926 წლის 2 მარტით დათარიღებული ოფიციალური წერილი ვ. კოტეტიშვილის ხელმოწერით (სხსმ).

164. იხ. 1928 წლის 13 იელისის „ქართველ მხატვართა საზოგადოების“ კრების ოქმი და ვ. კოტეტიშვილის საანგარიშო მოხსენება 1924 წლის 1 აპრილიდან 1928 წლის 13 იელისამდე გაწეული მუშაობის შესახებ (სხსმ).

165. აღნიშნულის გამო გამგეობამ მემორანდუმი გაუგზავნა „ქართველ მხატვართა საზოგადოების“ ყველა წევრის ხელმოწერით საქართველოს ცენტრალურ აღმასრულებელ კომიტეტს, სახალხო კომისარიატ საბჭოს განათლების კომისარიატს და ქალაქის აღმასრულებელ კომიტეტს. იხ. 1928 წ. 13 იელისის „მხატვართა საზოგადოების კრების“ ოქმი და ვ. კოტეტიშვილის საანგარიშო მოხსენება 1924-28 წლების პერიოდში გაწეული მუშაობის შესახებ (სხსმ).

166. უადგილობის გამო ჩვენ ვერ მოგვაქვს ის საინტერესო საარქივო მასალა აღნიშნულ გამოფენათა შესახებ, რომელიც დაცულია რიგორც სხსმ-ში, ასევე ლხცსა ფონ. 10, ანაწ. 1, საქ. 1.

167. ექსპედიციას მიზნად ჰქონდა შეეგროვებინა ქართული ხელოვნების ნიმუშები, ემუშავა ალბერზე, შეექმნა ახალი ფერწერული და გრაფიკული ნაწარმოებები მომავალი გამოფენებისათვის.

168. იხ. „ქართველ მხატვართა საზოგადოების“ 1928 წლის 13 იელისის კრების ოქმი (სხსმ).

169. საარქივო მასალებში დაცულია ხეროიმონაზონ ს. კლდიაშვილის განცხადება, სადაც ასეთი ითხოვს: „ვინაიდან მე მაქვს რამდენიმე გამოგონება და სხვადასხვა ნაშრომი... ზოგიერთი მათგანს აქვს სახელმწიფო მნიშვნელობა, განეიზრახე გამოფენის მოწყობა, გთხოვთ დაგვეხმაროს ნაწილი ბინისა საცა არის მოთავსებული ახალგაზრდა მხატვრების სურათების გამოფენა რუსთაველის გამზირზე, „ორიანტის“ ქვეშ. 1928 წ. 30 იელისი“. (სხსმ)

170. „ქართველ მხატვართა საზოგადოების“ საარქივო მასალებში დაცულია არაქართველ მხატვართა განცხადებები ითხოვენენ – მიეწყოს მათი ნამუშევრების გამოფენა, რომელთა უმრავლესობაც დაკმაყოფილდა. უმნიშვნელო რაოდენობას, ნამუშევართა სიმცირის გამო, უარი ეთქვა. იხ. საქართველოს ლიტერ-

ატერისა და ხელოვნების სახელმწიფო ცენტრალური არქივი. ქართველ მხატვართა კანცელარიის ფონდი № 10, ანაწ. 1, საქ. 4, 5.

171. იხ. აკად. შ. ამირანაშვილის სახელობის საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმში ღ. შევარდნაძის საარქივო მასალები.

172. იხ. ი. აბესაძე – Историческая роль Дома Армянской культуры (Айартун) в аспекте межкультурных связей", კრებ. „Грузино-Армянские культурные взаимосвязи", Тб. „Мецниереба", 1991 г.

173. სსსმ-ს საარქივო მასალებში დაცულია „რაბასის" გამოფენათა განყოფილების გამგის მიმართვა „ქართველ მხატვაროა საზოგადოებისადმი" ერთიანი ფიეი გამოფენის ორგანიზაციის შესახებ.

174. საქართველოს სამხატვრო აკადემიის დაარსებასა და მის რეორგანიზაციასთან დაკავშირებული დოკუმენტები დაცულია ღ. შევარდნაძის საარქივო მასალებსა (სსსმ), საქართველოს თეატრის, მუსიკისა და კინოს სახელმწიფო მუზეუმის (ფონ. № 13588) და საქართველოს ლიტერატურისა და ხელოვნების ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში (ფონ. 10, ანაწ. 1, საქ. 1 და ფონ. 81, ანაწ. 1, საქ. 1).

175. იხ. მთავარი სახელოვნო კომიტეტის 1921 წლის 17 აგვისტოს სხდომის ოქმი, დაცული საქართველოს თეატრის, მუსიკის და კინოს სახელმწიფო მუზეუმში (ფონ. № 13588).

176. აღნიშნული წერილი, შედგენილი რუსულ ენაზე, დაცულია საქართველოს ლიტერატურისა და ხელოვნების სახელმწიფო არქივში, ფ. № 10, აღწ. 1, საქ. 1.

177. მ. დუდუჩავა, Славный путь, Литературная Грузия, № 6, 1972 г.
ამავე საკითხს ეხება: თბილისის სამხატვრო აკადემია (სამხატვრო აკადემიის დაარსება თბილისში), „კომუნისტი", 1922 წ. 18 მარტი; იქვე სამხატვრო აკადემიის რექტორის გ. ჩუბინაშვილის მოხსენება, 1922 წ. 31 მაისი, 1 ივნისი;
გ. ბუხნიკაშვილი, თბილისის სამხატვრო აკადემია საბჭოთა საქართველოს 15 წლისთავისათვის, ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება", № 1-2, 1936 წ.
თბილისის სახელმწიფო სამხატვრო აკადემია, აკად. ვ. ბერიძის წინასიტყვაობით, თბ., 1974 წ.

178. სამხატვრო აკადემიის სტუდენტთა პირველი ნაკადის სია დაცულია სსსმ-ში. სხვადასხვა წყაროში სტუდენტთა ძირითადი რაოდენობის სხვადასხვაობა გამოწვეულია თავისუფალ მსმენელთა კონტინგენტიდან 23 კაცის მიმაგებით.

179. თბილისის სამხატვრო აკადემიის სარევიზიო კომისიის აღნიშნული დასკვნა ღ. შევარდნაძის საარქივო მასალებში (სსსმ).

180. მთავარი სახელოვნო კომიტეტის აღნიშნული სხდომის ოქმი დაცულია მთავარი სახელოვნო კომიტეტის სხვა მასალებთან ერთად საქართველოს თეატრის, მუსიკის და კინოს სახელმწიფო მუზეუმში.

181. დებულება დაცულია ღ. შევარდნაძის მასალებში (სსსმ).

182. საქართველოს სახალხო განათლების კომისარიატის სამხატვრო აკადემიის

რეორგანიზაციის კომისიის 1922 წლის 13 დეკემბრის სხდომის ოქმი (სხსმ).
183. გ. ზუბინაშვილის ორივე წერილი დაცულია აკად. შ. ამირანაშვილის სახ. საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმში.
184. მ. დუდუჩავა, დასახ. ნაშრომში, გვ. 88.
185. „ახალგაზრდა ქართველ მხატვართა კავშირის" მასალები დაცულია სხსმ-ში, ამავე საკითხზე იხ. ნ. ჯაში, ქართული საბჭოთა ესთეტიკის სათავეებთან, თბ., 1980 წ., გვ. 72.
186. ეროვნული გალერეის შესახებ მასალები (სხსმ) და საქართველოს ლიტერატურისა და ხელოვნების ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში ფონ. № 181, ანაწ. 1, საქმე 6.
187. დეკრეტი გამოქვეყნდა გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკაში", 1920 წ. № 83, 16 აპრილი.
188. იხ. გაზ. „მუშა", 1923 წ., 27 იანვარი.
189. იხ. „დიდების ტაძრის" შესახებ „Новое обозрение". 1885 № 486, 499, „Тифлисский листок", 1888 г. № 184, 186.
აგრეთვე რ. დაეიდოვის, დიდების ტაძარი და ტაძრის დიდება, გაზ. „კომუნისტი", 1986 წ. 1 მაისი.
მ. ჯანგიძის „დიდების ტაძარი", გაზ. „თბილისი", 1986 წ., № 174.
190. გამგეობის მიერ ეროვნული საბჭოტერო გალერეისათვის „დიდების ტაძრის" მთავრობიდან გამოთხოვნის საკითხს ეხება „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" რამდენიმე დოკუმენტი გამოქვეყნებული გ. შეგრელიძის მიერ, ჟურნ. „ხელოვნება"-ში, № 1, 1991 წ.
191. კოტე ბიტკოველი, შემდგომში ქართული კულტურის მოღვაწე, მხატვრის მეგობარი.
192. ვ. ერისთავი, ლ. შევარდნაძის გახსენება, ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება", № 11, 1985 წ.
193. იხ. ლ. შევარდნაძის საანგარიშო მოხსენება, დაცული სხსმ-ში.
194. შ. ამირანაშვილი, საქართველოდან სხვადასხვა დროს გატანილი საშუზეუმო განძეულობა და მათი დაბრუნება, თბ., 1978 წ.
გ. ჟორდანია, დაბრუნებული საუნჯე, თბ., 1983 წ.
ე. ბერიძე, მოგონებები, თბ., 1987 წ., გვ. 152-155.
195. ლ. შევარდნაძის საანგარიშო მოხსენება სხსმ.
196. ეროვნულ საბჭოტერო გალერეაზე იხ. ბ-ე-ს წერილი გაზ. „Заря Востока"-ში, 1924 წ., 2.X № 692.
197. წერილი პირველად გამოქვეყნდა ნ. ყანჩაველის, მხატვარი და საზოგადო მოღვაწე, ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება", № 9, 1985 წ.
198. იხ. გაზეთი „კომუნისტი", 1926 წ., № 165, 22 ივნისი.
199. გ. ერისთავის მოგონების მიხედვით, შეხვედროებულ თანამშრომელთა შორის

იყვნენ ქ. მაღალაშვილი და ს. ანდრიხიკაშვილი.
გ. ეროსთავის მოგონება ჩაწერილია ქ. ბაგრატიშვილის მიერ 1964 წ. 8/VIII.

200. მოგვიანებით აღნიშნული საბჭაგერო საბჭო, რომელსაც საეკლესიერგო კომისია ეწოდა, შეიქმნა ახალი წევრებით, მათ შორის იყვნენ: დ. კაკაბაძე, ა. დულუჩავა, შ. ამირანაშვილი, ლ. გუდიაშვილი, ე. კოტეტიშვილი, მღიეანი ს. ჩანჩუნაშვილი. იხ. ლხცსა, ფონ. 181, ანაწ. 1, საქმე № 6, 8, 10, 168, 389.

201. სსსმ დაცულია ცნობა მინაღორა ხოშტარიას მიერ პარიზში შეძენილი ორი ნამუშევრის თბილისში გადმოგზავნის თაობაზე. იხ. გაზ. „კომუნისტი", 1925 წ., № 36, 13 თებერვალი.

202. იხ. გაზ. „Заря Востока", 1925 წ., 8.VII, № 920.

203. შ. ამირანაშვილი, საქართველოდან სხვადასხვა დროს გაგზავნილი საბუზეუმო განძეულობა და მისი დაბრუნება, თბ., 1978 წ.;
გ. ეორდანია, დაბრუნებული საუნჯე, თბ., 1983 წ.
ვ. ბერძენიშვილი, მოგონებები, თბ., 1987 წ., გვ. 160-161.

204. აღნიშნული ნიკი გამოქვეყნდა გაზეთ დილადარიანის გამოკლებაში „მეცხრე-ეიკების ბაგონობის დღეს საქართველოში (მასალები და დოკუმენტები)", თბ., 1931 წ. და გაზ. „კომუნისტში" 1931 წლის 22 თებერვალს № 45 (3000).

205. შ. ამირანაშვილის დასახ. ნაშრომი.

206. გ. ეორდანია, დასახ. ნაშრომი. გვ. 48.

207. იხ. დ. შეკარდნაძის 1929 წ. 17/1 მოხსენებითი ბარათი (სსსმ).

208. იხ. საქართველოს სახალხო განათლების კომისარიატ სახელზე დაწერილი დ. შეკარდნაძის მოხსენებითი ბარათი (სსსმ).
მუზეუმების რეორგანიზაციის შესახებ დეკრეტის ცხოვრებაში გატარებამდე ეროვნულ გალერეაში სახვითი ხელოვნების ნაშუშების კონცენტრირების საკითხმა უფრო ადრე განსახილველ მასალარსთან დ. შეკარდნაძის 1924 წლის 17 მაისის მოხსენებითი ბარათიც გაიელვა. იხ. ლხცსა ფონ. № 181, ანაწ. 1, საქმე № 109.

209. ნ. შეპუევის გამოსაქვეყნებლად გამზადებული წერილი და ეროვნული გალერეის სამხატვრო საბჭოს წევრთა პასუხი სახალხო კომისრის დ. კანდელაკის რეზოლუციით 1928. 16. III. დაცულია სსსმ-ში.

210. იხ. გაზ. „სალიტერატურო გაზეთი", № 24, 1933 წ., 17. XI.
გაზ. „Заря Востока", № 66, 20. XI. № 24, 1933 г.
გაზ. „Тифлисский рабочий", № 101, 1933 г.

211. ბეგეხის სარეკონსტრუქციო სამუშაოებზე იხ. გაზ. „Тифлисский рабочий", № 91 и № 112, 1934 г.

212. საქართველოს ცაკის დადგენილება გამოქვეყნდა გაზ. „Заря Востока"-ში, № 257, 6/XI 1933 წ.

213. აღნიშნული გამოცემები, შეტანილი ეროვნული გალერეის 1933 წლის გეგმაში, მექანიკურად გადანაცვლების „შეტეხის“ საგამოშვებლო საქმიანობის აბსახველი ხუთწლიანი (1933-1937) გეგმის პირველი ნაწილის განსახორციელებელ სამუშაოებში. იხ. „შეტეხის“ I ხუთწლიანი გეგმა (სსსმ).

214. წერილი რუსულ ენაზე შელგუნოვი (სსსმ).

215. აკად. შ. ამირანაშვილის სახელობის ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის განყოფილების გაშვის ლია ღოლაბერიძის მიერ მოძიებული მასალების მიხედვით, დ. შევარდნაძე გადაყენებული ყოფილა განათლების სახალხო კომისარიატის ბრძანებით (№ 72) ჯერ კიდევ 1934 წლის 20 თებერვალს, მაშინ მის ადგილას დანიშნა საქართველოს მუზეუმის ყოფილი დირექტორი ნ. ლლონტი. საკადრო ცვლილებამ მოიღოდ რამდენიმე დღეს გასძლო, იმავე წლის მარტის დასაწყისში გაუქმდა წინა ბრძანება და დამატრი შევარდნაძე კვლავ აღადგინეს დირექტორის თანამდებობაზე, სადაც იმუშავა 1936 წლის აგვისტომდე. გ. ბუხნიკაშვილის ცნობით, დამატრი შევარდნაძეს უარი უთქვამს მის მოადგილედ მუშაობაზე და უთხოვია განყოფილების გაშვის მოვალეობის შესრულება, რასაც იგი ასრულებდა კიდევ 1936 წლის 20 სექტემბრამდე, როდესაც პირადი განცხადების საფუძველზე იგი გაანთავისუფლეს.

216. ი. ლორთქიფანიძე, ხელოვანი და მოქალაქე, ჟურნ. „ფანთობი“, № 12, 1985 წ.

217. გ. ერასთავი, დ. შევარდნაძის გახსენება, ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება“, № 11, 1985 წ.

218. დიდია დ. შევარდნაძის წვლილი 1930 წელს გერმანიაში მოწყობილი ძველი ქართული ხელოვნების გამოფენის ორგანიზაციაში. ამის დასტურია დ. შევარდნაძის არქივში დაცული ის გამოხმაურებაც, რომელიც გერმანულ ჟურნალ „DER CICERONE“-ს № 9-ში გამოქვეყნდა 1930 წ.

219. პარიზის საერთაშორისო გამოფენის შესახებ იხ. საქართველოს ლხცსა ფონ. 10, ანაწ. 1, საქ.1.

220. ლხცსა ფონ.10, ანაწ. 1, საქ.1.

221. იხ. ინფორმაცია სპარსული ფრესკების გამოფენის შესახებ გაზ. „Заря Востока“, 1933 წ. 20 მაისი.

222. იხ. დ. შევარდნაძის საანგარიშო მოხსენება (სსსმ).

223. იხ. დ. შევარდნაძის 1935 წლის იელის-აგვისტოს წერილები ძმისადმი (სსსმ).

224. საქართველოს ძეგლთა დაცვის კომიტეტში დ. შევარდნაძის მოღვაწეობის აბსახველი მასალები დაცულია სსსმ-ში.

225. „დებულება და ინსტრუქციები სიძველეთა, ხელოვნების და ბუნების ძეგლთა დაცვის შესახებ საქართველოს სსრ-ში“, ტფილისი, 1935 წ.

226. 1936 წლის დეკემბრით დათარიღებული ცენტრალური კომიტეტის რკ(ბ) გენერალური მდივნის ი. სტალინისადმი გაგზავნილი წერილის მაეი პირი დაცულია სსსმ-ში.

227. ძეგლთა დაცვის კომიტეტის მიერ 1935-1936 წლებში ჩაგარებული მუშაობის ანგარიში დაცულია სხსმ-ში.
228. საქართველოს ძეგლთა დაცვის კომიტეტის 1937 წლის 25 მარტის თათბირის ოქმი დაცულია სხსმ-ში.
229. 1937 წელს სარემონტოდ და სარესტავრაციოდ განკუთვნილი საქართველოს კულტურის ძეგლების ნუსხა რუსულ ენაზეა შედგენილი და დაცულია სხსმ-ში.
230. 1937 წ. 26 მარტით დათარიღებული განმარტებითი ბარათი (სხსმ).
231. ძეგლთა დაცვის კომიტეტის რეორგანიზაციის მასალები (სხსმ).
232. დ. შევარდნაძის აღნიშნული 1937 წლის 17 აპრილის მიმართვა (სხსმ).
233. ანკეტა დაცულია თბილისის სახელმწიფო ცენტრალურ არქივში, ფონ. № 1, ანაწ. 1, საქმე № 244ა.
234. თბილისის ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში დაცული დ. შევარდნაძის მიერ შევსებული ანკეტის მიხედვით, 1917 წლის ექსპედიცია „ოსმალეთის საქართველოში" მხატვრის მოწყობილია. ამასვე ადასტურებს 1917 წლის 12 იულისის წერილი ძმისადმი, სადაც დ. შევარდნაძე სწერს: „— მე მონდობილი მაქვს მოვაწყო ექსპედიცია თორთუმის მხარეში ჩვენ სიძველეთა შესასწავლად და ამიტომ ამ თვის დამლევს შეიძლება დავტოვო სამსახური და გაეემგზავრო სამუშაოდ" (სხსმ).
235. აღნიშნულ საკითხზე იხ. ს. ჯორბენაძე, ცხოვრება და ღვაწლი ივანე ჯავახიშვილისა, თბ., 1984 წ., აგრეთვე ზ. გაიპარაშვილი, გერბი ღირსების ნიშანია, „ხელოვნება", № 5-6. გვ. 40, 1993 წ.
აღნიშნულ სტატიაში საფუძვლიანად არის გაშუქებული თსუ გერბისა და ბეჭდის შექმნის ისტორია.
236. დ. შევარდნაძის მიერ შესრულებული საფოსტო მარკის ნიმუშები დაცულია კომპოზიტორ ალ. მაჭავარიანის კერძო კოლექციაში.
237. აქციის ფასეული ქაღალდი დ. შევარდნაძის მხატვრობით დაცულია შავი ქვის ცნობილი მრეწველის მ. ყარაბაშვილის საოჯახო არქივში.
238. მხატვრის ნათესავის, პედაგოგ შ.შევარდნაძის მოგონება ჩაწერილია ქეთევან ბაგრატიშვილის მიერ 1965 წლის 13 აგვისტოს, ხოლო მხატვარ გიორგი ერისთავის მოგონება ვ. ჯაბადარის სტუდიაში მოღვაწეობის შესახებ ჩაწერილია ირინე აბესაძის მიერ 1976 წლის 15 სექტემბერს. იხ. ი. აბესაძე, შალვა ქიქოძე, თბ., 1990 წ., გვ. 24.
239. ლხცსა, ფონ. № 181, ანაწ. I, საქმე № 109.
240. აკაკი ვასაძე, მოგონება, „საბჭოთა ხელოვნება", № 5, 1974 წ.
241. ი. აბესაძე, შალვა ქიქოძე, თბ. 1990 წ. გვ. 12.
242. თამარ წულუკიძე, Всего одна жизнь, Тб., 1983 г.
243. თამარ ვახვახიშვილი, ოერთმეტი წელი კოტე მარჯანიშვილთან, თბ., 1976 წ.
244. იხ. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელ-

ნაწერთა ინსტიტუტის ქ. მაღალაშვილის ფონდში დაცული დ. შევარდნაძის აღნიშნული წერილები, რომელიც გამოაქვეყნა ნ. ყანჩაველმა, მხატვარი და საბოვადო მოღვაწე, „საბჭოთა ხელოვნება", № 9, 1985 წ.

245. სასტამბო შრიფტის ხელოვნების შესახებ,
იხ. ტ. კეჩხუაშვილის და ა. ჭაბუკაშვილის წერილი „საშრიფტო მეურნეობის მეცნიერული საფუძველი", გაზ. „ლიტერატურული საქართველო", 1968 წლის 12 ივლისი.

246. შოთა რუსთაველის პორტრეტის შესახებ იხ. ბ. კანდელაკი, რუსთაველის პორტრეტი, ჟურნ. „დროშა", № 2, 1982 წ.

247. ლ. რემპელი, Живопись Советского Закавказья, М.-Л., 1932 г.

248. ტ. ერისთავი, დ. შევარდნაძის გახსენება (ჩაწერილია ს. ბოლქვაძის მიერ) ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება", № 11, 1985 წ.

249. ნ. ტაბიძე, ტიციანი და მისი მეგობრები, თბ., 1985 წ.

250. ა. ბარამიძე, ახლო წარსულიდან, თბ., 1983 წ.
ა. ბარამიძე გულისხმობს პ. ინგოროყვას მიერ დამოწმებულ ფაქტს.
აღნიშნულ საკითხზე იხ. პ. ინგოროყვა, რუსთაველიანა, I., 1926 წ., გვ. 350 და ტ. შარაძე, არქეოგრაფიული ძიებანი, თბ., 1973 წ., გვ. 9-10.

251. ვ. ბერიძე, მოგონებები, თბ., 1987 წ.

252. ქეთევან მაღალაშვილის მოგონება ჩაწერილია პოეტ ანა კალანდაძის მიერ, გამოქვეყნდა ანა კალანდაძის ორტომეულში, ტ. 2, თბ., 1996 წ., გვ.229-275.

253. ხელოვნების მუზეუმის – „მეტეხის" 1937 წლის 10 სექტემბრის ოქმი № 4 (სხსმ).

254. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის ქ. მაღალაშვილის ფ. № 1185.

255. ქ. ჯავახიშვილი, მიხეილ ჯავახიშვილი, თბ., 1984 წ.

256. ქ. მაღალაშვილის დაკითხვის ოქმი დაცულია კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის ქ. მაღალაშვილის ფონ. № 12.

საზოგადოება – „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოება".

სხსმ – აკად. შ. ამირანაშვილის სახელობის საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმი.

სსსს – საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება.

ესგ – ეროვნული სურათების გალერეა.

ლხცსა – საქართველოს ლიტერატურისა და ხელოვნების ცენტრალური სახელმწიფო არქივი.

სარჩევი

შესავალი 3

თავი I. ბაუშეობა და ყრმობა

1. ქუთაისის რეალურ სასწავლებელში 9
2. მიუნხენის სამხატვრო აკადემიაში 11
3. სამშობლოში დაბრუნება, დიდი გადაწყვეტილების საბრძოლველში 28

თავი II. „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" მოღვაწეობა 1916-1921 წლებში

1. საზოგადოების წესდების შემუშავება 32
2. სამეცნიერო-სამხატვრო ექსპედიციები და მათი მუშაობის შედეგად გამოვლენილი მასალის ექსპონირება 36
3. „ქართველ მხატვართა საზოგადოება" და თანამედროვე ქართველ მხატვართა გამოფენები 1919-1920 წლებში 50
4. სამხატვრო კადრების მომზადების საკითხი
   ა) ბრძოლა სამხატვრო სასწავლებლის ჩამოყალიბებისათვის 54
   ბ) მხატვარ-სტიპენდიატთა გაგზავნა საზღვარგარეთ სასწავლებლად 58
5. „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" მიერ მოღვაწეობის პირველ ეტაპზე განხილული სხვა მნიშვნელოვანი საკითხები 69

თავი III. „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" ქუთაისის ფილიალი საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების წინა წლებში

1. „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" ქუთაისის ფილიალის დაარსება 77
2. ქუთაისის სამხატვრო მუზეუმის შექმნის სათავეებთან 82

თავი IV. ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების მოღვაწეობის მეორე ეტაპი (1921 – 1930 წლები)

1. 1921 წლის მაისში ქართველ მხატვართა I კონფერენციაზე დასმული „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების" რეორგანიზაციის საკითხი 84
2. 1922 წლის 29 ოქტომბერს „ქართველ მხატვართა საზოგადოების" კონფერენციაზე მიღებული განახლებული წესდება 96

3. დიმიტრი შევარდნაძის ღირსეული მემკვიდრე „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ თავმჯდომარე ვახტანგ კოტეტიშვილი 101
თავი V. საშხატვრო აკადემიის დაარსება
1. მთავარი სახელოვნო კომიტეტი და უმაღლესი საშხატვრო სასწავლებლის დაარსების საკითხი 113
2. თბილისის საშხატვრო აკადემიის რეორგანიზაცია 122
თავი VI. საქართველოს ეროვნული გალერეა – ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების პირველი
1. საქართველოს ეროვნული გალერეის დაარსების ლეკვიზა 132
2. ეროვნული საშხატვრო გალერეის ძირითადი ფონდების დაკომპლექტება 138
3. ეროვნული საშხატვრო გალერეიდან საშლეარგარეთ 1921 წელს ევაკუაციაში გატანილი დასაელექტრონული ფასადების ნაკეთები და მათი დაბრუნება საშშობლოში 145
4. ეროვნული საშხატვრო გალერეის რეორგანიზაციის საკითხი 151
5. დაუსაბუთებელი თაღლასმა და დასაბუთებული პასუხი 158
თავი VII. ხელოვნების მუზეუმი „მეტეხი“ – ქართული სახვითი ხელოვნების კვლევის ცენტრი 163
1. „მეტეხის“ მუზეუმის I ხუთწლიანი გეგმა (1933 – 1937 წლები) 167
2. ხელოვნების მუზეუმის – „მეტეხის“ თანამშრომელთა მიერ წარმოებული მოძიებითი სამუშაოები 173
3. ხელოვნების მუზეუმის – „მეტეხის“ საგამოფენო საქმიანობა შინ და გარეთ 176
თავი VIII. დიმიტრი შევარდნაძე და ნიკო ფიროსმანაშვილის შემოქმედება
1. დ. შევარდნაძის ინტერვიუ გაზეთ „ბახტრიონში“ 183
2. „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოება“ და ნიკო ფიროსმანაშვილი 186
3. საწინააღმდეგო აზრი ნ. ფიროსმანაშვილის შემოქმედებაზე 191
4. ნ. ფიროსმანაშვილის ნამუშევართა გამოფენების ტრიუმფი 195
თავი IX. ძეგლთა დაცვის კომიტეტში
1. მოხსენებითი ბარათი იოსებ სტალინის სახელზე და ქართულ ძეგლთა გადარჩენისათვის გამოყოფილი მნიშვნელოვანი კრედიტი 210
2. საქართველოს ძეგლთა დაცვის კომიტეტის 1935 – 1936 წლების მუშაობის ანგარიში 213
თავი X. დიმიტრი შევარდნაძის შემოქმედებითი მემკვიდრეობა
1. მნიშვნელოვანი შემოქმედებითი დაკვეთების პირველი ეტაპი 219
2. დიმიტრი შევარდნაძე ქართული თეატრისა და კინოს მხატვარი 224

3. დიმიტრი შევარდნაძის გრაფიკული და ფერწერული ნაწარმოებები ... 235
თავი XI. თანამედროვეთა მოგონებები ... 251
1. მხატვარი გიორგი ერისთავი ... 252
2. გიორგი ტაბიძის მეუღლის – ნინო ტაბიძის მოგონებიდან ... 253
3. აკადემიკოსი ალექსანდრე ბარამიძე ... 254
4. აკადემიკოსი ვახტანგ ბერიძე ... 255
5. მხატვარი ქეთევან ძაღალაშვილი ... 255
ფილოლოგის მაგიერ
„მე ბრალი არაფერში არ მიმიძღვის“ ... 260
შენიშვნები ... 264
მიღებული შემოკლებანი ... 284
სარჩევი ... 285

რედაქტორი ნ. აბესაძე

მხატვარი თ. მარიფაშვილი

მხატვრული რედაქტორი ლ. ღვინჯილია

ტექნიკური რედაქტორი ზ. ჯეიმრაძე

კორექტორები: ი. უკლება, ჟ. ხაბურციანია

გადაეცა წარმოებას 26.08.97. ხელმოწერილია დასაბეჭდად 25.11.97.

საბეჭდი ქაღალდი № 60X84 1/16. გარნიტური ვენა, ბეჭდვა ოფსეტური,

პირობითი ნაბეჭდი თაბახი 17,7. სააღრ.-საგამომც. თაბახი 16,2

ტირაჟი 1000. შეკვ. №

ფასი სახელშეკრულებო

გამომცემლობა „საქართველო"
თბილისი, მარჯანიშვილის 5.

წიგნი აიწყო და დაკაბადონდა შპს „ოაზისში"
მარჯანიშვილის 5.

სააქციო საზოგადოება „ფარნაოაზი"
გრ. რობაქიძის გამზირი № 7